

Předmluva vydavatele

Vážení čtenáři,

publikace, kterou právě otevíráte, představuje další dějství navazující na mezinárodní konferenci „Náboženství a veřejná moc v zemích EU“, kterou uspořádalo Ministerstvo kultury ve dnech 10.–12. června 2009 v Olomouci. Konference se zúčastnili zástupci 11 členských zemí Evropské unie a jejich vzájemná diskuse přinesla celou řadu zajímavých postřehů a vzájemně obohatila jak účastníky, tak pořadatele konference.

Co stálo u zrodu nápadu na pořádání takové konference?

České Ministerstvo kultury strávilo poslední dva roky přípravou řešení problému majetkového vyrovnání státu s církvemi. Toto vyrovnání mělo dva rozměry. Tím prvním bylo zmírnění křivd, které na církvích napáchal v minulosti komunistický režim. Naší ambicí bylo současně do budoucna vyřešit otázku financování církví a náboženských společností. Hledání řešení jsme věnovali hodně práce. Připravený návrh zákona se ovšem stal jednou z prvních obětí nastupující vládní krize, která později vyústila v pád vlády.

Za zcela unikátní úkaz považuji, že navrhované řešení vzniklo za jednacími stoly, kde na jedné straně seděla komise složená ze členů vlády a na druhé straně komise vrcholných představitelů církví. Tyto komise našly kompromisní řešení. Toto řešení – a v tom jej považuji za unikátní – následně odsouhlasilo všech 17 církví a náboženských společností registrovaných v České republice, kterých se dotýkalo. Zejména souhlas katolické církve, která se vzdala ve prospěch ostatních církví části svých restitučních nároků, byl významný pro nalezení dohody.

Příprava návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi probíhala na půdě českého Ministerstva kultury. Zároveň jsme ovšem reflektovali zkušenosti ze zahraničí, zejména Slovenska a Maďarska. A protože konzultace, které jsme prováděli s našimi zahraničními kolegy, byly velmi přínosné, rozhodli jsme se uspořádat konferenci, která by byla vhodnou platformou pro hromadnou výměnu zkušeností v dané oblasti. Vždyť, jak jsme se sami přesvědčili, téma financování církví a zmírnění křivd minulosti je stále živé v celé řadě členských států Evropské unie. Pracovní charakter uspořádané konference podtrhovala skutečnost, že mezi pozvanými figurovali zejména zástupci odpovědných státních institucí působících v oblasti církví a náboženské svobody.

Již pouhá příprava konference, kdy bylo třeba vyhledat příslušné státní instituce všech 27 členských států EU, naznačovala jak pestře je předmětná otázka v Evropské unii pojmána. To potvrdil i samotný průběh konference. Byly na ní zastoupeny jak nové členské státy, ve kterých je téma zmírnění komunistických křivd stále živé, tak staré členské státy EU, ve kterých jsou různé systémy financování zpravidla dědictvím důležitých dějinných zvrátů dané společnosti. Různé přístupy a různá řešení jsou podmíněny odlišným historickým a kulturním vývojem. Za organizátory konference mohou potvrdit, že sledování těchto odlišností a diskuse o nich jsou nejen dobrodružné, ale také inspirující.

Návrh zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, který připravila česká vláda, nakonec nezískal důvěru zákonodárního sboru. Rozproudil ovšem potřebnou diskusi o křivdách minulosti a o úloze církví ve společnosti. Byl podnětem i pro zorganizování olomoucké konference. Všem odborníkům – zejména těm ze vzdálenějších zemí – patří za účast na ní náš dík.

Doufám, že tento sborník umožní předat atmosféru konference i těm, kteří se jí nemohli osobně zúčastnit. A samotným účastníkům nechtě je připomenutím oněch třech dní, které strávili v krásné Olomouci.

Jaromír Talíř
náměstek ministra kultury České republiky

Editor's Introduction

Dear Readers,

The publication that you have in your hands is another chapter to "Religion and Public Authority in EU Countries", the international conference organised by the Czech Ministry of Culture that took place in Olomouc on 9-11 June 2009. The conference was attended by representatives of 11 EU Member States, and their discussion revealed a number of interesting insights and enriched not only the participants but also the conference organisers.

What led to the idea of organising such a conference?

The Czech Ministry of Culture spent the last two years dealing with the issue of property settlement between the state and churches. This settlement had two dimensions. The first was to mitigate the injustices perpetrated by the Communist regime; the other was our ambition to resolve the future funding of churches and religious societies. We undertook great efforts to find a solution. Of course, the drafted bill became one of the first victims of the impending political crisis that later led to the fall of the government.

The fact that the proposed solution was found in a meeting room – with a committee composed of government members on one side of the table and a committee composed of leading church representatives on the other side – is to me a unique phenomenon. The solution that the committees arrived at was one of compromise. This solution – and this is what to me is unique – was then agreed to by all 17 churches and religious societies registered in the Czech Republic to which it pertained. The consent of the Catholic Church, which yielded some of its restitution claims in favour of the other churches, was important to arriving at an agreement.

The drafting of the bill on property settlement with churches and religious societies is taking place on the grounds of the Czech Ministry of Culture. At the same time, we also took into account experience from abroad, mainly from Slovakia and Hungary. And as the discussions conducted with our foreign colleagues were highly beneficial, we decided to organise a conference, which would be an appropriate platform for a mass exchange of experiences in the given area. Indeed, as we saw for ourselves, the topic of church funding and mitigation of past injustices is still alive in a host of EU Member States. The working nature of the conference was underscored by the fact that representatives of the responsible public institutions active in the area of churches and religious freedom were among those invited.

Only the preparations for the conference, where it was necessary to identify the pertinent public institutions of all 27 EU Member States, were an indication of how multifarious this issue is in the European Union. This was confirmed during the conference itself. Both the new EU Member States – where the topic of mitigation of injustices perpetrated by the communists is still current – and the old EU Member States – where the various systems of financing are, as a rule, a legacy of key historical events of the given society – were present at the conference. The various approaches and various solutions are conditioned by different historical and cultural developments. On behalf of the conference organisers, I can confirm that observing these differences and discussing them was not only adventurous, but also inspiring.

The bill on property settlement with churches and religious societies drafted by the Czech government failed in the end to gain the backing of legislature. It did, however, spark discussion on past injustices and on the role of churches in society. It was also the impetus behind organising the conference in Olomouc. Our thanks go out to all experts – especially those from more distant climes – for taking part.

I hope that these conference proceedings will impart some of the atmosphere of the conference to those who could not attend. And to those who did take part, may it be souvenir of the three days spent in beautiful Olomouc.

Jaromír Talíř
Deputy Minister of Culture of the Czech Republic

Část I.

Vyrovnání s majetkovými křivdami spáchanými na církvích v době komunistické totality

Part I.

Settlement of Property Injustices Caused to Churches during the Communist Totalitarian Era

Vyrovnání s majetkovými křivdami spáchanými na církvích v době komunistické totality v nových zemích EU se zaměřením na odlišnosti v právní úpravě jednotlivých zemí

Václav Vales

1. Úvod

K otázce vyrovnání s majetkovými křivdami spáchanými na církvích a náboženských společnostech přistoupily jednotlivé země někdejšího „socialistického tábora“, které se po roce 2004 staly členy EU, značně odlišným způsobem.

Protože pro komunistický režim představovaly církve a náboženské společnosti závažnou překážku v jejich snaze kontrolovat pokud možno všechny důležité skutky, ba i myšlení všech lidí, snažil se jejich působení na společnost buď úplně vyloučit nebo alespoň co nejvíce eliminovat. Použité metody buď byly zcela zjevné a přímé (ať již jde o pronásledování duchovních a laiků, jejich diskriminaci v nejrůznějších oblastech, převzetí kontroly nad duchovní správou), nebo nepřímé, avšak o to záluďnější. Do této kategorie patří i provedení sekularizace církevního majetku, který podle teorií tehdejších držitelů moci „představoval výrobní prostředky a mohl být proto zdrojem vykořisťování a bezpracných zisků.“¹ Zabraní jmění církvím a náboženským společnostem pochopitelně nebylo žádné novum – zcela stejná opatření jako v období komunistické diktatury byla prováděna v dobách reformace, osvícenství, liberalismu nebo nacizmu ve všech západo- a středoevropských zemích. Nejvíce tyto zásahy poškodily vždy katolickou církev, ostatní církve a náboženské společnosti ve střední Evropě zdaleka nedisponovaly srovnatelnou ekonomickou základnou.

Tím, že komunistické státy připravily církve a náboženské společnosti o velkou většinu jejich majetku, drasticky omezily jejich ekonomickou autonomii. Náhradou sáhly k zavedení nebo případně k rozšíření už existujícího státního financování církví.²

Je nutné vytknout před závorku, že majetkové deformace způsobené totalitní mocí církvím a náboženským společnostem ve 40. a 50. letech 20. století ani po obnovení demokracie nikdy nebude možné stoprocentně narovnat. Je tedy jasné, že „restituce má či může (a proto bude) mít podobu pouze částečné restituční“³ a že návrat k právnímu a faktickému stavu, předcházejícímu převzetí moci komunistickou stranou, není nikde možný.

S určitou mírou zjednodušení lze konstatovat, že jednotlivé státy řešily otázku církevních restitucí některým z následujících šesti způsobů:

Za prvé **obecným restitučním zákonem**, který stanoví podmínky okruhu oprávněných církevních právnických osob, za nichž mohou samy v určené lhůtě požádat stát, orgány veřejné moci nebo jiné subjekty práva o navrácení svého někdejšího movitého i nemovitého majetku; po uplynutí lhůty veškeré nároky zanikají. Řešení restituční otázky tímto způsobem předpokládá výraznou iniciativu církví a náboženských společností, resp. jimi zřizovaných právnických osob, především co se týče přesné specifikace jejich nároků a rozhodování, zda konkrétní movitou nebo nemovitou věc budou nárokovat, nebo se jí zřeknou, pokud by její vlastnictví pro ně znamenalo spíše zátěž. O samotném vypořádání restitučních nároků buď rozhoduje speciální orgán, nežádka za účasti zástupců církví a náboženských společností, nebo je ponechána na dohodě oprávněných a povinných osob.

Druhou možností je **výčtový restituční zákon**. Jak již samotný název napovídá, hlavním obsahem tohoto právního předpisu je závazný seznam církevních právnických osob a konkrétního majetku, který má být převeden zpět do jejich vlastnictví, přičemž položky mimo

¹ Stanovisko Generální prokuratury ČSR Č. T. 282/54-ZO-33 ze dne 20. května 1954.

² Srov. CICHOSZ, Marzena – KOPEČEK, Lubomír. Církevní fond v Polsku a jeho kontroverzní historie a současnost. Příspěvek k problémům ve zprostředkování zájmů ve vztahu státu a církve v postkomunistickém prostoru in: Středoevropské politické studie, roč. IX. č. 2-3, str. 151-15

³ NĚMEC, Damián. Konkordátní smlouvy Apoštolského stolce s postkomunistickými zeměmi (1990-2007). Habilitační práce. Olomouc, Cyrilometodějská teologická fakulta 2007, str. 172.

tento soupis se pochopitelně nevrací. Okrajově mohou být řešeny i technické záležitosti s restitucí související jako vyklizení objektů, předání movitých věcí apod. Největšími přednostmi těchto výčtových restitučních zákonů je především jejich konkrétnost (na první pohled bylo zřejmé, co, komu a kdy se má vrátet) a operativnost (v průběhu legislativního procesu, který předcházela schválení československého výčtového restitučního zákona v roce 1990 byl tento předpis charakterizován jako „zákon první pomoci“⁴). Nutno ovšem podotknout, že samotná metoda výčtu konkrétních nemovitostí není stoprocentně spolehlivá a generuje chyby, a to především z důvodu „přečíslování parcel, jejich slučování a rozdělování, nedostatků v právní a geodetické evidenci, převodů mezi právníckými osobami a dalším problémům, na které naráží církve při identifikaci svého původního majetku.“⁵

Církevní restituční nároky je možné řešit rovněž **finanční kompenzací**. Za svůj někdejší majetek, jehož se církve a náboženské společnosti zřekly ve prospěch státu nebo orgánů veřejné moci, je jim vyplaceno odškodnění. Naturální restituce movitých a nemovitých věcí se pochopitelně nekoná.

V pořadí čtvrtou variantou, která z podstaty věci přichází v úvahu pouze u katolických církevních právnických osob, je **mezinárodní smlouva se Svatým stolicem**.

Za spíše okrajově lze pak označit rozhodování o církevních restitucích **aktem moci výkonné**, tedy usnesením vlády, nebo **rozhodnutím soudu**, který posoudí konkrétní nárok církevní právnické osoby na základě určovací žaloby. V obou případech se jedná o spíše skrytou restituci, řešení dílčí a nesystematické, krátkodeché, neúspěšné a určené pro omezený okruh oprávněných osob a o českou specialitu.

K těmto šesti variantám je bohužel nutné připojit ještě jednu, a to úmyslné opomenutí státu se problémem nápravy majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společnostem seriózně zabývat (pokud byly učiněny některé kroky, byly pouze kosmetické nebo problematické).

Nutné ovšem dodat, že ani jeden stát nevyužil uvedené způsoby v jejich čisté podobě a při řešení církevních restitucí je spíše kombinoval. Uvedenou kategorizaci lze nejlépe demonstrovat na čtyřech středoevropských státech tvořících tzv. Visegrádskou čtyřku, vytvořenou dne 15. února 1991, tj. Polsku, Maďarsku, Slovensku a České republice.

2. Polsko

Polsko se stalo první zemí střední Evropy, která přistoupila k nápravě křivd způsobených církvím v letech 1945-1989. Paradoxně se tohoto procesu aktivně účastnili také členové komunistické strany, která církve a náboženské společnosti označovala za své úhlavní vnitřní nepřátele. Ještě předtím, než se v Polsku v červnu 1989 konaly první téměř svobodné volby, byl přijat dne 17. května 1989 zákon o vztazích státu a katolické církve, který obecně upravoval mj. i oprávnění církevních právnických osob na vrácení jejich někdejšího jmění. Uvedený právní předpis pracoval převážně s metodou naturální restituční, ale také finanční náhrady.

K rozhodování o tom, zda má či nemá být někdejší církevní majetek vrácen, byl vytvořen zvláštní orgán – Majetková komise, složená paritně ze zástupců státu a katolické církve, konkrétně polské biskupské konference.⁶ Majetková komise rozhodovala o nárocích oprávněných církevních právnických osob individuálně. Její rozhodnutí o navrácení sekularizovaného majetku, popř. finanční kompenzaci za něj, bylo konečné a nebylo možné jej napadnout u soudu. Tento model se přes některé potíže ukázal jako celkem efektivní, takže v Polsku se do současnosti podařilo vyřešit velkou většinu restitučních nároků katolické církve.

Na tomto konstatování nic nemění skutečnost, že v několika případech se subjekty, které před rokem 1989 získaly někdejší církevní majetek, cítily některými rozhodnutími Majetkové komise poškozeny a se svými podáními uspěly před Evropským soudem pro lidská práva ve Štrasburku.

⁴ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, Sněmovna lidu, stenoprotokol z 5. schůze ze dne 19. července 1990.

⁵ Srov. KALNÝ, Mojmir a kol.: Církve a majetek II. Praha, Občanský institut 1993, str. 10.

⁶ Srov. čl. 62 odst. 1 zákona o vztazích státu a katolické církve (Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1989 r. Nr 29 poz. 154).

Dodnes však ještě zůstala otevřena otázka někdejšího vlastnictví většího počtu katolických řeholních řádů a kongregací, kterou se má zabývat zvláštní restituční právní předpis, jehož základní kontury, vypracované ministerstvem národního majetku, jsou v současné době předmětem jednání mezi vládou Donalda Tuska a zástupci katolické církve.

Určitým kontroverzním tématem mezi polským státem a polskou katolickou církví zůstává také existence tzv. církevního fondu. Tento fond, který dokonce ani neměl a dodnes nemá právní subjektivitu (v současnosti je zařazen do organizační struktury polského ministerstva vnitra a veřejné správy), byl založen v březnu 1950 a byl pověřen správou komunistickou vládou sekularizovaného církevního majetku v rozsahu cca 130–150 000 ha zemědělské a lesní půdy. Původně měl církevní fond pro svou činnost získávat prostředky výhradně z výnosu tohoto majetku, „ovšem s ohledem na neexistenci přehledu, co vlastně bylo zabaveno, se jediným zdrojem příjmů staly státní dotace.“⁷ Podle svého statutu ze 7. listopadu 1991 je z církevního fondu hrazeno zejména zdravotní a sociální pojištění kněží, řádových bratří a sester nebo studentů teologie, v daleko menší míře pak sociální, vzdělávací a charitativní činnost. O účelnosti a vhodnosti existence církevního fondu se v současné době v Polsku diskutuje.

3. Maďarsko

Maďarský model řešení otázky nápravy křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem v době komunismu byl o něco komplikovanější než v Polsku a kombinoval v sobě metody obecného restitučního zákona s výčtovým restitučním zákonem a finanční kompenzace, jejíž parametry byly definovány především mezinárodní smlouvou se Svatým stolcem. Navíc restituční otázka byla v Maďarsku spojena se změnou financování činnosti církví a náboženských společností.

Zákon č. XXXII/1991, o vypořádání stavu státního vlastnictví bývalých církevních nemovitostí, „církev opravňoval k navrácení budov, které byly nacionalizovány bez náhrady po 1. lednu 1948 a ke dni 22. července 1991, kdy zákona nabyl účinnosti, byly v majetku státu nebo obcí.“⁸ Je nutné zdůraznit, že tento právní předpis se netýkal pozemků, které byly z restitučního procesu výslovně vyloučeny, ale výhradně budov, které před rokem 1948 využívaly církve a náboženské společnosti k těmto účelům: životu z víry (např. výkon náboženského kultu, konference, služební byt, výchova kněžského dorostu, řádový dům), vzdělání a výchově, zdravotnictví a sociálním službám, péči o mládež a kultuře (např. dům náboženské obce, muzeum, apod.).⁹ Oprávněné církevní právnické osoby poté předložily seznam svých požadavků. Jednalo se o 7 127 budov. O nich pak rozhodoval zprostředkovací výbor, jehož členové byli jmenováni rovným dílem státem a církví. Tento orgán pak zpracoval harmonogram k navrácení,¹⁰ když předtím cca 1500 nároků bylo z nejrůznějších důvodů vyloučeno (církve své žádosti stáhly, nebyla dodržena zákonná kritéria). Předání majetku se mělo uskutečnit v průběhu 10 let, převedení některých budov mohly církve nárokovat již během 3 let.¹¹ V určitých případech bylo připuštěno, aby naturální restituce byla nahrazena kompenzací v penězích, poskytovanou církvím a náboženským společenstvem, resp. jejich organizačním složkám, formou splátek ze zvláštního rozpočtového fondu. Maďarský stát rovněž musel odškodnit velký počet obcí jako dosavadních vlastníků někdejšího církevního majetku.

Tento způsob záhy narazil na limitované finanční možnosti státu a bylo proto nutné hledat jinou cestu, akceptovatelnou jak pro moc světskou, tak duchovní.

Byť tedy původní znění zákona o bývalém církevním majetku z roku 1991 počítalo, že restituční proces bude trvat 10 let, během nichž budou postupně a rovnoměrně vyřešeny restituční nároky církevních právnických osob, v roce 1997 došlo ke změně. V tomto roce maďarský parlament schválil zákon o materiálním zajištění náboženské a veřejné činnosti církví (LXXXIV/1997) a novelizoval zákon o bývalém církevním majetku z roku 1991 (XXXII/1991). Paralelně došlo k podpisu a v roce 1998 i k ratifikaci mezinárodní smlouvy mezi Maďarskem a Svatým stolcem, která se rovněž týkala majetkoprávních otázek.

Opříklou za to, že katolická církev prohlásila své restituční nároky za uspokojené, se stát zavázal dořešit problém církevního majetku, který dosud nebyl navrácen, kombinací další naturální restituce a finančního odškodnění. Bylo dohodnuto, že necelých 900 nemovitostí, specifikovaných v příloze č. 2 mezinárodní smlouvy mezi Maďarskem a Svatým stolcem, bude navráceno v letech 1998 – 2011 v rovnoměrných částech v ročních intervalech.¹² Ostatní nevydaný majetek, který byl oceněn na 42 miliardy forintů (tj. cca 5,4 mld. Kč), byl převeden do virtuálního reparačního fondu majícího povahu dlouhodobého vkladu, který bude valorizován podle inflace maďarské měny, přičemž katolické církvi měl být na časově neomezenou dobu vyplácen pro její aktivity související s vírou výnos tohoto majetku, a to v letech 1998 – 2000 ve výši 4 %, od roku 2001 ve výši 5 %.¹³

Současně s tím také umožnilo Maďarsko občanům katolického vyznání podílet se na hmotném zabezpečení své církve prostřednictvím asignace 1 % daně z příjmu a dlouhodobě garantovalo stabilní výši tohoto druhu příjmu.¹⁴

„Všechny tyto zásady financování katolické církve vyplývající ze zmíněné dohody byly posléze začleněny do nového zákona č. CXXIV/1997, o materiálním zajištění činnosti církví v oblasti duchovního života a veřejných služeb, který již zahrnoval všechny státem uznané církve a náboženské skupiny.“¹⁵

4. Slovensko a Česká republika

4.1. Česká a Slovenská federativní republika

Záhy po roce 1989 se pokusil zjednat nápravu majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem také další zakládající stát visegrádské skupiny, totiž Československo. Zásadním impulzem pro otevření této otázky se stalo obnovení katolických řeholních řádů a kongregací, jejichž veřejná činnost, zejména na poli sociálním, charitativním, pedagogickém a pastoračním, byla násilně bez jakékoli zákonné podpory aktem státu zastavena v roce 1950.¹⁶

Dne 19. července 1990 schválilo Federální shromáždění ČSFR zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a Arcibiskupství olomouckého, novelizovaný o rok později zákonem č. 338/1991 Sb. ze dne 18. července 1991. Jak již jeho samotný název napovídá, jeho podstatou „bylo prohlášení v příloze zákona vymezených nemovitostí za vlastnictví konkrétních řádů a kongregací a ve dvou položkách též arcibiskupství olomouckého, ke konkrétnímu datu.“¹⁷ Šlo o klasickou ukázkou použití výčtové metody.

Záhy se projevil nikoli zanedbatelné záporů výčtové metody. Kromě otázek právních, o nichž byla zmínka v úvodu, se připojily i faktické. Spolu s budovami, vrácenými často v havarijním stavu, nedošlo k restituci těch nemovitostí (především pozemků), které původně tvořily s navrácenými řeholními domy ekonomické a funkční celky (lesy, zemědělská půda, rybníky, lukrativní, správní a hospodářské budovy apod.), z nichž by byly financovány jejich provoz a opravy.

⁷ CICHOSZ, Marzena – KOPEČEK, Lubomír. Církevní fond v Polsku a jeho kontroverzní historie a současnost. Příspěvek k problémům ve zprostředkování zájmů ve vztahu státu a církve v postkomunistickém prostoru in: Středoevropské politické studie, roč. IX. č. 2–3, str. 155.

⁸ DOBSZAY, Janos. Restituce církevního majetku v souladu s ústavou. in: Právník 4/1999, str. 366.

⁹ Srov. SCHANDA, Balázs. Právní režim bývalého církevního majetku v Maďarsku. <http://spcp.prf.cuni.cz/1-10/schanda.htm> (1. května 2009).

¹⁰ Srov. REKTORÍK, Jaroslav: Ekonomická dimenze křesťanství a církve – Její reflexe v ČR. Brno, Masarykova univerzita 2000, str. 108.

¹¹ Srov. SCHANDA, Balázs. Právní režim bývalého církevního majetku v Maďarsku. <http://spcp.prf.cuni.cz/1-10/schanda.htm> (1. května 2009).

¹² NĚMEC, Damián. Konkordátní smlouvy Apoštolského stolce s postkomunistickými zeměmi (1990–2007). Habilitační práce. Olomouc, Cyrilometodějská teologická fakulta 2007, str. 173.

¹³ Srov. VALEŠ, Václav. Restituce církevního majetku v České republice po roce 1989. Brno, Moravsko-slezská křesťanská akademie 2009, str. 51.

¹⁴ Čl. 4 hlavy II. a dodatkový protokol mezinárodní smlouvy mezi Svatým stolcem a Maďarskou republikou o financování činnosti ve veřejných službách a jiných úzce církevních („ze života z víry“) činnostech vykonávaných v Maďarské republice katolickou církví, a o některých záležitostech majetkového rázu.

¹⁵ KOLÁŘ, Petr: Postavení církví ve vybraných zemích Evropy. Praha, Parlamentní institut 2000, str. 74.

¹⁶ Srov. ČEPLÍKOVÁ, Margita: Postavení církví a náboženských společností v právním pořádku Slovenské republiky. <http://spcp.prf.cuni.cz/15-20/19-cepli.htm> (1. května 2009).

¹⁷ JÁGER, Petr: Byl „výčtový zákon“ č. 298/1990 Sb. pro církve zároveň restituční tečkou? IPES zpravodaj 1/2007, str. 6.

U církevního majetku, který nebyl v letech 1990–1991 vrácen, byly vyloučeny jakékoli dispozice¹⁸ a takto zablokovan měl být do doby, než dojde k přijetí komplexní právní úpravy o tomto majetku. Předpokládalo se, že se tak stane v krátkém časovém horizontu a na Slovensku tomu tak skutečně bylo, nicméně v České republice nikoli. Navíc zákaz dispozic s církevním majetkem byl v praxi v řadě případů samotnými orgány českého státu (!) obcházen a nerespektován.

Návrh československého obecného restitučního zákona byl v roce 1992 předložen skupinou poslanců, nebyl však v tehdejší Federální shromáždění díky absenci několika slovenských poslanců schválen. S některými jeho zásadami je možné se setkat jak v současné právní úpravě slovenské, tak v návrhu českého zákona o zmírnění některých majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem v době nesvobody z roku 2008.

Nástupnické státy Československé federativní republiky, která zanikla k 31. prosinci 1992, k otázce církevních restitucí zaujaly odlišný postoj. Společný však pro Slovenskou a Českou republiku zůstal významný podíl státu na financování činnosti církví a náboženských společeností, především platů duchovních, jehož základní parametry byly nastaveny v době stalinismu zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společeností státem.

4.2. Slovensko

Právní předpis, na jehož základě došlo ve Slovenské republice k provedení církevních restitucí, byl vydán krátce po rozdělení československé federace, a to již roku 1993 s účinností od 1. ledna 1994. Stejně jako v Polsku a Maďarsku šlo o obecný restituční zákon. Počítal se zmírněním majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem způsobených rozhodnutími státních orgánů, občanskoprávních a správních aktů, vydanými v období od 8. května 1945 (v případě židovských obcí dokonce od 2. listopadu 1938), do 1. ledna 1990, pokud se tak stalo v rozporu se zásadami demokratické společnosti a základními principy lidských práv garantovaných příslušnými mezinárodněprávními dokumenty, především Chartou OSN.¹⁹

Oprávněnými osobami, jimž bylo přiznáno právo na vrácení jejich někdejšího vlastnictví, byly na Slovensku ty církve a náboženské společnosti, které byly registrovány podle slovenského právního řádu a které měly na území Slovenska své sídlo. Oproti tomu povinnost oprávněně nárokovat majetek vydat byla uložena v první řadě státu a právníckým osobám veřejného práva, v některých případech rovněž i vůči fyzickým osobám. Z restitucí byla vyloučena některá veřejně prospěšná zařízení (hřbitovy, chatové osady, sportovní areály apod.), pozemky po převodu do vlastnictví státu zastavěné nebo církevní matriční knihy.

K uplatnění nároků byla určena prekluzivní lhůta 12 měsíců od nabytí účinnosti slovenského obecného restitučního zákona, mezním datem byl tedy 31. prosinec 1994. Samotný postup při vrácení někdejšího církevního movitého a nemovitého majetku byl následující: Oprávněná osoba, tedy církev nebo náboženská společnost, zaslala povinně písemnou výzvu obsahující specifikaci nárokované věci. Pokud ve lhůtě 90 dní nedošlo k uzavření dohody mezi oprávněnou a povinnou osobou o vydání věci, rozhodoval o nároku soud, přičemž příslušné podání mu muselo být doručeno nejpozději do 15 měsíců od doručení výzvy povinné osobě.

4.3. Česká republika

Ze všech zemí visegrádské čtyřky učinila Česká republika pro dořešení otázky církevních restitucí nejméně, přičemž pokusy o „restituční tečku“ lze napočítat zdaleka nejvíce. Neblahou rolí v tom, že otázka církevních restitucí nebyla v ČR ani 20 let po pádu komunistického systému uzavřena, hrály jednak z minulosti zděděné primitivní negativní stereotypy o náboženství

a církvích (v této souvislosti se dokonce hovoří o „historickém církevním traumatu české společnosti“²⁰), jednak také obava z růstu vlivu církví a náboženských společností (zejména největší katolické), a to nejen společensko-politického, ale i ekonomického.²¹

Vzhledem k tomu, že český stát po roce 1992, kdy nebyl schválen obecný restituční zákon, nejevil žádný zvláštní zájem o dořešení restitučních nároků církevních právnických osob, rozhodly se některé z nich ještě v první polovině 90. let 20. století domáhat majetku jim protiprávně odňatého podle obecných (= nikoli speciálních) právních předpisů, tedy podáváním občanskoprávních žalob na určení vlastnického práva.²² V praxi to znamenalo „řešení každého jednotlivého případu soudem,“²³ což pochopitelně bylo značně náročné a nesystematické.

Zpočátku se zdálo, že tato cesta, kterou bych označil jako „skrytou restituci“, může alespoň určitému okruhu církevních právnických osob pomoci k jejich někdejšímu jmění zabranému totalitní mocí. Kladně se k ní postavila i právní teorie²⁴ a zpočátku rovněž i moc soudní, zlom však nastal v roce 1997. Tehdy Nejvyšší soud ČR v jednom ze svých rozsudků použitím argumentu „a silentio legis“ dovodil, že „subjekty, které byly na základě výčtových restitučních zákonů z let 1990–1991 oprávněně k vrácení majetku vypočtenému v příloze tohoto zákona, nejsou legitimovány k uplatnění vlastnického práva k tomu majetku, který sice byl odňat řeholním řádům a kongregacím při výkonu státního dozoru nad majetkem církví a náboženských společností, ale v příloze tohoto zákona uveden není.“²⁵ Tímto rozhodnutím byly pokusy církevních právnických osob, které se vzhledem k dlouhodobé úmyslné nečinnosti českých zákonodárců ve věci církevních restitucí pokusily domoci se svých práv soudní cestou, odsouzeny k nezdaru. Nejvyšší soud pak zůstal svému výkladu věrný až do současnosti; podobné stanovisko vzal s odstupem času za své i Ústavní soud ČR, byť původně tomu tak nebylo.²⁶

Další pokus, jak alespoň v některých případech zjednat určitou, byť nevelkou, nápravu pokřivených majetkoprávních vztahů mezi státem na straně jedné a malým okruhem církevních právnických osob na straně druhé, proběhl v ČR v letech 1996–1998. Dne 25. září 1996 přijala česká vláda usnesení č. 498, o bezúplatném převodu vymezeného nemovitého majetku církevním právníckým osobám ke zmírnění některých majetkových křivd způsobených těmto subjektům. Restituce se měly týkat především některých budov a pozemků, avšak v žádném případě „nešlo o vydání majetku způsobilého k ekonomickému zajištění církví.“²⁷

Postupně pak v letech 1997–1998 došlo k vyjádření souhlasu české vlády s realizací bezúplatného převodu přesně specifikovaných nemovitostí ve vlastnictví státu na určitou církevní právníckou osobu (biskupství, řád, kongregaci, místní židovskou obec, farnost, kapitulou, Náboženskou maticí apod.). Celkem však šlo o nepatrnou část někdejšího církevního majetku. Další určitou slabinou bylo i to, že základní parametry nebyly stanoveny zákonem, případně obecně závaznými předpisy vydanými na základě jeho zmocnění a k jeho provedení,²⁸ nýbrž pouhými usneseními vlády.

Zdálo se, že alarmující mnohaletá nečinnost českého státu v otázce zmírnění křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem za vlády komunistického režimu, takřka se rovnající úplnému odepření spravedlnosti, by mohla být odbourána v roce 2008. Tehdejší česká vláda Mirka Topolánka vypracovala a Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR předložila návrh zákona, kombinující v sobě prvky obecného restitučního zákona a finanční kompenzace. Prvně zmíněný způsob se měl týkat především nemovitostí patřících v minulosti řeholním

²⁰ REKTORÍK, Jaroslav: Ekonomická dimenze křesťanství a církve – Její reflexe v ČR. Brno, Masarykova univerzita 2000, str. 126–127.

²¹ Srov. VLK, Miloslav: Předmluva k Přehledu jednání mezi státem a církvemi v letech 1990–2000. Praha, Sekretariát České biskupské konference 2001, str. 2.

²² HRDINA, Antonín Ignác: Kauza katedrála. in: Revue církevního práva 3/2006, str. 206.

²³ HRDINA, Antonín Ignác: Církevní restituční vykřičník. <http://spcp.prf.cuni.cz/12/hrdina.htm> (1. 5. 2009).

²⁴ Srov. BIČOVSKÝ, Jaroslav: Problematika navrácení církevního majetku po listopadu 1992. Právní praxe 9/1993, str. 529–536.

²⁵ Srov. Nejvyšší soud ČR, 3 Cdon 404/96.

²⁶ Ústavní soud ČR, IV. ÚS 298/05; Ústavní soud ČR, Pl. ÚS-st. 22/05.

²⁷ HRDINA Antonín Ignác: Vztahy státu a církve v České republice v letech 1990–1999. Praha, Eurolex 2007, str. 35.

²⁸ Srov. PRŮCHOVÁ, Ivana: Restituce majetku podle zákona o půdě. Praha, C. H. Beck 1997, str. 52.

¹⁸ § 3 odst. 1 zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby; § 29 zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (zákon o půdě).

¹⁹ Srov. § 1 odst. 1 zákona č. 282/1993 Zb.

řádům a kongregacím, zejména těm, u nichž hospodářská činnost tvoří jeden z pilířů jejich spirituality (premonstráti, augustiniáni, křižovníci, benediktini). Vedle provedení reálného vrácení některých věcí nemovitých i movitých počítal návrh českého zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi také s finanční náhradou církvím a náboženským společenstvem za jejich někdejší majetek, který nebude státem vrácen nebo který již není možné vydat. Výše tohoto majetku byla odhadnuta na 83 mld. Kč a měla být splácena v poměrně dlouhém časovém období 60 let s úrokovou sazbou ve výši 4,85 % ročně. Uvedená částka měla být rozdělena mezi jednotlivé církve a náboženské společnosti, přičemž největší z nich, Církev římskokatolická, měla obdržet celkem 83 % z celkového objemu peněz určených pro odškodnění.

Český návrh zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi z roku 2008 počítal kromě naturální restituace a finanční kompenzace, také s přechodným obdobím, v němž mělo být církvím a náboženským společenstvem umožněno „přizpůsobit se – po téměř 60 letech trvající majetkové závislosti na státu – nové ekonomické situaci, kdy stát již nadále přímo nefinancuje duchovní církve a náboženských společností, ani nepřispívá na úhradu dalších nákladů.“²⁹ Mělo se jednat o dobu 20 let, přičemž v prvním roce by tento státní příspěvek měl být roven „výši finančního příspěvku poskytnutého registrované církvi a náboženské společnosti na základě zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, ve znění pozdějších předpisů, v posledním kalendářním roce přede dnem nabytí účinnosti zákona,“³⁰ každoročně by se pak měl snižovat o 5 % částky vyplácené v prvním roce přechodného období.

Vzhledem k rozložení sil v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR nebylo k dnešnímu dni (tj. 11. 6. 2009) o osudu předloženého návrhu rozhodnuto. Český stát nadále staví na zpuchřelých základech starých křivd, uměle prodlužuje právní nejistotu církví a náboženských společností, blokuje nemalý objem majetku využitelný k prosperitě ekonomiky a pochopitelně se dále významně podílí na zabezpečování chodu církví a náboženských společností, včetně platů duchovních.³¹

„Do uspokojivého konce byly z církevních restitucí zatím v České republice dovedeny pouze restituace arizovaného židovského majetku, a to zvláštním zákonem, přijatým v roce 2000“³² (č. 212/2000 Sb.). V tomto případě však nešlo o zmírnění majetkových křivd způsobených v období komunismu, nýbrž nacistického ohrožení a okupace.

5. Závěr

Církev a náboženské společnosti v zemích střední a východní Evropy, které byly po druhé světové válce součástí východního bloku, byly po roce 1989 konfrontovány se zcela novými problémy, na jejichž řešení byly připraveny jen nedostatečně. Musely nově definovat svůj vztah ke státu (navracení majetku, výuka náboženství, financování), orientovat se v prostředí kulturního a světonázorového pluralismu a vypořádat se se zátěží minulosti.³³ Rovněž jednotlivé země východního bloku, které se do roku 1989 církve a náboženské společnosti snažily zlikvidovat nebo alespoň minimalizovat jejich vliv, musely stanovit nové mantinely individuálních a kolektivních práv a rozhodnout o alespoň částečném narovnání pokřivených majetkoprávních vztahů mezi mocí světskou a duchovní.

Zdá se, že v případě restitucí církevního majetku v postkomunistických státech střední Evropy, které v roce 2004 vstoupily do EU, platí přímá úměra – čím se více posunujeme na časové ose od roku 1989, tím větší potíže s řešením tohoto problému. Restituční právní předpisy týkající se někdejšího církevního jmění byly v jednotlivých zemích visegrádské čtyřky přijaty v období porevoluční euforie a jejího postupného odeznívání, tj. maximálně v prvních zhruba

²⁹ Důvodová zpráva k § 17 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi.

³⁰ Srov. § 17 odst. 1 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi.

³¹ Srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 2006–2009, stenoprotokol ze 30. schůze ze dne 29. dubna 2008 (projev poslance Petra Bratského).

³² PŘIBYL, Stanislav: Financování církví a náboženských společností v České republice a jeho slovenské inspirace. in: Právník 5/2008, str. 533.

³³ Srov. BIRNSTEIN, Uwe a kol: Kronika křesťanství. Praha, Fortuna Print 1998, str. 445.

deseti letech po roce 1989. Pokud nedošlo k narovnání majetkových křivd způsobených komunistickým režimem v této relativně příznivé době, kdy „bylo náboženství v módě coby antiteze komunismu“³⁴ a kdy se křesťanské církve těšily zaslouženému respektu většiny společnosti za to, že až na výjimky nespolupracovaly s totalitním systémem, je velice pravděpodobné, že se tak již nestane nebo jen za mimořádně příznivé politické konstelace. Důvod je zcela jistě sociologický – v současné době jsme v Evropě svědky postupného odvrácení společnosti od křesťanství. Tato sekularizace má mnoho tváří: od poklesu počtu členů křesťanských církví přes postupné mizení tradičních křesťansko-židovských hodnot až po verbální napadání učení křesťanských církví a jejich představitelů.

Státem, který se podle mého názoru nejlépe po roce 1989 vyrovnal s majetkovými křivdami spáchanými na církvích, je Maďarsko. To do roku 1997 nejen komplexně vyřešilo vrácení části komunisty zabaveného majetku církevních právnických osob zpět původním majitelům, ale také zdařile nastavilo systém financování činnosti církví a náboženských společností, které tak přestaly být totálně závislé na veřejných zdrojích. Maďarský model je tak „dokladem, že otázky vztahu církve a státu i v tak choulostivé oblasti, jako je ta majetková, lze i v současné době – nechybí-li politická vůle – řešit ke spokojenosti obou smluvních stran.“³⁵ Flexibilně při tom byla využita celá řada metod – obecný restituční zákon, výčtová metoda, mezinárodní smlouva se Svatým stolicem i finanční kompenzace.

V závěsu za Maďarskem následují Polsko a Slovensko. Politické reprezentace těchto států již učinily ty nejdůležitější kroky k dosažení žádoucího nového modelu uspořádání vztahů mezi státem a církvemi, nicméně ne stoprocentně. V Polsku stále zbývá dořešit některé nároky určitého okruhu církevních právnických osob (katolické řády a kongregace), na Slovensku pak zůstává zachován systém přímých státních dotací na provoz církevních ústředních orgánů, na platy a sociální zabezpečení duchovních,³⁶ který má jednu zásadní přednost – je totiž reálně fungující.³⁷

Jisté není náhodou, že v Polsku, v Maďarsku a na Slovensku tvoří věřící, respektive členové katolické církve, jejíž restituční nároky jsou největší, většinu obyvatelstva, někdy až drtivou.³⁸ Tento faktor pochopitelně při rozhodování o církevně politických otázkách bývá zohledňován. Tím se tyto země zásadně liší od České republiky, kde „se stala nejsilnější areligiozita a bezkonfesnost,“³⁹ přičemž ke katolické církvi se v roce 2001 přihlásilo pouze 27 % obyvatel. Kromě přijetí dvou výčtových zákonů, které na počátku 90. let 20. století napomohly k obnově řeholního života, se Česká republika postavila k otázce církevních restitucí spíše odmítavě. Dva návrhy o přijetí obecného restitučního zákona (1992, 2008) byly smeteny ze stolu, jiné možnosti, např. exekutivní vydávání majetku nebo domáhání se spravedlnosti soudní cestou, byly záhy zablokovány. Kdy se tato situace změní, těžko odhadovat. V dohledné době to zřejmě nebude. Přitom „bez vyřešení restitucí lze (alespoň v případě katolické církve) sotva počítat se spravedlivou změnou současného systému financování, který s sebou přináší podstatnou ekonomickou závislost církve na státu.“⁴⁰

Verbální odsuzování zločinů spáchaných komunistickým režimem i na církvích a náboženských společnostech tak i nadále ostře kontrastuje s petrifikací majetkových křivd, kterých se na nich tento režim dopustil.⁴¹ Racionální důvody udržovat tento stav neexistují, v jiných oblastech je spolupráce českého státu a církví bezproblémová, rovněž individuální a kolektivní náboženská práva mají v současnosti vysokou úroveň.

³⁴ DOBSZAY, Janos. Restituční církevního majetku v souladu s ústavou. in: Právník 4/1999, str. 365.

³⁵ HRDINA, Antonín Ignác. Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA. Univerzita Karlova 2006, str. 268.

³⁶ PŘIBYL, Stanislav. Konfesněprávní studie. Brno, L. Marek 2007, str. 202.

³⁷ PŘIBYL, Stanislav. Konfesněprávní studie. Brno, L. Marek 2007, str. 220.

³⁸ Procentuální podíl katolíků v populaci podle posledního sčítání lidu (v závorce uveden rok):

Maďarsko – římskokatolická církev 51,9%; řeckokatolická církev 2,6% (2001),

Slovensko – římskokatolická církev 68,9%; řeckokatolická církev 4,1% (2001),

Polsko – římskokatolická církev 89,8%; řeckokatolická církev 0,3% (2002).

³⁹ KONÍČEK, Jiří. Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa. Olomouc, Společnost pro dialog státu a církve 2005, str. 288.

⁴⁰ HRDINA, Antonín Ignác: Náboženská svoboda v právním řádu České republiky. Praha, Eurolex 2004, str. 204.

⁴¹ srov. HRDINA, Antonín Ignác: Texty ke studiu konfesního práva III. Československo. Praha, Karolinum 2006, str. 300.

Settlement of Property Injustices Caused to Churches in the New EU Member States during the Communist Totalitarian Era Focusing on Differences in Legal Regulation in Individual Countries

Václav Vales

1. Introduction

Approaches related to the settlement of property injustices caused to churches and religious societies taken by the individual countries formerly belonging to the “socialist camp”, which became EU Member States in and after 2004, have differed significantly.

Since churches and religious societies represented a fundamental obstacle to the communist regime’s attempt to control, if possible, everyone’s most important deeds, if not their thoughts, the regime tried to eliminate their influence on society either totally or to the greatest extent possible. The methods used were either entirely obvious and direct (e.g. persecution of clergymen and laymen, discrimination against them in various areas or assumption of control over clerical administration), or they were indirect but the more malicious. Secularisation of church property, which according to theories of those in power at the time “represented an instrument of production and could therefore be a source of exploitation and unearned income”, also falls into this category.¹ Appropriation of the property of churches and religious societies was, understandably, nothing new – exactly the same measures as those used during the communist dictatorship era were also used during the Reformation period, the Age of Enlightenment, Liberalism and Nazism in all Western and Central European countries. Those interventions always did the most damage to the Catholic church: the other churches and religious societies in Central Europe had nowhere near the same material foundation by comparison.

The communist state drastically reduced the economic autonomy of churches and religious societies by depriving them of most of their property. In return it resorted to introducing or, in some cases, expanding the existing state financing of churches.²

The fact that even after the return of democracy the destruction of property caused to churches and religious societies by totalitarian power in the 1940s and 1950s can never be fully set right must be kept out of the equation. It is therefore clear that “restitution must or can (and therefore will) be only partial in form”³, and that a return to the legal and actual status that existed before the communist party took over power will never be possible.

It can, with a certain degree of simplification, be stated that the approaches taken by individual states dealt with the issue of church restitutions in one of the following six ways:

First, **general restitution law**, which sets the conditions under which authorised ecclesiastical legal entities themselves can (within the determined time limit) request the state, public authorities or other entities to return their former movable property and real estate; all such rights expire once the deadline has passed. Resolution of restitutional issues in this way requires strong initiative on the part of churches and religious societies or the legal entities established by them, particularly in respect of accurately specifying their rights and the decision as to whether they will claim a particular movable or immovable asset or waive it if its ownership would be a burden to them. Settlement of the restitution claims themselves is decided either by a special body, often with the participation of church and religious society representatives, or it is left to be settled by the entitled and obliged parties.

The second option is **enumerative restitution law**. As the title itself implies, the main

content of this legal regulation is a list of ecclesiastical legal entities and specific property that is to be transferred back into their ownership, whereby, of course, items not on the list are not returned. Ancillary to this, technical restitutional matters such as vacation of buildings, handover of movable assets, etc. may also be resolved. Above all, the greatest virtues of enumerative restitution laws are their concreteness (at first glance it was clear what should be returned, when and to whom) and expeditiousness (during the legislative process, which had preceded the passing of the Czechoslovak enumerative restitution law in 1990, this regulation was characterised as a “first aid law”⁴). However, it has to be noted that the method of enumerating specific pieces of property itself is not inviolable and does generate errors, mainly due to “renumbering, merging and division of plots of land; shortcomings in legal and geodetic records; transfers between legal entities and other problems that churches encounter when identifying property that was originally theirs”⁵.

Church restitutional claims can also be resolved by way of **financial compensation**. Compensation is paid out to churches and religious societies for former property that they had waived in favour of the state or public authorities. Movable and immovable assets are not, understandably, reinstated.

The fourth alternative, which by definition can only be considered in the case of Catholic ecclesiastical legal entities, is an **international treaty with the Holy See**.

Deciding church restitutions by way of an **act of executive power**, i.e. a government decree, or by way of a **court ruling** that judges the particular right of the ecclesiastical legal entity based on a claim for declaratory relief, can be labelled rather marginal. In both cases this is more a kind of hidden restitution, a partial and unsystematic solution, short-lived, unsuccessful and designed for a limited range of authorised parties, as well as being peculiar to the Czech Republic.

Regrettably, one more alternative must be added to the six aforementioned: the state’s deliberate omission to deal seriously with the issue of redress of property injustices caused to churches and religious societies (any steps taken are merely cosmetic or problematic).

It must, of course, be added that not a single state made use of the above methods in their pure form, but tended to combine them when resolving church restitutions. The above categorisation is best demonstrated in the four Central European states comprising the so-called Visegrad Four that was formed on 15 February 1991: Poland, Hungary, Slovakia and the Czech Republic.

2. Poland

Poland was one of the first Central European countries to tackle the redress of injustices caused to churches in 1945–1989. Paradoxically, members of the communist party, which the churches and religious societies had labelled as the arch enemy within, also actively participated in this process. Even before virtually free elections were held in Poland in June 1989, the Act on Relations between the State and the Catholic Church was adopted on 17 May 1989, which, among other things, also generally regulated the right of ecclesiastical legal entities to the restitution of their former assets. This legal relation worked primarily with the method of reinstatement but also with that of financial compensation.

A special authority, the Property Commission, made up equally of state and Catholic church representatives (to be specific, the Polish Bishops’ Conference), was formed for the purpose of deciding whether former church property should be returned or not.⁶ The Property Commission decided on claims made by authorised ecclesiastical legal entities individually. Its decisions concerning the restitution of secularised property, or rather, financial com-

¹ Standpoint of the Attorney General of the Czechoslovak Republic No. 282/54-ZO-33 dated 20 May 1954.

² Cf. CICHOSZ, Marzena – KOPECEK, Lubomír. The Church Fund in Poland: its Controversial History and Present. Interest Mediation between the State and the Church in the Post-Communist Area. in: *Středoevropské politické studie*, IX No. 2–3, pp. 151–152.

³ NĚMEC, Damián. *Concordats between the Apostolic See and Post-Communist Countries (1990–2007)*. Inaugural dissertation. Olomouc, Saints Cyril and Methodius Faculty of Theology 2007, p. 172.

⁴ Federal Assembly of the Czechoslovak Federative Republic 1990–1992, Chamber of the People, stenographer’s transcript from the 5th session on 19 July 1990.

⁵ Cf. KALNÝ, Mojmir et al.: *Churches and Property II*. Prague, Civic Institute 1993, p. 10.

⁶ Cf. Clause 62, Section 1, of the Act on Relations Between the State and the Catholic Church (Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U., 1989, No. 29, heading 154).

compensation for it, were final and could not be challenged in court. Despite certain difficulties this model has proved effective on the whole, and to date it has thus been possible to settle the vast majority of the Catholic church's restitution claims in Poland.

This finding is not affected by the fact that in several cases entities that acquired former church property before 1989 felt they had been damaged by some decisions of the Property Commission and won their cases before the European Court of Human Rights in Strasbourg.

However, an issue that has remained open to this day is that of former ownership of a large number of Catholic orders and congregations, which is to be dealt with by a special restitution law whose basic outlines (elaborated by the Ministry of National Property) are currently the subject of discussions between Donald Tusk's government and representatives of the Catholic church.

The existence of the so-called Church Fund remains a bone of contention between the Polish state and the Polish Catholic Church. This fund, which does not even have legal personality and never did (it currently falls under the organisational structure of the Polish Ministry of the Interior and Public Administration), was established in March 1950 and was put in charge of administering approximately 130–150,000 ha of church property (agricultural land and forests) secularised by the communist government. The Church Fund was originally supposed to obtain funds for its activities exclusively from the revenue this property generated, "although with regard to the non-existence of any outline of what had actually been confiscated, state grants became the only source of income."⁷ According to its statute dated 7 November 1991, the Church Fund predominantly covers the health and social insurance of clergymen, monks, nuns and students of theology and, to a much lesser extent, social, educational and charitable activities. The expediency and pertinence of the Church Fund's existence is currently being discussed in Poland.

3. Hungary

The Hungarian model for resolving the issue of the redress of injustices caused to churches and religious societies during the communist era was somewhat more complicated than in Poland and combined the methods of general restitution law with enumerative restitution law and financial compensation, whose parameters were defined primarily by an international treaty with the Holy See. Moreover, the restitution issue in Hungary was connected to the change in financing of the activities of churches and religious societies.

Act No. XXXII/1991, on Former Church Property, "entitled the church to the restitution of buildings that were nationalised without compensation after 1 January 1948 and that were in the ownership of the state or municipalities as of 22 July 1991 when the law came into effect."⁸ It must be emphasised that this legal regulation did not apply to plots of land that were expressly excluded from the restitution process, but exclusively to buildings used by churches and religious societies before 1948 for the following purposes: "living by faith" (e.g. for religious worship, conferences, service flats, education of seminarists, monasteries), education and training, health and social services and support of children and culture (e.g. congregational buildings, museums, etc.).⁹ Authorised ecclesiastical legal entities then submitted a list of requests. This concerned 7,127 buildings, about which an intermediary committee, whose members were nominated in equal numbers from the state and the church, reached a decision. This authority then elaborated a time schedule for restitution,¹⁰ after approximately 1,500 claims had been eliminated for various reasons (churches withdrew their applications;

⁷ CICHOSZ, Marzena – KOPEČEK, Lubomír. The Church Fund in Poland: its Controversial History and Present. Interest Mediation between the State and the Church in the Post-Communist Area. in: *Středoevropské politické studie*, IX no. 2–3, p. 155.

⁸ DOBSZAY, Janos. Church Property Restitution in Accordance with the Constitution. in: *Právník* 4/1999, p. 366.

⁹ Cf. SCHANDA, Balázs. Legal Regime of Former Church Property in Hungary. <http://spcp.prf.cuni.cz/1-10/schanda.htm> (1 May 2009).

¹⁰ Cf. REKTORÍK, Jaroslav: Economic Dimension of Christianity and Churches – The Position in the Czech Republic. Brno, Masaryk University 2000, p. 108.

statutory criteria were not observed). Handover of the property was supposed to take place over a period of 10 years, and churches could request the transfer of certain buildings over just three years.¹¹ In certain cases reinstatement was allowed to be replaced by financial compensation provided to churches and religious societies or their branches in the form of instalments from a special budgetary fund. The Hungarian state also had to compensate a large number of municipalities that were the current owners of former church property.

This method soon ran up against the state's limited financial capacity, and it therefore became necessary to find another route acceptable to both temporal and spiritual powers.

Although the original wording of the Act on Former Church Property from 1991 anticipated that the restitution process would take 10 years, during which time the restitution claims of ecclesiastical legal entities would be filed gradually and resolved on an equal basis, a change took place in 1997. That year, the Hungarian Parliament passed the Act on Material Security of the Religious and Public Activities of the Church (LXXXIV/1997) and amended the Act on Former Church Property from 1991 (XXXII/1991). At the same time, an international treaty between Hungary and the Holy See, which also applied to property law issues, was signed and ratified in 1998.

In return for the Catholic church declaring its restitution claims to be satisfactory, the state, using a combination of reinstatement and financial compensation, undertook to solve the problem of church property that had not yet been returned. It was agreed that almost 900 items of real estate (specified in Annex No. 2 to the international treaty between Hungary and the Holy See) would be returned between 1998 and 2011 in equal measures at yearly intervals.¹² The remaining (unreleased) property (valued at 42 billion Forints, i.e. approx. CZK 5.4 billion) was transferred to a virtual reparations fund in the form of a long-term deposit that would be adjusted according to the inflation rate of the Hungarian currency; proceeds from this property were to be disbursed to the Catholic church for an indefinite period in return for its faith-related activity, at a rate of 4% in 1998–2000 and 5% from 2001 onwards.¹³

In addition, Hungary also made it possible for its Catholic citizens to participate in materially securing their church by assigning 1% of income tax for that purpose, and by guaranteeing this level of income over the long term.¹⁴

"All those principles of financing the Catholic church arising from the aforementioned agreement were subsequently incorporated into a new Act No. CXXIV/1997, on material security of the activities of the church in the area of spiritual life and public services, which already encompassed all the churches and religious groups recognised by the state."¹⁵

4. Slovakia and the Czech Republic

4.1. Czechoslovak Federative Republic

Soon after 1989 another founding Visegrad group state, Czechoslovakia, also attempted to remedy property injustices caused to churches and religious societies. The underlying impulse for opening this issue was the renewal of Catholic orders and congregations whose public activities (especially in social, charitable, educational and pastoral fields) were forcibly stopped by the state in 1950 without any legal backup whatsoever.¹⁶

On 19 July 1990 the Federal Assembly of the Czechoslovak Federative Republic passed Act

¹¹ Cf. SCHANDA, Balázs. Legal Regime of Former Church Property in Hungary. <http://spcp.prf.cuni.cz/1-10/schanda.htm> (1 May 2009).

¹² NÉMÉC, Damián. Concordats between the Apostolic See and Post-Communist Countries (1990–2007). Inaugural dissertation. Olomouc, Saints Cyril and Methodius Faculty of Theology 2007, p. 173.

¹³ Cf. VALEŠ, Václav. Church Property Restitution in the Czech Republic after 1989. Brno, Moravian-Silesian Christian Academy 2009, p. 51.

¹⁴ Clause 4. heading II. and additional protocol to the international treaty between the Holy See and the Republic of Hungary on financing of activities in public services and other strictly clerical ("living by faith") activities performed by the Catholic Church in the Republic of Hungary, and on certain other property matters.

¹⁵ KOLÁR, Petr: The Position of the Church in Selected European Countries. Prague, Parliamentary Institute 2000, p 74.

¹⁶ Cf. ČEPLÍKOVÁ, Margita: The Status of Churches and Religious Societies in the Law of the Slovak Republic. <http://spcp.prf.cuni.cz/15-20/19-cepli.htm> (1 May 2009).

No. 298/1990 Coll., on the Modification of Certain Property Relationships of Monastic Orders, Congregations and the Olomouc Archbishopric, which was amended a year later by Act No. 338/1991 Coll. dated 18 July 1991. Its substance, as its title implies “was a declaration of the properties defined in the Annex to the Act as being in the ownership of particular orders and congregations and, in two entries, also the Olomouc Archbishopric, as at a particular date.”¹⁷ It was a classic example of the use of the enumerative method.

Some negative aspects, by no means insignificant, of the enumerative method soon came to light. Besides the legal issues mentioned in the introduction, there were also some questions of fact. The real estate (mainly plots of land) that originally comprised economically exploitable and functional units (forests, agricultural land, lakes; lucrative administrative and commercial buildings, etc.) alongside the returned monastic buildings whose maintenance and repair would have to be financed, was not returned along with the buildings, which were often returned in a state of disrepair.

All access was banned¹⁸ in respect of church property that was not returned in 1990–1991 and it was supposed to remain blocked until a time when comprehensive legal regulations on that property would come into force. This was expected to happen in the short term, and did in fact come about in Slovakia but not in the Czech Republic. Moreover, in practice the ban on the use of church property was, in a number of cases, circumvented and not respected by the Czech authorities themselves (sic).

The draft Czechoslovak general restitution law was submitted by a group of members of Parliament in 1992, but was not passed in the Federal Assembly due to the absence of several Slovak members of Parliament. Some of its principles can be found in both the current Slovak legal regulation and in the 2008 draft Czech legislation on the alleviation of certain property injustices caused to churches and religious societies during the totalitarian era.

The successor states of the Czechoslovak Federative Republic, which ceased to exist on 31 December 1992, took a different stance towards the issue of church restitutions. However, one thing that remained common to Slovakia and the Czech Republic was a significant level of state participation in financing the activities of churches and religious societies, primarily clergymen’s wages, the fundamental parameters of which were set during the Stalinist era by Act No. 218/1949 Coll., on the State Funding of Churches and Religious Societies.

4.2. Slovakia

The legal regulation under which church restitutions took place in Slovakia was passed shortly after the splitting up of the Czechoslovak Federative Republic, in 1993, and took effect from 1 January 1994. As in Poland and Hungary, it was a general restitution law. It envisaged alleviation of property injustices caused to churches and religious societies due to the decisions of state bodies, civil and administrative acts in the period between 8 May 1945 (and in the case of Jewish communities from 2 November 1938) and 1 January 1990, provided such acts contradicted the principles of democratic society and the guiding principles of human rights guaranteed by the relevant international legal documents, particularly the UN Charter.¹⁹

The authorised entities in Slovakia whose right to restitution of their former property was recognised were those churches and religious societies that were registered in accordance with Slovak law and were based in Slovakia. The responsibility towards legitimately claimed property was first and foremost placed with the state and legal entities governed by public law and in certain cases also with individuals. Certain facilities of public benefit (cemeteries, cottage settlements, sports facilities, etc.), plots of land that were built upon following trans-

¹⁷ JÄGER, Petr: Was the “enumeration act”, Act No. 298/1990 Coll., also a final word in the restitution for churches? IPES zpravodaj 1/2007, p. 6.

¹⁸ Article 3, Section 1, of Act No. 92/1991 Coll., on the Conditions of Transfer of State Owned Property to Other Persons; Article 29 of Act No. 229/1991 Coll., on the Regulation of Ownership in Relation to Land and Other Farming Property (Land Act).

¹⁹ Cf. Article 1, Section 1, of Act No. 282/1993 Coll.

fer into state ownership and church registers, were excluded from restitution.

A foreclosure period of 12 months from the Slovak general restitution law coming into effect was set for lodging claims; the cut-off date was thus 31 December 1994. The actual process of restitution of former church movable property and real estate was as follows: the eligible entity, i.e. the church or religious society, sent a written summons to the liable party specifying the items being claimed. If no agreement on the release of the items was concluded between the beneficiary and the liable party within a deadline of 90 days, the claim was decided in court and a relevant petition had to be delivered to the court within 15 months of delivery of the summons to the liable party.

4.3. Czech Republic

Of all the Visegrad Four countries the Czech Republic took the fewest steps to resolve the issue of church restitutions, whereas it undertook by far the most attempts at a “final word in restitution”. Elements that played an unfortunate role in the issue of church restitutions not being brought to a close in the Czech Republic even 20 years after the fall of the communist system were, firstly, the primordial and negative stereotypes of religion and churches inherited from the past (in this respect people even talk about the “historic religious trauma of Czech society”²⁰) and, secondly, the fear of growth of the influence of churches and religious societies (especially the largest: Catholic church) – not only from the socio-political perspective but also from the economic perspective.²¹

Considering that after 1992, when the general restitution law was not passed, the Czech state showed no special interest in resolving the restitution claims of ecclesiastical legal entities, in the first half of the 1990s some of them decided to claim property unlawfully confiscated from them under general (i.e. not special) legal regulations by filing civil petitions to determine property rights.²² In practice this meant “resolving every individual case in court,”²³ which was, of course, considerably demanding and unsystematic.

Initially, it seemed that this approach (which I would label “concealed restitution”) could help at least a certain circle of ecclesiastical legal entities to get back their former property that had been seized by totalitarian powers. Jurisprudence also took a positive stance towards it²⁴, as did judicial power at first, but a turning point came in 1997. At that time the Supreme Court of the Czech Republic, using the “*silentio legis*” argument, deduced in one of its verdicts that “entities entitled under the enumerative restitution laws from 1990–1991 to the restitution of property specified in the annex to that law are not eligible to exercise the property right to any property that had been taken away from orders and congregations during state control of the property of churches and religious societies but was not listed in the annex to that law.”²⁵ Thus, attempts by ecclesiastical legal entities, in the face of the Czech lawmakers’ long-term and deliberate passivity towards church restitutions to claim their rights per curiam, were condemned to failure by this decision. The Supreme Court has remained faithful to its interpretation right up until the present day. Over time, a similar stance has also been adopted by the Constitutional Court of the Czech Republic, although originally this was not the case.²⁶

A further attempt to obtain a certain, albeit small, redress of tortuous property-law relations in at least some cases between the state on the one hand and a small circle of ecclesiastical legal entities on the other took place in the Czech Republic in 1996–1998. On 25 September 1996 the Czech Government passed Decree No. 498, on free-of-charge transfer of defined real

²⁰ REKTOŘÍK, Jaroslav: Economic Dimension of Christianity and Churches – The Position in the Czech Republic. Brno, Masaryk University 2000, pp. 126–127.

²¹ Cf. VLK, Miloslav: Preface to Overview of Negotiations Between the State and Churches in 1990–2000. Prague, Secretariat of the Czech Bishops’ Conference 2001, p. 2.

²² HRDINA, Antonín Ignác: The Case of the Cathedral. in: Revue církevního práva 3/2006, p. 206.

²³ HRDINA, Antonín Ignác: The Church Restitutional Exclamation Mark. <http://spcp.prf.cuni.cz/12/hrdina.htm> (1 May 2009).

²⁴ Cf. BÍČOVSKÝ, Jaroslav: The Problem of Returning Church Property after November 1992. Právní praxe 9/1993, p. 529–536.

²⁵ Cf. Supreme Court of the Czech Republic, 3 Cdon 404/96.

²⁶ Constitutional Court of the Czech Republic, IV ÚS 298/05; Constitutional Court of the Czech Republic, Pl. ÚS-st. 22/05.

estate to ecclesiastical legal entities in order to alleviate certain property injustices caused to those entities. The restitutions were supposed to apply primarily to certain buildings and land, but under no circumstances to the “release of property capable of financially securing churches.”²⁷

In 1997–1998 the Czech Government gradually expressed agreement with the free-of-charge transfer of precisely specified state-owned property to a particular ecclesiastical legal entity (a bishopric, order, congregation, local Jewish community, parish, canonry, religious society, etc.). However, overall this represented an insignificant portion of former church property. Another weak point was that the basic parameters were not set by law or by generally binding regulations issued based on legal authority also for its implementation,²⁸ but merely by government resolutions.

In 2008 it seemed that the Czech state’s alarming, long-term inertia towards the issue of alleviating injustices caused to churches and religious societies during the communist regime – practically tantamount to a complete denial of justice – might come to an end. Under the leadership of Mirek Topolánek the Czech Government elaborated an appropriate proposal, combining elements of general restitution law and financial compensation, and submitted it to the Chamber of Deputies of the Czech Parliament. The former method was to apply primarily to real estate that had formerly belonged to orders and congregations, especially those for which economic activities are one of the pillars of their spirituality (Premonstratensians, Augustinians, Knights of the Cross, Benedictines). Apart from the actual return of certain immovable and movable assets, the draft Czech church property settlement bill also embraced financial compensation to churches and religious societies for their former property that would not be returned by the state or that could no longer be surrendered. That property was valued at an estimated CZK 83 billion and was to have been paid out over a relatively long period of 60 years at an interest rate of 4.85% per annum. That amount was to have been divided among individual churches and religious societies, with the largest of those (i.e. the Roman Catholic Church) to receive 83% of the total amount of money designated for compensation.

Besides reinstatement and financial compensation, the Czech draft church property settlement legislation of 2008 also anticipated a transition period during which it was to be made possible for churches and religious societies to “adapt themselves – after almost 60 years of continued proprietary dependence on the state – to a new economic situation where the state no longer directly finances the clergymen of churches and religious societies nor does it contribute to the reimbursement of costs.”²⁹ This was supposed to be a period of 20 years, whereby during the first year the state contribution was to be equal to “the amount of the financial contribution provided to registered churches and religious societies under Act No. 218/1949 Coll., on the State Economic Support of Churches and Religious Societies, as amended, in the last calendar year preceding the day the law came into effect,”³⁰ and was to diminish each year by 5% of the amount paid out in the first year of the transition period.

Owing to the distribution of power in the Chamber of Deputies of the Czech Parliament (i.e. as at 11/6/2009), the fate of the draft bill has not been decided to this day. The Czech state continues to build on the rotten foundations of old injustices, artificially prolongs the legal uncertainty of churches and religious societies, blocks a considerable volume of property that could be used to prosper the economy and, naturally, continues to participate significantly in ensuring the functioning of churches and religious societies, including the remuneration of clergymen.³¹

²⁷ HRDINA, Antonín Ignác: State and Church Relations in the Czech Republic in 1990–1999. Prague, Eurolex 2007, p. 35.

²⁸ Cf. PRŮCHOVÁ, Ivana: Restitution of property under the Land Act. Prague, C. H. Beck 1997, p. 52.

²⁹ Explanatory report to Article 17 of the draft church property settlement bill.

³⁰ Cf. Article 17, Section 1, of the draft church property settlement bill.

³¹ Cf. Chamber of Deputies of the Czech Parliament 200–2009, stenographer’s transcript from the 30th session on 29 April 2008 (address by Member of Parliament Petr Bratský).

“With respect to church restitutions, only the restitution of Arianised Jewish property has so far been brought to a satisfactory conclusion in the Czech Republic by way of a special law passed in 2000”³² (No. 212/2000 Coll.). This, however, did not concern alleviation of property injustices caused during the communist era, but rather during the Nazi occupation.

5. Conclusion

After 1989, churches and religious societies from Central and Eastern European countries that became part of the Eastern Bloc after the Second World War were confronted with entirely new problems that they were inadequately prepared to resolve. Once again, they had to define their relationship with the state (return of property, religious education, financing), find their position in an environment of cultural pluralism and deal with the burdens of the past.³³ Individual Eastern Bloc countries that, up until 1989, had attempted to liquidate churches and religious societies or at least minimise their influence, also had to set new boundaries in the form of individual and collective rights and decide at least on partial settlement of tortuous property-law relations between temporal and spiritual powers.

It would seem that when it comes to the restitution of church property in the post-communist states of Central Europe that joined the EU in 2004, a certain discernible trend applies – the further we move along the time axis away from 1989, the greater difficulty there is in resolving this problem. Restitution laws pertaining to former church assets were passed in the individual Visegrad Four countries during the period of post-revolutionary euphoria and its gradual abatement, i.e. within approximately the first ten years following 1989. If settlement of property injustices caused by the communist regime did not come about within this relatively suitable time when “religion, as the antithesis of communism, was fashionable”³⁴ and when Christian churches looked forward to receiving the well-deserved respect of most of society for not co-operating (with a few exceptions) with the totalitarian system, then presumably this will now not happen at all or will happen only under an exceptionally favourable political constellation. The reason is beyond doubt a sociological one: in Europe we are currently witnessing a progressive abandonment of Christianity. This secularisation has many faces, from reduced membership of Christian churches, through gradual disappearance of traditional Christian-Jewish values, to verbal attacks on the doctrines of Christian churches and their representatives.

The country that did the best job after 1989 of settling property injustices caused to churches is in my opinion Hungary. Not only did it comprehensively resolve to return that part of the property of ecclesiastical legal entities, which had been confiscated by the communists, to the original owners until 1997, but it also successfully set up a system for financing the activities of churches and religious societies, which thus ceased to be entirely dependent on public resources. Thus, the Hungarian model is “testimony to the fact that even in such a delicate area as that of property the issues surrounding relations between the church and the state can also – as long as there is the political will to do so – be resolved to the satisfaction of both contractual parties today.”³⁵ A whole range of methods – general restitution law, the enumerative method, an international treaty with the Holy See and financial compensation – were used flexibly.

Poland and Slovakia follow closely behind Hungary. The political representatives of these states have already (albeit not completely) taken the most important steps towards achieving a desirable new model for settlement of relations between the state and the church. In Poland, some claims made by a certain circle of ecclesiastical legal entities (Catholic orders and congregations) still remain to be resolved, while in Slovakia the system of direct state aid for

³² PŘIBYL, Stanislav: Financing of Churches and Religious Societies in the Czech Republic and its Slovak Inspiration. in: Právník 5/2008, p. 533.

³³ Cf. BIRNSTEIN, Uwe et al.: Chronicle of Christianity. Prague, Fortuna Print 1998, p. 445.

³⁴ DOBSZAY, Janos. Church Property Restitution in Accordance with the Constitution. in: Právník 4/1999, p. 365.

³⁵ HRDINA, Antonín Ignác. Texts for Study of Confessional Law I. Europe and USA. Charles University 2006, p. 268.

the operation of central ecclesiastical bodies and for the salaries and social security of clergy-men remains in place³⁶ and has one fundamental virtue – it works.³⁷

It is no coincidence that in Poland, Hungary and Slovakia most of the population (sometimes overwhelmingly so) is made up of believers, or to be more precise, members of the Catholic Church, whose restitution claims are the largest.³⁸ Naturally, this factor tends to be borne in mind when deciding church legal matters. In this respect those countries differ greatly from the Czech Republic, where “the strongest irreligiousness and non-denominationality occurred”³⁹ – In 2001 only 27% of the population belonged to the Catholic church. Apart from adopting two enumeration acts that helped to revive monastic life at the beginning of the 1990s, the Czech Republic has taken rather a dismissive position on the issue of church restitutions. Two proposals to adopt general restitution law (1992, 2008) were swept off the table. Other options, e.g. executive issue of property or seeking justice per curiam, were disabled early on. It is difficult to anticipate when this situation will change, but clearly this will not happen in the foreseeable future. Nevertheless, “without resolving restitution (at least in the case of the Catholic church), a fair-minded change in the current financing system, which brings with it a significant economic reliance of the church on the state, can hardly be counted on.”⁴⁰

Verbal deprecation of the crimes committed by the communist regime, including those committed in respect of churches and religious societies, thus continues to contrast sharply with the petrification of property injustices caused to them by that regime.⁴¹ There are no rational reasons for sustaining this status quo: co-operation between the Czech Republic and churches in other areas is problem-free and individual and collective religious laws are currently working well.

Majetkové vyrovnání státu s církvemi a náboženskými společnostmi v České republice¹

Jakub Kríž

1. Historický úvod

Dne 25. února 1948 došlo k vyvrcholení postupného procesu, v jehož důsledku převzala moc v Československé republice komunistická strana. Komunistická strana Československa, která zastávala v totalitním státě vedoucí úlohu, se tak v letech 1948–1989 stala zodpovědnou „za programové ničení tradičních hodnot evropské civilizace, za vědomé porušování lidských práv a svobod, za morální a hospodářský úpadek provázený justičními zločiny a terorem proti nositelům odlišných názorů, nahrazením fungujícího tržního hospodářství direktivním řízením, destrukcí tradičních principů vlastnického práva, zneužíváním výchovy, vzdělávání, vědy a kultury k politickým a ideologickým účelům, bezohledným ničením přírody“.²

Cílená a systematická destrukce vlastnického práva se nevyhnula ani církvím a náboženským společnostem.³ Komunistický režim spatřoval v církvích a v jejich hospodářské soběstačnosti překážku před totalizací společnosti. Jak uvádí dobová literatura: „Náboženství a církve jsou tak v každém ohledu – ideologickém a organizačním – negativním dědicem vykořisťovatelské společnosti a církve navíc aktivním nositelem odporu poražených tříd. Konflikt mezi nimi a revoluční státní mocí je pak nevyhnutelný, protože stát proti nim jen uplatňuje svoji třídně potlačovatelskou funkci.“⁴

Od počátku, kdy komunistický režim uchwátil moc ve státě, docházelo k odnímání majetku. Dělo se tak na základě aplikace právních norem z doby před rokem 1948⁵ anebo na základě nově přijatých zákonů či podzákoných předpisů⁶. Majetek církví byl v řadě případů odejmut rovněž na základě opatření provedených mimo rámec tehdy platných právních předpisů nebo v přímém rozporu s nimi. Proti těmto mocenským zásahům do vlastnických práv náboženských subjektů neexistovala žádná účinná právní ochrana v soudním či správním řízení, neboť totalitní stát využíval soustavu těchto orgánů jako prostředek k represii a potlačování náboženské svobody.

Je třeba zdůraznit, že komunistický režim nikdy nepochyboval o tom, že majetek, který církvím odnímá, je jejich plnohodnotným vlastnictvím.⁷ V socialistické právní terminologii bylo církevní vlastnictví zahrnuto do pojmu soukromého vlastnictví,⁸ byť ojediněle mu byla přiřknuta ochrana jako vlastnictví socialistickému.⁹

¹ Tato stať vznikla přepracováním již publikovaného článku KRÍŽ, Jakub. Der vermögensrechtliche Ausgleich zwischen dem Staat und den Kirchen in der Tschechischen Republik. Kirche & Recht : Zeitschrift für die kirchliche und staatliche Praxis. 2008, Jahrg. 14, N. 2/2008, s. 270–275

² Viz preambule zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu

³ V českém konfesním právu se tradičně používá pojem „církev a náboženské společnosti“, který označuje všechny formy organizovaného náboženství. Pro zjednodušení budeme nadále používat pouze pojem „církev“.

⁴ KINDL, Vladimír. K některým aspektům právního postavení církví v období předchodu od kapitalismu k socialismu v Československu. In ČERNÝ, Pavel (ed.). *Třicet pět let církevních zákonů v ČSSR: Výběr studií a článků k 35. výročí schválení zákonů č. 217 a 218/1949 Sb.* 1. vyd. Praha: Horizont, nakladatelství Socialistické akademie ČSSR, 1985, s. 60–119.

⁵ Např. zákon č. 142/1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy. Tento zákon byl přijat demokraticky zvoleným Národním shromážděním v době nastupující totality, avšak před 25. únorem 1948. Jeho aplikace v praxi však byla prováděna až po 25. únoru 1948.

⁶ Např. zákon č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě

⁷ K tomu srov. KINDL, Milan. Malá poznámka k majetku církví. *Právní rozhledy*. 1997, č. 7, s. 368; HRDINA, Antonín, KAVKA, Jan. Ještě o řádech, rytířích a právu. *Právní rozhledy*. 1999, č. 2, s. 78. Socialistická judikatura se k této otázce vyjádřila např. ve stanoviscích Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. CpJ 166/66 a sp. zn. NsC 79/67 nebo Nejvyššího soudu ČSSR sp. zn. CpJf 82/82.

⁸ Socialistické právo rozlišovalo různé druhy vlastnictví: (1) socialistické společenské vlastnictví (v členění na státní vlastnictví, družstevní vlastnictví a vlastnictví jiných socialistických organizací), (2) osobní vlastnictví a (3) soukromé vlastnictví. Tyto druhy vlastnictví byly právním řádem preferovány v rozdílné míře a byla jim poskytována rozdílná ochrana. Z dobové literatury podrobněji rozpracovávající formy vlastnictví za socialismu jmenujeme např. KRATOCHVÍL, Zdeněk a kol. *Nové občanské právo*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1965.

⁹ A to v důsledku ust. § 10 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, podle kterého stát dozírá na majetek církví a náboženských společností a že „zřízení nebo zavazení“ jejich majetku vyžaduje předchozího souhlasu státní správy.

³⁶ PŘIBYL, Stanislav. *Studies in Confessional Law*. Brno, L. Marek 2007, p. 202.

³⁷ PŘIBYL, Stanislav. *Studies in Confessional Law*. Brno, L. Marek 2007, p. 220.

³⁸ Percentage of Catholics in the population according to the latest census (year shown in brackets):

Hungary – Roman Catholic Church 51.9%; Greek Catholic Church 2.6% (2001);

Slovakia – Roman Catholic Church 68.9%; Greek Catholic Church 4.1% (2001);

Poland – Roman Catholic Church 89.8%; Greek Catholic Church 0.3% (2002).

³⁹ KONÍČEK, Jiří. *Modus vivendi in the History of Relations Between the Holy See and Czechoslovakia*. Olomouc, Společnost pro dialog státu a církve 2005, p. 288.

⁴⁰ HRDINA, Antonín Ignác. *Religious Liberty in the Laws of the Czech Republic*. Prague, Eurolex 2004, p. 204.

⁴¹ cf. HRDINA, Antonín Ignác. *Texts for Study of Confessional Law III*. Czechoslovakia. Prague, Karolinum 2006, p. 300

Církev byly zbaveny veškeré materiální a finanční základny a byly na základě zákona o hospodářském zabezpečení církví státem¹⁰ odkázány výhradně na příjmy ze státního rozpočtu. Tento zákon umožňoval vznik a prohloubení přímé ekonomické závislosti církví na státu a výkon kontroly a represe, a to mj. prostřednictvím institutu státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti.

Odejmutí majetku církvím nebylo jedinou zavrženímhodnou praktikou, které se komunistický režim na církvích dopouštěl. Tento režim se nezdráhal páchat justiční vraždy, přistupoval k přímým fyzickým likvidacím. Ve vykonstruovaných procesech odsuzoval církevní představitele k mnohaletým trestům, byla cíleně potlačována náboženská svoboda a likvidována a omezována činnost náboženských institucí na všech úrovních.

2. Otázka restitucí církevního majetku po roce 1989

Otázka restitucí církevního majetku začala být řešena vzápětí po demokratické revoluci v listopadu 1989. V roce 1990 a 1991 přijalo Federální shromáždění tzv. výčtové zákony¹¹, kterými byly do vlastnictví některých právnických osob Církve římskokatolické navraceny některé soubory nemovitostí (jednalo se zejména o budovy klášterů, nikoli o hospodářské pozemky). Smyslem předpisu bylo umožnit řeholním řádům a kongregacím obnovení jejich činnosti ještě před přijetím obecného restitučního zákona, kterým měla být otázka původního majetku církví vyřešena komplexně. Obecný restituční předpis byl skutečně navržen, jeho schválení v roce 1992 zabránila slovenská část Sněmovny národů Federálního shromáždění.

Po rozdělení Československa docházelo v České republice k částečnému navrácení majetku církvím v letech 1996 až 1998 tzv. exekutivní cestou, tj. převodem majetku na základě rozhodnutí vlády. Tímto způsobem bylo vydáno malé množství nehospodářského – většinou kultovního, pastoračního – majetku.

Po roce 1998 byly započaty práce na řešení majetkového narovnání formou tzv. výčtového zákona, který by obsahoval výčet všech individuálně určených nemovitostí, které se vydávají. V první fázi bylo zamýšleno vydávat kultovní objekty. Mnohé státní instituce poukazovaly na nereálnost takového plánu; nesouhlasily s ním ani některé církve. Ani následující pokusy z let 2004 a 2005 nebyly úspěšné a otázka nápravy některých majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem v době nesvobody je tak stále nevyřešená.

Jedním z důsledků nevyřešené nápravy majetkových křivd je skutečnost, že i nadále zůstává v účinnosti § 29 zákona o půdě, podle kterého: „*Majetek, jehož původním vlastníkem byly církve, náboženské řády a kongregace, nelze převádět do vlastnictví jiným osobám do přijetí zákonů o tomto majetku*“.¹² Blokáce těchto majetků způsobuje závažné problémy, a to zejména městům a obcím, kde je v některých případech zcela znemožněna individuální bytová i podnikatelská výstavba, anebo dochází ke zhoršování technického stavu nemovitostí apod.

Dalším důsledkem neřešených církevních restitucí je způsob financování církví státem. Nadále zůstává v platnosti zákon č. 218/1949 Sb., který byl přijat v rámci perzekuce církví. Po roce 1990 byl zákon novelizován za účelem odstranění represivních ustanovení, hlavní zásady financování však zůstaly zachovány.

3. Návrh koaliční vlády (2007–2009)

3.1 Proces vzniku návrhu zákona

Základem pro přípravu majetkového vyrovnání mezi státem a církvemi se stalo programové prohlášení vlády premiéra Mirka Topolánka, které stanoví: „Vláda podpoří církve a náboženské společnosti při plnění jejich nezastupitelné úlohy v posilování morálních

¹⁰ Zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

¹¹ Zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, ve znění zákona č. 338/1991 Sb.

¹² § 29 zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.

a duchovních hodnot v životě české společnosti. Vláda bude usilovat o dořešení vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi, včetně mezinárodní smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolcem. Zahájí přípravu novely zákona o církvích a náboženských společnostech, které považuje za nezastupitelnou a obohacující součást společnosti.“¹³

Vláda zřídila „*Komisi pro narovnání vztahu mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi*“¹⁴ ve složení: ministr kultury, ministr financí, ministr zemědělství, ministr zahraničních věcí, ministryně, v jejíž působnosti jsou lidská práva a národnostní menšiny a místopředsdkyně Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Tato komise připravila pod vedením ministra kultury návrh zákona, který následně předložila k projednání vládě. Návrh zákona byl připravován na bázi spolupráce s reprezentacemi církví.

3.2 Představení principů navrhované úpravy

Připravený návrh kombinuje prvky naturální restituice formou obecného restitučního zákona a paušální finanční náhrady za nevydáváný majetek. Vychází z následujících principů: (1) Naturální vydání hospodářského i nehospodářského majetku je umožněno řeholním řádům a kongregacím Církve římskokatolické. (2) Ostatním částem Církve římskokatolické (tj. diecézím, farnostem apod.) a dalším církvím je umožněno vydání majetku pouze v případě majetku kultovního a jiného nehospodářského majetku. (3) Zbylý původní církevní majetek se nevydává; jednotlivé církve za něj obdrží paušálně určenou finanční náhradu ve výši 83 mld. Kč (tj. cca 3,3 mld. EUR). Tato finanční náhrada se bude vyplácet po dobu 60 let za současného úročení ve výši 4,85 % p.a.

Osobami povinnými vydat majetek v naturální restituci jsou pouze stát a státní organizace, nikoliv fyzické osoby, osoby právnické soukromého práva či obce a kraje.

Součástí návrhu zákona je i způsob ukončení státního financování platů duchovních. Příspěvek státu na činnost církví bude každým rokem o 5 % klesat, až po 20 letech přestane být vyplácen. Finanční podpora církví ve veřejně prospěšných oblastech jejich činnosti (školství, zdravotnictví, sociální služby apod.) tím dotčena není.¹⁵

3.3 Projednávání návrhu zákona v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR

Vláda schválila návrh zákona dne 2. dubna 2008 a následně jej předložila k projednání v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. Jednání o návrhu zákona v prvním čtení ukázalo, že vládní návrh zákona nemá podporu opozice a dokonce ani některých koaličních poslanců. Návrh sice nebyl zamítnut ani vrácen k přepracování, za podpory třech koaličních poslanců však došlo k přerušení a odročení projednání.¹⁶

V reakci na patovou situaci zřídila Poslanecká sněmovna *Dočasnou komisi pro řešení majetkových otázek mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi*,¹⁷ které uložila do 31. prosince 2008 předložit stanovisko k vládnímu návrhu zákona a návrh věcného řešení majetkových otázek mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi. V komisi byli zastoupeni jak poslanci vládní koalice, tak opoziční poslanci.

Oproti původnímu plánu byl mandát dočasné komise prodloužen do března 2009. Komise v průběhu téměř jednoho roku své práce prověřila celou řadu podkladů sloužících pro vypracování vládního návrhu zákona. Na své druhé schůzi přijala komise usnesení, že „souhlasí s tím, že má být církvím a náboženským společenstvem vydáno a nahrazeno to, co vlastnily nebo měly vlastnit k datu 25. února 1948“.¹⁸ V kontrastu s tím však byla práce dočasné komise ukončena usnesením, ve kterém doporučuje Poslanecké sněmovně vládní

¹³ Programové prohlášení vlády, dostupné z www: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20840>

¹⁴ Viz usnesení Vlády ČR ze dne 30. května 2007 č. 597

¹⁵ Plný text návrhu zákona včetně důvodové zprávy (sněmovní tisk č. 482) je k dispozici na www:

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=482&CT1=0>

¹⁶ 30. schůze, hlasování č. 129, 29. dubna 2008, 20.22 hod., podrobnosti viz <http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=47230>

¹⁷ Usnesení Poslanecké sněmovny č. 808 ze 32. schůze (5.volební období, 2008)

¹⁸ Zápis ze 2. schůze Dočasné komise pro řešení majetkových otázek mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi ze dne 22. července 2008. Dostupné z www: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=53433>.

návrh zamítnout a vyvolat nová jednání s církvemi. Toto usnesení bylo přijato na závěrečné schůzi komise, která se uskutečnila 26. března 2009.¹⁹

4. Závěr

Přestože od změny režimu uplynulo téměř 20 let, otázka původního majetku církví zůstává stále nedořešenou a zůstává bolestnou připomínkou neochoty politické reprezentace vyřadit se s totalitní minulostí České republiky. Koaliční vláda Mirka Topolánka učinila po mnoha letech neřešení situace první vážně míněný pokus o majetkové vyrovnání státu s církvemi. Předložený návrh je kompromis, který se snažil vyjít i vzájemně protichůdným zájmům zúčastněných stran, a jako kompromis trpí mnoha nedokonalostmi. Možné zamítnutí návrhu způsobí další odklad řešení problému a tím sníží pravděpodobnost jeho budoucího úspěšného vyřešení. Důsledky současné situace jsou jednoznačně negativní, a to již nikoliv pouze pro církve. Do pozice poškozených se dostaly i obce a kraje, jejichž rozvoj je omezen v důsledku blokačního ustanovení zákona o půdě, ale i další fyzické a právnícké osoby, které trpí nejistotou ohledně právního stavu původního církevního majetku.

Property Settlement between the State and Churches and Religious Societies in the Czech Republic¹

Jakub Kríž

1. Historical introduction

25 February 1948 saw the culmination of a gradual process leading to the communist party taking power in the Czech Republic. The Communist Party of Czechoslovakia, which played a leading role in the totalitarian state, thus become responsible in the period spanning 1948-1989 for “*institutionalised destruction of the traditional values of European civilisation; conscious violation of human rights and freedoms; moral and economic decline accompanied by judicial crimes and terror against those bearing different opinions; the replacement of a functioning market economy with directive management; the destruction of the traditional principle of ownership rights; the abuse of education, science and culture for political and ideological reasons; and careless destruction of nature*”.²

The targeted and systematic destruction of ownership rights also affected churches and religious societies.³ The communist regime saw churches and their economic self-sufficiency as an obstacle to the totalisation of society. As literature from the time states: “*Religion and churches are thus in every respect – ideological and organisational – a negative legacy of an exploitative society, with churches further being the active carrier of aversion to the defeated classes. The conflict between them and the revolutionary state’s authority is then inevitable, because the state is only applying to them its class-oppressing function.*”⁴

Right from the start of the communists’ seizing power, property began to be confiscated. This took place on the basis of application of legal norms from the period prior to 1948⁵ or on the basis of newly adopted laws or by-laws⁶. Church property was often confiscated also on the basis of measures implemented outside the framework of then-valid regulations or in direct violation of them. No effective legal protection through court or administrative proceedings existed against those violations of the ownership rights of religious entities, as the totalitarian state used the system to repress and oppress religious freedoms.

It needs to be stressed that the communist regime never questioned the fact that the property it was confiscating from the churches was in full-fledged ownership of those entities.⁷ In socialist legal terminology, church property was covered by the term private ownership,⁸ although here and there that property was given protection as socialistic property.⁹

¹ This essay is based on an already published article by KRÍŽ, Jakub. Der vermögensrechtliche Ausgleich zwischen dem Staat und den Kirchen in der Tschechischen Republik. Kirche & Recht : Zeitschrift für die kirchliche und staatliche Praxis. 2008, Jahrg. 14, N. 2/2008, pp. 270–275.

² See preamble to Act No. 198/1993 Coll., on the Illegality of the Communist Regime.

³ Czech confessional law traditionally uses the term “churches and religious societies”, which identifies all forms of organised religion. For the sake of simplicity, only the term “churches” will be used.

⁴ KINDL, Vladimír. On some aspects of the legal standing of churches in the period of transition from capitalism to socialism in Czechoslovakia. In ČERNÝ, Pavel (ed.). *Třicet pět let církevních zákonů v ČSSR: Výběr studií a článků k 35. výročí schválení zákonů č. 217 a 218/1949 Sb.* 1st edition. Prague: Horizont, nakladatelství Akademie ČSSR, 1985, pp. 60–119.

⁵ E.g. Act No. 142/1947 Coll., on the Revision of the First Property Reform. This legislation was adopted by the democratically elected National Assembly at the time when totalitarianism began to take hold, but still before 25 February 1948. It was, however, not put into practice until after 25 February 1948.

⁶ E.g. Act No. 46/1948 Coll., on the New Property Reform.

⁷ Compare to KINDL, Milan. Malá poznámka k majetku církví. *Právní rozhledy*. 1997, No. 7, p. 368; HRDINA, Antonín, KAVKA, Jan. Ještě o fidech, rytířích a právu. *Právní rozhledy*. 1999, No. 2, p. 78. The socialist judiciary addressed this issue e.g. in opinions issued by the Supreme Court of the Czechoslovak Republic, file No. Cpj 166/66 and file No. NsC 79/67, or by the Supreme Court of Czechoslovak Socialist Republic, file No. Cpfj 82/82.

⁸ Socialist law differentiated between various forms of ownership: (1) socialist collective ownership (divided up into state ownership, cooperative ownership, and ownership by other socialist organisations); (2) personal ownership; and (3) private ownership. These types of ownership were given different levels of preference under the law and enjoyed different levels of protection. Of the literature of that time that elaborates in more detail on the various forms of ownership under socialism I can mention e.g. KRATOCHVÍL, Zdeněk et al. *Nové občanské právo*. 1st edition. Prague: Orbis, 1965.

⁹ This in consequence of Section 10 of Act No. 218/1949 Coll., on State Economic Support of Churches and Religious Societies, pursuant to which the state oversees property belonging to churches and religious institutions, and that “the disposal or encumbrance” of their assets requires the prior consent of the public administration.

¹⁹ Text usnesení komise z 26. března 2009: *Dočasná komise pro řešení majetkových otázek mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi doporučuje Poslanecké sněmovně zamítnout návrh zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi (sněmovní tisk č. 482). Dočasná komise pro řešení majetkových otázek mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi navrhuje Poslanecké sněmovně doporučit vládě, aby zahájila nové kolo jednání s církvemi a náboženskými společnostmi s cílem najít takový způsob narovnání, který bude objektivně a prokazatelně vycházet z hodnoty bývalého majetku církví a náboženských společností, který tyto vlastnily k 25. 2. 1948.* Dostupné z www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?id=54405.

Churches had all of their material and financial resources confiscated and became entirely dependent on revenue from the state budget under the Act on State Economic Support of Churches. This legislation encouraged the creation and expansion of direct dependence of churches on the state as well as control and repression in part through the requirement to obtain the state's consent to perform religious activities.

Confiscation of church property was not the only contemptible practice on the part of the state towards churches. The regime did not hesitate to carry out judicial murders, according to direct physical liquidation. In fabricated trials, it condemned church representatives to long prison sentences, religious freedoms were intentionally suppressed, and the activities of religious institutions were liquidated or restricted at all levels.

2. Restitution of church property after 1989

Restitution of church property began to be addressed immediately after the democratic revolution of November 1989. In 1990 and 1991 the Federal Assembly adopted the so-called enumerative laws¹⁰, under which certain assets (namely monastic buildings but not their associated agricultural land) were returned to some Roman Catholic Church legal entities. The purpose of this was to allow religious orders and congregations to renew their activities in advance of the adoption of general restitution legislation, which was to address comprehensively the issue of original church property. The general restitution legislation was indeed drafted, but its adoption in 1992 was blocked by the Slovak part of the Chamber of Nations of the Federal Assembly.

After Czechoslovakia split apart, partial restitution of church property in the Czech Republic occurred in the years 1996 to 1998 via the so-called distraintment route, i.e. the transfer of assets on the basis of court rulings. A small number of non-agricultural assets – usually cultic and pastoral – was restored in that way.

After 1998 work began on property restitution through the so-called Enumeration Act, which was to contain a list of all real estate being restituted. In the first phase, it was intended to restitute religious buildings. Many state institutions called attention to the impossibility of such a plan; even certain churches did not agree with it. Subsequent attempts in 2004 and 2005 were also not successful, and so the issue of redressing certain property injustices suffered by churches and religious societies during the period of oppression remains unresolved.

One of the consequences of the failure to redress property injustices is the fact that Section 29 of the Land Act remains in force. According to its provision: “*Property originally owned by churches, religious orders and congregations cannot be transferred into the ownership of other persons until legislation on such property is adopted*”.¹¹ The blocking of property transfers is causing serious problems especially for cities and municipalities where in certain cases residential and commercial construction is entirely impossible or the material condition of certain property is deteriorating, etc.

Another consequence of the unresolved church restitutions is the fact that the method of funding churches pursuant to Act No. 218/1949 Coll., which was adopted within the framework of the persecutions of churches, remains in force. This law was amended after 1990 to remove repressive provisions, but the funding principles have remained intact.

3. Bill proposed by the coalition government (2007–2009)

3.1 Process behind the preparation of the bill

The basis for preparing property settlement between the state and churches became the keynote address of Mirek Topolánek's government, which states the following: “The government shall support churches and religious societies in fulfilling their irreplaceable role of

¹⁰ Act No. 298/1990 Coll., on Modification of Certain Property Relationships of Monastic Orders, Congregations and the Archbishopric of Olomouc, as amended by Act No. 338/1991 Coll.

¹¹ Section 29 of Act No. 229/1991 Coll., on Regulation of Ownership Rights to Land and Other Agricultural Property

strengthening moral and spiritual values in the life of Czech society. The government shall strive to finally resolve the relations between the state and churches and religious societies, including an international treaty between the Czech Republic and the Holy See. It shall commence the preparation of a bill on churches and religious societies, as it sees these entities as an irreplaceable and enriching part of society.”¹²

The government set up a “*Commission for Reconciling Relations between the State and Churches and Religious Societies*”¹³ comprising the Minister of Culture, the Minister of Finance, the Minister of Agriculture, the Minister of Foreign Affairs, the Minister for Human Rights and National Minorities and the Deputy Prime Minister of the Czech Republic. This commission, led by the Minister of Culture, drafted a bill that was then presented to the government for debate. The bill was prepared in cooperation with church representatives.

3.2 Principles behind the proposed amendment

The drafted bill combines elements of in-kind restitution in the form of the general restitution legislation and lump-sum financial compensation for unrestituted property. It is based on the following principles: (1) In-kind restitution of agricultural and non-agricultural property is available to monastic orders and congregations of the Roman Catholic Church. (2) Other parts of the Roman Catholic Church (i.e. dioceses, vicarages, etc.) and other churches are able to have property restituted only if it is designated for religious purposes or represents other forms of non-agricultural property. (3) The remaining original church property is not designated for restitution; individual churches shall receive a determined amount of financial compensation totalling CZK 83 billion (approx. EUR 3.3 billion). This financial compensation would be paid out by the state over a 60-year period under the current interest rate of 4.85% p.a.

State and government organisations, i.e. not individuals, legal entities under private law or municipalities or regions, are the only persons obliged to return property in the form of in-kind restitution.

A part of the bill comprises also a method of terminating state funding of clergy salaries. The state's contribution to church activities will go down by 5% each year and will cease to exist in 20 years. The financial support of churches in publicly beneficial areas (schools, health care, social services, etc.) shall remain unaffected.¹⁴

3.3 Debate of the bill in the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic

The government approved the bill on 2 April 2008 and then brought it up for debate in the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic. The debate in the first reading showed that bill did not have the support of the opposition and of some of the coalition MPs. The bill was neither rejected nor sent back for amendment, but the debate was suspended and adjourned.¹⁵

In response to the stalemate the Chamber of Deputies set up a *Temporary Commission for Resolving Property Issues between the State and Churches and Religious Societies*,¹⁶ which was called upon to present a standpoint on the bill and a proposal for resolving property issues between the state and churches and religious societies by 31 December 2008. The commission comprised both government and opposition MPs.

Contrary to the original plan, the mandate of the temporary commission was extended to March 2009. Over the course of almost a year, the commission reviewed numerous documents used for the preparation of the government's bill. At its second meeting, the commission adopted a resolution stating that “it agrees that churches and religious societies should

¹² Keynote address of the government, available at: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20840>.

¹³ See Czech Government Resolution No. 597, dated 30 May 2007.

¹⁴ The complete wording of the Act and its explanatory report (Parliamentary Press No. 482) is available at www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=482&CT1=0.

¹⁵ 30th session, voting No. 129, 29 April 2008, 8:22 p.m., for details see <http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=47230>.

¹⁶ Resolution No. 808 of the Chamber of Deputies from the 32nd session (5th electoral term, 2008).

be restituted and compensated for that which had been or should have been in their ownership as at 25 November 1948".¹⁷ In contrast, however, the commission's work concluded with a resolution recommending that the Chamber of Deputies reject the government's bill and convene new negotiations with the churches. This resolution was adopted at the commission's final meeting on 26 March 2009.¹⁸

4. Conclusion

Although twenty years have passed since the regime change, the issue of original church property remains unresolved and serves as a painful reminder of the unwillingness of political representatives to come to terms with the totalitarian past of the Czech Republic. The coalition government of Mirek Topolánek took the first serious steps after many years towards a state-church property settlement. The bill it presented is a compromise that attempted to accommodate the opposing interests of stakeholders, and since it was a compromise, it also had many faults. The possible rejection of the bill will further postpone the resolution of the issue and will thus decrease the probability of any future successful resolution. The consequences of the current situation are unequivocally negative, not only for churches. Not only have municipalities and the regions also become aggrieved parties, as their development is limited as a result of the blocking provision of the Land Act, but so have other individuals and legal entities that face uncertainty regarding the legal status of original church property.

¹⁷ Minutes from the 2nd meeting of the Temporary Commission for Resolving Property Issues between the State and Churches and Religious Societies, dated 22 July 2008. Available at: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=53433>.

¹⁸ The wording of Commission Resolution of 26 March 2009: *The Temporary Commission for Resolving Property Issues between the State and Churches and Religious Societies recommends that the Chamber of Deputies reject the bill on property settlement between the state and churches and religious societies (Parliamentary Press No. 482). The Temporary Commission for Resolving Property Issues between the State and Churches and Religious Societies proposes that the Chamber of Deputies recommend to the Government to commence a new round of negotiations with churches and non-religious institutions with the aim of finding such a manner of settlement that will objectively and demonstrably be based on the value of former property owned by churches and religious societies as at 25 February 1948.* Available at: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=54405>.

Reštitúcie cirkevného majetku v Slovenskej republike

Ján Juran

Problematika reštitúcií majetku cirkví a náboženských spoločností nadobudla v nových spoločenských podmienkach po 17. novembri 1989 osobitný význam. Štát v nej vidí dôležitú súčasť nápravy niektorých majetkových krívd spôsobených predchádzajúcim režimom. S jej realizáciou a rozsahom je spojená otázka ďalšej úpravy ekonomických vzťahov štátu k cirkvám.

Vláda Slovenskej republiky sa prihlásila v roku 1992 k povinnosti nájsť korektné riešenie vzťahu štátu a cirkvi s úsilím dospieť k dohode a porozumeniu aj v oblastiach majetkových nárokov cirkví a k zvýšeniu ich zástoja v duchovnom živote slovenskej spoločnosti.

Štát v období po februári 1948 s výnimkou sakrálnych objektov postupne poštatnil takmer celý majetok cirkví a náboženských spoločností, čím sa zavŕšil proces, ktorý sa začal už v roku 1945 poštátnením cirkevných škôl, internátov a učiteľských bytov. Zákonom č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štát síce na jednej strane prevzal na seba záväzok ich finančného zabezpečenia, na druhej strane si však vyhradil právo rozhodovať o všetkých dôležitých otázkach ich činnosti. To sa prejavovalo predovšetkým v udeľovaní tzv. štátneho súhlasu pre vykonávanie funkcií duchovných, dozorom nad majetkom, patronátom nad školami pre výchovu duchovných, cirkevnými ústavmi, schvaľovaním rozpočtov a vydávaním pravidiel pre financovanie ich potrieb.

Cirkvi a náboženské spoločnosti pôsobili i po zoštátnení svojho majetku, takže ich právna kontinuita a právne nástupníctvo je nepochybné. Vývoj politickej situácie po roku 1948 však spôsobil vážne narušenie ich kontinuálneho vývoja a vytvoril podmienky diametrálne odlišné v porovnaní s európskymi demokratickými krajinami.

Štát fakticky úplne znemožnil účasť cirkví na verejnom živote a ich spolupôsobení pri riešení závažných celospoločenských problémov. Pri realizácii týchto zámerov mala rozhodujúci podiel práve likvidácia materiálnej základne, z výnosov ktorej cirkvi finančne zabezpečovali značnú časť svojich aktivít. V konečnom dôsledku štát poskytoval duchovným i na vtedajšie pomery minimálne mzdy a ostatnú činnosť finančne takmer vôbec nepodporoval. To sa mimoriadne negatívne prejavilo napríklad i v značnej devastácii sakrálnych objektov, vrátane nehnuteľných i hnutelých kultúrnych pamiatok. Odstraňovanie následkov negatívneho pôsobenia tohto represívneho prístupu nepochybne potrvá ešte celé roky.

Záujem cirkví o vrátenie odňatých nehnuteľností nebol motivovaný snahou o hromadenie majetku, ale ako nevyhnutnosť na vytvorenie základných materiálnych podmienok ich činnosti výchovno-vzdelávacej, sociálnej a charitatívnej. Majetkovú reštitúciu je potrebné chápať aj ako akt spravodlivosti voči cirkvám a súčasť ich spoločenskej rehabilitácie. Nakoľko majetok cirkví vznikol v značnej miere z darov veriacich, pociťujú tieto morálnu zodpovednosť za jeho ďalší osud, k čomu ich zaväzujú taktiež vnútorné cirkevné predpisy.

V rámci Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky sa reštitúcia majetku cirkví a náboženských spoločností neuskutočnila. Istú výnimku predstavujú rehole a kongregácie, ktorým štát vrátil časť objektov zákonom č. 298/1990 Zb. o úprave niektorých majetkových vzťahov rehoľných rádov a kongregácií a arcibiskupstva olomouckého v znení zákona č. 338/1991 Zb. Na majetok Rímskokatolíckej cirkvi a ostatných cirkví sa majetková reštitúcia nevzťahovala - s výnimkou niekoľkých objektov vrátených podľa zákona č. 403/1990 Zb. o náprave niektorých majetkových krívd v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 87/1991 Zb. o mimosúdnej rehabilitácii a zákon č. 229/1991 Zb. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku v znení neskorších predpisov riešil reštitučné otázky len vo vzťahu k fyzickým osobám a jeho ustanovenia teda neumožnili vrátenie majetku cirkvám, ktoré sú právnickými osobami. V týchto právnych normách

bolo výslovne uvedené, že sa nepoužijú, resp. ich použitie sa vylučuje na prevody majetku, ktorého pôvodnými vlastníkmi boli cirkvi, náboženské spoločnosti, rehole a kongregácie, a to až do prijatia osobitných zákonov. Taktiež zo zákona č. 92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby vyplýva, že predmetom privatizácie nie je majetok, ktorý prešiel na štát po 25. februári 1948 z vlastníctva cirkví, reholí, kongregácií a náboženských spoločností. Z uvedených skutočností je zrejmé, že naliehavosť doriešenia otázky reštitúcie majetku cirkví súvisela i s dokončením procesu privatizácie.

Komplikované majetkové vzťahy medzi Gréckokatolíckou cirkvou a Pravoslávnu cirkvou riešil štát osobitným spôsobom na základe zákonného opatrenia Predsedníctva Slovenskej národnej rady č. 211/1990 Zb. V rokoch 1992–2000 uzavrela vláda Slovenskej republiky s týmito cirkvami dohody, na základe ktorých poskytla finančné kompenzácie za dobrovoľné vrátenie chrámov a farských budov Gréckokatolíckej cirkvi, ktorá bola ich pôvodným majiteľom.

Slovenská republika riešila problematiku usporiadania cirkevného majetku zákonom Národnej rady Slovenskej republiky č. 282/1993 Z.z. o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 1994. Ako vyplýva už zo samotného názvu, zákon predpokladal len zmiernenie následkov niektorých majetkových krívd. Nezakladal teda právo na vrátenie celého majetku cirkvi a náboženskej spoločnosti, ktorý prešiel v rozhodnom období z viacerých titulov do vlastníctva štátu, resp. iných povinných osôb. Účelom zákona bolo upraviť podmienky a postup vrátenia podstatnej časti majetku, ktorý bol odňatý v období od 8. mája 1945 do 1. januára 1990 a židovským náboženským obciam od 2. novembra 1938. Takto stanovené rozhodné obdobie bolo dôležité najmä z hľadiska nápravy majetkových krívd voči Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku /ECAV/. Cirkevné školy, učiteľské byty a internáty boli totiž zostatnené nariadeniami Slovenskej národnej rady v roku 1945 a tvorili podstatnú časť majetku ECAV. Stanovenie rozhodného obdobia od 8. mája 1945 sa politicky spriechodnilo až v podmienkach samostatnej Slovenskej republiky. Pri rokovaniach o problematike cirkevných reštitúcií na pôde federálnej vlády a federálneho parlamentu nebolo možné uvažovať o rozhodnom období pred hranicou stanovenou 25. februárom 1948.

V septembri 1992 začal cirkevný odbor Ministerstva kultúry SR práce na návrhu zákona o reštitúcii cirkevného majetku, ktoré pokračovali od novembra 1992 v súčinnosti s expertnou komisiou pre otázky vzťahu štátu a cirkví. Po ukončení pripomienkového konania a po viacerých rokovaniach s rezortmi a cirkvami návrh zásad zákona i jeho paragrafové znenie prerokovala Legislatívna rada vlády SR.

Návrh zákona prerokovala a schválila vláda Slovenskej republiky na svojom zasadnutí dňa 20. júla 1993. Po prerokovaní vo výboroch schválila Národná rada SR zákon o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam na svojom zasadnutí dňa 29. septembra 1993. Vtedajší prezident Slovenskej republiky Michal Kováč však vrátil zákon Národnej rade SR so žiadosťou, aby pri opätovnom prerokovaní vykonala v zákone zmeny, vychádzajúce z jeho pripomienok.

Pri opätovnom prerokovaní zákona dňa 27. októbra 1993 Národná rada akceptovala spôsob navrhnutého riešenia a upravila aj ustanovenie § 12 tak, že zákon nadobúda účinnosť dňom 1. januára 1994.

Z 15 v tom čase registrovaných cirkví a náboženských spoločností sa reštitučné nároky týkali Rímskokatolíckej a Gréckokatolíckej cirkvi, Evanjelickej cirkvi a.v., Reformovanej kresťanskej cirkvi a židovských náboženských obcí. Niekoľko málo prípadov sa týkalo Cirkvi adventistov siedmeho dňa a Bratskej jednoty baptistov.

Tieto cirkvi a náboženské spoločnosti, resp. ich časti s právnou subjektivitou mali v zmysle zákona možnosť písomne vyzvať povinnú osobu - štát, obec, štátom alebo obcou založené alebo zriadené právnické osoby a právnické osoby zriadené zákonom, ktoré hospodária s majetkom štátu alebo obce, prípadne ho spravujú v lehote do 31. 12. 1994, na vydanie veci nehnuteľnej a hnuťelnej. Ak nebola táto podmienka splnená, nárok zanikol. Povinná osoba mala

uzavrieť s oprávnenou osobou do 90 dní od doručenia výzvy dohodu o vydaní veci. Ak povinná osoba vyzve v stanovenej lehote nevyhovela, mala oprávnená osoba možnosť uplatniť svoj nárok na súde v lehote 15 mesiacov od doručenia výzvy, inak nárok zanikol.

Zákonným predpokladom uplatnenia reštitučného nároku bolo preukázanie nároku oprávnenej osoby na vydanie veci.

Základnou zásadou pre vydanie nehnuteľnej alebo hnuťelnej veci bolo, že sa táto vydávala oprávnenej osobe v stave, v akom sa nachádzala ku dňu účinnosti tohto zákona, t.j. k 1. 1. 1994. Zákon teda nepredpokladal poskytovanie finančných ani vecných náhrad. Ustanovoval tiež, ktoré nehnuteľné a hnuťelné veci sa podľa neho vydávajú a podobne ustanovoval, ktoré pozemky alebo ich časti nemožno vydať. Konanie súvisiace s vydaním nehnuteľných a hnuťelných vecí bolo oslobodené od správnych a súdnych poplatkov. Úhradu nákladov spojených so zameraním vydaných nehnuteľností zabezpečil štát prostredníctvom Ministerstva kultúry SR.

V rámci reštitučného procesu bolo nutné riešiť niektoré závažné právne otázky prostredníctvom súdov. V prípade Rímskokatolíckej cirkvi išlo predovšetkým o problém majetku náboženských základín a právneho nástupníctva vtedajšej Bratislavsko – Trnavskej arcidiecézy k majetkom, ktoré boli v pozemkových knihách zapísané na Ostrihomskú arcidiecézu. V prípade ECAV bolo najzložitejším problémom uznanie právneho nástupníctva k majetkom, ktoré boli v rokoch 1939–1945 vo vlastníctve nemeckých cirkevných zborov. Vrátenie týchto majetkov sa uskutočnilo všade bez väčších ťažkostí s výnimkou Levoče a Bratislavy, kde prebiehali dlhoročné rokovania a súdne spory. Právne nástupníctvo ECAV potvrdili napokon súdy, ako aj ustanovenia zákona č. 97/2002 Z. z., ktorým sa novelizoval zákon č. 282/1993 Z. z. a zákona č. 161/2005 Z. z. o navrátení vlastníctva k nehnuteľným veciam cirkví a náboženských spoločností a prechode vlastníctva k niektorým nehnuteľnostiam. Naposledy menovaným zákonom sa definitívne uzavrel proces reštitúcie majetku cirkví a náboženských spoločností.

Restituton of Church Property in the Slovak Republic

Ján Juran

In the new social situation following 17 November 1989 the issue of property restitution of churches and religious societies has acquired a new meaning. The state considers it to be an important element of redressing certain property injustices caused by the previous regime. Its implementation and scope is associated with the issue of further regulation of economic relations between the state and churches.

In 1992 the Government of the Slovak Republic acknowledged its obligation to find a fair solution as regards the relationship between the state and the church, along with an effort to reach an agreement and understanding also in the area of property claims by churches, and to strengthen their position in the spiritual life of Slovak society.

In the period following February 1948 the state progressively nationalised almost the entire property of churches and religious societies with the exception of sacred buildings, thereby completing the process that had started already in 1945 with the nationalisation of schools, halls of residence and teachers' flats. Upon Act No. 218/1949 Coll., on State Funding of Churches and Religious Societies, the state assumed responsibility for their funding on the one hand, but, on the other, reserved the right to decide on all important issues regarding their activities. This manifested itself in the legislation granting the so-called state permits for the performance of the office of priest, in the supervision of church assets, in the sponsorship of clergy training schools and church institutes, in agreeing their budgets and in issuing rules for financing their needs.

Churches and religious societies operated even after the nationalisation of their assets, so their legal continuity and succession in title are beyond doubt. However, the development of the political situation after 1948 seriously disrupted their continuous development and created conditions that were diametrically different from those in democratic European countries.

The state made it almost completely impossible for churches to participate in public life and address important nation-wide issues. A decisive factor when implementing those objectives was the elimination of their material base, since churches used their obtained revenues to fund a considerable part of their activities. As a matter of fact, the state gave clergy salaries that were at a minimum level even back then and it hardly financially supported other activities at all. This had a highly negative effect, notably a considerable devastation of religious buildings including immovable and movable cultural monuments. There is no doubt that redressing the consequences of the negative impact of the above repressive approach will take years.

The concern of churches about the restitution of seized property was not motivated by an effort to accumulate wealth. It is a necessity in order to establish basic material conditions for their educational, social and charitable work. Property restitution should also be seen as an act of justice towards churches and as a part of their social rehabilitation. Due to the fact that to a considerable extent the property of churches was accumulated from the donations of believers, they feel they have a moral responsibility for its future and they are also bound to do so by internal church rules.

Within the framework of the Czech and Slovak Federative Republic the restitution of the property of churches and religious societies did not take place with the exception of monastic orders and congregations, to which the state returned a part of their buildings upon Act No. 298/1990 Coll., on the Regulation of Certain Property Relations of Monastic Orders, Congregations and the Olomouc Archbishopric, as amended by Act No. 338/1991 Coll. Property restitution did not apply to the property of the Roman Catholic Church and other churches, with the exception of some buildings returned under Act No. 403/1990 Coll., on Mitigating the Consequences of Certain Property Injustices, as amended.

Act No. 87/1991 Coll., on Extrajudicial Rehabilitation, as amended, and Act No. 229/1991 Coll., on Proprietary Relations to Land and Other Agricultural Property, as amended, addressed the issues of restitution only with respect to individuals and hence its provisions did not allow the restitution of property to churches that are legal entities. The above Acts explicitly specify that they will not apply or, more precisely, that their application is excluded in the case of transfers of property originally owned by churches, religious societies, monastic orders and congregations unless special Acts are adopted. Similarly, Act No. 92/1991 Coll., on the Conditions of Transfer of State Assets to Other Entities, as amended, stipulates that assets transferred to the state from the ownership of churches, monastic orders, congregations and religious societies after 25 February 1948 shall not be subject to privatisation. The above facts clearly indicate that the urgency of settling the issue of church property restitution was related to the completion of the privatisation process.

Complicated property relations between the Greek Catholic Church and the Orthodox Church were addressed by the state in a special way on the basis of a Legislative Measure of the Presidium of the Slovak National Council No. 211/1990 Coll. Between 1992 and 2000, the government of the Slovak Republic concluded treaties with the above churches, on the basis of which it provided financial compensation for the voluntary surrender of churches and parish buildings to the Greek Catholic Church, which was their original owner.

The Slovak Republic addressed the issue of church property settlement by Act of the National Council of the Slovak Republic No. 282/1993 Coll., on Mitigating the Consequences of Certain Property Injustices Incurred by Churches and Religious Societies, that came into effect on 1 January 1994. As its title indicates, the Act involved merely a mitigation of the consequences of certain property injustices. Hence, it did not establish the right to restitution of the entire property of a church or a religious society that was in the given period transferred from several entities to the ownership of the state or, as the case may be, into the ownership of other responsible entities. The objective of the above Act was to regulate the conditions and the procedure of the restitution of a substantial part of the property seized in the period between 8 May 1945 and 1 January 1990 and in the case of Jewish congregations after 2 November 1938. The decisive period defined in that manner was important especially with respect to redressing property injustice incurred by the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Slovakia (ECAV). Church schools, teachers' flats and halls of residence were nationalised by Decrees of the Slovak National Council in 1945 and they formed an essential part of ECAV property. The definition of the decisive period as running from 8 May 1945 was politically acceptable only in the conditions of the independent Slovak Republic. In the debates led by the federal government and federal parliament regarding the issue of church restitution it was not possible to consider the start of the decisive period before 25 February 1948.

In September 1992 the Department of Church Affairs of the Ministry of Culture of the SR commenced work on a bill on church property restitution. From November 1992 the work continued in co-operation with an expert panel focusing on the relationship between the state and churches. After the end of the review procedure and after a number of negotiations with government departments and churches the proposed principles of the bill and the wording of its sections were discussed by the Legislative Council of the Government of the SR.

The bill was discussed and passed by the Government of the Slovak Republic in its session held on 20 July 1993. After discussions in committees, the National Council of the SR adopted the Act on Mitigating the Consequences of Certain Property Injustices Incurred by Churches and Religious Societies in its session on 29 September 1993. However, Michal Kováč, the President of the Slovak Republic of the time, returned the Act to the National Council of the SR with a request to amend it in accordance with his comments in a new council debate.

When the Act was discussed again on 27 October 1993, the National Council accepted the suggested solution and amended also the provision of Section 12 and the Act took effect as at 1 January 1994.

Of the fifteen churches and religious societies registered back then, restitution claims concerned the Roman Catholic and the Greek Catholic Churches, the Evangelical Church of the Augsburg Confession, the Reformed Christian Church and the Jewish Congregations. A few restitution cases concerned the Seventh-Day Adventists Church and the Baptist Union.

Pursuant to the law, within a time limit of 31 December 1994, the above churches and religious societies or, more precisely, parts thereof having legal personality, could demand in writing the entity under obligation (i.e. the state, municipality, legal entities founded or established by the state or municipality and legal entities established by the law) that manages or administers assets owned by the state or municipality to surrender immovable and movable assets. Provided this condition was not met, their right to such assets was lost. The obliged entity had to conclude an agreement on surrendering the asset with the eligible entity within 90 days from the delivery of the demand. If, within the defined period, the obliged entity rejected the demand, the eligible entity could file a claim with a court within a time limit of 15 months from the delivery of the demand; otherwise its right to the asset no longer applied.

A proof of the title of the eligible entity to claim the assets was a statutory condition for lodging a restitution claim.

The basic principle for surrendering an immovable or movable asset consisted in the fact that it was surrendered to the eligible entity in the condition it was in as at the effective date of the Act, i.e. 1 January 1994. Therefore, the Act did not involve the provision of financial compensation or compensation in kind. It also defined the types of immovable and movable assets surrendered thereunder and it specified in detail which plots of land or parts thereof could not be surrendered. The proceedings associated with the surrender of immovable and movable assets were exempted from administrative and court charges. The costs related to surveying the surrendered immovables were covered by the state through the Ministry of Culture of the SR.

Within the process of restitution it was necessary to address some important legal issues through the courts. In the case of the Roman Catholic Church, this involved mainly the issue of assets of religious funds (*fundus religionis*) and of the legal successorship of the former Bratislava – Trnava archdiocese to assets registered in the Esztergom archdiocese in the land registers. In the case of ECAV, the most complicated issue involved a recognition of legal successorship to assets owned by German church congregations between 1939 and 1945. In most cases the restitution of those assets was carried out without any major difficulties, except for Levoča and Bratislava, where discussions and litigation took years. The legal successorship of ECAV was finally confirmed both by the courts and by the provisions of Act No. 97/2002 Coll., amending Act No. 282/1993 Coll. and Act No. 161/2005 Coll., on the Restitution of Real Estate Ownership to Churches and Religious Societies and on the Transfer of Ownership to Some Real Estates. The latter Act finally concluded the process of restitution of assets of churches and religious societies.

Vypořádání vlastnických vztahů k bývalému majetku církvi v Maďarsku

Tibor Fedor

1. Znárodnění

V důsledku 2. světové války bylo Maďarsko okupováno Sovětským svazem. Ve stejnou dobu významně vzrostl vliv komunistické strany, která doposud fungovala v ilegilitě. Pravda, po nastolení sovětské okupace v roce 1945 byla zvolena koaliční vláda a první svobodné a demokratické volby vyhrála středo-pravá strana (Strana nezávislých maloroľníků), avšak jurisdikci nad vojenskými institucemi (ministerstvo obrany apod.) si uzurpovali komunisté. Prostřednictvím těchto institucí a za podpory sovětského režimu odstranili komunisté na přelomu let 1948-49 demokratickou koalici a zavedli diktaturu jedné strany. Podle sovětského modelu bylo zahájeno znárodnění výrobních prostředků (továren, průmyslu, půdy apod.).

Vlastnické vztahy se však v Maďarsku začaly přepisovat již v roce 1945 za koaliční vlády. Prvním krokem byla rozsáhlá pozemková reforma, v důsledku níž byly vyvlastněny rozsáhlé půdní majetky šlechty. Ve skutečnosti s nimi byly znárodněny i středně velké statky; půda byla rozdělena chudým zemědělcům (z nichž mnozí byli bezzemci). (Později komunistická strana ovládla i menší statky, z části formou státních statků, z části formou družstev, jejichž vznik byl státem naoktrojován.) Tento krok se významně dotkl také církvi, především katolické církve, která byla v té době církvi největší – přibližně 70 % obyvatelstva je katolického vyznání – a byla největším vlastníkem půdy a zřizovatelem velmi rozsáhlé sítě institucí (škol, zdravotnických zařízení, kulturních zařízení apod.). 456 000 hektarů půdy bylo katolické církvi zabaveno bez náhrady, avšak pouze třetina – orná půda – byla rozdělena; ostatní pozemky, např. lesy, byly znárodněny. Po určitou dobu církvi zůstalo ještě zhruba 45 600 hektarů půdy, což však nebylo dostatečné pro udržení výše zmíněné sítě církevních institucí. Reformovaná církev (přibližně 20 % obyvatel) stále vlastnila 34 200 hektarů z původních 58 140 hektarů a luteránská církev (přibližně 5 % obyvatel) se se svými 11 970 hektary pozemkové reformě v roce 1945 vyhnula úplně. Za doby nejtuzší komunistické diktatury na začátku 50. let minulého století se církve, které byly pod obrovským politickým a ekonomickým tlakem, svých zbývajících majetků vzdaly. Kněží, jejichž situace se z ekonomického hlediska stala neudržitelnou, dostávali institucionální a osobní podporu státu. Osobní podporou byla tzv. „kongrua“ (která odpovídala výši minimální mzdy).

Maďarská historie označuje rok 1948 za „rok přelomový“ – komunistická strana získala mocenský monopol. Byl to též rok, ve kterém byla v zemi započata vlna znárodnění. Prvním a velmi důležitým krokem bylo znárodnění škol. Před znárodněním bylo zhruba 53 % všech vzdělávacích institucí provozováno církvi; ponecháme-li však stranou mateřské školy a vysoké školy, tento poměr se zvýší téměř na 60%! Znárodnění tedy podstatným způsobem změnilo vzdělávací mapu v zemi a výrazně snížilo společenský vliv církvi. Znárodnění ponechalo v rukách tehdejších církvi (katolické, reformované a luteránské) a židovských obcí jen velmi malý, symbolický počet škol.

V roce 1949 byly zrušeny nadace a jejich majetek byl znárodněn, což znemožnilo fungování malých církvi – např. etnických pravoslavných církvi –, které provozovaly církevní nadace založené dříve svými patrony. V roce 1950 komunistická vláda zrušila souhlas s fungováním řeholních řádů. Maďarské odnože těchto řádů byly postaveny mimo zákon (s výjimkou několika, které provozovaly školy) a jejich nemovitý majetek byl znárodněn. V roce 1952 byla přijata vyhláška o znárodnění budov, která v podstatě znamenala zánik systému soukromých pronájmů. Tento vývoj výrazně poškodil ty církve (např. protestantské církve, židovské obce), které z nájmu financovaly své instituce. I budovy a byty, v nichž bydleli církevní činitelé (služební byty), byly znárodněny, stejně jako administrativní budovy církvi. V průběhu 50. let byl

proces znárodnování, který církve připravil o jejich institucionální síť, dokončen (i přesto, že ještě v 70. letech byly do pozemkových knih zaznamenávány jednotlivé případy znárodnění majetku z právního titulu „odloženého politického opatření“), a až do období změny režimu tento stav trval.

2. Otázka kompenzace

Na konci 80. let minulého století se v důsledku změny mezinárodní situace, ale také v důsledku vnitropolitických a ekonomických problémů, začal socialistický režim vlády jedné strany v Maďarsku rozpadat. Vládnoucí strana a představitelé vlády se sešli u jednacího stolu s představiteli opozičních hnutí. Bylo dosaženo shody o předání moci v zemi. Následně, na jaře 1990, se konaly demokratické volby za účasti více stran, z nichž vzešla konzervativní, křesťansko-demokratická vláda (Maďarské demokratické fórum, Strana nezávislých maloroľníků, Křesťansko-demokratická lidová strana). Nikoho asi nepřekvapí, že se brzy na pořad dne dostala otázka kompenzace za komunistické znárodnění. Začalo se přirozeně hovořit o zpětné privatizaci, ale brzy bylo zřejmé, že ani ekonomická, ani právní situace toto řešení neumožňuje. Z důvodu specifické historie Maďarska v letech 1939–1989 došlo v předmetném období k opakovaným změnám vlastníků – tzv. židovské zákony, německá okupace, sovětská okupace, deportace Němců, znárodnění, prodej státního majetku (státních bytů, služebních bytů) v osmdesátých letech – poslední dekádě komunistického režimu – dosoukromých rukou. Došlo také ke změně charakteru majetku (například bývalá zemědělská půda byl zastavěna sídliště apod.). Vzhledem k těmto skutečnostem jedna z koaličních stran, Strana nezávislých maloroľníků, která měla velkou podporu venkova, trvala na reprivatizaci zemědělské půdy, ale ne na reprivatizaci jiného majetku. Otázka se dostala až před ústavní soud formou předběžné normativní kontroly návrhu zákona. Soud definoval ústavní rámec a principy maďarského systému kompenzací:

- *rovnoprávné postavení různých forem vlastnictví* (Není možné povýšit jednu formu vlastnictví nad ostatní; není možné mezi formami vlastnictví, včetně vlastnictví zemědělské půdy, rozlišovat. Na ochranu vlastnických práv má nárok i stát a zemědělská družstva.);
- *kompenzace je jen částečná a ne za reprivatizaci* (To vysvětluje první princip. Pokud jsou si různé formy vlastnictví rovny a reprivatizace není obecně možná, není možná ani v případě pozemků. Stát však nemá prostředky na úplné odškodnění všech, jejichž majetek byl vyvlastněn. Odškodnění může být tedy jen částečné a formou cenných kupónů – tzv. kupónové kompenzace – nebo za hotovost. Státní kupóny mohly být použity na odkup státních pozemků, jiného nemovitěho majetku či – v začátku privatizace státního majetku – také podniků);
- *nelze rozlišovat kompenzace za finanční ztráty a nefinanční ztráty* (Ve výše zmíněném období – od roku 1939 – bylo různými vynucenými opatřeními ze strany státu postiženo mnoho obyvatel; tato opatření se týkala osobního majetku, ale také života, fyzické bezpečnosti a osobní svobody: nucené práce, omezení osobní svobody, protiprávní odsouzení apod. Tyto škody musely být odškodněny stejně, jako finanční újmy.).

3. Vypořádání vlastnických vztahů k bývalému majetku církví

Předtím, než přejdu k otázce schválení předpisů a zavedení zákona o vypořádání vlastnických vztahů k majetku církví, musím se zastavit u principu svobody svědomí a vyznání a u ústavního výkladu téhož.

Ústava Maďarské republiky spolu se zákonem IV z roku 1990 o konkrétní úpravě základních práv, jenž má ústavní platnost, zajišťuje *svobodu vyznání a svědomí a svobodu náboženského sdružování a shromažďování*. V Maďarsku je odluka církve od státu. Stát musí také být neutrální v otázkách ideologie. Princip odluky a neutrality na druhé straně neznamená, že stát nemá přihlížet ke zvláštnímu charakteru církví, který je odlišuje od ostatních společenských organizací, zájmových skupin apod. (Tento zvláštní charakter je odrazem skutečnosti,

že náboženství ovlivňuje osobnost.) Stát může též spolupracovat s církvi ve veřejně prospěšných činnostech, může církve podporovat finančně (dotace atd.), podílet se na provozu církví a tímto způsobem realizovat principy ústavy. Ústavní soud později zavázal stát k podpoře například provozu církevních škol, pokud tyto vykonávají veřejnou službu (takto byla vyřešena otázka pokrytí celých nákladů provozu církevních škol). Soud také zakotvil možnost pozitivní diskriminace, kterou lze v případě potřeby použít k zajištění svobodného vyznání a jeho ústavní legitimity.

A) Právní úprava

Zákon XXXII/1991 o vypořádání vlastnických vztahů k bývalému nemovitěmu majetku církví (dále jen „zákon o vypořádání“) byl parlamentem schválen 22. července 1991, a to po dlouhé debatě, která řešila i teoretické otázky. Zákon, vycházející ze zásady účelovosti, zajistil církvim možnost požádat o nemovitosti – budovy – které byly znárodněny po 1. lednu 1948 bez náhrady a které před vyvlastněním sloužily jako církevní, vzdělávací, sociálně-zdravotní či kulturní instituce a budou navraceny ke stejným účelům v budoucnosti. Tyto budovy musely být též v roce, kdy byl zákon o vypořádání přijat, ve vlastnictví státu nebo obce. (V roce 1990 – těsně po předání moci – byly budovy na území obce a obcí provozované předány do vlastnictví obce; to se týkalo i většiny bývalých nemovitostí církve.) Zákon o vypořádání vložil tento majetek do nadace zřízené ve prospěch církve; církve také získala právo využívat určitý majetek podle bývalého patronátního práva jako církevní majetek. (Tento vztah se dá stručně popsat následovně: podle středověkého práva mohla soukromá osoba, ale i město, poskytnout svůj majetek církvi k výhradnímu používání výměnou za určité licence. Tato právní úprava se v Maďarsku hojně využívala, i městy, až do doby znárodnění církevního majetku. Ze zákona o vypořádání má tedy církve právo nabývat vlastnictví i nad těmito nemovitostmi, pokud je splněna podmínka určeného účelu využití. Tento vývoj znamenal konec právní praxe, která již byla z hlediska veřejného, ale i církevního práva anachronismem.)

Půda, která v době přijetí zákona o vypořádání nebyla zastavěná a v době vyvlastnění patřila do majetku církve, má stejný status jako zastavěné pozemky v rozsahu, v jakém je to odůvodněno účelem budoucího využití; do této půdy se zahrnují i bývalé církevní hřbitovy. Stát v tomto případě místo navrácení původního majetku mohl poskytnout církvi finanční prostředky na výstavbu či nákup nemovitěho majetku stejné funkce, k čemuž však v praxi docházelo zřídka, také církve mohly požádat o náhradní majetek (specifická povaha těchto „náhradních“ restitucí byla později z praktických důvodů zrušena novelou). Církve mohla požádat vládu o finanční zdroje na nákup nemovitostí, které by jinak spadaly pod tento zákon, ale které již stát či obec nevlastnily v době jeho přijetí; tento majetek musel splňovat podmínku sakrální důležitosti pro činnost církve. Další možností ze zákona o vypořádání bylo vyvlastnění majetku státem se záměrem jej převést na církve.

Další zákonnou možností bylo, že stát poskytl částečnou kompenzaci za majetek, který ze zákona o vypořádání církvi převeden být neměl, nebo k jehož znárodnění bez náhrady došlo po 1. lednu 1948; tato možnost se vztahovala i na majetek, který nespadal do působnosti současného zákona. (Zákonodárci měli na mysli zemědělskou půdu nebo například bytové domy.) Toto ustanovení však ústavní soud zrušil s poukázáním na to, že zasahovalo nad rámec účelového vypořádání s cílem zajistit základní práva církví, které majetek dříve vlastnily, a že ústava nedovoluje zvláštním způsobem podporovat tyto církve a ne například ty, které dříve majetek nevlastnily.

Principy právního rámce

Z výše uvedeného je patrné, že zákon o vypořádání neměl za cíl reprivatizovat, ale zajistit fungování církví a zároveň – v souladu s kompenzačním principem Maďarska – se jednat o odškodnění částečné. (Podle zmíněného zákona zemědělská půda ani žádný jiný majetek, který byl schopen generovat zisk [bytové domy], neměl být církvi navrácen. Provoz institucí,

keré byly ze zákona o vypořádání navráceny církvím, je financován formou státních dotací dle platných zákonů; z tohoto titulu jsou dotace zaručeny. Pozdější zákon o financování církví z roku 1997 umožnil poskytnout majetek církvím, které předtím majetek nevlastnily, za účelem provozování veřejných aktivit.) Ústavního soud svým rozhodnutím č. 4/1993 (II. 12.) v podstatě uznal zákon za ústavní. Kromě zmíněného principu *účelovosti*, dalšími principy jsou:

- předcházení dalším újmám,
- hledání konsensu,
- postupné odškodňování,
- ochrana vlastnických práv.

K jednotlivým principům podrobně:

Účelovost

O nemovitý majetek je možno požádat pouze za účelem definovaným v platném zákoně za předpokladu, že nemovitý majetek sloužil před svým znárodněním účelu podobnému tomu, na který má být využíván. Daná účelovost však nemusí být zajištěna pouze převodem majetku zpět jeho původnímu majiteli, ale také výměnou za jiný majetek či finanční kompenzaci. V tomto druhém případě musí být poskytnuté finanční prostředky využity na zajištění nemovitosti, která bude sloužit některému ze zákonem jmenovaných účelů.

Předcházení novým újmám

Při implementaci zákona je nutné také zvážit zájmy současného majitele, správce či uživatele, stejně jako případné instituce v budově sídlící. Obecní nemovitost může být převedena na církev pouze tehdy, pokud převod nenaruší výkon povinností obce. V tomto případě musí mít obec zajištěnou odpovídající náhradu, případně brání-li tomu okolnosti, nárok církve musí být upraven na formu převodu náhradní nemovitosti či finanční kompenzace. Novela uvažovala s dobrovolným doporučením, aby církev převzala společně s nemovitostí i obecní instituci v ní sídlící, tj. převzala na sebe částečně výkon povinností obce, ale rozhodnutí Ústavního soudu týkající se bývalého majetku církví nastavilo přesná kritéria převodu nemovitostí pouze ve vztahu ke školám. Byla také definována licence veřejných škol, a to ve smyslu: stát (včetně místních samospráv) musí zajistit ideologicky neutrální výuku pro všechny a zároveň musí, aby byla zajištěna svoboda svědomí a vyznání, podporovat provoz církevních škol a zajistit právní podmínky, které umožní zakládání církevních škol. V případě, že je budova školy v rámci vypořádání majetkových vztahů převedena církvi, která ve škole v rámci školní výuky realizuje i náboženskou výuku, stát má povinnost zajistit neutrální vzdělání pro všechny rodiče a žáky, kteří se nechtějí účastnit náboženské výuky, a to tak, aby toto řešení pro ně nepředstavovalo nepřiměřenou zátěž. Ve vztahu k tomuto principu tedy právo rodiče vybrat pro své dítě vzdělávací instituci, která odpovídá jeho náboženskému či ideologickému přesvědčení, musí být realizováno empaticky, samozřejmě s přihlédnutím k zájmům a právům dítěte.

Hledání konsensu

Výchozí premisou zákona bylo, že k dohodě ohledně data a podmínek převodu nemovitého majetku musí dojít mezi zúčastněnými stranami. Veřejné orgány mohou do procesu vstoupit pouze v případě, že jedna ze stran podmiňuje převod finančním nárokem. (Princip hledání konsensu však stále platí – i v případě, že se do procesu vloží veřejné orgány.) Není-li konsensu dosaženo, ve věci rozhodnou státní orgány. Toto rozhodnutí však může být napadeno před soudem.

Postupné odškodňování

Pro vypořádání vlastnických vztahů k majetku církví podle zákona o vypořádání byl stanoven v samotném zákoně *časový limit deseti let* (v mezidobí došlo k posunutí hranice až do roku 2011). Preambule zákona explicitně uvádí, že za dobu platnosti zákona dojde s největší

pravděpodobností k posílení společenského postavení církví, tudíž i k převodům nemovitostí, které církvím zajistí prostředky pro výkon jejich veřejných závazků, bude docházet postupně. Postupné odškodňování je o to důležitější vzhledem k předpokladu, že se za dané období zlepší také ekonomická situace státu – státního rozpočtu i rozpočtů samospráv – a že tedy stát bude moci nemovitosti, které předá církvím, nahradit. Postupný proces také vytváří prostor pro církve, aby se připravily na převzetí velkého objemu nemovitého majetku, na jeho údržbu a provoz institucí sídlících v budovách.

Ochrana vlastnických práv

Postupné odškodňování umožnilo církvím během deseti let postupně o majetek žádat (do roku 2001) tak, jak rostla jejich potřeba majetek využívat. Ochrana vlastnických práv na druhé straně vyžadovala, aby co nejdříve došlo ke specifikaci nemovitostí, které měly být postupně vráceny církvím. Toto byl zjevně jeden z důvodů, proč *novela z roku 1997 stanovila uzávěrku pro předkládání nových nároků* ke dni nabytí účinnosti (15. ledna 1998). Novela též stanovila, že registr nemovitostí, které budou do roku 2011 převáděny církvím, bude schvalovat vláda v roce 1999, přičemž příslušný návrh jí měl být předložen výborem v tom stejném roce. Princip ochrany vlastnických práv je ošetřen ustanovením ve smyslu, že není-li dohodnuto jinak, nemovitosti mohou být vyvlastněny současným vlastníkem – většinou obcím – podle platných zákonů o vyvlastnění, a to za příslušnou náhradu. Částka náhrady se obvykle stanoví ve výši nákladů na fyzické přestěhování instituce, která v nemovitosti sídlí; tato částka většinou přesahuje tržní hodnotu nemovitosti. Výše náhrady může též odpovídat prostředkům, které samospráva či její předchůdci investovali do nemovitosti, čímž došlo k jejímu zhodnocení. Současný vlastník, správce či uživatel nemovitosti může za nemovitost, která je vrácena církvi, získat nemovitost jinou.

Zákon umožňuje, aby žádající církev uzavřela *přímou dohodu* se současným vlastníkem či správcem (jímž je většinou místní samospráva, popřípadě státní orgán). V těchto případech ani jedna ze stran nežádá o pomoc ze státního rozpočtu.

Pokud bylo na účely stěhování instituce, řešení náhradních prostor či bytů či na finanční kompenzace církvi žádáno o pomoc ze státního rozpočtu, bylo nutné uzavřít tzv. *návrhy smluv*. Jednotlivé případy posuzovaly koordinační komise vzniklé ze zákona, které přihlížely k návrhům dotčených církevních orgánů a rozhodovaly o zápisu nemovitosti do účelově založeného rejstříku. (K tomu dochází každoročně ve vztahu k nemovitostem, jejichž vlastnické vztahy stále ještě nejsou vypořádány.) Komise se skládají z poloviny ze zástupců příslušné církve a z druhé poloviny ze zástupců státu. Pokud komise jedná o nemovitosti, která je již ve vlastnictví místní samosprávy, rozhodování se účastní jako člen komise též zástupce příslušné místní samosprávy; tento zástupce místní samosprávy má hlasovací právo. Rejstřík nemovitostí – včetně podrobných doporučení členů komise – je následně předkládán vládě ke schválení. Ze zákona, následně po schválení vládou, rejstřík schvaluje i Parlament, který vyčleňuje každý rok konkrétní částku na vypořádání vlastnických vztahů k nemovitostem dříve vlastněných církvemi. Následně pak kompetentní státní orgán odpovědný za vypořádání vlastnických vztahů – v současné době je to Úřad předsedy vlády, dříve to bylo Ministerstvo kultury a státního školství či Ministerstvo národního dědictví – vydává jednotlivé individuální správní akty.

B) Proces aplikace zákona

Nejvýznamnější změnu v zákoně o vypořádání představovala výše zmíněná novela tohoto zákona z roku 1997. Předtím, než byl zákon o vypořádání v roce 1991 přijat, rozpočet s prostředky na budoucí vypořádání vlastnických vztahů nepočítal. Po několika letech bylo zřejmé, že z důvodu počtu předložených žádostí a jimi implikovaných nároků na rozpočet bude nutné posunout původní uzávěrku, která byla stanovena na rok 2001. V roce 1995 byla zahájena jednání mezi zástupci státu a čtyř církví, jichž se vypořádání nejvíce týkalo (Katolická církev,

Reformovaná církev, Luteránská církev a Židovské obce). Jedním z výstupů z jednání bylo, že církev rozdělí své nároky do dvou skupin – *nefinanční a finanční*; dále byl stanoven rok 2011 jako lhůta pro výplatu finanční kompenzace v plném rozsahu.

Na podzim 1996 zahájil stát jednání s Apoštolským stolcem ohledně financování veřejné služby a náboženských aktivit Katolické církve v Maďarsku. Jednalo se také o několika dalších finančních otázkách – včetně bývalého nemovitého majetku církve. K dohodě v těchto věcech došlo 20. června 1997 v Římě. Na základě podepsané dohody se Katolická církev vzdala svého nároku na finanční kompenzaci ve výši *42 miliard HUF*, což představovalo hodnotu přibližně 1 200 nemovitostí, výměnou za to, že Maďarská republika bude – místo zmíněné částky – platit církvi *roční rentu*, z níž bude církev financovat náboženské aktivity. Nicméně Katolická církev v souladu se zákonem o vypořádání nárokovala dalších 818 nemovitostí, respektive jejich kompenzaci do roku 2011, a to po ročních poměrných částech. Dohoda také posloužila jako základ nové legislativy, zejména *zákona CXXIV z roku 1997*, jímž parlament novelizoval zákon o vypořádání. Zákon ve znění po této novele umožnil církvim žádat, aby nemovitosti, které spadaly do působnosti zákona o vypořádání a k jejichž vypořádání dosud nedošlo formou finanční kompenzace, náhradní nemovitosti či jinou, nefinanční formou, byly zařazeny do základu pro výpočet renty. Renta, která je církvi vyplácena každoročně, může být církvi použita na náboženské a veřejné aktivity. (Viz *zákon CXXIV z roku 1997* o finančních podmínkách náboženských a veřejných aktivit církvi. Renta je vypočítána jako 5 % z valorizované hodnoty nemovitostí. Do konce roku 1998 uzavřelo se státem dohodu o rentě dalších pět církví – Maďarská reformovaná církev, Maďarská luteránská církev, Federace židovských obcí Maďarska, Maďarská baptistická církev a Srbská ortodoxní diecéze Buda. Tyto církve se vzdaly svých nároků – jako to udělala již Katolická církev – k dalším 1 770 nemovitostem v hodnotě 67 miliard HUF výměnou za roční rentu.) Na základě novely zákona o vypořádání dosud nevypořádané vztahy musí být vypořádány do roku 2011. V roce 1999 stát schválil rejstřík nemovitostí k vypořádání, který připravily koordinační komise. Zasedání komisí, které připravovaly rejstřík nemovitostí, probíhala pravidelně v období 1998–99. Kromě stálých členů – zástupců státu a církvi – se jich účastnily i všechny zainteresované strany (například zástupci místní samosprávy s hlasovacími právy – v případě, že se jednalo o nemovitost ve vlastnictví obce). Většina případů byla vyřešena konsensuálně. Rejstříky schválené vládou byly publikovány v Oficiálním věstníku Maďarské republiky. Po zveřejnění rejstříků dochází k vypořádání majetku stanoveným způsobem; je ale nutné zmínit, že ústřední orgány církvi každý rok navrhuji, které nemovitosti z rejstříků chtějí vydat či mají být kompenzovány, a to v rámci částky určené dané církvi na daný rok.

C) Aplikace zákona o vypořádání v číslech

Vypořádání vlastnických vztahů se účastnilo 12 církví: Maďarská katolická církev, Maďarská reformovaná církev, Maďarská luteránská církev, Federace židovských obcí Maďarska, Maďarská unitářská církev, Maďarská baptistická církev, Rumunská ortodoxní církev v Maďarsku, Maďarská ortodoxní církev, Srbská ortodoxní diecéze Buda, Maďarská metodistická církev, Adventisté sedmého dne, Armáda spásy (jsou to církve, jejichž majetek byl k 1. lednu 1948 bez náhrady znárodněn, čímž se dostaly do působnosti zákona o vypořádání).

Souhrnné údaje jsou uvedeny v tabulce.¹

1992–2008

Církev	Vypořádané nemovitosti						Čeká na vypořádání	
	Vypořádané rozhodnutím vlády		Anuita		Přímá dohoda	Nespadající do působnosti zákona (nechváleno, žádost stažena apod.)		
	Počet jednotek	v milionech HUF	Počet jednotek	v milionech HUF			Počet jednotek	v milionech HUF
<i>Maďarská katolická církev</i>	1226	72205,737	parcela:1239 titul:1154	42022,752	571	1192	4	1587,5
<i>Maďarská reformovaná církev</i>	1009	17863,017	parcela:425 titul:343	6633,4	parcela:338 titul:389	1210	56	729,6
<i>Maďarská luteránská církev</i>	266	7982,798	parcela:82 titul:76	4270,2	parcela:105 titul:99	parcela:109 titul:90	41	519,4
<i>Federace židovských obcí Maďarsko (včetně ortodoxních)</i>	33	4574,152	parcela:203 titul:154	13511	4	140	0	0
<i>Srbská ortodoxní diecéze Buda</i>	22	1096,95	2	848	5	parcela:16 titul:13	0	0
<i>Rumunská ortodoxní církev v Maďarsku</i>	9	77,835				parcela:12 titul:9	0	0
<i>Maďarská ortodoxní církev</i>	2	28				3	0	0
<i>Maďarská metodistická církev</i>	2	200					0	0
<i>Adventisté sedmého dne</i>	2	169				6	0	0
<i>Maďarská unitární církev</i>	1	50,43				1	0	0
<i>Svobodná církev armády spásy</i>	1	0			1		0	0
<i>Maďarští svědci Jehovovi</i>						1	0	0
<i>Maďarská baptistická církev</i>	3	192,5	2	121	2	5	0	0
CELKEM:	2576	104440,419	parcela:1953 titul:1731	67406,352	parcela:1029 titul:1071	parcela:2695 titul:2670	101	2836,5

¹ Střední směnný kurz HUF/EURO činí zhruba 1 euro = 290 HUF.

Z této tabulky je patrné, že zákona o vypořádání využily církve v 7 400 – 8 500 případech, kdy požádaly o nemovitost; toto rozpětí je způsobeno různou klasifikací majetku – zda po titulech nebo parcelních číslech (klasifikace podle parcelních čísel vychází ve vyšší relaci). 53 % nároků vznesla Maďarská katolická církev, 36 % nároků Maďarská reformovaná církev, 6 % nároků Maďarská luteránská církev, 4 % nároků Federace židovských obcí Maďarska a 1 % ostatní menší církve. Co se týče hodnoty nemovitostí – ve světle dat prezentovaných v jiné tabulce níže – dochází k velkým rozdílům. Maďarská katolická církev se svými nároky představuje 70 % z celku, zatímco hodnotová kvóta Maďarské reformované církve nejenže nedosahuje položkové kvóty přes 30 %, ale ani zastoupení této církve v populaci, které je 20 %. (Strukturální rozdíly ve fondu nemovitostí těchto dvou církví a jejich důvody by naplnily další referát.) V případě ostatních církví se hodnotová kvóta přibližuje počtu podaných žádostí.

V rámci procesu vypořádávání vlastnických vztahů, který probíhá již od roku 1991, byly nároky několika menších církví (Maďarské ortodoxní, Rumunské ortodoxní, Adventistů, Metodistů) v podstatě zcela vypořádány. Neměli bychom opomenout stálý pozitivní postoj státu k nárokům malých etnických církví (Srbská ortodoxní a Rumunská ortodoxní), v důsledku čehož byly nároky Rumunské ortodoxní církve v Maďarsku vypořádány kompletně již v roce 1996.

Vláda po podpisu dohod o rentě v roce 1999 schválila seznam nemovitostí, které měly být vypořádány do roku 2001. Celkem 1 719 bývalých nemovitostí patřících církvi v hodnotě 61,55 miliard HUF by mělo být vypořádáno do roku 2011; použit bude směnný kurz z let 1998–99 a částky jsou valorizovány:

Rejstřík nemovitostí k vypořádání		
Církev	Hodnota majetku (mld. HUF)	Počet nemovitostí
Maďarská katolická církev	45,19	808
Maďarská reformovaná církev	8,75	671
Maďarská luteránská církev	5,06	209
Sdružení židovských obcí (včetně ortodoxních)	1,85	16
Srbská ortodoxní diecéze Buda	0,5354	14
Maďarská baptistická církev	0,1	1
Maďarská unitářská církev	0,06	1
Celkem	61,55	1719

D) „Rychlé“ restituce majetku

V roce 2005 vláda přijala usnesení, které umožnilo zrychlit proces projednávání restituce majetku, díky němuž došlo k uzavření nároků již v roce 2006, místo původní lhůty 2011, jak ukládal původní zákon. (Dosud nevyřešené případy byly vyjednány, valorizovaná kompenzace naplánována do roku 2011 se závazkem vlády.) Nového postupu se rozhodly využít tři církve – Maďarská katolická církev, Sdružení židovských obcí Maďarska a Srbská ortodoxní diecéze Buda; Reformovaná a Luteránská církev se neúčastnily. Od roku 2006 do konce sledovaného období došlo k restitucím 245 nemovitostí v hodnotě až 7,8 miliard HUF; formou kompenzace bylo vyplaceno 16,3 miliard HUF (190 případů). Protestantské církve měly ke konci sledovaného období 260 nevypořádaných nároků (4 500 milionů HUF). Postup byl obecně hodnocen zúčastněnými stranami jako dobrý.

Zkušenosti s vypořádáním

V letech 1992 – 2008 bylo usnesením vlády, případně veřejně-správními rozhodnutími, která usnesení vlády zavádějí do praxe, vypořádáno zhruba 32 % všech nároků; 21 % nároků

bylo řešeno formou renty, dle příslušných smluv uzavřených s církvi, 13 % nároků bylo vypořádáno formou přímé dohody mezi místní samosprávou či správcem předmětného majetku na straně jedné a nárokovateli na straně druhé. Po zpracování dat bylo také zřejmé, že zhruba 33 % všech předložených nároků nespadovalo do působnosti zákona, takže je církve byly nuceny stáhnout nebo nároky byly zamítnuty. (Co se týče relativně vysokého počtu zamítnutých žádostí: žádosti musely ze zákona splňovat velmi přísné požadavky a nesplnění jednoho je diskvalifikovalo. Většina stažených či zamítnutých žádostí splňovala více kritérií zákona, ale ne všechna. Nezmiňujeme zde tedy církve, které ve špatné víře nárokovaly nemovitosti, jež nespadovaly do působnosti zákona. Do roku 2011 zbývá tedy vypořádat 1 % nároků.

V letech 1992–2008 došlo na základě vládního usnesení k vypořádání majetkových vztahů k nemovitému majetku, který bude využíván na následující účely:

Církev	Účel (v %)			
	Náboženství	Vzdělávání	Kultura	Sociálně-zdravotnická zařízení
Katolická	61%	22%	9%	8%
Reformovaná	63%	25%	7%	5%
Luteránská	81%	9%	5%	5%
Židovská	59%	8%	22%	11%
Malé církve	72%	15%	6%	7%
Celkem	67%	16%	10%	7%

Z tabulky vyplývá, že církve většinou nárokovaly vrácení nemovitého majetku nebo kompenzaci za nemovitý majetek za účelem *náboženských aktivit*. Druhým nejčastějším účelem bylo vzdělávání, přičemž kultura a sociálně-zdravotní funkce tvořily jen malou část případů.

Další tabulka ukazuje poměrnost ve vztahu k účelu:

Nemovitý majetek k vypořádání dle účelovosti			
Účel	Před znárodněním (počet)	Po reprivatizaci (počet)	Plánované využití (počet)
Náboženský život	13	11	40
Vzdělávání	53	29	9
Kultura		3	2
Sociálně-zdravotní péče		2	6
Jiný		21	
Celkem	66	66	66

Nemovitý majetek k finančnímu vypořádání dle účelovosti			
Účel	Před znárodněním (počet)	Po reprivatizaci (počet)	Plánované využití (počet)
Náboženský život	8	3	28
Vzdělávání	27	18	2
Kultura		3	2
Sociálně-zdravotní péče		3	3
Jiný		8	
Celkem	35	35	35

42 % z 104,4 miliard HUF, které byly zatím vyplaceny nebo vyčleněny ve vztahu k vypořádání vlastnických vztahů šlo či půjde ve prospěch místních samospráv (velká většina bývalého majetku církví byla v roce 1990 z vlastnictví státu převedena obcím, navíc obce většinu těchto budov provozovaly), 41 % půjde ve prospěch církví jako finanční kompenzace, zatímco 17 % bude poukázáno necírkevním a neobecním organizacím. Tímto jsou myšleny zejména veřejné vysoké školy.

Zatím byl usnesením vlády vypořádán nemovitý majetek v hodnotě 104,4 miliard HUF (zahrnuje částky, které již byly zaplacené, a ty, které zbývá zaplatit), majetek v hodnotě 67,4 miliard HUF je řešen formou *renty*. Do roku 2011 zbývá vypořádat majetek v hodnotě 2,8 miliard HUF – tyto aspekty vypořádání vlastnických vztahů představují celkem 174,6 miliard HUF. To samozřejmě nezahrnuje hodnotu majetku vypořádaného přímou dohodou – celkem se jednalo asi o tisíc nemovitostí, ani majetek vypořádaný usnesením vlády bez dopadu na státní rozpočet (několik desítek případů), protože v těchto případech nedošlo k oficiálnímu ocenění.

Naše zkušenosti s aplikací zákona o vypořádání se dají shrnout následovně:

- ve většině případů církve dostaly zpět svůj bývalý majetek na předem deklarovaný účel, většinou náboženský. Finanční kompenzace však z většiny nepřipadly církvím, ale obcím, obecním organizacím a institucím, z malé části i dalším veřejným institucím, a to většinou na veřejně prospěšné účely (vzdělání, zdravotnictví, sociální služby, kultura);
- využívání prostředků z finanční kompenzace lze na straně náboženských, veřejných či obecních organizací sledovat; tyto organizace skoro výhradně vynakládají prostředky na veřejně prospěšné účely – primárně na rozvoj (stavba a rozšiřování škol) nebo na rozpočtové akce (např. vyšší vzdělání). Většina prostředků byla vynaložena na stavební investice, které podporují běh maďarské ekonomiky a přispívají k jejímu růstu.

Settlement of Ownership of the Former Real Properties of Churches in Hungary

Tibor Fedor

1. Nationalization

As a consequence of World War II, Hungary was subject to the Soviet occupation. At the same time, the role of the communist party, formerly operating illegally, significantly increased. True enough that following the Soviet occupation – in 1945 – a coalition government was formed, and the first free and democratic election was won by the most significant center-to-right party (Independent Smallholders' Party), a number of key positions (Ministry of Interior, Ministry of Defense, etc.) – in fact the jurisdiction over the military institutions – went to the hands of the communists. By using these institutions, as well as with the support of the Soviet regime, the communists did away with the democratic coalition government by 1948-49, and practically introduced a one-party dictatorship. After the Soviet model, they started the nationalization of the means of production (factories, industries, lands, etc.).

However, the rewriting of ownership relations in Hungary started already in 1945 – already under the rule of the coalition government. The first step was a large-scale land reform, as a consequence of which large lands belonging to the aristocracy were confiscated – but in fact medium size lands were also taken away –, and these were divided and distributed among peasants (some of them had been completely without land). (Later the communist state exercised control over the distributed areas as well, partly through the state farms, partly through the cooperatives, whose creation was forced by the state.) This step greatly affected the churches as well, among them first of all the Catholic church, at the time being the biggest church – approximately 70% of the population is Catholic – the greatest land-owner, and having the most well-developed institutional network (schools, health-care institutions, cultural collections, etc.). 456 000 hectares of land were taken away from the Catholic church without any compensation, but only a third of this – the plough lands – were distributed, the other territories – e.g. the forests – were nationalized. Temporarily, the church still possessed about 45 600 hectares of land, which, however, could not secure the maintenance of the aforementioned institutional network. The Reformed church (approximately 20% of the population) still owned 34 200 hectares out of its total 58 140 hectares, and the Lutheran church (approximately 5% of the population) with its 11 970 hectares of land was not affected by the 1945 land reform. In the toughest period of the communist dictatorship – in the beginning of the 1950's –, due to a severe political and economic pressure, the churches renounced their remaining lands. Churches and priests, whose situation became hopeless from an economic point of view, received institutional and personal help from the state. The latter was the so called “kongrua” (which corresponded to a very minimal salary).

Hungarian history writing regards 1948 as the “year of the turn”, when the communist party acquired a monopoly of power. This was the year when a major wave of nationalization started in the country. The first and very important step of it was the nationalization of schools. Preceding nationalization, approximately 53% of all educational institutions were maintained by a church, in fact, if we deduct kindergartens and higher educational institutions, then this proportion is close to 60%! Nationalization, therefore, fundamentally reshaped the educational map of the country and significantly reduced the social influence of the churches. Nationalization only left a few schools in the hands of the maintaining churches (Catholic, Reformed, Lutheran), and of the Jewish denomination, symbolically.

In 1949 foundations were eliminated, and their properties were nationalized, which, in a peculiar way, made operation impossible for those smaller churches – like the ethnic orthodox churches – that ran such foundations established earlier by their patrons. In 1950 the communist government withdrew the permission for operation of religious orders – thus the Hungarian

operation of these orders was banned (except for some orders who maintained the schools), and commanded the nationalization of the real estates of the religious orders. In 1952 a law decree was passed on the nationalization of house properties, which, basically eliminated the system of leasing private flats. It severely affected those churches (e.g. the Protestant churches, Jewish denominations, which used these resources for the maintenance of their institutions, but buildings accommodating religious personalities were nationalized as well (official apartments), together with religious offices. By the 1950's the process of nationalization, and, together with it, the deprivation of churches of their institutional network becomes complete (though even in the 1970's one may find records of nationalization at the offices of land registry, under the legal title of "deferred official action"), and this situation basically did not change until the transition.

2. The issue of compensation

By the end of the 1980's, basically as a consequence of the change in international relations, but also for reasons of internal politics and economic problems, the socialist regime, based on a one-party system, started to disintegrate in Hungary. The ruling party and representatives of the government sat down to start negotiations with the representatives of the opposition movements and an agreement was reached about the transition. Following it, in the spring of 1990, a democratic, multi-party election was called, as a result of which a conservative government with Christian-democratic orientation (Hungarian Democratic Forum, Independent Smallholders' Party, Christian-democratic People's Party) came to power. Not surprisingly, the issue of compensation related to the communist nationalization was quite soon brought to light. Naturally, the question of total reprivatization appeared, but it soon became clear that neither the economic, nor the legal criteria are adequate for this possibility. Due to the peculiar history of Hungary, between 1939 and 1989, the owners of properties changed many times (Acts on the Jews, German occupation, Soviet occupation, deportation of the Germans, nationalization, the selling of state property [rented apartments, smaller service units] from the 1980's - in the last decade of the socialist regime - to private entities), and the nature of the real estates might have changed significantly (e.g. former arable lands became big housing estates, etc.) After recognizing this, one of the parties of the coalition, the Independent Smallholders' Party, which then had a significant rural support, only insisted on the reprivatization of arable lands, and did not urge reprivatization in the case of other properties. The issue was brought before the Constitutional Court in the form of the preliminary norm control of the bill, which defined the constitutional frames and principles of the Hungarian compensation system by its resolutions. These are the following:

- *the equality of the different forms of ownership* (It is not possible to highlight, to differentiate one form of ownership, including the ownership of arable land. The protection of proprietary rights is due to the state and the agricultural cooperatives as well.);
- *the compensation is partial and not for reprivatization* (This is explained by the first principle. If the different forms of ownership are equal, and reprivatization cannot be implemented generally, then it cannot be implemented in the case of lands. At the same time, the capacity of the country does not allow for a total compensation for all those whose properties were taken away. Compensation can only be partial and be implemented in the form of securities - so called vouchers of compensation -, or by cash. State securities could be used to buy public lands, other estates or factories during the start of privatization.);
- *the compensation of financial loss and non-financial loss cannot be differentiated* (From the period already mentioned - 1939 - a great section of the population were affected by forced measures of the state, which limited not only the person's property, but also his/her life, physical safety and personal freedom in an illegal way: forced labor service, deportation, internment, illegal sentences, etc. These damages had to be compensated in a same way as financial losses.).

3. Settlement of ownership of church properties

Before introducing the regulations and implementation of the Act on the settlement of ownership of church properties, I shortly have to consider the principle of freedom of conscience and religion and the constitutional interpretation thereof.

The Constitution of the Republic of Hungary together with Act IV of 1990 on the detailed provisions of the fundamental right, having a constitutional force, secure the *freedom of religion and conscience*, as well as the *freedom of religious association and assembly*. In Hungary, *the state and church operate in separation from each other*. The state has to stay neutral in ideological questions. At the same time, *separation* and *neutrality* do not mean that the state must disregard the special characteristics of the churches which differentiate them from other social organizations, associations, interest representing organizations, etc. (This peculiar characteristic is basically that religion affects the whole personality.) The state may also *cooperate* with the churches in public benefit activities, may support financially (subsidy, estates), the operation of the churches, this way in fact promoting the constitutional principles. Later the Constitutional Court obliged the state to support for example the operation of church schools as much as they assume public duties (this practically covered the total expenses of church schools), and the Court finally articulated the possibility for *positive discrimination* if needed, to secure the free practice of religion and its constitutional legitimacy.

A) Legal background

Act XXXII/1991 on the Settlement of Ownership of Former Real Properties of the Churches (hereinafter referred to as Etv.) was passed by Parliament on July 22nd, 1991, following a long debate also touching upon theoretical questions. The Act, building on functionality, secured a possibility for the churches to reclaim those built-up estates that were nationalized after January 1st, 1948, without compensation, and that, prior to nationalization, served as a religious, educational, social-health care or cultural institution, and would serve the same purposes in the future as well, and that were, at the time of the passing of the Act, in the ownership of the state or a local government. (In 1990 - right after the transition -, real estates on the territory of and maintained by the local governments, were placed under the ownership of the local government. This also included the majority of former church real estates.) The Etv. regards the property of a foundation established to the benefit of a church together with the right of a church, based on former advowson, to use a certain real property as church property. (This relationship might shortly be characterized in the following way: in the legal practice of the Middle Ages, the advowee - which could be a private person, but also a town -, provided a real estate of his own to an exclusive church use, and expected, in return, certain licenses. This legal institution was quite widespread in Hungary, more towns possessed it, in practice even until the nationalization of former church properties. Therefore the church, based on the aforementioned provisions of the Etv., may acquire ownership over these estates as well, provided they are to be used for the right purposes. This, of course, signified the termination of a legal custom already having been anachronistic under public law, as well as under canon law.)

The land not yet built-up at the coming into force of the Etv., and having belonged to the real estate of the church at the time of expropriation, has the same legal status as built-up real estates to the extent which is justified by prospective utilization; these lands include former denominational cemeteries. In accordance with an agreement, instead of the original property, financial compensation could be allotted to the church to build a property of the same function in exceptional cases, or churches could claim a property given in exchange for the original one (the exceptional nature of these alternative property settlement solutions was later absolved by an amendment, for practical reasons). The church may ask the Government either to provide the financial resources for the acquisition of real property which otherwise comes within the force of the Act, but which was no longer owned by the state or a local

government at the coming into force of the Act and which was of outmost importance (sacral) with regard to the activities of the church, or to expropriate the property mentioned with a view to transferring it to the church.

Another provision of the Act states that the state shall provide partial compensation for those properties that, under the force of the Etv., are not to be transferred to the church, or that were nationalized without compensation subsequent to 1st, January, 1948, but also for real estates which do not fall under the force of present Act. (Evidently, by this the legislators understood arable lands, or apartment buildings, for example.) However, this provision was annulled by the Constitutional Court, with an argument that it goes beyond the frames of functional ownership-settlement securing the fundamental rights, which are due to the churches that possessed estates prior to nationalization, and constitutionally it is not justified to provide extra support to churches – support which is not due to churches that did not possess property beforehand.

The principle of the legal background

From this it follows that the Etv. *did not aim at reprivatization* but wished to promote the functional operation of the churches and, in accordance with the Hungarian compensation practice, was *partial*. (Pursuant to the legal Act, neither arable lands, nor any other estates making profit [apartment houses] could be returned to the churches. The maintenance of the institutions having been transferred to the ownership of the churches under the force of the Etv. is financed from state subsidies, the use of which is in accordance with legal acts and therefore these subsidies are warranted and predictable. Later the Act on church financing – in 1997 – made it possible to provide real estates for the churches that did not possess real estates beforehand to carry out public benefit activities.) Considering all this, the Constitutional Court decision No. 4/1993 (II. 12.) basically accepted the Act as constitutional. Accordingly, one of the principles of the Act was *functionality*, the others being:

- avoiding new grievances,
- pursuing consensus,
- gradual compensation,
- the security of rights of ownership.

In detail:

Functionality

A real estate may be claimed exclusively for the purposes defined in the legal Act, provided the real estate served similar purposes prior to nationalization. However, the given function may not only be served by the transfer of the original real estate, but by a real estate for exchange or by financial compensation. In the latter case, of course, the financial support has to be spent on establishing a real estate serving one of the defined purposes.

Avoiding new grievances

Throughout the execution of the Act, one has to consider the interests of the present owner, trustee or user, as well as the operation of the institution inside the building. A municipal real estate may only be transferred to the church if the execution of municipal duties remains undisturbed. An adequate placement and compensation have to be secured to the local government, or, if this is blocked by difficulties, the claim of the church has to be modified to a real estate in exchange or to financial compensation. The reasoning of the amendment deliberately recommended that the church, in addition to the ownership of the property, should take over the municipal institution operating inside the property – that is, partially the task of the local government –, but the constitutional decision regarding the former properties of the churches defined the criteria of the property transfer exactly in relation to schools and also defined the licenses of public schools, the essence of which is the

following: the state (and evidently the local governments as well) has to basically ensure ideologically neutral and uncommitted education for everyone. At the same time, by considering the right of freedom of conscience and religion, it has to support the operation of ecclesiastical – therefore committed – schools, and has to ensure the legal terms and conditions of establishing such schools. In case a school is transferred to a church during the settlement of church properties, and, accordingly, inside the building religious education takes place, the state has to secure neutral education for parents and pupils not wishing to take part in a religiously committed education, in a way that it should not constitute an undue burden for them. In relation to this principle, therefore, the right of the parent to choose a teaching-educational institution corresponding to his/her religious or ideological conviction, has to be realized emphatically, by taking into consideration the interests and rights of the child, of course.

Pursuing consensus

The starting point of the Act was that the parties concerned would agree on the date and conditions of the property-transfer, and public organs would only take part in this process, if one of the parties present financial claims in relation to the transfer. (Of course, when state organs enter into the negotiation, the obligation to strive for consensus is still valid.) In lack of a consensus, it is the state authorities that are entitled to make a decision, though their decision might be challenged before court.

Gradual compensation

For the settlement of real estates claimed by the churches and falling under the scope of the Etv., *a time limit of ten years* was set by the Act (in the meantime this was modified to the *year 2011*). The preamble openly stated that during this time the gradual strengthening of the churches might be expected and their social role would be increasing. Therefore, the supply of the churches with the necessary number of real properties for the performing of their public duties would be realized gradually. Gradual compensation is all the more important, because during the aforementioned period, the economic situation of the country – the central budget and the local societies – might be better of, and thus the buildings to be transferred might be replaced. On the other hand, churches themselves may prepare for the taking over of the great number of properties, for the maintenance and operation of institutions within them.

The security of rights of ownership

Gradual compensation enabled the churches to submit new claims within this ten years (that is, until 2001), in accordance with the growing demands. The security of ownership, on the other hand, necessitated that the circle of properties to be gradually transferred to the churches should be specified as early as possible. This was evidently one of the reasons why an *amendment in 1997 terminated the possibility of submitting new claims* from the time of its coming into force, (*January 15th, 1998*). At the same time, it stipulated that the register of real properties to be transferred to the church until 2011 shall be approved by the Government, by 1999 and the proposal shall be submitted by the committee to the Government by the same year. The principle of security of ownership was served by the provision that if otherwise not agreed upon, the real property may be expropriated from the present owner – mostly from local governments – by the due implementation of the rules of expropriation procedure, and by ensuring compensation. The amount of compensation generally equals with the expenses of moving the institution operating inside the real property – which generally exceeds the market value of the property. The amount of compensation may also correspond to the amount of value-increasing investment financed by the local government or its precursor. The present owner, trustee or user of the former real property of the church may receive a real property in exchange for the property to be transferred to the church.

Based on the Act, the claimant church could conclude a *direct agreement* with the present owner or trustee (mostly with local governments, and in a few cases with state organs). In such cases neither parties required help from the central budget.

If, for the moving out of the institution, apartments, etc., residing inside the building, or for the financial compensation of the churches, the parties required the help of the central budget, then so called *agreement-drafts* were concluded. These cases were studied by the coordinating committees set up by the provisions of the Act, who took into consideration the propositions of the concerned church organs and decided on entering the real property in the register (this takes place annually in relation to real properties whose ownership is not yet settled.) The committee comprises in half the representatives of the concerned church and in the other half those of the Government. If the committee negotiates about a real property which is owned by a local government, a representative of the concerned local government shall take part in the decision-making as member of the committee, and shall have a right to vote. The register of properties – including the detailed recommendations of committee members – is submitted to the government for approval. According to the Act – if government approves the register – it has to be submitted to Parliament, which defines the annual amount to be allocated for the settlement of ownership of former church properties. In the next step the government organ responsible for the settlement of ownership – at present the Prime Minister's Office – formerly the Ministry of Culture and Public Education or the Ministry of Cultural Heritage issues the individual public administration resolutions.

B) The process of legislation's execution

The most significant theoretical change in the Act on the settlement of ownership of church properties was signified by the aforementioned amendment of 1997. It is true that before the Etv. was passed in 1991, the assessment of the prospective budgetary implications of the ownership settlement did not take place. After a few years it became clear that due to the number of submitted claims and its budgetary implications, the original deadline of 2001 had to be changed. Accordingly, in 1995 a series of negotiations started between the representatives of the government and the four churches most concerned by the settlement of ownership (Catholic, Reformed and Lutheran churches, and the Jewish denomination). One of the results of the negotiations was that churches divided their claims to two parts – *in kind* and *financial compensation* – and agreed that 2011 would be the final deadline of disbursing financial compensation.

In the autumn of 1996, the government and the Apostolic Holy See started negotiations on the financing of the public service and religious activities of the Catholic Church in Hungary as well as on several issues of financial nature – thus about the former real properties of the Catholic church. The agreement on these issues was concluded on 20th June, 1997, in Rome. Based on this agreement, the Catholic church gave up its claim for a financial compensation of *HUF 42 milliard*, the value of about 1200 real properties, provided that the Republic of Hungary shall pay, instead of this amount, a *perpetual annuity*, which shall be spent by the church on the financing of religious activities. However, the settlement of ownership of 818 real estates was claimed by the Catholic church pursuant to the provision of the Etv. until 2011, in yearly equal and value-proportionate scheduling. The agreement also served as the basis of a new legislation, namely, *Act CXXIV of 1997*, by which Parliament amended the Etv., thus enabling churches to transform the monetary claim relating to church real estates covered by the Etv., requested by the church not in kind, not delivered to it, furthermore financially or with a property of exchange not compensated, into a source of annuity. The annuity, which is disbursed yearly, may be used by the church for religious and public undertakings. (See *Act CXXIV of 1997* on the financial conditions of religious and public purpose activity of churches for more details. The amount of the annuity is 5% of the valorized value of the property. Until the end of 1998, another 5 churches concluded an annuity-agreement with the government

– the Hungarian Reformed Church, the Hungarian Lutheran Church, the Alliance of Jewish Communities in Hungary, the Hungarian Baptist Church, and the Serbian Orthodox Diocese of Buda. The churches concerned gave up their claims – together with the already mentioned Catholic claims – for 1770 real properties, the total value of which was HUF 67 milliard, in exchange for yearly annuity.) On the basis of the amendment to the Etv., the property claims not yet resolved have to be settled until 2011. The government had to decide on the approval of the property register prepared by the coordinating committees in 1999. Committee sessions preparing the register took place regularly between 1998-99, where, besides the permanent members from the government and the churches, all concerned parties were present (for example the representative of the local government with a right to vote, if the given property was under the ownership of a local government.) Accordingly, the majority of the propositions were reached by consensus. The registers approved by the government were announced in the official journal of the Republic of Hungary, in the Official Journal of the Republic. Following the announcement, the settlement of ownership was controlled as described above, but I have to mention that the central organs of the churches make a proposal each year as to which real estate they want to receive back or want to be compensated from the register, considering the amount that is due to the given church.

C) Data on the execution of the Act

In the settlement of ownership of church properties the following 12 churches were involved: Hungarian Catholic Church, Hungarian Reformed Church, Hungarian Lutheran Church, the Alliance of Jewish Communities in Hungary, Hungarian Unitarian Church, Hungarian Baptist Church, Romanian Orthodox Church in Hungary, Hungarian Orthodox Church, Serbian Orthodox Diocese of Buda, Hungarian Methodist Church, S.D. Adventist Church, Salvation Army. (Nationalization without compensation affected these churches as of January, 1948 – marking the force of the Act.)

Aggregated data is shown in the following table.¹

1992-2008								
Church	Real estates already settled						Real estates still to be settled	
	Settled by government decision		Annuity		Direct agreem.	Not falling within the Act (rejected, withdrawn, etc.)	Real estates still to be settled	
	number of pieces	million HUF	number of pieces	million HUF			darabszám	million HUF
<i>Hungarian Catholic Church</i>	1226	72205,737	lot:1239 title:1154	42022,752	571	1192	4	1587,5
<i>Hungarian Reformed Church</i>	1009	17863,017	lot:425 title:343	6633,4	lot:338 title:389	1210	56	729,6
<i>Hungarian Lutheran Church</i>	266	7982,798	lot:82 title:76	4270,2	lot:105 title:99	lot:109, title:90	41	519,4
<i>Alliance of Jewish Communities in Hungary (together with the orthodox)</i>	33	4574,152	lot:203 title:154	13511	4	140	0	0

¹ Calculated at the mid-point rate of the HUF/EURO: 1 euro = circa 290 HUF.

Serbian Orthodox Diocese of Buda	22	1096,95	2	848	5	lot:16 title:13	0	0
Romanian Orthodox Church in Hungary	9	77,835				lot:12 title:9	0	0
Hungarian Orthodox Church	2	28				3	0	0
Hungarian Methodist Church	2	200					0	0
Seventh Day Adventist Church	2	169				6	0	0
Hungarian Unitarian Church	1	50,43				1	0	0
Salvation Army Free Church	1	0			1		0	0
Hungarian Jehovah's Witnesses						1	0	0
Hungarian Baptist Church	3	192,5	2	121	2	5	0	0
TOTAL:	2576	104440,419	lot:1953 title:1731	67406,352	lot:1029 title:1071	lot:2695 title:2670	101	2836,5

From this table we may conclude that based on the Etv., the churches together submitted their claims for a total of 7400-8500 real estates, depending on the categorization we apply – be it according to titles or topographical lot numbers (evidently, the categorization according to lot number gives the higher number. Regarding the submitted claims, 53% of them belonged to the Hungarian Catholic Church, 36% to the Hungarian Reformed Church, 6% to the Hungarian Lutheran Church, 4% to the Alliance of Jewish Communities in Hungary, and 1% to smaller churches. As regards the value of the real properties, however, – taking into consideration the data of a table to be introduced later – significant differences may be detected in comparison to this former categorization. The value-quota of the Hungarian Catholic Church is 70% of the total value, while the value-quota of the Hungarian Reformed Church not only falls short to the item-quota of more than 30%, but also to their national representation in the population, which is 20%. (The structural difference in the stock of real estates of the two churches and the reasons behind it would deserve another paper.) In the case of other churches, the value-quota is nearer to the number of submitted claims.

Throughout the process of settlement of ownership, which has been going on since 1991, the real estate claims of a few small churches (Hungarian Orthodox, Romanian Orthodox, Adventists, Methodists) have practically been settled completely. The continuous positive government attitude towards the claims of ethnic small churches (Serbian and Romanian

Orthodox) should be highlighted, as a result of which the property claims of the Romanian Orthodox Church in Hungary, for example, were settled already by 1996.

The government – as we have earlier referred to it – following the signing of the annuity-agreements, in 1999 accepted the register of property claims to be settled until 2001. Pursuant to the contents of the register, until 2011 a total of 1719 former church properties, amounting to HUF 61,55 milliard in 1998-99 currency rate, shall have been settled in valorized rate, in the following distribution:

Financial aspekt of the final registers		
Churche	Property value (mld. HUF)	No. of property
Hungarian Catholic Church	45,19	808
Hungarian Reformed Church	8,75	671
Hungarian Lutheran Church	5,06	209
Jewish Alliance (together with the orthodox)	1,85	16
Serbian Orthodox Diocese of Buda	0,5354	14
Hungarian Baptist Church	0,1	1
Hungarian Unitarian Church	0,06	1
Total	61,55	1719

D) The fast-track property restitution

In 2005 the Government adopted a resolution making it possible to fast-track property restitution negotiations and close outstanding claims in 2006, instead of by 2011 as the original law set forth. (The discussion of the outstanding cases, the timing of the valorized compensations to 2011, with governmental committal/covenant.) Three religious groups (Roman Catholic, Jewish, and Serbian Orthodox Diocese of Buda) chose to use the new procedure; neither the Reformed nor the Lutheran Churches opted for the procedure. From 2006 until the end of the reporting period, 245 properties (worth up to HUF 7.8 milliard) were restituted, and HUF 16.3 milliard was paid as compensation (190 cases). The Protestant churches had 260 outstanding cases (HUF 4500 million) at the end of the reporting period. Participants generally considered the procedure good.

The experience of the settlements

Between 1992 and 2008, approximately 32% of the property claims were settled by government decision – and by the individual public administration resolutions executing them –, 21% were settled by paying out annuity, based on agreements concluded with the churches, 13% were settled by a direct agreement between the local government or the trustee of state owned properties on the one hand, and the claimant church organs on the other hand. After processing the data, we could also see that about 33% of the submitted church claims did not fall under the force of the Act, so the churches submitting these claims withdrew them, or they were rejected. (Regarding the relatively high number of rejected claims, we have to note that – as it may be concluded by the introduction of the Act – claims had to meet a set of very severe requirements, and the absence of even one criterion disqualified the claim. The majority of the withdrawn or rejected claims did comply with more criteria of the Etv., but not all of them. So we do not talk about churches who, in bad faith, claimed real estates which were not even covered by the Act.) Considering all this, 1% of the submitted church claims are still to be settled until the deadline of 2011.

The distribution of functionality of the real properties having been settled between 1992 and 2008 by government decision, is the following:

Church	Functions (distribution in %)			
	Religion	Education	Culture	Social-health care
Catholic	61%	22%	9%	8%
Reformed	63%	25%	7%	5%
Lutheran	81%	9%	5%	5%
Jewish	59%	8%	22%	11%
Small churches	72%	15%	6%	7%
Total:	67%	16%	10%	7%

From the chart it follows that churches *basically* claimed the real properties or compensation thereof *for religious purposes*. The next function in importance was education, and only a much smaller proportion is covered by culture or social-health care purposes.

The next table shows the proportion in relation of functionality:

Distribution of the real property to be settled in relation to functionality			
Function	Before nationalization (number)	After re-privatization (number)	Projected function (number)
Religious life	13	11	40
Education	53	29	9
Culture		3	2
Social-health care		2	6
Others		21	
Total	66	66	66

Distribution of the real property to be settled in financial way in relation to functionality			
Function	Before nationalization (number)	After re-privatization (number)	Projected function (number)
Religious life	8	3	28
Education	27	18	2
Culture		3	2
Social-health care		3	3
Others		8	
Total	35	35	35

42% of the HUF 104,4 milliard so far paid and secured in relation to the settlement of ownership is due to the local governments (a great majority of former church properties were transferred to the local governments from state ownership in 1990, but otherwise it was also true that municipal institutions operated in a great part of the buildings), 41% are due to the churches as financial compensation, while 17% goes to non ecclesiastical and non municipal organizations. By this latter title we mostly mean public – primarily higher education – institutions.

So far, real properties of the value of 104,4 milliard HUF (which was paid plus the remaining liability) were settled *by government decision*, real properties of the value of 67,4 milliard HUF are compensated in *annuity*, and *until 2011* real properties of the value of 2,8 milliard HUF are still *to be settled* – these aspects of the settlement of ownership *altogether amount to 174,6 milliard HUF*, regarding the value of all the real properties. This, naturally, does not include cases settled by direct agreement – more than one thousand items –, as well as cases settled by government decision but without budgetary liability (a few dozens of cases), since the assessment of the value of these cases have not yet been instrumented, of course.

To sum up the experiences of the execution of the Etv., we may conclude that:

- in the majority of the cases, the churches received back their former properties for well-defined purposes, mostly for religious undertakings. However, the greater part of the financial compensation – obviously – did not go to churches, but predominantly to local governments, municipal organizations, institutions, and a smaller part to public institutions, mainly for public benefit engagements (education, health-care, social purposes, culture);
- the use of the amounts of financial compensation may be traced, since they are at religious, public or municipal institutions on the one hand, and these institutions spend the money almost exclusively on public benefit investments – primarily on settlement development (e.g. constructing or expanding schools), or on budgetary developments (e.g. higher education). In addition, the majority of these amounts are used for construction investments, which appear in the economic circulation and stimulate the whole of Hungarian economy.

Vyrovnání s majetkovými křivdami v Rakousku

Oliver Henhapel

Pokud nebudeme brát v úvahu historický vývoj, lze současný systém financování církvi a náboženských společností v Rakousku pochopit jen do určité míry.

Nejdříve bych vám krátce připomněl základní principy rakouského konfesního práva, které většina z vás jistě zná. Mezi hlavní body patří:

- Náboženská svoboda jakožto skupinové právo, tj. skupinová náboženská svoboda, je zakotvena v článku 15 rakouského státního základního zákona z roku 1867.
- Existuje princip rovnoprávnosti, tj. rovného zacházení se všemi církvemi a náboženskými společnostmi. To hraje dodnes významnou úlohu při finančním vyrovnání za případy nespravedlnosti, k nimž v dějinách došlo.
- Rakouskou zvláštností je princip výlučnosti, tj. v Rakousku může existovat každá církev či náboženská společnost pouze jednou.
- Existuje samozřejmě princip uznatelnosti, tj. církve a náboženské společnosti musejí být schváleny, a to v rámci poměrně rozsáhlého postupu.
- A konečně v Rakousku vždy existoval a dodnes existuje tzv. princip vlastního financování, tj. církve a náboženské společnosti se musejí financovat samy.

Tuto zásadu vlastního financování bylo v souvislosti s nápravou škod, které napáchal nacismus, nutné z právního hlediska porušit. V kontextu historického vývoje se však nejedná o odklon od tohoto požadavku, jak by se mohlo na základě nutnosti pozměnit příslušné zákony na první pohled zdát.

Pro snadnější pochopení tohoto vývoje se musím vrátit o mnoho let zpět, a sice až k vytvoření náboženského fondu za císaře Josefa II. v roce 1783. V té době byly existující náboženské fondy, další mechanismy financování farností a jiných institucí sloučeny spolu s majetkem přibližně 700 klášterů do náboženského fondu Josefa II. Jednalo se o kláštery, které se podle císařova názoru nevěnovaly produktivní činnosti, tj. neposkytovaly služby v oblasti školství nebo péče o nemocné, staré či potřebné osoby. V současném pojetí by to znamenalo, že neposkytovaly služby v obecném veřejném zájmu. Tento fond církevního majetku, který spravoval stát, se zpočátku používal k financování nově vznikajících či nově vytvořených farností. Od roku 1855 se začal využívat také k samotnému financování chodu farností.

Dne 12. března 1938 došlo v Rakousku k náhlému a zásadnímu porušení práva. Po násilném připojení Rakouska k Německu (tzv. anšlusu) byl veškerý majetek církvi a náboženských společností v průběhu několika málo měsíců zkonfiskován a „začleněn“ do majetku Německé říše. To se týkalo nejen náboženského fondu, nýbrž také náboženských nadací, katolických soukromých škol, katolických spolků a mnoha dalších zařízení, která byla zčásti přes noc zrušena. Jako extrémní příklad mohou mj. sloužit katolické studentské spolky, na které členové SA a Gestapa částečně ještě v noci na 12. března zaútočili a které vydrancovali a zpusťovali, a dále především majetek židovských náboženských obcí.

V roce 1938 došlo ke druhé zvláštnosti v rakouském právu – vznikl tzv. církevní příspěvek, běžně nazývaný také „církevní daň“. Církve byly nuceny zajistit si vlastní financování, vybírat poplatky od svých členů a tyto poplatky, pokud by nebyly placeny, vymáhat soukromoprávní cestou jako každý jiný dluh vzniklý podle občanského práva. Účelem tohoto opatření bylo přimět co nejvíce členů k vystoupení z katolické církve. Vznikl tím však také zdroj vlastních příjmů, který existuje dodnes, a v případě katolické církve je jeho výše 1,1 % ročního příjmu. Církev je tak na státě téměř nezávislá, přičemž tato nezávislost byla po roce 1954 z pohledu církve zásadním důvodem k zachování církevního příspěvku. Z historického pohledu je důležité, že tento příspěvek se týkal pouze církvi, v případě židovské náboženské obce se v roce 1938 žádné řešení nenašlo.

O tomto příspěvku a o jeho spojitosti s dalšími státními ustanoveními týkajícími se daní budu hovořit ve svém následujícím příspěvku.

V důsledku toho se Republika Rakousko v článku 26 Státní smlouvy z Vídně z 15. května 1955 zavázala uhradit škody na majetku, které vznikly církvím a náboženským společnostem. Týkalo se to katolické církve, evangelické církve, starokatolické církve a židovských náboženských spolků, tj. židovských náboženských obcí. V dalším průběhu se omezím na katolickou církev, protože se v jejím případě jedná o největší a nejsložitější oblast a jelikož pro další církve a náboženské společnosti platí stejné podmínky. V roce 1956 byl na základě spolkového zákona zřízen Úřad pro správu náboženského fondu, který převzal správu bývalého církevního majetku z náboženského fondu. Úkolem tohoto úřadu bylo zabývat se v souvislosti s řešením majetkových otázek i technickými záležitostmi, totiž zápisy do katastru nemovitostí, vyjasněním sporných otázek apod.

Zpracování všech detailů a dosažení dohody o majetku katolické církve se Svatým stolcem trvalo řadu let. Ještě i dnes se občas objevují nevyřešené otázky, např. až minulý rok vyšlo najevo, že v případě jednoho pozemku je jako majitel v katastru nemovitostí uveden Úřad pro správu náboženského fondu. Jelikož byl Úřad pro správu náboženského fondu v roce 1988 na základě zrušení příslušného zákona rozpuštěn, odpovídá za řešení těchto případů nadále úřad pro náboženské záležitosti rakouského Ministerstva školství.

K rozsáhlému vypořádání se s katolickou církví došlo v roce 1960 v rámci Dohody o majetkovém vyrovnání se Svatým stolcem, podle níž byla finanční náhrada rozdělena do dvou, resp. tří částí. Nejdříve bylo dohodnuto, že majetek církevních zařízení, která dne 1. března 1938 nebo 1. září 1959 používala církev, přejde do vlastnictví katolické církve. Tato koncepce se vztahovala na církevní využití, nikoli tedy na produktivně využívané pozemky, zejména v zemědělství. Bylo dohodnuto, že církvi případně rovněž 5600 ha těchto produktivních pozemků, jejichž výnosy se použijí k dalšímu udržování církevních zařízení.

To zároveň znamenalo, že státu zůstala značná část pozemků, které se dříve nacházely ve vlastnictví Německé říše. Zároveň bylo dohodnuto, že Republika Rakousko bude katolické církvi trvale vyplácet finanční náhradu. Tyto platby jsou tvořeny základní částkou, pevně stanovenou zákonem, která byla od roku 1960 už pětkrát valorizována. V současné době má rakouský parlament rozhodnout o šestém dodatku smlouvy, který byl nedávno projednán se Svatým stolcem a podle něhož má být vyplácená částka opět zvýšena. Jedná se o prostou valorizaci dotyčné částky. Pokud totiž index spotřebitelských cen v Rakousku vzroste od poslední úpravy smlouvy o více než 20 %, může katolická církev požádat o nové projednání smlouvy. To se také děje a v takovém případě se částka upraví na základě získaných údajů. Takováto ustanovení, která se často vyskytují v nájemních smlouvách, nejsou ničím výjimečným.

Druhou část vyrovnání tvoří dynamická částka. Církvi se tím vynahrazují náklady na 1250 církevních zaměstnanců. Tato částka se vypočítává na základě platu vysokoškolsky vzdělaného státního zaměstnance středního věku, což je jednoznačná definice založená na pracovním zařazení, služební třídě a platovém stupni takového zaměstnance. Vypočtená částka se pak upravuje „automaticky“ podle výše platu zaměstnanců veřejné správy.

V současné době tvoří tato částka celkem 47 milionů eur ročně. Jen pro srovnání, příjmy z církevní „daně“, tj. z církevního příspěvku, dosahují ročně přibližně 370 milionů eur. Tuto částku vybírá a spravuje a také ji vymáhá sama katolická církev. K tomu jí v každé diecézi slouží vlastní správní aparát, tzv. Úřad pro církevní příspěvek.

K tomu ještě patří další otázky, zejména otázka financování soukromých škol a financování učitelů vyučujících náboženství na státních školách. To jsou však oblasti, kterými se budu zabývat zítra v rámci celkového financování.

Berichtigung von Eigentumsunrechten in Österreich

Oliver Henhapel

Die heute in Österreich bestehende Systematik der Finanzierung der Kirchen und Religionsgesellschaften ist nur eingeschränkt verständlich, wenn die historische Entwicklung nicht betrachtet wird.

Ich möchte zu Beginn kurz einige Grundsätze des österreichischen Staatskirchenrechts in Erinnerung rufen, die den meisten von Ihnen sicherlich bekannt vorkommen. Stichworte sind:

- die Religionsfreiheit ist als Gruppenrecht, also die kollektive Religionsfreiheit, in Österreich verankert im Artikel 15 des Staatsgrundgesetzes von 1867.
- das Prinzip der Parität, also der Gleichbehandlung aller Kirchen- und Religionsgesellschaften. Dies spielt beim finanziellen Ausgleich für historische Ungerechtigkeiten bis heute eine große Rolle.
- Eine österreichische Besonderheit ist das Prinzip der Exklusivität, d.h. es kann jede Kirche- oder Religionsgesellschaft in Österreich nur einmal geben.
- Es gibt selbstverständlich das Prinzip der Anerkennung, d.h., Kirchen und Religionsgesellschaften müssen zugelassen werden, in einem umfangreichen Verfahren.
- Und es gibt und gab immer schon das Prinzip der Selbsterhaltungsfähigkeit, d.h., die Kirchen- und Religionsgesellschaften müssen sich selbst finanzieren.

Dieser Grundsatz der Selbstfinanzierung musste im Zusammenhang mit der Wiedergutmachung des Schadens, den der Nationalsozialismus angerichtet hat, rechtstechnisch durchbrochen werden. Im Kontext der historischen Entwicklung stellt es kein Abgehen von diesem Erfordernis dar, allerdings hat es aufgrund der erforderlichen Regelungstechnik oberflächlich den Anschein.

Zum leichteren Verständnis der Entwicklung, muss ich Jahre zurückgehen und zwar auf die Schaffung des Religionsfonds unter Kaiser Joseph II. im Jahre 1783.

Damals wurden die zu diesem Zeitpunkt bestehenden religiösen Fonds, verschiedene Finanzierungsstrukturen von Pfarren, und Ähnliches mit dem Vermögen aus rund 700 aufgelösten Klöstern, zum Religionsfond Josef II zusammengefasst. Bei den Klöstern handelte es sich um solche, die nach Auffassung des Kaisers nicht produktiv tätig waren, d.h. keine Leistungen im Bereich des Schul- und Bildungswesens oder Pflege von kranken, alten oder hilfsbedürftigen Menschen erbrachten. Im heutigen Verständnis würde davon sprechen, dass sie keine Leistungen von allgemeinem öffentlichem Interesse erbracht haben. Dieser Fonds kirchlichen Vermögens wurde staatlich verwaltet und diente zunächst zur Finanzierung von neu entstehenden und neu geschaffenen Pfarren.

Ab dem Jahre 1855 wurde er auch dazu herangezogen, die Pfarren ganz grundsätzlich zu finanzieren.

Mit 12. März 1938 ist in Österreich ein plötzlicher und radikaler Rechtsbruch eingetreten, indem nach dem Anschluss Österreichs an das deutsche Reich die gesamten Vermögen von Kirchen und Religionsgesellschaften innerhalb weniger Monate eingezogen und in das Vermögen des deutschen Reiches „eingegliedert“ wurden. Dies betraf nicht nur den Religionsfonds, sondern religiöse Stiftungen, katholische Privatschulen, katholische Vereine, und vieles mehr, die teilweise über Nacht aufgelöst wurden. Extreme Beispiele waren unter Anderem die katholischen studentischen Verbindungen, die teilweise noch in der Nacht des 12. März von Mitgliedern von SA und GESTAPO gestürmt, geplündert und verwüstet wurden und vor allem das Eigentum der israelitischen Kultusgemeinden.

Im Jahr 1938 kam eine zweite Besonderheit in den österreichischen Rechtsbestand, der Kirchenbeitrag, umgangssprachlich auch Kirchensteuer genannt.

Die Kirchen wurden gezwungen zur Selbstfinanzierung, Beiträge von ihren Mitgliedern einzuheben und diese, wenn sie nicht bezahlt wurden, im zivilrechtlichen Wege wie jede andere zivilrechtliche Schuld einzuklagen. Die Absicht dahinter war, eine möglichst hohe Anzahl von Mitgliedern der katholischen Kirche zum Austritt aus der Kirche zu bewegen.

Damit wurde aber auch eine eigene finanzielle Einnahmequelle geschaffen, die bis heute besteht und bei der katholischen Kirche derzeit 1.1% des Jahresbezuges beträgt. Die Kirche ist dadurch in keinsten Weise vom Staat abhängig, was ein wesentlicher Grund für die Beibehaltung des Kirchenbeitrages nach 1945 aus Sicht der Kirche, war. Eine besondere historische Bedeutung hat dabei die Tatsache, dass dieser Beitrag nur für die Kirchen vorgesehen war, für die israelitische Religionsgesellschaft wurde keine bereits 1938 erst gar keine Lösung geschaffen.

Auf diesen Beitrag und sein Zusammenhang mit anderen, steuerlichen, staatlichen Regelungen komme ich morgen zu sprechen.

In der Folge hat sich die Republik Österreich im Artikel 26 des Staatsvertrags von Wien vom 15. Mai 1955 verpflichtet, den entstandenen Vermögensschäden gegenüber den Kirchen- und Religionsgesellschaften wieder auszugleichen. Das betraf die katholische Kirche, die evangelische Kirche, altkatholische Kirche und die israelitischen Kultusgemeinden, d.h. die israelitische Religionsgesellschaft. Im Folgenden werde ich mich auf die katholische Kirche beschränken, da dies der größte und komplexeste Bereich war und die anderen Kirchen und Religionsgesellschaft aufgrund der Parität gleichbehandelt wurden.

Im Jahre 1956 wurde durch ein Bundesgesetz die Religionsfondtreuhandstelle geschaffen, die das ehemalige Kirchenvermögen aus dem Religionsfonds in die Verwaltung übernahm und deren Aufgabe es war, im Zusammenhang mit der Lösung der Vermögensfragen auch die technischen Abwicklungen, sprich die grundbürgerlichen Eintragungen, Bereinigungen und Ähnliches, vorzunehmen.

Bis alle Details aufgearbeitet und der Vermögensvertrag mit dem Heiligen Stuhl technisch umgesetzt war, dauerte es viele Jahre. Manchmal ergibt sich sogar noch heute eine offene Frage, so kam erst letztes Jahr eine Liegenschaft „zutage“, bei welcher noch die Religionsfondtreuhandstelle im Grundbuch eingetragen war. Da die Religionsfondtreuhandstelle im Jahr 1988 durch Aufhebung des Gesetzes aufgelöst wurde, fällt es nunmehr in die Aufgaben des Kultusamtes des österreichischen Unterrichtsministeriums solche Abwicklungen zu erledigen.

Die umfangreiche Regelung mit der katholischen Kirche erfolgte im Jahre 1960 im Rahmen des Vermögensvertrages mit dem dem Heiligen Stuhl, in dem die Ersatzzahlungen in zwei, bzw. drei Teile gegliedert wurden. Zunächst wurde vereinbart, dass das Vermögen von kirchlichen Einrichtungen, die am 1. März 1938 oder am 1. September 1959 von kirchlichen Einrichtungen benutzt wurden in das Eigentum der katholischen Kirche zu übertragen waren. Der Begriff bezog sich dabei auf eine sakrale Nutzung, somit nicht auf die produktiven, insbesondere landwirtschaftlichen, Liegenschaften. Es wurde vereinbart, dass 5600 ha dieser produktiven Liegenschaften zum weiteren Erhalt der kirchlichen Einrichtungen durch die Erträge ebenfalls in das Eigentum der Kirche übertragen werden.

Dies hat zugleich bedeutet, dass ein erheblicher Teil der Liegenschaften im staatlichen Eigentum, wo sie sich als ehemaliges Vermögen des deutschen Reiches befanden, verblieb. Gleichzeitig wurde vereinbart, dass die Republik Österreich ständige Zahlungen leistet an die katholische Kirche. Diese Zahlungen sind geteilt in einen Grundbetrag, der im Gesetz festgeschrieben wurde und mittlerweile seit 1960 fünfmal valorisiert wurde. Derzeit befindet sich gerade nach einer neuerlichen Verhandlung mit dem Heiligen Stuhl ein sechster Zusatzvertrag im österreichischen Parlament zur Beschlussfassung, in welchem der Betrag neuerlich angehoben werden soll.

Das ist nichts anderes als eine ganz einfache Valorisierung, wenn der Verbraucherpreisindex in Österreich mehr als 20% seit der letzten Vertragsänderung beträgt, kann die katholische

Kirche eine neue Verhandlung begehren, das wird auch gemacht und dann wird einfach auf Basis der Daten der Betrag angepasst. Solche Regelungen die es in Mietverträgen oft gibt, sind nichts Ungewöhnliches.

Der zweite Teil ist ein dynamischer Betrag. Es wird der Kirche der Aufwand von 1250 Kirchenbediensteten ersetzt. Der Betrag wird bemessen anhand eines Beamtengehaltes, eines akademisch gebildeten Beamten, mittleren Alters, das ist eine eindeutige Definition, die sich anhand von Verwendungsgruppe, Dienstklasse und Gehaltstufe, der Betrag passt sich daher gleichzeitig mit den Gehältern der öffentlich Bediensteten „automatisch“ an.

Insgesamt beläuft sich dieser Betrag derzeit auf rund 47 Millionen Euro pro Jahr. Nur zum Vergleich die Einnahmen aus der Kirchensteuer, aus dem Kirchenbeitrag, ergeben pro Jahr in etwa 370 Millionen Euro. Dieser Beitrag wird von der katholischen Kirche selbst eingehoben, selbst betrieb und selbst verwaltet, wozu in jeder Diözese ein kircheneigener Verwaltungsapparat besteht, die Kirchenbeitragsstellen.

Dazu kommen noch andere Elemente, insbesondere die Finanzierung der Privatschulen und die Finanzierung der Lehrkräfte für den Religionsunterricht im staatlichen Schulwesen, das sind aber Teile, auf die ich komme morgen im Rahmen der Gesamtfinanzierung zu sprechen.

Settlement of the property injustices in Austria

Oliver Henhapel

The understanding of the current funding of churches and religious societies in Austria can only be limited without taking into account historical development. To begin with, I would like to remind you of some basic principles of the Austrian public law concerning religious bodies, the majority of which are well-known to you. Key principles comprise the following:

- Freedom of religion as a collective right, i.e. a collective freedom of religion, has been anchored into Article 15 of the Austrian Constitution of 1867.
- The principle of parity, i.e. the principle of equal treatment of all church and religious societies, has played an important role with regard to compensation for historical injustices until today.
- An Austrian peculiarity is a principle of exclusivity, i.e. each church or religious society can only be registered once in Austria.
- Of course, there is a principle of recognition, i.e. churches and religious societies have to be recognized through a complex procedure.
- And there has always been a principle of self-preservation, i.e. churches and religious societies have to raise their own funds.

The basic principle of self-preservation had to be legally breached in connection with restitution provided for damages incurred under the Nazi rule. In the context of historical development, however, it does not represent an abandonment of this requirement even if it may give that impression, based on the necessary legal mechanism.

To provide a more profound understanding, I have to go back in history, namely to the establishment of the Religious Fund under the Emperor Joseph II in 1783. At that time, the existing religious funds, different parish funding mechanisms, and other institutions were, together with the property of some 700 abolished monasteries, united into the Religious Fund of Joseph II. These monasteries were those which, in the Emperor's opinion, failed to provide productive services, i.e. services in the area of education or care of the sick, the elderly, and the needy. Today we would say that they failed to provide services in the general public interest. This Fund comprising church property was managed by the State and was used primarily to provide funding for newly created and newly established parishes. Since 1855, it was also used to finance the overall activities of the parishes. On 12 March 1938, Austria witnessed a sudden and radical breach of law when the entire assets of church and religious societies were confiscated within a couple of months and transferred into the ownership of the German Reich after the annexation imposed on Austria by the German Reich. It did not affect only the Religious Fund but also religious foundations, private catholic schools, catholic associations, and many other institutions which have partly been abolished overnight. As extreme cases, I can mention the example of Catholic student associations which were partly attacked, plundered, and destroyed by the members of SA and Gestapo on the very night of 12 March or the taking of property of Jewish religious communities.

In 1938, the second particularity of the Austrian law came into existence, namely a church contribution, called in colloquial language a church tax. The churches were forced to self-financing; they had to collect contributions from their members and to enforce their claims by a legal action against those in default, as in any other case of a debt which is subject to civil law. The idea was to make as many members leave the Catholic Church as possible. However, it also created a source of revenue for churches which has persisted until today and which at present amounts to 1.1% of the yearly revenue of the Catholic Church. Thus, the Church is

almost independent of the State, which in the view of the Church was one of the major reasons for retaining the church contribution after 1945. From the historical point of view, it is important that this contribution was only intended for churches. For the Jewish religious community, no solution whatsoever was proposed in 1938.

I will speak about this contribution in connection with other state tax regulations tomorrow.

Consequently, the Republic of Austria has committed itself in Article 26 of the Austrian State Treaty (signed in Vienna on 15 May 1955) to compensate church and religious societies for any incurred financial losses. This commitment applied to the Catholic Church, the Evangelical Church, the Old Catholic Church, and the Jewish orthodox communities, i.e. the Jewish Religious Society. Further, I will confine myself to the Catholic Church since it is the largest and the most comprehensive area and since other churches and religious societies are treated likewise according to the principle of parity.

In 1956, a Religious Fund Management Office was established by means of a federal law, which took over the management of the former church property of the Religious Fund. In connection with solving property issues, the Office was responsible for any technicalities, such as entries into the land register, settlement of outstanding issues, etc.

It took many years to clarify all the details and to implement the property agreement with the Holy See. At times, open issues arise even today. For example, a real property came „to light“ last year, for which the Religious Fund Management Office was registered as the owner in the land registry. As the Religious Fund Management Office was abolished in 1988 due to a repeal of a law, this kind of settlement shall henceforth be the responsibility of the Office for Religious Affairs of the Austrian Ministry of Education.

A comprehensive arrangement with the Catholic Church was reached in 1960 within the framework of the property agreement with the Holy See, in which the compensation was divided into two, or rather three parts. First of all, it was agreed that the assets of church establishments, which were used by the Church as of 1 March 1938 or 1 September 1959, were to be transferred into the ownership of the Catholic Church. The idea was applicable to sacral use of the assets, not to productive, mostly agricultural property. It was agreed that 13,840 acres of this productive property shall become the ownership of the Church and serve for the maintenance of church establishments.

At the same time, it meant that a significant part of the assets, which used to be the property of the German Reich, remained in the state ownership. It was agreed simultaneously that the Republic of Austria shall make regular payments to the Catholic Church. These payments were established as a base amount stipulated by law, which has so far been adjusted five times since 1960. At present, following the latest negotiations with the Holy See, the sixth supplementary agreement, in which the amount was increased anew, has been tabled for vote in the Austrian Parliament.

The adjustment is a simple valorizing. If the consumer price index increases by 20% since the last amendment to the Agreement, the Catholic Church may request to open new negotiations. This is what usually happens and, in this case, the amount is simply adjusted based on available data. Such an arrangement, which is often part of rental agreements, is not unusual.

The second part of the amount is dynamic. The Church is compensated for the expenditure related to 1,250 church employees. This amount is calculated on the basis of the salary of an academically educated, middle-aged civil servant. It is an unambiguous definition based on the employment group, service class, and salary grade of such a civil servant. The amount is, therefore, adjusted “automatically” together with the increase in the salaries of civil servants.

At present, this amount equals approximately 47 million euro a year. For comparison, the revenue derived from the church tax, a so-called church contribution, amounts to some 370 million euro a year. This contribution is levied, collected, and managed by

the Catholic Church. To this end, the Church has created its own instrument - a Church Contributions Office - in each diocese.

There are also some other elements, namely financing of private schools and financing of the teaching staff for religion education in state schools. However, these are issues I will address tomorrow when I will talk about overall financing

Narovnání majetkových křivd způsobených církvím během komunistického totalitního režimu v Estonsku

Ringo Ringvee

Církev a stát v období před totalitou

Podle Ústavy Estonské republiky z roku 1920 v Estonsku neexistovalo žádné státní náboženství. Církev a náboženská společenství byly podle soukromého práva považovány za právnické osoby. V roce 1919 byl prosazen zákon o pozemkové reformě, dominantní církve, evangelická luteránská církev a pravoslavná církev, si však uchovaly značný majetek včetně pozemků a budov.

Církev a ostatní náboženská společenství a obce byly samofinancující instituce. Do roku 1925 však Estonská evangelická luteránská církev dostávala přímou podporu od estonské vlády za provádění civilních matričních záznamů (záznamy o narozeních, sňatcích a úmrtích) stejně jako před ruskou revolucí v roce 1917.

Majetkové křivdy způsobené církvím v období komunistické totality

Poté, co se Estonsko v roce 1940 stalo součástí Sovětského svazu, byla zavedena sovětská právní úprava. To znamenalo znárodnění pozemků a velkých budov včetně církevních budov.

To se týkalo všech náboženských společenství. Po znárodnění bylo běžné, že sovětské orgány církevní budovu či svatostánek pronajímaly náboženské obci. Nájemné se platilo podle metrů krychlových církevních budov, a tedy nikoli podle metrů čtverečních, což byla běžná praxe. V některých případech se změnil účel církevní budovy, což se stalo v případě luteránského kostela Panny Marie v Tartu, který byl přeměněn na univerzitní tělocvičnu. Během 50. a 60. let 20. století se rovněž objevily případy, kdy úřady zkonfiskovaly svatostánky vystavěné náboženskými společenstvími. Všechny tyto procesy (znárodnění a konfiskace majetku) však probíhaly v souladu se sovětskou právní úpravou.

Narovnání majetkových křivd

Majetková reforma započala v Estonsku v roce 1991 přijetím zásad zákona o reformě vlastnictví.¹ Reforma se týkala fyzických a právnických osob (včetně církví a dalších náboženských společenství), které vlastnily majetek před 16. červnem 1940, jestliže nepřerušily výkon činnosti uvedené ve svých stanovách.

Náboženským společenstvím byl majetek vrácen na témže základě jako ostatním právnickým osobám. Objevily se případy, kdy se právní kontinuita zjišťovala u soudu, a kdy naopak ne. Nejznámějším případem je spor mezi státem a Moskevským patriarchátem, kdy byla tomuto patriarchátu odepřena registrace jakožto právnímu nástupci Estonské apoštolské pravoslavné církve, která byla v Estonsku znovu zřízena v roce 1993 na základě restituce.

Konfiskace církevního majetku během sovětské éry byly v roce 1992 jedním z hlavních důvodů pro zřízení systému každoročně poskytované podpory církevním společenstvím. Vzhledem k tomu, že Estonská rada církví zřízená v roce 1989 reprezentovala všechny největší církve v Estonsku v tomto období, byla tato roční podpora distribuována prostřednictvím této rady.

Současnost

Narovnání majetkových křivd lze v Estonsku pokládat za uzavřenou záležitost. Jediný případ, který zůstal otevřený, se týká kostela sv. Mikuláše v Talinu. Estonská evangelická luteránská církev požadovala navrácení této církevní budovy, avšak stát zdůrazňoval, že více než 50 %

této církevní budovy bylo zničeno během druhé světové války, a že ji tudíž nelze považovat za navratitelný majetek. Mimoto je v současnosti v kostele sv. Mikuláše muzeum umění a koncertní síň, která dává obci a státu další důvod, proč k otázce restituce této budovy zaujímat i nadále negativní stanovisko. Závěrem lze obecně říci, že restituce majetku v Estonsku je již nyní uzavřena na všech úrovních.

¹ Zásady zákona o reformě vlastnictví (Omandireformi aluste seadus; RT 1991, 21, 257; RT I 2002, 53, 336). Estonská právní úprava v estonštině je k dispozici na internetu na adrese <http://www.riigiteataja.ee>. Estonská právní úprava s anglickým překladem je k dispozici na internetu na adrese <http://www.legaltext.ee/indexen.htm>.

Settlement of the property injustices caused to churches during the Communist totalitarian era in Estonia

Ringo Ringvee

The church and the state in the pre-totalitarian era

According to the Constitution of Estonian Republic from 1920 there was no state religion in Estonia. The churches and religious associations were considered to be legal person under the private law. In 1919 the Land Reform Act was enforced although the dominant churches – the Evangelical Lutheran Church and the Orthodox Church – maintained a considerable property, including land and buildings.

The churches and other religious associations and societies were self financing associations. However, until 1925 the Estonian Evangelical Lutheran Church got direct subsidies from the Estonian government for acting as civil registrar departments on family matters (registering births, marriages, deaths) as before the 1917 Russian revolution.

Property injustices caused to churches in the period of Communist totality

After the Soviet Union had incorporated Estonia in 1940 the Soviet legislation was reinforced. This meant the nationalization of land and large buildings, including church buildings.

This applied to all religious associations. It was common that Soviet authorities rented after nationalization a church building or a prayer house to the congregation. The rent was paid according to the cubic meters of the church buildings and not by square meters as usual. In some cases the function of the church building was changed as happened to Lutheran St. Mary's Church in Tartu that was turned to university's gym. During the 1950s and the 1960s there were also cases where prayer houses built by a religious community were seized by the authorities. However, all these processes (nationalization and seizure of property) were conducted in the framework of the Soviet legislation.

Settlement of property injustices

The property reform in Estonia started in 1991 with the adaption of the Principles of Ownership Reform Act.¹ The subjects of the reform were physical and legal persons (incl. churches and other religious associations) who had owned property prior to June 16th 1940, if the activities specified in their articles of association were not discontinued.

The property was returned to religious associations on same basis as to other legal persons. There were cases where the legal continuity was either established or not through the court. The best known is the dispute between the state and Moscow Patriarchate when the latter was denied the registration as the legal successor of the Estonian Apostolic Orthodox Church that had reestablished itself in Estonia in 1993 on the basis of restitution.

The Soviet period property seizures from the churches were one of the main reasons in establishing the system of annual subsidies to religious associations in 1992. As the Estonian Council of Churches that was established in 1989 represented all the largest churches in Estonia during that period, the annual subsidies were distributed through the Council.

The present

The settlement of property injustices could be considered as a closed issue in Estonia. The only case that has remained open concerns St. Nicholas' church in Tallinn. The Estonian Evangelical Lutheran Church has claimed the return of the church building while the state has

¹ Principles of Ownership Reform Act (Omandireformi aluste seadus; RT 1991, 21, 257; RT I 2002, 53, 336). Estonian legislation available online in Estonian www.riigiteataja.ee. Estonian legislation with English translations available online <http://www.legaltext.ee/indexen.htm>

stressed that over 50% of the church building was destroyed during the 2nd World War and thus it is not considered as returnable property. At the same time there is currently art museum and concert hall in the St. Nicholas's church building that gives another reason for the municipality and for the state to remain on negative stance on the question of restitution of the building. As a general conclusion it should be said that the property restitution in Estonia has been closed by now at all levels.

Zločiny komunismu na místních pravoslavných církvích na Balkáně – mezi zapomněním a pamětí

Dilian Nikolchev

Je takové historické rčení, že na Balkáně je více historie, než tento kout světa snese. Tato myšlenka potřebuje zásadní revizi. Na Balkáně, stejně jako ve všech postkomunistických zemích Východní Evropy, je – i přes poměrně časně reminiscence dramatických událostí, které se předávají z generace na generaci jako mythologie zlých bájí – relativní nedostatek paměti. Velký počet různých událostí, v jejichž víru je často obtížné najít příčinné souvislosti, je tedy velmi typický pro drastickou historickou nedostatečnost. Tato historická nedostatečnost se vztahuje i na zločiny komunismu spáchané na místních pravoslavných církvích na Balkáně v období let 1944–1989.

I. Zločiny komunismu proti místním pravoslavným církvím na Balkáně – nedostatek paměti

Zločiny komunismu spáchané na místních pravoslavných církvích v oblasti Balkánu se dají rozdělit do několika skupin.

První skupina se týká aspektů individuálního práva na svobodné vyznání a svědomí, tj. jedná se o zločiny proti osobnosti a důstojnosti pravoslaví. Hovořím o zabíjení bez právoplatného odsouzení, nezákonných trestech odnětí svobody, násilném vymáhání důkazů, porušení práva na svobodné vyznání, o mstě prostřednictvím soudních orgánů, nuceném odsunu, omezení svobodného pohybu v rámci země a do zahraničí, zločinech proti národní a rasové rovnosti, o porušení práva svobody slova, práva na informace, práva na soukromí a práva svobodného sdružování.

Druhá skupina se dotýká aspektů kolektivních práv místních pravoslavných církví, tj. jedná se o zločiny proti církvím jako institucím. Do této skupiny patří omezení či popření vlastnických práv východních pravoslavných církví v daných zemích, svévolné zásahy státu a strany do správy církví, vynucená náhrada vedoucích představitelů církví osobami poplatnými režimu apod.

Třetí skupina zločinů se dotýká morálky – je to například válečně-ateistická propaganda proti křesťanským etickým normám a hodnotám, rozklad svátosti manželství a rodiny, vnášení nepřátelství vůči církvi mezi mladou generací a ideologizace oficiální domácí a zahraniční politiky ortodoxních církví.

Po pádu Berlínské zdi došlo v postkomunistických zemích Balkánu k určité manipulaci s listinnými důkazy, jejichž cílem bylo zastřít dřívější zločiny režimu spáchané na náboženských společnostech a zejména na místních pravoslavných církvích. Tyto důkazní podvody například zahrnují zničení záznamů komunistických tajných služeb, které vedly složky na všechny důležitější představitele pravoslavných církví, záznamů o operacích komunistických tajných služeb, které mají a stále budou mít dozvuky v zemích Balkánu co se týče politického vývoje a procesů a které se odráží ve vnějších i vnitřních problémech pravoslavných církví zde působících.

Každá z těchto skupin reprezentuje souhrnně zločiny komunismu spáchané na pravoslavných církvích v zemích Balkánu. Ale i jejich individuální aspekty si zaslouží bližší prostudování. Na to však zde nemám adekvátní prostor – a proto se zaměřím jen na ty nejvíce „nelidské“ zločiny z první skupiny – zločiny proti lidskosti. Činy komunistů byly označeny jako zločiny proti lidskosti již na několika prestižních evropských fórech posledních let: Rezoluce č. 1481 parlamentního shromáždění Rady Evropy z 26. ledna 2006 o potřebě mezinárodního odsouzení zločinů komunistických totalitních režimů; Pražská deklarace o svědomí Evropy a komunismu (přijata 3. června 2008 Senátem PS ČR v Praze); oficiální závěry z veřejného slyšení

„Svědomí Evropy a zločiny komunistických totalitních režimů: 20 let poté“ v Evropském parlamentu, které uspořádalo české předsednictví Evropské Unie (18. března 2009); Usnesení Evropského parlamentu o svědomí Evropy a totalitě (2. dubna 2009) atd.

Proč je třeba se neustále vracet k politickým a zločinným událostem, k nimž na Balkáně došlo? Proč máme viktimizovat historii místních pravoslavných církví v předmětném historickém období a hromadně stigmatizovat pachatele těchto zločinů? Šířá repetitivní a deklarativní paměť minulosti současnost? Ne, nemyslím si to – a zde jsou mé důvody:

1. Nedostatek *paměti* na jedné straně znamená touhu uniknout, odpoutat se od minulosti, a také samozřejmě od odpovědnosti za tuto minulost¹ („*vzhledem k tomu, že mnozí, kteří ve jménu komunismu páchali zločiny, zatím ještě nestanuli před spravedlností a jejich oběti nebyly odškodněny*“²).
2. Je to výraz strachu z přítomnosti a špatného svědomí jednotlivců i skupin, kolektivů („*vzhledem k tomu, že zločiny komunismu stále ještě nejsou dořešeny – ani právně, ani morálně a politicky, ale ani z historického hlediska*“³).
3. Z hlediska veřejnosti je potřeba více paměti, aby alespoň bylo historii učiněno za dost – a to, v tomto případě, také budoucí historii pravoslavných církví na Balkáně: „*vzhledem k tomu, že objektivní a komplexní informace o komunistické totalitní minulosti, které vedou k hlubšímu pochopení a diskusi, jsou nezbytně nutné v zájmu budoucí evropské integrace; vzhledem k tomu, že nejvyšší smíření všech evropských národů není možné bez koncentrovaného a hlubokého úsilí najít pravdu a obnovit paměť; vzhledem k tomu, že komunistická minulost Evropy musí být vyřešena do důsledků – v rámci akademických kruhů i široké veřejnosti, a budoucí generace musí mít otevřený přístup ke všem informacím o komunismu*“⁴.

II. Zločiny komunismu proti osobnosti a důstojnosti pravoslaví na Balkáně

Tajné dohody mezi světovými velmocemi (SSSR, USA a Velká Británie) na Jaltské konferenci v posledních měsících druhé světové války (4.–11. února 1945) prakticky nalinkovaly budoucí politický osud Balkánu na několik desetiletí dopředu. Všechny země, kromě Řecka, spadly do sféry vlivu Sovětského svazu. Historické události druhého pětiletého období čtyřicátých let minulého století odsoudily hegemonii komunistického Ruska v regionu – v Albánii a Jugoslávii, ale komunismus na Balkánském poloostrově trvale zapustil kořeny ve všech sférách života – v politice, hospodářství, v běžném životě lidí bez rozdílu vyznání. I přes ideologické nuance a různý stupeň stalinizace, i přes různý směr, který jednotlivé země následně nabraly na cestě za socialismem a komunismem, existoval společný základ, a to represivní politika všech komunistických vlád vůči náboženským společnostem a skupinám, která nebrala ohled na tradiční roli těchto skupin v historii balkánských zemí.

Albánie představuje snad nejtýpčtější příklad jevu, který není ani tolik instrumentalizací stoleté paměti Balkánu, ale spíše jistým motivováním k selektivnímu zapomínání. Komunisté se v Albánii dostali k moci v roce 1944. Státní struktura a správa státu v Albánii se zapsala do historie jako jedna z nejvíce totalitních a nelidských.⁵ Komunistický stranický režim udeřil na církve v Albánii s nejvyšší silou a krutostí. Protináboženský teror v Albánii vyvrcholil po 5. sjezdu Albánské strany práce a nechvalně proslulém projevu Envera Hodži nazvaném „za další revolucionarizaci strany a moci“ (únor 1967), který legitimizoval represí náboženství, církví a jakýchkoli vnějších projevů jejich existence a práv. Rádio Tirana tehdy oficiálně vyhlásilo, že „Albánie je první ateistickou zemí na světě“. Stranicky vedený stát zahájil obrovskou ofenzivní kampaň s cílem potrestat a rozprášit náboženská vyznání: za účast na náboženských akcích hrozily vysoké tresty, členové a příznivci církví žili pod stálou hrozbou trestního

¹ Tuto teorii propaguje také Paul Ricoeur ve své studii Historie současné doby. Postkomunistická stopa v paměti, viz *Paul Ricoeur. La memoire, l'histoire, l'oubli*, Ed. du Seuil, Paris, 2000, str. 171.

² Pražská deklarace o svědomí Evropy a komunismu (3. června 2008, Praha, Senát Poslanecké sněmovny České republiky).

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ *Николчев, Дилан. Съвременното състояние на Албанската православна църква – Теологické myšlení, kniha 4, 1997, str. 76.*

stíhání.⁶ Stíhání za náboženské vyznání v Albánii nepolevilo ani v roce 1978, kdy byla přijata nová ústava, podle níž byl stát prohlášen za oficiálně ateistický. Rozsah zločinů komunismu spáchaných na pravoslavných církvích v Albánii je zjevný také ze skutečnosti, že při změně režimu v roce 1991 činil počet přeživších kněží, z nichž všichni byli v pokročilém věku, 7–11 osob (různé zdroje uvádějí různý počet).⁷

„Vítězství“ 9. září 1944 pro Bulharsko znamenalo nástup komunistického režimu. Poté, co se násilím ujali moci v zemi, zahájili bulharští komunisté bezprecedentní vyhlazování svých politických protivníků. V prvních dvou měsících roku 1944 docházelo k zabíjení bez soudu či odsouzení: zemřeli ministři, poslanci, soudci, státní zástupci, důstojníci, starostové, učitelé, kněží a mnoho dalších bulharských občanů. Ať již bez soudního procesu či po odsouzení bylo zabito zhruba 110 kněží.⁸ Ale ani to komunistům nestačilo! V říjnu 1944 byl přijat zákon o postavení viníků za zavlečení Bulharska do Druhé světové války na straně proti spojenecským národům před lidový soud.⁹ Lidový soud podle tohoto zákona odsoudil 11 122 lidí, z nichž 2 730 bylo odsouzeno k trestu smrti. Lidový soud neměl slitování ani s bulharskými kněžími. Z celkového počtu 152 kněží, kteří byli odsouzeni k trestu odnětí svobody v různé výši, 13 bylo odsouzeno k smrti.¹⁰ Byly to oběti komunismu za krátké období, po něž byli komunisté u moci. Zatím nebyla provedena žádná hlubší studie, kolik kněží, církevních hodnostářů i laiků bylo zabito, uvězněno či posláno na nucené práce během doby, kdy byl u moci zločinecký komunistický režim. Bylo jich však jistě několik tisíc.¹¹

Zločiny proti lidskosti byly páčány i na pravoslavných věřících, běžných obyvatelích Rumunska. Již v roce 1945 koaliční vláda Petru Grozy přijala několik vyhlášek cílených na čistky v náboženských společnostech. Vyhlášky byly namířeny zejména proti pravoslavné církvi. Přijetím Zákona o náboženských denominacích v roce 1948 se komunistické vládě podařilo institucionalizovat státní kontrolu nad volbou biskupů. Komunisté zaplavili svatý synod Rumunské ortodoxní církve komunistickými poskoky a agenty tajných služeb. Ti, kteří nejevili ochotu sloužit režimu, byli potrestáni: přibližně 6 tisíc pravoslavných kněží bylo v letech 1946 až 1964 vzato do vězení nebo do pracovních táborů. Stovky z nich se po propuštění neměly kam vrátit.¹² Zločiny Ceauseskova režimu na rumunských lidech, a zejména na pravoslavné církvi, byly páčány s nezměněnou mírou krutosti až do jeho svržení koncem roku 1989.

Zločiny komunistického režimu Tita v bývalé Federální republice Jugoslávie jsou patrné ze skutečnosti, že samotní pravoslavní kněží v Srbsku srovnávají období komunistické nadvlády s krutovládou Diokleciána.¹³ Tato zmínka, ačkoliv je metaforická, není rozhodně přehnaná. Komparativní statistická data z okupace Jugoslávie v letech 1941–1945 dokládají, že výstřelky Titova komunistického tábora začaly již před jeho uchopení moci. Z celkového počtu zavražděných srbských pravoslavných kněží bylo 84 zabito německými vojáky a policií a 213 Titovými partyzány.¹⁴ V letech bezprostředně následujících po druhé světové válce obsadili komunisté zhruba 70 000 hektarů pozemků a 1 180 budov, které patřily církvi. Velký počet srbských ortodoxních kněží bylo vzato do vězení nebo na nucené práce v táborech, většinou bez procesu a odsouzení. Neexistují žádné přesné statistiky zabitých kněží, ale jednalo se skutečně o nezanedbatelný počet. Ani seniorní představitelé pravoslavné církve se nedočkali smilování: metropolita oblasti Černá hora – Primorsko byl zavražděn, biskup z Bac Irinei byl uvězněn na 17 měsíců, metropolita oblasti Skopje Yosif byl na 18 měsíců vyhnán do kláštera. Srbská ortodoxní církev zažívala těžkou dobu i za patriarchy

⁶ Ibid, strana 79.

⁷ Ibid, strana 80 a násl.; též viz Мерджанова, Ина, *Нация и религия в посткоммунистическа Албания*, in *Religion and Politics in the Balkans*, (úprava a překlad: Ina Merdzhanova), Silistra, 2004, strana 104–106.

⁸ Груйчев Стоян, *Свещеномъченици на БПЦ, жертви на комунизма в България 1923–2002*, Sofia, 2002, strana 51.

⁹ State Gazette, No. 249 ze dne 4. října 1944

¹⁰ Калканджиева, Д., *Българската православна църква и държавата 1944–1953*, Sofia, 1997, strana 276.

¹¹ Je potvrzeno, že v letech 1945–1989 existovalo více než 80 pracovních táborů, celkem se 187 000 vězňů, kteří museli snášet dlouholeté nucené práce, hlad, bití a zabíjení. Viz Grouichev, Stoyan, citovaná díla, strana 51.

¹² Ramet, Sabrina, *Církev a stát v Rumunsku před a po roce 1989, náboženství a politika na Balkáně*, citovaná díla, strana 122 a násl.

¹³ Reverend Јустин Ђелићки, *Гоњење Српске православне цркве*, Belgrade, 2004, strana 17.

¹⁴ *Лучић, Дејан*, *Генеа Републике Српске Крајине*. – In: www.dejanlucic.net/cirilica/GENEZA_REPUBL_CIRILICA.html - 60k -

Vikentii (1950–1958)¹⁵. Během těchto let pokračovaly zločiny komunistické moci Jugoslávie na pravoslavné církvi: stovky kněží byli odsouzeni do vězení nebo na nucené práce v Titových pracovních táborech.

Epilog: syndrom komunismu a pravoslavné církve na Balkáně

Závěr z toho, co zatím bylo řečeno, by mohl být, že pravda o zločinech komunismu na Balkáně může být odhalena, pokud společnost jeví určitou touhu po oživení paměti. Historická paměť zranění z doby komunistického režimu zaručuje, že tento fenomén se nebude opakovat. Bohužel však společnosti ve Východní Evropě nejsou dostatečně vyspělé, aby mohly přesně popsat historii minulosti a objektivně vyprávět historii současnosti.

„Nezabiješ“ (Exodus 20:13) – toto je pro pravoslavnou církev to velké tajemství života, protože on, který je stvořil, je největší. Člověk je součástí tohoto tajemství nejen po fyzické stránce, která je sama o sobě zázrakem, ale také svojí nesmrtelnou duší – tou báječnou hvězdou jiskrou, která ho táhne k nebesům. Bůh, jemuž se nic nemůže rovnat, zažehnul v člověku plamen života. Proto jen on – a nikdo jiný – má právo tento plamen uhasit. Životy lidí jsou dluhem Bohu. Nikdo nesmí vzít život. Nicméně hříšný člověk ve svém poblouznění si někdy toto právo přisvojuje a zabíjí své bližní. K tomu docházelo také na Balkáně v dobách komunistické hrůzy – a trpěli věřící i nevěřící, lidé různého vyznání. Oběti se rekrutovaly i z pravoslavné církve. Tyto zločiny nesmí být zapomenuty a nesmí se nikdy opakovat.

¹⁵ *Поповић, Протојереј Радомир*. Кратак преглед Српске цркве кроз историју. – In: www.svetosavlje.org/biblioteka/Istorija/SPC02.htm

Crimes of Communism against Local Orthodox Churches in the Balkans – Between Oblivion and Memory

Dilian Nikolchev

According to a historical saying, there is more history in the Balkans that they could bear. This thought needs serious correction. In the Balkans, as well as in all post-communist countries of Eastern Europe there is rather quite inadequate memory regardless of the high number of reminiscences about dramatic events, handed down from generation to generation as mythology of insidious events. So, the abundance of events, in the intensive course of which it is difficult to establish the connection between causes and consequences, is rather indicative of a drastic historical inadequacy. There is such historical inadequacy in regards to the crimes of communism against the local Orthodox churches in the Balkans in the 1944–1989 period as well.

I. The crimes of communism against the local Orthodox churches in the Balkans – deficit of memory

The crimes of communism against the local Orthodox churches in the Balkans may be divided into several groups.

The first group refers to aspects of the individual right to religion and freedom of conscience, i.e. for crimes against the personality and the dignity of the Orthodox. It covers killings without sentence, unlawful imprisonment and forceful extortion of evidence, violation of the right to religious denomination, retribution through judicial bodies, displacement, devaluation of the right to free movement in the country and abroad, crimes against the national and racial equality, the right to freedom of speech, the right to information, the right to privacy and the right of association.

The second group refers to aspects of the collective right of the local Orthodox churches, i.e. to crimes against their institutionalism. They include limitation or elimination of the right to ownership of the Eastern Orthodox churches in these countries, interference of the state and party policies in their administrative matters, replacement of their leaders with obedient staff, etc.

The third group of crimes pertains to moral. They involve the warlike atheistic propaganda against Christian ethical norms and values, demoralization of marriage and family, instilling of hostility among the young generations to the church and ideologization of the official home and foreign policy of the very Orthodox churches.

Certain documentary frauds performed in the separate post-communist Balkan countries after the fall of the Berlin Wall may be viewed separately. Their purpose was to cover earlier crimes of the regime regarding the religious communities and, in particular, local Orthodox churches. Such documentary frauds were, for example, the destroying of the communist-era Secret Service files of senior Orthodox clerics, actions of the communist secret services that will continue to have deep consequences in all post-communist Balkan states in the future both in regards to development of the political processes in these countries and the internal and external church problems observed in the Orthodox churches in the Balkans.

Each of these groups summarizing the communist crimes against the Orthodox churches in the Balkans as well as the separate aspects deserve special study. It is impossible to do this here with a view to the limited “space”. I will dwell only on the most inhuman crimes referred to in the first group – crimes against the humanity. The communist actions were defined namely as such, as crimes against the humanity, by several prestigious European forums in the recent years: Resolution 1481 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of 26 January 2006 regarding the need of international condemnation of the crimes of the totalitarian communist regimes; the

Prague Declaration on European Conscience and Communism (3 June 2008, Prague, Senate of the Czech Republic); the official conclusions of the “European Conscience and Crimes of Totalitarian Communism: 20 Years After” at a public hearing at the European Parliament, organized by the Czech Presidency of the European Union (18 March 2009); European Parliament Resolution regarding the European conscience and totalitarianism (2 April 2009), etc.

Why is it necessary to go back repeatedly to the political and criminal traumatic events that have occurred in the Balkans? Why should we victimize the histories of the local Orthodox churches during the historical period under review and massively stigmatize and accuse the perpetrators of these crimes? Does the repetitive and declarative memory of the past swallow the present? I do not think so because of the following:

1. The deficit of *memory*, on its part, means aspiration towards escaping from the past, in general, as well as from the responsibilities for that past¹ („*whereas many of the perpetrators committing crimes in the name of Communism have not yet been brought to justice and their victims have not yet been compensated*”²).

2. It is an expression both of a fear of the present and of bad conscience of both the individual and the collective memory („*whereas the crimes of Communism still need to be assessed and judged from the legal, moral and political as well as the historical point of view*”³).

3. From public point of view the need of *more memory* is necessary at least not to deprive history of its prospects, in this case, the future history of the Orthodox churches of the Balkans: „*whereas providing objective comprehensive information about the Communist totalitarian past leading to a deeper understanding and discussion is a necessary condition for sound future integration of all European nations; whereas the ultimate reconciliation of all European peoples is not possible without a concentrated and in depth effort to establish the truth and to restore the memory; whereas the Communist past of Europe must be dealt with thoroughly both in the academy and among the general public, and future generations should have ready access to information on Communism*”⁴.

II. Crimes of communism in the Balkans against the personality and the dignity of the Orthodox

The secret agreements between the Great Powers (USSR, USA and Great Britain) during the Yalta Conference held in the last months of WW II (4–11 February 1945) practically determined the political destiny of the Balkans for several decades. All countries but Greece fell in the sphere of influence and control of the Soviet Union. The historical events of the second five-year period of the 1940s and of the later period denounced the hegemony of communist Russia in the region – in Albania and Yugoslavia – but communism settled permanently in all spheres of life in the Balkan Peninsula – in politics, economy, people’s everyday life, including, in regards to religious denominations. Regardless of the ideological nuances and the degrees of Stalinization, as well as the subsequent course towards socialism and communism in these countries, the common thing among them was the communist governments’ total and uncivil policy towards all religious groups irrespective of their traditional role in the history of the respective Balkan countries.

Albania provides the most typical example of an attempt not so much to instrumentalize the century-old religious memory in the Balkans as to „encourage” it towards forgetfulness. Communists came to power in Albania in 1944. The state structure and governance launched would go down in history as one of the most totalitarian and inhuman.⁵ The Communist Party regime struck with its full cruelty and force the religious denominations in Albania. The antireligious terror in Albania reached its culmination, when after the 5th congress of the Albanian Party of Labour and the notorious speech of Enver Hoxha, „For Further Revolutionarization of the

¹ Such theory is developed also by Paul Ricoeur in his study, “History of Present Time. Post-communist usages of memory”, see *Paul Ricoeur. La mémoire, l’histoire, l’oubli*. Ed. du Seuil, Paris, 2000, p. 171.

² Prague Declaration on European Conscience and Communism (3 June 2008, Prague, Senate of the Czech Republic).

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ *Николчев, Дилиан. Съвременното състояние на Албанската православна църква – Theological Thought, book 4, 1997, p. 76.*

Party and Power“ (February 1967), legitimizing the fight against all religions and any external sign of their existence and rights, the Tirana Radio officially announced that Albania is „the first atheistic country in the world“. The party-state launched an unprecedented punitive operation against religious faiths: most severe sanctions were envisaged for all religious events, all members and followers of religious denominations were under the threat of total persecution.⁶ Persecution due to religious beliefs persisted in Albania with equal force after 1978 as well, when a new constitution was adopted under which the country was proclaimed as atheistic. The scope of the communist crimes against the Orthodox in Albania are evident from the fact that after the democratic changes in that country in 1991, the surviving clergymen, all of them at advanced age, numbered from 7–8 to 11 people, according to different sources.⁷

By the “victory” on 9 September 1944 Bulgaria saw the settlement of communist regime. Having seized forcefully power in the country, the Bulgarian Communists began unprecedented extermination of their political opponents. In the first two months of 1944 many citizens were killed without trial or sentence: ministers, MPs, judges, prosecutors, officers, mayors, teachers, clergymen and many other Bulgarian citizens. A total of about 110 clergy were murdered in Bulgaria with or without a sentence.⁸ However, the Communists would not stop at that point! In October 1944 they enacted an Act on Bringing to Trial by People’s Court of the Culprits for Bulgaria’s Involvement in the World War against the Allied Peoples⁹. The People’s Court imposed sentences on 11,122 people in this country, of whom 2,730 people were served with the capital sentence. The People’s Court did not show mercy towards the Bulgarian clergy either! Of 152 clergymen served with imprisonment for different periods of time, 13 were sentenced to death.¹⁰ These were the victims of communism only within a few months after they seized power. Serious research has not yet been done as to the Orthodox clerics, church officials and common laity killed, imprisoned or committed to labour camps in the years of the criminal communist regime. In any case, their number equals several thousands.¹¹

Crimes against the humanity were committed against the Orthodox population of Romania as well. Already in 1945 the coalition government of Petru Groza promulgated several decrees aimed at conducting purges among the religious communities in the country and, particularly, against the Orthodox church. By adoption the Religious Denominations Act in 1948 the communist government managed to institutionalize the state control over the election of bishops and “flooded” the Holy Synod of the Romanian Orthodox Church with communist aides and agents of the secret services. Those, who did not show readiness to serve obediently to the state, were punished: about 6,000 Orthodox clergymen were committed to prison and forced labour camps between 1946 and 1964. Hundreds of them were executed and a great deal of them – displaced after being released.¹² The crimes of the Ceausescu regime against the Romanian people and, in particular, against the Orthodox church contained with the same cruelty against his toppling by the end of 1989.

The crimes of the communist regime of Tito in the former Federal Republic of Yugoslavia are evident from the fact that the Orthodox clergy in Serbia themselves compare the years of communist tenure with the persecutions under Diocletian.¹³ The reference, albeit metaphorical, is not exaggerated. Comparative statistical data of the time of the occupation

⁶ Ibid, p. 79.

⁷ Ibid, p. 80 and the following; also compare Мерджанова, Ина, *Нация и религия в посткоммунистическа Албания*, in *Religion and Politics in the Balkans*, (compiled and translated by Ina Merdzhanova), Silistra, 2004, p. 104-106.

⁸ Груичев Стоян, *Свещеномъченици на БПЦ, жертви на комунизма в България 1923–2002*, Sofia, 2002, p. 51.

⁹ State Gazette, No. 249 of 4 October 1944.

¹⁰ Калканджиева, Д., *Българската православна църква и държавата 1944–1953*, Sofia, 1997, p.276.

¹¹ This is confirmed by the fact that over 80 labour camps with more than 187,000 inmates, subjected to years-long unbearable forced labour, hunger, beating and killing, were organized in Bulgaria in the 1945-1989 period. – See, *Grouichev, Stoyan*, quoted works, p. 51.

¹² *Ramet, Sabrina*, *Church and State in Romania before and after 1989*, Religion and Politics in the Balkans, quoted works, p. 122 and the following.

¹³ *Reverend Јустин Ђелиќски*, *Гоњење Српске православне цркве*, Belgrade, 2004, p. 17.

of Yugoslavia in 1941–1945 shows that the outrages of the Tito communists had begun already before they came to power. Thus, for example, of the Serb Orthodox clergy murdered in the period, 84 were killed by German military and police units and 213 by the Tito guerilla.¹⁴ In the years following immediately WWII, the Tito communists seized about 70,000 ha of land and 1,180 buildings from the church. A large number of the Serb Orthodox clergy were sent to prisons and labour camps, most of them without trial or sentence. There are no precise data about the clergy killed but their number is considerable. No mercy was shown towards the senior clergy of the Orthodox church either: Metropolitan of Montenegro-Primorski Yaanikii was killed, Bishop of Bac Irinei was imprisoned for 17 months, Metropolitan of Skopje Yosif was exiled to a monastery for 18 months. The Serbian Orthodox Church had tough years under Patriarch Vikentii (1950–1958) as well¹⁵. During that period the crimes of communist power in Yugoslavia against the Orthodox church continued: hundreds of clergy were sentenced to prison or committed to the Tito labour camps.

Epilogue: the communist syndrome and the Orthodox churches in the Balkans

The conclusion from all that has been said so far should be that the truth about the crimes of communism in the Balkans are unearthed, when society shows aspiration towards more memory. The historical memory of the wounds of communist tenure turn into guarantee that this phenomenon would not recur. Unfortunately, the societies of Eastern Europe are not mature enough to write the history of the past so as to be able to write objectively the history of the present.

„You shall not kill.“ (Exodus.20:13) – this is the great secret of life for the Orthodox Church because he, who created it, is enormously great. Man is involved in this big secret not only with its miraculous physics but also with its immortal spirit – that wonderful celestial spark, which attracts him upwards to Heaven. The unmatched God is the one who has lit the flame of life in man. This is why noone but he has the right to extinguish that flame. People’s lives are owned by God. Noone should take it away. Yet, a sinful man in his insanity would misappropriate that right – to kill his fellows. This is what happened in the Balkans in the years of communist terror: it made believers and non-believers, people of different religious denominations suffer. There were victims from within the Orthodox church as well. These crimes should not be forgotten and should never recur again.

¹⁴ Лучић, Дејан, *Генеа Републике Српске Крајине*. – In: www.dejanlucic.net/cirilica/GENEZA_REPUBL_CIRILICA.html - 60k -

¹⁵ *Поповић, Протојереј Радомир*. Кратак преглед Српске цркве кроз историју. – In: www.svetosavlje.org/biblioteka/Istorija/SPC02.htm

Část II.

Financování církví a náboženských společností v zemích EU

Part II.

The Financing of Churches in EU Countries

Financování církví v zemích Evropské unie

Jiří Rajmund Tretera

I. Teorie a praxe financování církví a náboženských společností

Teorie a praxe financování církví a náboženských společností (dále jen církví) v jednotlivých zemích Evropské unie (dále jen EU) vychází tak jako i v jiných zemích evropsko-americké kultury, ba dokonce jako ve všech zemích světa, ze dvou předpokladů:

1. jaký je účel financování církví, tedy proč mají být církve financovány, ať už kýmkoliv,
2. jaké jsou zdroje financování církví, tedy kdo má církve financovat.

Účel financování církví

Církve se přes značnou variabilitu své sebereflexe, tzn. svého vlastního pohledu na svůj účel a rozsah své činnosti, principiálně shodují na dvou cílech, za jejichž účelem majetek potřebují a majetkové prostředky vydávají.¹

Prvním cílem je *financování bohoslužeb*. Jde o krytí nákladů na obživu těch, kdo bohoslužby vedou a kdo jim při tom pomáhají, i těch, kdo udržují bohoslužebné prostory. Dále jde o věcné náklady na církevní budovy a komunitní centra, na uměleckou výzdobu kostelů, bohoslužebné hudební nástroje (varhany) a kostelní mobiliář.

Druhým cílem jsou další náklady, které církve nesou v souvislosti s hlásáním a vyznáváním náboženství, resp. náboženské víry, prostřednictvím a v rámci *služeb v oblasti sociální, zdravotnické, vzdělávací a morálně-psychologické*. Církve poskytují tyto služby občanům a jiným obyvatelům země, kteří jsou jejich členy, často však také ve prospěch všech, bez rozlišení, ke které církvi přísluší či zda jsou bez vyznání.

V demokratických a svobodomyšlných státech jsou činnosti církví uznávány a respektovány. Důležité je, že prospívají části občanů, kteří jsou členy církví a církve ke svému životu potřebují, tedy že se jejich respektováním naplňuje princip náboženské svobody. Členové církví jsou součástí občanské společnosti jako každý jiný.

Ve prospěch církví bývá hodnoceno i kladné vyzářování náboženství navenek, tedy i ve prospěch těch občanů, kteří členy církví nejsou.

Nelze ovšem opominout skutečnost, že vedle občanů, kteří činnost církví potřebují nebo uznávají, existují i občané, kteří jsou přesvědčeni o tom, že církve k ničemu nepotřebují a že veřejná finanční pomoc církvim je v rozporu s konfesní neutralitou státu. Zastánci pomoci církvim z veřejných prostředků naproti tomu uvádějí četné argumenty pro tuto pomoc. Jako příklad můžeme zmínit aspoň jeden: mnoho užitečných činností v životě společnosti nevyužívají všichni občané a nepovažují je pro svou osobu za důležité, přesto však jsou takové činnosti veřejně podporovány (divadla, sporty, zoologické zahrady aj.). Důležitý je evidentní společenský prospěch jejich činnosti a potřeba aspoň části obyvatel.

Zdroje financování církví obecně

Prvním ze zdrojů financování církví je jejich financování *z vlastních prostředků*. Jde jednak o pravidelné i nepravidelné příspěvky a dary poskytované jednotlivým církvim a jejich složkám jejich členy, jednak o zisk z hospodaření s vlastním majetkem, tvořeným z velké části kapitálovým vkladem předků. V některých zemích (nejen postkomunistických) jde o zisky

¹ Tak např. katolická církev ve svém Kodexu kanonického práva z roku 1983, v kánonu 1254 § 2, podává tento demonstrativní (nikoliv taxativní) výčet účelů církevního majetku v tripartici:

- „konání bohoslužeb,
- zajištění přiměřeného zaopatření duchovních a jiných služebníků,
- uskutečňování apoštolátu a charitativní činnosti, hlavně mezi chudými.“

Uvedeným výčtem deklaruje, že svého majetku bude používat především ke shora uvedeným účelům, avšak také vysvětluje nutnost a potřebu církevního vlastnictví.

Podrobněji viz TRETERA, Jiří Rajmund, Konfesní právo a církevní právo, J. Krigl, Praha, 1997, s. 270.

z náhrady za dříve vyvlastněný majetek. K vlastním zdrojům financování církví počítáme i nepříliš četná dědictví ze závěti po zůstavitelích z řad členů církví, případně jejich příznivců, a konečně finanční a materiálovou pomoc poskytovanou jinými církvim a církevními institucemi, především zahraničními, zejména ve prospěch církví nalézajících se v chudobě ať své vlastní, nebo v chudobě celé země. Vlastní zdroje prostředků církví jsou ve všech moderních nekonfesních státech, k nimž patří také všechny země EU, základním a výchozím zdrojem příjmů.

Druhým zdrojem, na němž je financování církví více či méně závislé, jsou příspěvky *státu a obcí a jiných veřejných institucí*. Tento doplňkový zdroj je poskytován v různých zemích v různé míře (viz další pojednání o rozdílu mezi odlukovým a kooperačním typem nekonfesního státu). Je velmi důležitý, neboť na základě tradice některých zemí jsou v nich církve na něm výslovně závislé. Tento zdroj může mít i mobilizační význam. Lze to vyjádřit slovy: členové církve, snažte se, a my ostatní vám pomůžeme.

Ve všech zemích EU jsou církvim stejně jako jiným sdružením poskytovány různé daňové úlevy. Stejně tak poskytovatelé darů ve prospěch církví a církevních institucí mají možnost je do určité výše odečítat od daňového základu.

Pro úplnost uvádíme i třetí zdroj financování církví, rovněž doplňkový: *dary soukromých osob a společností*, které nejsou ani členy nebo součástmi církví, ani veřejnými institucemi.

II. Financování církví a odlukový či kooperační stát

Pojednáváme-li o financování církví v moderních státech, nelze ponechat bez povšimnutí, s jakými konfesněprávními systémy (typy vztahu státu a církví) se setkáváme.

Náboženský konfesní stát (religious confessional state)

Jde o stát, v němž vykonavatelé státní moci upřednostňují jen jedno náboženské vyznání, výjimečně dvě nebo několik náboženských vyznání, kdežto jiná vyznání buď zcela vylučují, nebo pouze tolerují. Pokud konfesní státy aspoň tolerují některá další vyznání, pak jde o tzv. toleranční konfesní státy.² Obvykle ani takové státy nepřipouštějí větší konfesní diversitu. Státy tohoto typu dnes nalzáme především mimo evropský a americký kontinent.

Ideologický stát neboli konfesní stát à rebours, tj. opačné orientace

Od druhé poloviny 20. století radí teorie konfesního práva v některých zemích ke „konfesním“ státům také takové, které povýšily ideologii do postavení, jaké v klasických konfesních státech mělo nějaké náboženství, náboženská víra či vyznání. Je-li součástí takové ideologie ateismus, bývá takový stát označován za konfesní stát *à rebours*.

Šlo především o totalitní státy pod vládou marxisticko-leninské politické strany, které místo oficiálního náboženství vnucovaly celé společnosti ateistickou ideologii.³ Podobný charakter měly i další totalitní systémy s jedinou vládnoucí ideologií, založené na mechanismu nahrazujícím náboženství, obsahujícím prvky kultického, resp. kvazi-religiózního předznamenání. Příkladem nad jiné zřejmým byl stát zbudovaný na ideji „kultu krve a půdy“, tj. diktatura nacionálně socialistické dělnické strany v Německu (1933–1945) a na územích, které Německo během druhé světové války okupovalo.

Nekonfesní stát

V moderních státech, demokratických a liberálních, zvítězila idea náboženské svobody a postulát konfesní neutrality státu. Od státu zaměřeného na podporu jisté konfese, a tedy s touto konfesí se identifikujícího se přešlo ke státu konfesně neutrálnímu, odcírkvennému či světskému, či lépe vyjádřeno: nekonfesnímu. Předpokladem je neidentifikace státu se žádným náboženským vyznáním, ani se žádnou ideologií, včetně ideologie ateistické.

² Stupeň tolerance a nerovnoprávnosti může být rozličný. Proto dělení konfesních států na toleranční a netoleranční je výpovědí o formálně právním charakteru konfesního upořádání státu a nikoliv vyjádřením tolerance ve smyslu životního postoje.

³ KRUKOWSKI, Józef, *Aktuální otázky polského konfesního práva*, in: Revue církevního práva č. 11–3/98, s. 150.

V teorii konfesního práva jsou rozlišovány dva modely nekonfesního státu: odlukový a kooperační.

Odlukový stát omezuje kooperaci s náboženskými společenstvími na minimum; někdy se aspoň proklamativně takové kooperace zřiká. „Model odluky se uplatňuje především v západoevropském a americkém prostoru ve vztahu ke křesťanským církvím.“⁴ Způsob provedení odluky státu a církví a její obsah se velmi liší případ od případu. *Pouhá finanční nezávislost církví na státu sama o sobě není ještě odlukou.*

Ve snaze o bližší klasifikaci rozlišují někteří autoři mezi odlukou církvím přátelskou a nepřátelskou.

První zemí, kde byla odluka státu a církví zavedena, jsou Spojené státy americké. V prvním dodatku Ústavy USA z roku 1791 se Kongresu zakazuje vydávat zákony zavádějící nějaké náboženství (establishment clause) i zákony, které by zakazovaly svobodné vyznávání některého náboženství (free exercise clause). Podobný přátelský typ odluky byl zaveden v Brazílii (1890).

Za církvím nepřívznivou formu odluky byla považována druhá odluka francouzská (1905), která svou likvidací církevních právních subjektů a všech řádových institucí znesnadnila církvím vystupování na veřejnosti. Následována byla později Portugalskem a Mexikem.⁵ Toto zaměření, hodnocené často jako dobový projev proticírkevního afektu, během let doznalo značného zmírnění (za nejvýznamnější změnu můžeme považovat uznání a financování církevního školství francouzským státem od počátku páté republiky v roce 1958).

Kooperační stát je modelem mezi nekonfesními státy převažujícím. Jde o neidentifikaci státu s církvemi za současné kooperace s nimi, zejména v záležitostech obecného prospěchu (školsví, zdravotnictví, sociální péče).

Některé konfesněprávní jevy jdou napříč uvedenou klasifikací. Tak např. civilní účinnost církevního sňatku může být zakotvena i ve státě odlukovém (USA), zatímco některé kooperační státy mají uzákoněn obligatorní civilní sňatek (Německo). Mezinárodní smlouvy s Apoštolským stolcem bývají uzavírány oběma typy států a vojenská duchovní služba je zavedena téměř ve všech.

V obou těchto systémech je ovšem větší počet subsystémů. Ve vědě konfesního práva převažuje nyní závěr, že oba systémy světského nekonfesního státu spolu od poloviny 20. století v demokratických státech konvergují.

Problém poměru výše podílu církví a veřejných institucí na financování církví

Před každým státem stálo v minulosti a stojí nadále dilema, do jaké míry mají být církev financovány z vlastních prostředků a do jaké míry a jak mají být podporovány z prostředků státu a obcí. A právě v této oblasti jsou značné rozdíly mezi jednotlivými státy EU. Konfesní právo každého z těchto států je svébytným, na dějinné tradici jednotlivých národů založeným právním odvětvím. Jednotlivé právní řády dnes ovšem více než v minulosti ovlivňují jeden druhý, respektive zákonodárci v jednotlivých zemích hledají, které prvky financování církví zavedené v jiné zemi by mohli použít pro vlastní stát. Co však je všem státům společné, je skutečnost, že všechny finančně podporují činnosti církví, ať již přímo nebo alespoň nepřímo, ať z velké nebo alespoň jen z malé části. Protože jde o položky v nejrůznějších oblastech životní sféry, bývá obtížné, ba téměř nemožné statisticky přesně vypočítat tyto podíly.

Jako příklad pluralismu podstatně odlišných systémů financování církví může posloužit malý stát mimo EU, rozprostírající se téměř v jejím geografickém centru, a sice Švýcarsko. Tato země je federací složenou z 26 kantonů a půlkantonů, v nichž platí v každém z nich vlastní konfesněprávní systém. V souvislosti s tím je ve Švýcarsku rovněž 26 různých systémů financování církví.⁶ Jen ve dvou kantonech, které vyhlásily odluku státu a církve, se státní pomoc při financování církví uplatňuje jen minimálně.

⁴ Viz FILIPI, Pavel a kol., *Malá encyklopedie evangelických církví*, nakl. Libri, Praha 2008, heslo „odluka církve (církvi) a státu“, s. 105–107.

⁵ Odluka sovětského typu nebývá do uvedené klasifikace zahrnována, neboť šlo jen o vnější proklamaci, za níž se skrýval systém státu ideologického, jak jsme jej popsali již dříve.

⁶ LORETAN, Adrian, *Církev a stát ve Švýcarsku*, Revue církevního práva 41 – 3/08, Praha, 2008, s. 200–210.

Mnohdy bývá překvapivým zjištěním, že i Francouzská republika užívá na svém území čtyři různé konfesněprávní systémy: na většině jejího území platí systém založený druhou odlukou státu a církve z roku 1905. Avšak v departementech Alsaska–Lotrinska po návratu této země Francii v roce 1918 zůstalo v souladu s vůlí obyvatelstva platné předcházející kooperační uspořádání (platné v zásadě od roku 1801) a jako speciální „právo alsaské“ je uváděno v literatuře konfesního práva dodnes. Dva různé kooperační systémy platí ve dvou seskupeních francouzských zámořských území.

III. Jednotlivé zdroje financování církví

1. Financování z vlastních zdrojů

Sbírkky a dary

K vlastním zdrojům počítáme předně *kostelní sbírky* neboli kolekty. V řadě zemí dosahuje tato složka vlastního financování církví značné výše. Je to obzvláště tam, kde se i v minulosti jednalo o hlavní zdroj příjmu církví (např. Polsko a země bývalé Jugoslávie) nebo o hlavní doplňkový zdroj příjmů (např. Velká Británie, Česká republika, Slovensko). V některých zemích, kde financování církví je především záležitostí státu, nejsou účastníci bohoslužeb tak štedří, protože jsou přesvědčeni, že již dosti přispěli na církev prostřednictvím obecné daně.

Zvláštním druhem sbírek jsou *jmenné sbírky* na sběrací archy. V České republice jsou tradiční dvě takové sbírky v Českobratrské církvi evangelické. Jde předně o sbírku na Jeronýmovu jednotu,⁷ tj. fond, který se každoročně rozděluje mezi farní sbory mající výdaje na stavbu či opravu kostela či farního domu, aby tak byla pokryta polovina výše nákladů. Dále se čas od času posiluje Jubilejní toleranční dar, tj. trvalý oběžný fond, z něhož se farním sborům poskytují bezúročně půjčky na stavební náklady nebo na stavbu, údržbu a opravy varhan.

Církevní příspěvky bez veřejné závaznosti

Další položkou financování z vlastních zdrojů jsou členské příspěvky, které jednotlivé církve po svých členech žádají, aniž by tyto příspěvky byly veřejnou mocí exekvovatelné. Velký význam mají pro církve ve Francii a v Nizozemí. V českých zemích jde o tradiční *salár* evangelických církví a o členský příspěvek v Církvi československé husitské, který se nazývá *církevní daní*, ale není vymahatelný soudní cestou.

Církevní daň

Jiným druhem církevního příspěvku od členů církví je církevní daň (něm. Kirchensteuer) *v pravém slova smyslu*, kterou jako daňovou přírážku k obecné dani od členů církví vybírá v jednotlivých zemích Německa stát. Zavedena byla v jednotlivých německých zemích v různých letech 19. století a na počátku 20. století. Činí v některých z nich 8 %, v jiných 9 % přírážku k obecné dani. Částka je exekvovatelná. Daňové povinnosti se lze zprostit prohlášením o vystoupení z církve.

Podobnou církevní daň vybírá od členů církve stát také ve Finsku, ve Švédsku, v Dánsku a ve větším počtu švýcarských kantonů.

Církevní příspěvky s veřejnou závazností

Jde o rakouskou specialitu, zavedenou roku 1938. Církve si samy určí výši členského příspěvku jednotlivých členů a žádají členy o zaplacení. V případě neúspěšnosti mohou částku vymáhat soudní cestou. Jde samozřejmě jen o jeden z různých zdrojů financování církví v Rakousku. Pro své četné nevýhody se nezdá být hodný následování.

⁷ Táž sbírka se koná v evangelických církvích v Německu a v Rakousku pod názvem Gustav-Adolf-Werke.

Církevní poplatky

Církevní poplatky v souvislosti s jednotlivými náboženskými úkony, v některých církvích tradičně nazývané *poplatky štolové*, se dnes uplatňují v minimální míře, obvykle je nahrazují dobrovolné dary.⁸ V katolické církvi jsou významným drobným dobrovolným poplatkem mešní stipendia, a ve všech církvích dobrovolné dary poskytované v souvislosti se svatebními obřady a pohřby.

Výnosy církevního majetku

Příjmy z vlastního *majetku hospodářského rázu*, zejména z polí a lesů, jsou typickým doplňkem rozpočtu některých církví ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irsku, i ve většině skandinávských zemí, a tvoří nezanedbatelnou část příjmů církví v Rakousku, Německu a dalších zemích. Subjekty těchto majetkových podstat bývají v různých církvích (i protestantských) farní benefícia, kostely jako právnické osoby a fabriční jmění. V katolické církvi dochází podle Kodexu kanonického práva z roku 1983 ke sjednocování beneficií do diecézních fondů.

Na mnoha místech došlo k restituci výše uvedeného majetku, nebo k finanční náhradě za tento majetek zabavený totalitními režimy (např. v Maďarsku a na Slovensku). V České republice se ještě na toto řešení čeká.

Doplňkovým zdrojem příjmů církví již nyní je *nájemné*, především z nebytových prostor, jak v kláštorech, tak na farách.

2. Financování ze státních, obecních a jiných veřejných prostředků

Dotace platů

Jde především o státní dotace na platy kazatelů a jiných pastoračních pracovníků církví. Typické jsou především pro Belgii, kde je povinnost státu tyto platy poskytovat zakotvena v čl. 181 ústavy z roku 1831 a kde došlo od roku 1993 k dalšímu rozšíření na poskytování platů i na laické pracovníky církví. Se stejným nebo podobným zdrojem financování církví se setkáváme v Lucembursku, na francouzském území Alsaska-Lotrinska, v Dánsku, v České republice, na Slovensku a v některých dalších zemích.

Platy kaplanů vojenských a vězeňských

Na rozdíl od dotací na platy kazatelů a jiných pastoračních pracovníků zaměstnávaných církvemi v rámci jejich duchovní správy, které jsou poskytovány jen v některých zemích EU, jsou duchovní činní v organizacích omezujících pohyb osob v nich přítomných, jako je armáda a vězení, ve všech zemích EU placeni státem.⁹ A to i ve státech s výrazně odlukovou tradicí. Stát zaměstnává tyto kaplany ovšem jen se souhlasem příslušných církví, podle dohod s nimi uzavřených. Církve ručí za odbornou i lidskou kvalifikaci každého kaplana a těchto službách.

Platy nemocničních kaplanů a kaplanů sociálních zařízení

Prostory, v nichž je omezen pohyb osob v nich přítomných, jsou také zdravotnická a sociální zařízení. Aby byla zajištěna svoboda náboženského vyznání a víry také jejich pacientů a klientů, je zapotřebí přítomnosti duchovních aspoň některých církví přímo na místě.

Kaplaní (pastorační pracovníci) pracující v nemocnicích a sociálních ústavech jsou zpravidla placeni z prostředků těchto institucí (tak je tomu například i v Nizozemí, tj. v zemi, která financuje církev z veřejných prostředků jen velmi omezeně).

V České republice je duchovní péče v nemocnicích a sociálních zařízeních zajišťována jen částečně, na základě ústavněprávních ustanovení. Na organizační a finanční zajištění formou zákona resp. dohody s církvemi se dosud čeká.

Financování školní výuky náboženství

Náboženská výuka ve veřejných školách je zajištěna ve většině států EU. V některých zemích jde o povinný předmět pro děti, které jsou členy církvi, pokud nejsou odhlášeny (Německo). Jinde patří mezi předměty povinně výběrové (Španělsko, Slovensko). Někde jde o nepovinný předmět (Česká republika). Učitelé jsou zpravidla placeni školskou správou, musí mít příslušné vzdělání (obvykle vysokoškolské) a trvajícím souhlasem příslušné církve.

Financování církevního školství

Vlastní církevní školství na všech stupních škol je zajištěno ve většině států EU. V některých zemích mají tyto školy charakter soukromých škol s veřejnou platností, jinde mohou mít i postavení veřejných škol. Financovány bývají převážně nebo zčásti ze státních prostředků (dnes i ve Francii), zčásti ze školného a církevní podpory.

Podpora vysokých škol teologického zaměření

Zvláštní kapitolu tvoří státní financování vysokých teologických škol (teologických fakult) ať již církevních, nebo těch, které jsou součástí státních či veřejných univerzit (německý, rakouský a český model).

Příspěvky státu a obcí na stavbu, rekonstrukci a údržbu církevních objektů

V neposlední řadě položka obzvláště významná: příspěvky státu a obcí na opravu a údržbu, případně novostavbu kostelů a podobných kultovních prostor. Ta je řešena v různých zemích naprosto odlišným způsobem, avšak lze říci, že téměř ve všech zemích se na tuto položku hojně přispívá. Vždyť jde o významnou část národní kultury, objekty turistického ruchu a stavební dominanty měst a vesnic.

Nepřímá podpora ve formě daňových úlev

Téměř ve všech zemích EU jsou církvím poskytovány *daňové úlevy a celní zvýhodnění*. Dárci obnosů na církevní činnost si mohou ve stanoveném rozmezí *odečítat dary od daňového základu*. Téměř vždy je toto právo přiznáváno fyzickým osobám, v některých zemích, mezi nimi i v České republice, také právnickým osobám.

Daňové asignace

Někdy bývá překvapivé, přesto však správné, že k této skupině nástrojů financování církví jsou mnohými autory řazeny i daňové asignace, vytvořené na konci 80. let 20. století v Itálii a ve Španělsku. Jde totiž o připsání části povinné daně daňovými poplatníky ve prospěch určité církve. Je to vlastně jistý druh hlasování daňového poplatníka, jak bude s jeho povinnou daní naloženo.

V Itálii jde o 0,8% daně z příjmu. Assignace může být poskytnuta některé z více církví, které pro tento způsob financování optovaly. Jde o významnou část financování církví v Itálii, zavedení systému bývá hodnoceno jako vcelku úspěšné.

Ve Španělsku šlo původně o 0,5239% daně z příjmu, později byl tento podíl zvýšen na 0,7%. Assignovat lze pouze ve prospěch katolické církve nebo ve prospěch společenských aktivit určených vládou. Nevyplní-li daňový poplatník asignační přiznání v ročním daňovém přiznání, platí, že asignuje ve prospěch společenských aktivit určených vládou. Názory španělských odborníků v oboru konfesního práva na vhodnost uvedené asignace jsou nejednotné.

V modifikované podobě byl systém daňových asignací zaveden i v Maďarsku a na Slovensku.

⁸ Viz TRETĚRA, Jiří Rajmund, *Církevní poplatky*, in: STARÝ, Marek a kol., *Dějiny daní a poplatků*, Praha, 2009, s. 152–160.

⁹ Služba vojenských kaplanů je zřízena a státem placena ve všech členských státech Severoatlantického obranného společenství NATO, s výjimkou Turecka.

IV. Prameny informací ke komparaci financování církví v zemích EU

K dalšímu zpracování tématu, zejména jako pomoc k získávání údajů o financování církví v jednotlivých zemích EU, lze použít výsledků činnosti mezinárodních vědeckých institucí, které se výzkumu a komparaci konfesního práva a realizace principů náboženské svobody v těchto zemích věnují.

Jde především o organizaci **European Consortium for Church and State Research**, která se skládá z předních odborníků konfesního práva členských zemí EU. Valná hromada přijímá za řádné členy konsorcia ty odborníky (z řad univerzitních vyučujících konfesního práva), kteří se osvědčili delší spoluprací na přípravě vědeckých konferencí a publikací konsorcia.

Tématem financování církví v zemích EU se podrobně zabývala konference, svolaná konsorciem na konci roku 2006 do Mesiny na Sicílii. Sborník pod názvem *The Financing of Religious Communities in the European Union – Le financement des religions dans les pays de l'Union européenne* vydalo na jaře 2009 nakladatelství Peeters, Leuven. Obsahuje kromě článků editorů (Brigitte Basdevant-Gaudemet, Salvatore Berlingò) a zástupců všech členských států EU podrobný souhrn *Rapport de synthèse*, jehož autorem je pařížský profesor Jean Duffar.¹⁰

V minulosti konsorcium již dvakrát vydalo knižně celkový přehled konfesního práva všech zemí EU, pokaždé za redakce prof. Gerharda Robberse (Trier). Vydání z roku 1995 se týkalo 15 států EU a vyšlo ve verzi anglické, německé, francouzské, španělské a italské. V překladu do češtiny kniha vyšla roku 2002. Druhé vydání z roku 2004 v anglické i německé verzi je obsahově bohatě rozšířeno a látka o jednotlivých zemích nově a opět jednotně uspořádána. Celý soubor se týká samozřejmě již všech 25 tehdejších členských států EU. V roce 2007 bylo přeloženo do polštiny.

O každoročních změnách ve státech EU, ale i v jiných evropských zemích, podávají členové a referenti konsorcia zprávu v ročence *European Journal for Church and State Research – Revue européenne des relations Églises – États* vydávané v nakladatelství Peeters (Leuven).

V lednu 2009 se na své první konferenci v Miláně sešlo nově založené světové sdružení **International Consortium for Law and Religion Studies ICLARS**. Jednání mělo podobný průběh a lze očekávat rovněž knižní výstupy.¹¹

Literatura

- BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte, BERLINGÒ, Salvatore, *The Financing of Religious Communities in the European Union – Le financement des religions dans les pays de l'Union européenne*, Peeters, Leuven, 2009.
- FILIPI, Pavel a kol., *Malá encyklopedie evangelických církví*. Nakladatelství Libri, Praha, 2008.
- ROBBERS, Gerhard (ed.), *State and Church in the European Union*, Nomos, Baden-Baden, 1995
- ROBBERS, Gerhard (ed.), *Stát a církev v zemích EU*, přel. Petr Kolář a Markéta Kolářová, Academia, Praha, 2002.
- ROBBERS, Gerhard (ed.), *Staat und Kirche in der Europäischen Union*, Zweite Auflage, Nomos, Baden-Baden, 2005
- ROBBERS, Gerhard (ed.), *Państwo i Kościół w krajach Unii Europejskiej*, přel. Michał Rynkowski, Wrocław, 2007.
- TRETERA, Jiří Rajmund, *Konfesní právo a církevní právo*, J. Krigl, Praha, 1997.
- TRETERA, Jiří Rajmund, *Finansowanie Kościołów w Republice Czeskiej*, in: *Systemy finansowania instytucji kościelnych w Europie*, Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 2000, s. 109-122.
- TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002.

¹⁰ Další data o této i následně uváděných publikacích uvádíme v seznamu literatury na konci tohoto pojednání.

¹¹ Viz HORÁK, Záboj, *První ročník konference Mezinárodního konsorcia pro studium práva a náboženství ICLARS*, in: *Revue církevního práva*, 42-1/09, s. 55-57.

Financing of Churches in the Member States of the European Union

Jiří Rajmund Tretera

I. Theory and Practice of Financing of Churches and Religious Communities

Theory and practice of the financing of churches and religious communities (hereinafter the Churches) in the individual Member States of the European Union (hereinafter the EU), similarly as in any other countries of the Euro-America culture, and in fact even similarly as in all countries of the world, is based upon two presumptions:

1. What is the purpose of the financing of the Churches, that is, why the Churches should be financed at all, irrespective of by whom;
2. What are the resources for the financing of the Churches, that is, who is supposed to finance the Churches.

Purpose of Financing of Churches

The Churches, irrespective of the existing major variability of their self-reflection, i.e., their own understanding of their purposes and scope of activities, in principle agree on two specific targets for the implementation of which they require and spend funds.¹

Primarily, the purpose is in *financing the divine services*. The point is to cover the costs of sustenance of those conducting worship and assisting in its conducting, as well as those who maintain the places of worship. Furthermore, there are some material expenses required for the maintenance of church buildings and community centres, artistic decoration of churches, sacral musical instruments (organs), and the church furniture.

The other purpose relates to the coverage of other costs borne by the Churches in connection with the preaching and practicing of religion, and/or religious beliefs, through the mediation and within the framework of *services rendered in the social, health care, educational and moral and psychological areas*. The Churches offer such services to the citizens and other inhabitants of the country who are usually their members, but often also to the benefit of all, without discrimination of whether they belong to any Church or are without religion.

Democratic and free-thinking states recognise and respect such activities of the Churches. The important thing is that they act to the benefit of a portion of the population who are members of the Churches and who need the Churches in their lives, that is, that respecting their missions serves the implementation of the principle of religious freedom. Members of the Churches also are members of the society, like anybody else.

The image of the Churches has also been supported by their positive influences, namely to the benefit of those people also who do not comprise such Churches' membership.

However, it should not be neglected that, beside people who need or recognise Churches and their activities, there also are people who are convinced that they have no need to have the Churches, and that public financial support extended to the Churches contradicts the confessional neutrality of the State. On the other hand, partisans of public funds spending on assistance to the Churches present numerous arguments in support of their case. As an example, let us mention at least one of them: There are many useful activities in the life of the

¹ For example, the Catholic Church offers the following indicative (not enumerative) description of the purposes of church property in its 1983 Canon Law Code, Canon 1254 § 2, as the following tripartite purpose:

- "Holding of divine services;
- ensuring reasonable sustenance for the clergy and other servants;
- performance of the apostleship and charity, mainly among the poor."

The above-mentioned description is meant to declare that the church will use its property primarily for the above-described purposes, while also justifying the need and requirements for church ownership of property.

For more details, see TRETERA, Jiří Rajmund, *Konfesní právo a církevní právo*, (Confession Law and Canon Law) J. Krigl, Prague, 1997, p. 270.

general society that have not been used by all people and are not considered by them as useful for their particular persons; still such activities do enjoy public assistance (theatres, sports, zoological gardens, etc.) What is important is the obvious social benefit from their activities and their usefulness for at least a portion of the population.

General Resources of Financing of Churches

The first and foremost resource of the financing of the Churches is represented by their financing *from their own resources*. This type of financing is represented by regular as well as casual contributions and donations rendered to the individual Churches and their elements by their own members, as well as by profit from the management of the own property, which mainly consists of capital contributions collected by their predecessors. In some countries (not only the post-Communist ones) this profit is also composed of compensations for property inappropriate in the past. Such own resources of the financing of the Churches also include infrequent legacies from last wills of testators from among the members of the Churches, and/or their supporters, and – finally – financial and material assistance offered by other Churches and ecclesiastical organisations, primarily international, mainly rendered to the benefit of poor churches and churches in poor countries. Such own resources of the Churches represent the basic and initial resources of income in all modern non-confessional states, such as all of the Member States of the EU.

The other resources, upon which the financing of the Churches has been more or less dependent, are represented by subsidies from the *State* and *communities* as well as other *public institutions*. This additional source of income has been provided in various countries to a varying extent (see: further descriptions of the differences between separation and cooperation types of non-confession states). It is very important because, resulting from the tradition, in some countries the Churches have been explicitly dependent on such type of income. This type of the resource, too, may possess a mobilisation element in it. It can be expressed like this: "Members of the Churches, help yourselves and the rest of us will help you".

In all countries of the EU, the Churches as well as some other associations enjoy various tax advantages. Similarly, donors acting to the benefit of the Churches and ecclesiastical institutions may deduct their donations from their tax base up to a certain amount.

To make the picture complete, let us mention here the third potential resource of the financing of the Churches, which also represents an auxiliary option: donations from *private persons* and *corporations*, which are neither members nor parts of the Churches, or public institutions.

II. Financing of Churches and Separation or Cooperation State

When discussing the issue of the financing of the Churches in modern states, we cannot leave unnoticed exactly what confessional systems we can discover here (expressed as the types of relationships between the State and the Churches).

Religious Confessional State

This is a state where the holders of the State power give priority to one specific religious denomination, exceptionally two or several religious denominations, while any other beliefs have been either explicitly excluded or merely tolerated. If a confessional state at least tolerates any other confessions, they are described as so-called tolerant confessional states.² Usually, even such states would not tolerate any extensive confessional diversity. States of this type can now be found primarily outside the European and the American continents.

Ideological State or Confessional State à rebours, i.e., of Opposite Orientation

Commencing in the second half of the 20th century, the theory of confessional law

² The level of such tolerance and inequality may differ. Therefore, the division of confessional states to 'tolerant' and 'intolerant' represents a description of the formal legal nature of the confessional arrangements in that country rather than an expression of tolerance in the sense of view of life.

applied in some countries would rank such countries among “confessional” states, which elevated their ideology to such position that belonged to religions, religious beliefs or persuasion in the classical confessional states. If such ideology also consists of atheism, such state would be described as ‘confessional state *à rebours*’.

They were mainly totalitarian states governed by Marxist-Leninist political parties, which – instead of an official religion – enforced their atheist ideology on the entire society.³ Also other totalitarian systems with one single prevailing governing ideology possessed a similar character based on a mechanism replacing religion and containing elements of a cult, and/or quasi-religious adumbration. Probably the best example is offered by the state built upon the idea of the “cult of blood and soil”, i.e., the dictatorship of the national socialist workers’ party in Germany (1933–1945) and on the territories occupied by Germany in the Second World War.

Non-confessional State

The modern democratic and liberal states have seen the victory of the idea of religious freedom and the postulate of confessional neutrality of the State. There was a shift from a State supporting a certain confession and thus identified with such confession, to a confession neutral State, de-religionised or secular, or ‘non-confessional’, if the term is to be expressed in a better way. This position is based on the fact that the State should not identify itself with any religious belief or any ideology, including the atheist ideology.

The theory of confessional law distinguishes between two models of the non-confessional State: separation and cooperation type states.

Separation State limits its cooperation with religious communities to a minimum; at times, it would at least make a declaration of such abandonment of cooperation. “The separation model has been primarily applied in Western European and the Americas in relation to the Christian Churches.”⁴ The manner of the exact performance of such separation of the State and the Churches and its content substantially differs case to case. *A mere financial independence of the Churches from the State does not represent their separation yet.*

In an attempt to work out a more detailed classification, some authors distinguish between friendly and hostile disestablishments of the Churches.

The United States was the first among all other countries to introduce disestablishments of the State and the Churches. The First Amendment to the U.S. Constitution dated 1791, prohibits the Congress from adopting any legislation introducing any religion (the Establishment Clause) as well as any legislation prohibiting free confession of any religion (the Free Exercise Clause). A similar friendly type of separation was introduced in Brazil (1890).

On the other hand, the second French disestablishments (1905) was considered as hostile to the Churches because – by eliminating the ecclesiastical legal entities and all monastic institutions – it made it difficult for the Churches to operate in the public. It was further followed by Portugal and Mexico.⁵ This orientation, often assessed as a period-related expression of anti-ecclesiastical sentiments, was mitigated as the time passed (probably the most marked change was the recognition and financing of church schools by the French State at the beginning of the Fifth Republic in 1958).

Cooperation State represents a model, which prevails among the non-confessional states. Under it, the State would not identify itself with any of the Churches while entering into a state of cooperation with them in order to achieve general profit for all (education, health care, social care).

Some of the confession law phenomena stretch across such above-described qualifications.

³ KRUKOWSKI, Józef, *Aktuální otázky polského konfesního práva*, (Topical Issues of Polish Confessional Law) in: *Revue církevního práva* no. 11–3/98, p. 150.

⁴ See: FILIPI, Pavel et al., *Malá encyklopedie evangelických církví*, (Small Encyclopaedia of Evangelical Churches) Libri, Prague 2008, entry: “disestablishment of the church (churches) and the State”, pp. 105–107.

⁵ The Soviet-type disestablishment usually is not included in the classification because it only represented a formal declaration hiding the previously described ideological type of the state.

For example, the civilian effects of a religious wedding ceremony may also be recognised in a separated State (U.S.A.), while some ‘cooperation states’ legally require obligatory civilian wedding ceremonies (Germany). International treaties with the Holy See would be concluded by both types of the states and clergymen are active in the armies of almost all such states.

However, both of those systems comprise large numbers of sub-systems. The confessional law science now prevailingly believes that both systems of the secular non-confessional States have been in the state of converging in the democratic countries ever since the mid-20th century.

The Issue of Proportions of Share of Churches and Public Institutions in Financing of Churches

Each state has had to resolve a historical dilemma regarding the proportion of the financing of the Churches from their own resources and from the funds of the State and communities, including the forms of such external funding. And it is exactly in this area where major differences continue to exist between the individual Member States of the EU. Confessional law of those individual Member States represents a distinctive element of law ensuing from the historical traditions of those separate Member States. The individual national laws today, more than at any time before keep influencing each other, or rather, lawmakers in the individual Member States have been striving to discover what exactly elements of the financing of the Churches introduced in any other country might be suitable for their own situations. However, what is common for all those states, it is the fact that all of them render financial assistance to the Churches, directly or at least indirectly, to a large extent or at least to a minor extent. Since there are items appearing in the most diverse areas of life, it usually is very difficult and even impossible to make a statistical survey of such proportions.

As an example of plurality of substantially differing approaches to the financing of the Churches, we can look at a small country outside the EU, although located almost in its geographic centre, namely, Switzerland. That country constitutes a federation consisting of 26 cantons and semi-cantons, each of which applies their own confessional law systems. Therefore, Switzerland operates 26 different systems for the financing of the Churches.⁶ Only two cantons, which declared separation of the State and the Churches, offer only a marginal State assistance in the financing of the Churches.

It is sometimes surprising to hear that the French Republic applies a total of four different confessional law systems on its territory: most of its territory is covered by the system resulting from the second disestablishments of the State and the Churches of 1905. However, the departments of Alsace-Lorraine, after their reintegration in France in 1918, retained – in keeping with the will of the population – the previous cooperation arrangement (in force in principle since 1801) and it is quoted in the confessional law literature as a special “Alsace Law” until today. Two other separate cooperation systems have been in force in two of the French overseas territories.

III. Separate Resources of Financing of Churches

1. Financing from Own Resources

Collections and Donations

Own resources primarily include *church collections* or collects. This component of the Churches’ own financing has been quite substantial in many countries. This particularly applies in those countries where it represented the main portion of the income of the Churches also in the past (e.g., Poland and the former Yugoslav republics) or the main source of additional income (e.g., United Kingdom, Czech Republic, Slovakia). In some

⁶ LORETAN, Adrian, *Církev a stát ve Švýcarsku*, (The Church and the State in Switzerland), *Revue církevního práva* 41–3/08, Prague, 2008, p. 200–210.

countries where the financing of the Churches represents mainly the responsibility of the State, people participating in messes are not so generous because they feel that they have already contributed sufficiently to their Churches through the general taxes they have paid.

There are some special types of collections, namely *collection by the name* using collection sheets. Two such collections are traditional in the Czech Republic, both of them performed by the Evangelic Church of Czech Brethren. First, it is a collection for the Hieronymus Unity (Jeronýmova jednota),⁷ i.e., a fund, which has annually been distributed among the parish congregations, which need money to cover their expenses related to the construction of a church or a parish house. Moreover, there are the irregular collections in support of the Jubilee Tolerance Donation, i.e., a permanent current fund serving the provision of interest-free loans to parish congregations for their construction expenses or for the installation, maintenance and repairs of organs.

Church Contributions without Public Obligations

Yet another item regarding financing from the Churches' own resources is represented by membership dues collected by the individual Churches from their members, and such contributions cannot be enforced by the public authorities. They are of major importance for the Churches in France and in the Netherlands. In the Czech lands, they are represented by the traditional '*salár*' collected by the evangelical Churches and the membership dues collected by the Czechoslovak Hussite Church, called the *church tax*, which – however – cannot be enforced by a court.

Church Taxes

Church taxes (*in German: Kirchensteuer*) represent another type of church contributions from members *in the correct sense of the word*, which have been collected from members of the Churches as a surcharge to the general tax by the Government in Germany. They were introduced in the individual German Lands throughout the 19th century and at the beginning of the 20th century. They comprise an eight to nine percent surcharge to the general tax. The church tax can be officially enforced. The tax duty can be exempted by a declaration about leaving the Church.

Similar church taxes have also been collected from members of the Churches in Finland, Sweden, Denmark, and in the majority of the Swiss cantons.

Church Contributions with Public Obligations

This is an Austrian speciality introduced in 1938. The Churches would determine by themselves the amount of such membership dues collected from their members, who are then requested to make the payments. If they fail to do so, the payment can be enforced by courts. Naturally, this only is one of several resources of the financing of the Churches in Austria. Due to its numerous disadvantages, it does not seem suitable for following.

Church Fees

Church fees payable in connection with the individual religious rites, which some of the Churches traditionally describe as *stole fees*, have been applied to a minimum extent today as they are usually replaced with voluntary donations.⁸ The Catholic Church retains important minor voluntary charges in the form of so-called 'mess stipends', and all Churches seek voluntary donations in connection with wedding ceremonies and funeral rites.

Revenue from Church Property

Income from its own *economic property*, in particular from its fields and forests, represents a typical addition to the budgets of some Churches in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, as well as in the majority of the Scandinavian countries, and they form

⁷ The same collection is held by the evangelical churches in Germany and Austria, under the name of Gustav-Adolf-Werke.

⁸ See: TRETERA, Jiří Rajmund, *Církevní poplatky*, (Church Fees) in: STARÝ, Marek et al., *Dějiny daní a poplatků*, (History of Taxes and Charges) Prague, 2009, p. 152–160.

a non-negligible part of the income of the Churches in Austria, Germany, and some other countries. The beneficiaries of that property are in various Churches (including Protestant ones) the parishes, churches as legal entities, and church property (*Lat. fābrica ecclēsiaie, Ger. Fabrikeigentum*). In the Catholic Church, pursuant to the Canon Law Code of 1983, those beneficiaries have been unified into diocesan funds.

At many places, restitutions of the above-described property took place, or compensation was paid out for such property seized by the totalitarian regimes (e.g., in Hungary and in Slovakia). This solution has still been awaited in the Czech Republic.

Currently, the Churches have some additional income from *rent*, mainly payable for commercial premises in monasteries and at parsonages.

2. Financing from State, Community, and Other Public Funds

Subsidies for Salaries

There mainly are State subsidies serving the payment of salaries to preachers and other pastoral officers of the Churches. This is typical particularly of Belgium, where the State has been obliged to pay those salaries pursuant to Article 181 of the 1831 Constitution, and where this obligation was extended in 1993 also to other, lay officers of the Churches. Similar resources of the financing of the Churches can also be encountered in Luxemburg, in the French territory of Alsace-Lorraine, in Denmark, in the Czech Republic, in Slovakia, and in some other countries.

Salaries of Army and Prison Chaplains

As against subsidies for salaries of preachers and other pastoral officers employed by the Churches in the performance of their religious administration, which are available only in some countries of the EU, clergymen who work in institutions, which restrict free movement of some people present, such as the army and the prisons, have been paid by the State in all countries of the EU.⁹ This also applies to countries possessing strong separation traditions. The State employs those chaplains, obviously with the consent of their relevant Churches and in keeping with agreements concluded with such Churches. The Churches are responsible for the professional as well as moral qualifications of all such chaplains in Public service.

Salaries of Chaplains in Hospitals and Social Institutions

Premises restricting the free movement of some people present also include health care and social care establishments. In order to ensure freedom of religious persuasion and creed of patients and clients, clergymen of at least some Churches need to be present in such establishments.

Chaplains (pastoral officers) who work in hospitals and social care institutions have usually been paid from the funds of those establishments (this model prevails, for example, in the Netherlands, i.e., a country, which earmarks from public funds only very limited sums for the financing of the Churches).

In the Czech Republic, religious care is provided in hospitals and social care institution only to a limited extent, on the basis of constitutional provisions. No organisational and financial arrangements in the form of a piece of legislation, and/or an agreement with the Churches have been adopted as yet.

Financing of Religious Education at Schools

Religious education at State schools has been available in the majority of the Member State of the EU. In some countries, religious education is compulsory for children who are members of any of the Churches, unless they have de-registered (Germany). In other countries, it is part of the selective compulsory curricula (Spain, Slovakia). In some other countries, it constitutes a volun-

⁹ The position of army chaplain has been established and paid by the State in all member states of the defensive North Atlantic Treaty Organisation (NATO), with the exception of Turkey.

tary subject (Czech Republic). The teachers are usually paid by the School Authorities, they are required to have appropriate education records (usually of the university level) and permanent consent from the relevant Churches.

Financing of Church Schools

Church schools at all levels of the education exist in the majority of the Member States of the EU. In some countries, such schools are in the form of private schools open to the public, while in other countries they may also enjoy the status of State schools. They have been financed mainly or in part from the State funds (today also in France), and partly from tuition fees and church subsidies.

Support Extended to Theological Establishment of Higher Learning

A special chapter covers State financing of Divine Schools (Theological Faculties), both run by the Churches and belonging to the State and public universities (the German, Austrian, Czech models).

Contributions from State and Communities to the Construction, Reconstruction and Maintenance of Church Structures

Last but not least, there is an item of very special importance: contributions payable by the State and communities for repair and maintenance, and/or new construction of churches and similar premises of the cult. Such contributions have been granted in different forms in different countries; however, they have been plentiful in almost all countries. In fact, it represents a significant part of the national culture, targets of tourist interest, and constructional dominants of towns and villages.

Indirect Support in the Form of Tax Advantages

Almost all Member States of the EU offer the Churches *tax relieves and customs advantages*.

Donors of money for church activities can *deduct certain sums of their donations from the tax base* if the donations fall within a pre-determined range. This right is almost always available to individuals and in some countries, including the Czech Republic, also to legal entities.

Tax Assignments

Surprisingly but correctly, some authors tend to incorporate so-called “tax assignments” in this group of ways and means of the financing of the Churches; this institute first appeared in Italy and in Spain at the end of the 1980’s. It concerns the allocation of a portion of the compulsory tax duty by the tax payers to a certain specific Church. It represents a kind of voting of the tax payers exactly what should be the purpose of such part of their compulsory tax duty.

In Italy, such tax assignments amount to 0.8% of the income tax. Tax assignments can be allocated to any of the several Churches, which have opted for this type of financing. They represent an important form of the financing of the Churches in Italy, where the introduction of the system has been considered as successful.

In Spain, the original amount of 0.5239% of the income tax was increased to 0.7% later on. The tax assignment is allowed only to the benefit of the Catholic Church or to the benefit of certain social activities as stipulated by the Government. Unless tax payers fill in the relevant tax assignment purpose in their annual tax returns, they are deemed to have assigned them to the Government’s social work. There is no unity among Spanish experts on confessional law whether such tax assignments represent a suitable solution.

The tax assignment system was introduced in modified versions also in Hungary and in Slovakia.

IV. Sources of Information for Comparisons of Financing of Churches in Member States of EU

Authors of any further papers on the same topic, in particular, as assistance in obtaining information about the financing of the Churches in the individual Member State of the EU, can rely on the outcome of surveys conducted by certain international scientific institutions involved in research and comparisons of confessional law and the implementation of the principles of religious freedom in those countries.

They are mainly the **European Consortium for Church and State Research**, which consists of leading experts on confessional law from the Member States of the EU. The General Meeting of the organisation adopts full members of the Consortium from among specialists (university lecturers on confessional law) who have long and successful records in the preparations of scientific conferences and publications issued by the Consortium.

Financing of the Churches in the Member States of the EU also was the topic of a conference organised by the Consortium at Messina, Sicily, at the end of 2006. An anthology entitled *The Financing of Religious Communities in the European Union – Le financement des religions dans les pays de l’Union européenne* was issued in the spring of 2009 by the publishing house Peeters, Leuven. Beside articles authored by its editors (Brigitte Basdevant-Gaudemet, Salvatore Berlingò) and representatives of all of the Member States of the EU, it contains a detailed *Rapport de synthèse*, authored by Professor Jean Duffar of Paris.¹⁰

In the past, the Consortium has issued twice in the book form overall reviews of confessional law of all Member States of the EU, in both cases edited by Professor Gerhard Robbers (Trier). The 1995 edition covered 15 EU states and it was published in the English, German, French, Spanish, and Italian language versions. A Czech translation of the book was published in 2002. The content of the second edition of 2004 published in the English and German language versions was substantially extended and information about the individual countries has been arranged in a new and uniform manner. The entire anthology naturally already refers to all of the 25 then Member States of the EU. It was translated into the Polish language in 2007.

Any annual changes occurring in the Member State of the EU as well as in other European countries have been reported to the Consortium by its members and reporters in the form of the annual *European Journal for Church and State Research – Revue européenne des relations Églises – États* issued by the publishing house Peeters (Leuven).

In January 2009, the first conference was held in Milan of the newly established association known as the **International Consortium for Law and Religion Studies ICLARS**. The meeting had a similar course and it is expected that it would be recorded in the book form, also.¹¹

¹⁰ More information about this and the subsequent publications can be found in the list of literature at the end of this paper.
¹¹ See: HORÁK, Zboj, *První ročník konference Mezinárodního konsorcia pro studium práva a náboženství ICLARS*, (First Annual Conference of the International Consortium for Law and Religion Studies, ICLARS) in: *Revue církevního práva*, 42 – 1/09, p. 55–57.

Literature

- BASDEVANT-GAUDEMET, Brigitte, BERLINGÒ, Salvatore, *The Financing of Religious Communities in the European Union – Le financement des religions dans les pays de l'Union européenne*, Peeters, Leuven, 2009.
- FILIPI, Pavel et al., *Malá encyklopedie evangelických církví*. Publishing house Libri, Prague, 2008.
- ROBBERS, Gerhard (ed.), *State and Church in the European Union*, Nomos, Baden-Baden, 1995
- ROBBERS, Gerhard (ed.), *Stát a církev v zemích EU*, transl. Petr Kolář and Markéta Kolářová, Academia, Prague, 2002.
- ROBBERS, Gerhard (ed.), *Staat und Kirche in der Europäischen Union*, Zweite Auflage, Nomos, Baden-Baden, 2005
- ROBBERS, Gerhard (ed.), *Państwo i Kościół w krajach Unii Europejskiej*, transl. Michał Rynkowski, Wrocław, 2007.
- TRETERA, Jiří Rajmund, *Konfesní právo a církevní právo*, J. Krigl, Prague, 1997.
- TRETERA, Jiří Rajmund, *Finansowanie Kościołów w Republice Czeskiej*, in: Systemy finansowania instytucji kościelnych w Europie, Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 2000, p. 109–122.
- TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002.

Financování církví v Dánsku

Jørgen Engmark

1. Přímá finanční podpora pro církev

Stát podporuje činnost evangelické luteránské církve prostřednictvím finančních příspěvků. Přímou finanční podporu od státu nedostává v Dánsku žádné jiné náboženské společnosti.

Když byl v roce 1849 přijat první ústavní zákon, bylo stanoveno, že by evangelická luteránská církev měla zůstat se státem úzce spojena, ačkoli ústavní zákon zavedl právo na svobodu náboženského vyznání.

Postavení evangelické luteránské církve bylo vymezeno v jednom z úvodních paragrafů ústavního zákona (§ 4 ústavního zákona z roku 1953): „§ 4. Evangelická luteránská církev bude v Dánsku státní církví a jako taková bude státem podporována.“ Toto výjimečné postavení evangelické luteránské církve bylo a nadále je založeno na uznání náboženských a kulturních dějin Dánska a vychází ze skutečnosti, že naprostá většina občanů je členy evangelické luteránské církve. V roce 2009 se k evangelické luteránské církvi hlásí 81,5 % obyvatelstva.

Součástí vztahu mezi státem a evangelickou luteránskou církví je i to, že Parlament („Folketinget“) je zákonodárným orgánem církve, Ministerstvo pro církevní záležitosti je nejvyšším správním orgánem církve a evangelická luteránská církev dostává od státu přímou finanční podporu, jak již bylo uvedeno výše.

Výši státního příspěvku pro evangelickou luteránskou církev v daném roce určuje Parlament na základě přijetí státního rozpočtu. Tento finanční příspěvek spravuje Ministerstvo pro církevní záležitosti. Pro rok 2009 činí finanční podpora 1 035 mil. DKK (cca 138 mil. EUR), což je asi 15 % veškerých finančních příjmů této církve.

Finanční příspěvek od státu je určen především na mzdy a důchody duchovních. Podle zákona o peněžních prostředcích církve pokrývá příspěvek od státu 40 % mezd a 100 % důchodů duchovních. Pro rok 2009 činí tato částka 608 mil. DKK (cca 59 % celkového státního příspěvku). Církev dostává 324 mil. DKK jako kompenzaci v důsledku toho, že různé úpravy daňových zákonů od roku 2003 snížily výnos z církevní daně, kterou platí pouze členové evangelické luteránské církve a jež je hlavním zdrojem příjmů této církve.

Ačkoli je státní příspěvek pro církev určen zejména na mzdy a důchody duchovních, musíme jej vnímat ve světle toho, že církev sama financuje údržbu a rekonstrukci kostelů. Evangelické luteránské církvi náleží přibližně 2 350 kostelů. Asi 1 750 z nich bylo postaveno před rokem 1600 a tvoří velmi významnou součást dánského kulturního dědictví. Církev rovněž odpovídá za správu a financování většiny z 2 100 veřejných hřbitovů v Dánsku, kde je pohřbívána většina všech zesnulých bez ohledu na jejich náboženské vyznání. Faráři a další zaměstnanci církve jsou odpovědní za základní matriční záznamy všech narození a úmrtí v hlavní části země.

2. Zdroje finančních prostředků na financování církví

Evangelická luteránská církev je financována z církevní daně, kterou platí pouze členové této církve. Pro rok 2009 činí odhadované výnosy z církevní daně 5 500 mil. DKK (cca 730 mil. EUR), což je přibližně 80 % celkových příjmů této církve. Členové církve platí v průměru 0,88 % svého zdanitelného příjmu.

Církevní daň vybírají státní orgány spolu s daní z příjmů pro stát a místní samosprávu. Církevní daň je složena ze dvou částí. Hlavní část je určena pro místní farnosti, které odpovídají za financování kostelů a hřbitovů, a na mzdy pro církevní zaměstnance s výjimkou duchovních a rovněž na financování místních církevních aktivit. Menší část církevní daně (cca 13 %) je celostátní církevní daň, která se využívá zejména na financování 60 % mezd duchovních.

Ostatní církve a náboženská společenství jsou financovány prostřednictvím příspěvků od svých členů. Tyto církve a náboženská společenství se samy rozhodnou, jakým způsobem a jakou měrou jim mají jejich členové finančně přispívat. Církve a společenství mají také celou řadu možností, jak získávat nepřímou finanční podporu od státu (viz níže).

Církve a ostatní náboženská společenství nemusejí státní správě vykazovat počet svých členů ani výši svých finančních prostředků. Proto nejsou k těmto věcem k dispozici žádné veřejně dostupné statistické informace.

3. Nepřímá finanční podpora pro církve

Církve a ostatní náboženská společenství nemusejí být registrovány státními orgány, ale mohou požádat o schválení v souladu s pravidly sňatkového zákona. Toto schválení uděluje Ministerstvo spravedlnosti.

Schválení v souladu s pravidly sňatkového zákona znamená, že duchovní schválených církví a společenství mohou oddávat, přičemž uzavřené sňatky mají civilní platnost.

Z tohoto schválení rovněž vyplývá, že církve a společenství a jejich členové mohou mít nárok na nepřímou finanční podporu v souladu s různými pravidly daňových zákonů.

Podle těchto pravidel jsou kostely a hřbitovy osvobozeny od daně z nemovitosti. To se netýká jen kostelů evangelické luteránské církve, ale též kostelů a svatostánků schválených náboženských společenství. I pozemky schválené státními orgány jako pozemky ke zřízení hřbitovů, které vlastní a spravují náboženská společenství, jsou osvobozeny od daně.

Mimoto jsou od místní pozemkové daně osvobozeny zastavěné plochy, prostranství a zahrady pro veřejnost, které nejsou komerčně provozovány a jež se využívají na setkávání náboženského rázu s přístupem veřejnosti.

Členové církví a ostatních náboženských společenství vyjma evangelické luteránské církve mohou od státu obdržet značnou nepřímou podporu. To je dáno tím, že daňoví poplatníci mají možnost odečíst si ve svém daňovém přiznání příspěvky (dary a pravidelné platby) náboženským společenstvím. Díky tomu mohou daňoví poplatníci ušetřit na dani přibližně 33 % svých příspěvků náboženským společenstvím. Církevní daň, kterou platí členové evangelické luteránské církve, však nelze od základu daně odečíst.

Daňoví poplatníci nemají možnost určit část svých daní přímo pro církve.

4. Legislativa týkající se financování církví

Za posledních 20 let neproběhly ve financování církví žádné významné změny.

V souladu s vládním programem z listopadu 2007 „Společnost možností“ jmenovala vláda výbor, který se zabývá možnostmi změny určení státního finančního příspěvku pro evangelickou luteránskou církev. Podle stávajících pravidel je podpora zaměřena především na mzdy a důchody duchovních. Výbor byl požádán, aby vypracoval modely, podle nichž by se finanční podpora zaměřovala primárně na údržbu kostelů a financování veřejných hřbitovů.

Členy výboru tvoří představitelé Ministerstva pro církevní záležitosti, Ministerstva financí, Ministerstva spravedlnosti a dále biskup a představitelé Asociace farářů, Asociace děkanů a Asociace farních církevních rad.

Výbor má předložit vládě zprávu v září 2009.

The Financing of Churches in Denmark

Jørgen Engmark

1. Direct financial support to churches

The State supports the activities of the Evangelical Lutheran Church with financial contributions. No other religious community in Denmark receives direct financial support from the State.

When the first Constitutional Act of Denmark was adopted in 1849, it was decided that the Evangelical Lutheran Church should remain closely related with the State, even though the Constitutional Act introduced the right to freedom of religion.

The position of the Evangelical Lutheran Church was defined in one of the first sections of the Constitutional Act (section 4 in the Constitutional Act of 1953): “§ 4. The Evangelical Lutheran Church shall be the Established Church of Denmark, and as such shall be supported by the State.” The special position of the Evangelical Lutheran Church was and still is based on respect for the religious and cultural history of Denmark as well as on the fact that a big majority of the citizens are members of the Evangelical Lutheran Church. In 2009 81.5 per cent of the citizens are members of the Evangelical Lutheran Church.

The relations between the State and the Evangelical Lutheran Church include that the Parliament (“Folketinget”) is the legislative authority of the Church, that the Ministry of Ecclesiastical Affairs is the highest administrative authority of the Church and, as already mentioned, that the Evangelical Lutheran Church receives direct financial support from the State.

The level of state contribution to the Evangelical Lutheran Church in a specific year is determined by the Parliament through the adoption of the National Budget. The financial contribution is administered by the Ministry of Ecclesiastical Affairs. In 2009 the financial support amounts to DKK 1035 millions (about €138 millions), which is about 15 per cent of all financial incomes of the Church.

The financial contribution from the State is mainly earmarked for salaries and pensions to the clergy. According to the Act on the Finances of the Church 40 per cent of the salaries and 100 per cent of the pensions to clergy shall be financed by the contribution from the State. In 2009 this amounts to DKK 608 millions (about 59 per cent of the total State contribution). DKK 324 millions are granted as a compensation to the Church because different amendments to the legislation on taxes since 2003 have reduced the revenue of the Church Tax, which is paid only by members of the Evangelical Lutheran Church and which is the main source of income for the Church.

Even though the State contribution to the Church is mainly earmarked for salaries and pensions to the clergy, the State contribution must be seen in the context that the Church itself finances the maintenance and restoring of the churches. There are about 2350 churches belonging to the Evangelical Lutheran Church. About 1750 of the churches are built before the year 1600 and they are a very important part of the Danish cultural heritage. The Church is also responsible for managing and financing of most of the 2100 public cemeteries in Denmark, where the majority of all deceased are buried, regardless of their religious belief. Pastors and other employees of the Church are responsible for the basic civil registration of all births and deaths in the main part of the country.

2. Sources of funds to finance churches

The Evangelical Lutheran Church is primarily financed by the Church Tax, which is paid only by members of the Church. In 2009 the total revenue of the Church Tax is estimated to DKK 5.500 millions (about €730 millions), which is about 80 per cent of the

total income of the Church. As an average, members of the Church pay 0.88 per cent of their taxable income.

The Church Tax is collected by State authorities along with personal income taxes for the State and for Local Government. The Church Tax consists of two parts. The major part is aimed at the local parishes, who are responsible for the financing of churches and cemeteries, salaries for church employees except from the clergy and local church activities. A smaller part of the Church Tax (about 13 per cent) is a national church tax, which is used mainly for financing 60 per cent of the salaries to the clergy.

Other churches and religious communities are financed through contributions from their members. The churches and communities themselves decide in which way and to which extent they want their members to contribute financially. The churches and communities enjoy a number of possibilities for receiving indirect financial support from the State (see below).

Churches and other religious communities do not report to public authorities on the number of their members or their finances. Hence, no public statistical information is available on these issues.

3. Indirect financial support to churches

Churches and other religious communities are not obliged to be registered by public authorities, but churches and religious communities might apply for approval in accordance with the rules of the Marriage Act. Approval is made by the Ministry of Justice.

Approval in accordance with the rules of the Marriage Act implies that ministers of the approved churches and communities might be authorised to perform marriages with civil validity.

Approval also implies that the churches or communities and their members might be approved eligible for indirect financial support in accordance with different rules in the legislation on taxes.

According to these rules churches and cemeteries are exempt from real-estate tax. This applies not only to the churches of the Evangelical Lutheran Church, but also to the churches and houses of worship of approved religious communities. Areas approved by the authorities for establishment as cemeteries that are owned and managed by religious communities are also exempt.

Moreover, the built-on site, yard and garden of meeting houses which are not commercially operated and which are used for meetings of a religious character with public access are exempt from local land taxes.

The members of churches and other religious communities other than Evangelical Lutheran Church can obtain a substantial indirect subsidy from the State. This is due to the possibility for taxpayers to deduct contributions (gifts and regular payments) to the religious communities in their tax returns. This enables taxpayers to obtain tax savings of about 33 per cent of their contributions to religious communities. The Church Tax paid by members of the Evangelical Lutheran Church is not deductible in the tax returns.

Taxpayers are not able to earmark part of their taxes directly to churches.

4. Legislation on church financing

There have not been any substantial changes regarding the financing of churches over the last 20 years.

In accordance with the government platform of November 2007, "The Society of Possibilities", the government has appointed a committee to examine the possibilities for a change of purpose for the State's financial support to the Evangelical Lutheran Church. Under the present rules the support is mainly aimed at salaries and pensions to clergy. The committee has been asked to set up models, after which the financial support will be aimed primarily at the maintenance of churches and the financing of public cemeteries.

Members of the committee are representatives of the Ministry of Ecclesiastical Affairs, the Ministry of Finance, the Ministry of Justice, a bishop and representatives of the Association of Pastors, the Association of Deans and the Association of Parochial Church Councils.

The committee is scheduled to report to the government in September 2009.

Financovanie cirkví a náboženských spoločností v Slovenskej republike

Radovan Čikeš

Témou príspevku je sekulárny rozmer cirkvi, ktorý sa prejavuje v jej ekonomickej dimenzii. Ekonomická dimenzia cirkevného bytia je témou, ktorá na Slovensku vyvoláva v súčasnosti množstvo diskusií, pričom vzhľadom k svojej akútnej potrebe systémového riešenia. Štátno-dotačný systém, ktorý existuje na Slovensku, je pod stálou a pozornou kontrolou médií a verejnosti, pretože priame subvencie určené cirkvám pochádzajú priamo z verejných zdrojov. Táto ekonomická závislosť cirkevných subjektov na verejných financiách sa tak stáva častým terčom útokov časti spoločnosti, pričom je však potrebné uviesť, že táto realita má historické pozadie siahajúce až do 19. storočia a jeho iniciátorom bola štátna moc. Devastujúci zásah na schopnosť cirkví samofinancovať svoju činnosť však znamenala najmä vlna konfiškácií a vyvlastňovania ich majetkov, ktorá začala v Československu už po roku 1945.

1. Staus quo – štátna podpora cirkví a náboženských spoločností

Súčasný vzťah štátu a cirkví je na Slovensku výrazne ovplyvňovaný faktom, že dominantným zdrojom cirkevných príjmov zostáva štátny rozpočet. Ekonomická dimenzia preto zohráva dôležitú úlohu a je rozhodujúcim faktorom pri tvorbe legislatívnych zámerov upravujúcich budúcu podobu vzájomného súžitia medzi štátom a cirkvami. Z historického kontextu je zrejme, že model, ktorý existuje na Slovensku, je tradičný a má historické korene siahajúce prakticky do 19. storočia.

V slovenskej spoločnosti prevažoval po páde komunistického režimu názor, že cirkvi sú súčasťou inštitúcií, ktoré sú a majú byť podporované z verejných zdrojov, a súkromné zbierky cirkví tvoria ich doplnkový príjem. V súčasnosti však postupne prevláda názor, že postupná finančná sebestačnosť cirkví je žiaduca a nevyhnutná. Posledný relevantný štatistický prieskum¹ ukázal, že podľa 39% opýtaných je správne, aby boli cirkvi naďalej financované zo štátneho rozpočtu. Naopak 42% respondentov bolo proti. Súčasný model financovania cirkví považuje za ideálny tretina opýtaných. Takmer štvrtina ľudí by si želala, aby cirkvi žili iba z vlastného majetku a milodarov. Na základe tohto prieskumu sa respondenti vyjadrovali aj o perspektívnom riešení financovania cirkví na Slovensku. Možnosť poukázať časť dane je najlepším modelom podľa 13 percent opýtaných, s prijatím zákona o takomto financovaní by však súhlasilo až 45 percent opýtaných. Podobný model v súčasnosti funguje pri financovaní neziskových organizácií, ktorým môžu ľudia poukázať dve percentá zo zaplatenej dane z príjmov.

Problematiku financovania cirkví doteraz upravuje zákon č. 218/1949 Zb., a to aj napriek faktu, že tento právny predpis bol po roku 1989 už tri razy novelizovaný. Podstata a filozofia zákona vznikla v diametrálne odlišnej politickej a historickej situácii a dnes je jeho aplikovanie ako aj princíp komplikovaný a nevyhovujúci.

Na základe uvedeného zákona štát poskytuje registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam prostriedky na platy všetkých duchovných, odvody do fondov a čiastočne na prevádzku ústredí cirkví (biskupských úradov). Štát ma zákonnú povinnosť zabezpečiť platy a odvody všetkým duchovným, pričom na ich počet nemá žiadny vplyv. Počty duchovných a celú personálnu politiku určuje jedine aj v zmysle Ústavy SR samotná cirkev alebo náboženská spoločnosť.

Všetky ostatné výdavky spojené s chodom a prevádzkou cirkevných subjektov si cirkvi hradia samostatne. Zdrojom tohto finančného zabezpečenia cirkví je najmä výnos z vlastného majetku, kostolné zbierky, dary fyzických a právnických osôb, materiálna pomoc od zahraničných cirkevných organizácií, dotácie zo strany samospráv, grantových programov a podobne.

¹ Podľa http://www.smc.sk/clanok_tlac.asp?cl=3597850 Agentúra TNS SK a týždenník Trend, septembra 2007.

Z vlastných zdrojov financujú cirkvi bohoslužobné náklady (údržba a prevádzka kostolov a farských budov – platy kostolníkov, organistov a upratovačiek, náklady na energie a pod.) a cirkevnú administratívu na úrovni farností.

Štát nedotuje činnosť a prevádzku reholí, okrem platov vyšších predstavených reholí (36 osôb v roku 2008). Údržbu národných kultúrnych pamiatok vo vlastníctve cirkví (23% z celkového počtu nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok) si financujú cirkvi z vlastných zdrojov, pričom môžu požiadať o dotáciu prostredníctvom grantového systému ministerstva kultúry Obnovme si svoj dom.

Dotácie zo štátneho rozpočtu tvoria u väčšiny cirkví podstatnú časť ich príjmov. Ide najmä o tie cirkvi, ktoré sú počtom veriacich malé a pôsobia na našom území relatívne kratšie obdobie, v dôsledku čoho sa ich materiálna základňa skladá v podstate len zo sakrálnych priestorov. Z osemnástich registrovaných cirkví si nárok na finančnú dotáciu v zmysle zákona uplatňuje celkovo trinásť cirkví.²

Platy duchovných a ich konkrétnu výšku zabezpečuje štát v súlade s Nariadením vlády SR č. 299/2007 Z.z. z 13. júna 2007 o úprave osobných požitkov poskytovaných duchovným cirkví a náboženských spoločností v znení nariadenia vlády SR č. 611/2008 Z.z. s účinnosťou od 1. januára 2009. Finančné prostriedky na základné platy duchovných, spôsob a mieru ich zvyšovania, podmienky pre priznanie hodnostného prídavku a jeho výšku ustanovuje vláda spomínaným nariadením. Platy duchovných sa každoročne pravidelne valorizujú. Miera valorizácie závisí a je zhodná s valorizáciou platov zamestnancov vo verejnej správe. V roku 2009 to je 7%.

K 31. decembru 2008 bol evidenčný počet duchovných financovaných z prostriedkov štátneho rozpočtu celkovo 3502 osôb, pričom priemerný plat duchovného bol 14 095 Sk (467€). Celkový štátny príspevok cirkvám tvorí 0,26% zo štátneho rozpočtu v roku 2009.

2. Doterajší vývoj a ideová vízia

Ministerstvo kultúry SR sa začalo zaoberať možnosťami zásadnej reformy systému financovania cirkví v podstate hneď od roku 1990. Spočiatku to boli samozrejme opatrné gestá a štát mal záujem riešiť predovšetkým otázku reštitúcie cirkevných majetkov. V súvislosti s prípravou legislatívneho riešenia majetkovej rehabilitácie cirkví a náboženských spoločností sa uvažovalo o postupnom zabezpečení ich ekonomickej samostatnosti a to vytvorením predpokladov pre maximálnu nezávislosť na štáte. Vláda Slovenskej republiky preto v roku 1992 prijala zásadu prechodného obdobia na roky 1994–1998, v ktorom sa štát podieľal na financovaní potrieb cirkví. Hospodárskej samostatnosti cirkví mali výrazne napomôcť aj reštitúcie ich majetku.

V období druhej polovice deväťdesiatych rokov sa postupne formovali možnosti ďalšieho postupu v otázke financovania cirkví. Do úvahy pripadalo zachovanie súčasného systému financovania cirkví z prostriedkov štátneho rozpočtu, systém daňovej asignácie podobne ako v Taliansku a v Španielsku (forma financovania bola najpriateľnejšie pre katolícku cirkev), financovanie prostredníctvom osobitného cirkevného príspevku (systém uprednostňovala Evanjelická cirkev a. v. na Slovensku, pričom išlo o kombináciu cirkevnej dane a asignácie, kedy by daňovník mal povinnosť určiť adresáta časti svojho čistého príjmu medzi cirkev alebo kultúrnu (štátnu) inštitúciu). Ako možné riešenie boli navrhované aj finančné príspevky pre cirkev odpočítané z dane, ktoré preferovali menšie evanjelické cirkvi, pričom však fakticky menšie cirkvi presadzovali zachovanie štátno-dotačného systému.

Istý pokus o zmenu status quo znamenala príprava návrhu zákona o financovaní cirkví v priebehu roka 2001 až 2002, ktorý zachovával podstatu doteraz uplatňovaného modelu hospodárskeho zabezpečenia cirkví s tým rozdielom, že poskytovanie finančnej pomoci cirkvám limitoval so zreteľom na počty členov jednotlivých cirkví. Zohľadňoval pritom špecifické podmienky ich pôsobenia kategorizáciou podľa veľkosti. Platy stanoveného počtu duchovných

² Z prevažne z vieroučných dôvodov nepožadujú žiadny nárok na dotáciu zo štátneho rozpočtu päť subjektov: Kresťanské zbory, Jehovovi svedkovia, Novoapoštolská cirkev, Cirkev Ježiša Krista Svätých neskorších dní a Bahájske spoločenstvo.

mali podliehať pravidelnej valorizácii. Ak by cirkev naplnila stanovený počet duchovných, musela by ich príjmy hradit z vlastných zdrojov. Navrhovaný zákon predpokladal tiež príspevok štátu na platy istého počtu prevádzkových zamestnancov cirkví ako aj s čiastočným financovaním ich prevádzky. Vláda návrh zákona v apríli 2002 schválila a bol zaradený na program posledného predvolebného rokovania parlamentu. Poslanci však v máji 2002 odhlasovali, že návrhom sa nebudú zaoberať.

Výrazným faktorom, ktorý vplýva na súčasnú podobu vzťahov štátu a cirkví na Slovensku sú zmluvné dokumenty v podobe ratifikácie Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou Stolicou, podpísanej vo Vatikáne 24. novembra 2000, ktorá sa týka Rímskokatolíckej a Gréckokatolíckej cirkvi v Slovenskej republike, a schválenia Zmluvy medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami z 11. apríla 2002 upravujúcej postavenie jedenástich registrovaných cirkví.

Z uvedených rámcových zmlúv vyplýva povinnosť uzatvoriť štyri parciálne (čiastkové) zmluvy upravujúce pôsobenia cirkví v armáde, polícii a väzniciach, vo výchove a vzdelávaní, ktoré už boli schválené. Zmluvy týkajúce sa finančného zabezpečenia cirkví a uplatňovania výhrad vo svedomí doteraz neboli schválené a ich príprava je otázkou vzájomnej dohody medzi cirkvami a štátom.

Navrhované riešenie v susednej Českej republike by mohlo byť jedným z inšpiračných vzorov aj pre predmetnú situáciu na Slovensku a riešilo by aj uzavretie medzinárodnej a vnútroštátnej zmluvy štátu s cirkvami. Obdobne spracované zmluvy s podobným obsahom má Vatikán uzavreté napr. s Talianskom alebo Maďarskom. Individuálne zmluvy s ostatnými relevantnými cirkvami, ale už pochopiteľne na vnútroštátnej úrovni, by mohli mať súbežný charakter a obsah. Vyriešenie tejto problematiky by znamenalo podľa dostupných prieskumov pozitívny signál vo vzťahu k verejnej mienke a čiastočne by aj viedlo k štandardizácii a modernizácii vzťahu štátu a cirkví v európskom kontexte.

Zvyšujúci sa trend nárastu výdavkov štátneho rozpočtu na financovanie cirkví, ktorý výrazne ovplyvňuje rozpočet kapitoly rezortu kultúry, sa stáva z dlhodobého hľadiska problematickým. Podľa súčasnej legislatívy, ako už bolo spomenuté, prevzal štát povinnosť financovať platy duchovných, ktoré podliehajú každoročnej valorizácii, avšak nemá žiadny nástroj na ovplyvňovanie ich počtu. Na druhej strane má štát povinnosť uzatvoriť čiastkovú medzinárodnú zmluvu o financovaní Katolíckej cirkvi, ako aj obdobné vnútroštátne dohody s ostatnými cirkvami. Všetky doterajšie návrhy modelov financovania, napr. daňová asignácia, cirkevná daň, štátno-dotačný systém či postupné samofinancovanie síce nemajú všeobecnú podporu ako vo verejnosti tak u politickej reprezentácie, ale je na mieste hľadať východisko a prispôbiť tieto modely slovenským potrebám a reáliám. Na základe uvedených skutočností je nevyhnutné, aby štát prevzal iniciatívu a začal s prípravou komplexnej legislatívnej úpravy financovania cirkví na základe nového modelu a konsenzuálnej dohody.

Funding of Churches and Religious Societies in the Slovak Republic

Radovan Čikeš

The paper addresses the secular aspect of the church that manifests itself in its economic dimension. The economic dimension of church existence is an issue that currently gives rise to numerous discussions in Slovakia and, given its acute nature, also necessitates of a systematic solution. The state subsidy system existing in Slovakia is under a permanent and attentive scrutiny of the media and the public because direct subsidies provided to churches come directly from public sources. Hence, the economic dependence of church entities on public funds becomes a frequent target of attacks from a part of society. However, it has to be said that there is a historical background to this reality, instigated by state power, dating back to the 19th century. Nevertheless, a devastating interference with the ability of churches to self-finance their activity comprised in particular a wave of confiscation and expropriation of their property, which had already started in Czechoslovakia after 1945.

1. Status Quo – State Support to Churches and Religious Societies

The current relationship between the state and the church in Slovakia is considerably influenced by the fact that the state budget remains a predominant source of church income. Therefore the economic dimension plays an important role and is a decisive factor in the formulation of legislative objectives regulating the future form of mutual coexistence of the state and churches. The historical context clearly indicates that the pattern existing in Slovakia is traditional and has historical roots going back to the 19th century.

After the fall of the communist regime there was a predominant opinion in Slovak society that churches form a part of those institutions that should be supported from public sources and that private collections of churches form their additional income. However, at present there is a predominant opinion that gradual financial self-reliance on the part of churches is desirable and necessary. The latest relevant statistical opinion poll¹ showed that according to 39% of respondents it is correct that churches continue to be funded from the state budget. On the contrary, 42% of respondents were opposed to it. The current pattern of church funding is considered as ideal by a third of the respondents. Almost a quarter would wish churches to live off their own property and charity only. In this opinion poll the respondents also expressed their opinions on a feasible solution to church funding in Slovakia. The option to transfer a portion of taxes represents the best pattern for 13% of respondents; however, as many as 45% of respondents would agree with the adoption of legislation on this type of funding. At present, a similar pattern is in use as regards the financing of non-profit organisations to which taxpayers can donate 2% of their income tax due.

The issue of church funding has been regulated by Act No. 218/1949 of Coll. in spite of the fact that since 1989 this Act has already been amended three times. The essence and the philosophy of the Act were stemmed out of a totally different political and historical situation. Today its application as well as its principles are complicated and unsatisfactory.

On the basis of the above Act the state provides resources to registered churches and religious societies for the salaries of all priests, for fund contributions and partially for the operation of the church headquarters (bishops' offices). The state has a statutory obligation to provide salaries and fund contributions to all clergymen irrespective of their number. The number of clergymen and the entire staffing policy is solely determined by the church or religious society itself in accordance with the Constitution of the Slovak Republic.

¹ According to http://www.sme.sk/clanok_tlac.asp?cl=3597850 from the TNS SK Agency and Trend weekly, September 2007.

All the remaining expenses associated with the functioning and operation of church entities are covered by churches themselves. Sources of this church funding include in particular revenues from their own assets, in-church collections, donations by individuals and legal entities, material support from foreign church organisations, subsidies from local governments, grant programmes, etc. Churches use their own resources to cover congregational expenses (costs of maintenance and operation of churches and presbyteries, including the remuneration of parish clerks, organists and cleaners, costs of energy supplies, etc.) and costs of church administration at the parish level.

The state does not subsidise the activity and operation of monastic associations with the exception of salaries of higher superiors (36 persons in 2008). Maintenance of cultural monuments owned by churches (23% of the total number of immovable national cultural monuments) is financed by churches from their own resources. However, they can apply for a subsidy via a grant system of the Ministry of Culture entitled "Let's Reconstruct Our House".

For the majority of churches subsidies from the state budget form an essential part of their revenues. This particularly applies to churches that have a small number of believers and that have been operating on our territory for a relatively short period of time, as a result of which their material base only consists of sacred buildings. Out of eighteen registered churches a total of thirteen claim their right to subsidies in accordance with the Act.²

The salaries of clergymen and their specific levels are provided by the state in accordance with Decree of the Government of the Slovak Republic No. 299/2007 Coll. of 13 June 2007, on the regulation of personal emoluments provided to clergymen of churches and religious societies, as amended by Decree of the Government of the of Slovak Republic No. 611/2008 Coll., which came into effect on 1 January 2009. Financial resources for basic salaries of clergymen, the manner and rate of their increase, conditions for awarding seniority increase and the respective pay levels are defined by the government in the above Decree. The salaries of clergymen are subject to regular annual revaluation. The revaluation rate depends on, and is identical to, the revaluation of the salaries of public servants. In 2009 this rate amounts to 7%.

As at 31 December 2008 the registered number of clergymen financed from the state budget totalled 3,502 persons and an average clergyman's salary amounted to SK 14,095 (EUR 467). State contributions to churches represent in aggregate 0.26% of the 2009 state budget.

2. Previous Development and Vision

In principle, the Ministry of Culture of the Slovak Republic started to consider a possible fundamental reform of the system of church funding immediately after 1990. Naturally, at first, its steps were cautious and the state focused on the settlement of the issue of church property restitution. In connection with the preparation of a legislative solution to property restitution to churches and religious societies their gradual economic independence was anticipated along with the creation of conditions for maximum independence from the state. Hence in 1992 the Government of the Slovak Republic adopted interim period principles for 1994–1998, when the state participated in financing the needs of churches. The restitution of church property was believed to considerably improve the economic independence of churches.

Gradually, in the second half of the 1990s, further alternatives for approaching the issue of church funding emerged. The following options came under consideration, namely the preservation of the existing system of church funding from the state budget, a system of tax assignment like in Italy and Spain (this form of funding was favoured by the Catholic church) and funding by means of a special church fee (this system was favoured by the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Slovakia; it involved a combination of church tax and tax assignment and the taxpayer's obligation to determine the beneficiary of a portion of his/her net income and assign it to a church or a cultural (state) institution). Financial contributions to

¹⁷⁹ Mainly for dogmatic reasons, five entities do not claim their right to subsidies from the state budget, namely Christian Brethren Assemblies, Jehovah's Witnesses, the New Apostolic Church, the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints and the Baha'i community.

churches deducted from tax were also suggested as a possible solution, which was favoured by minor evangelical churches. However, in fact minor churches supported the preservation of the state subsidy system.

The preparation of a bill on church funding in 2001 and 2002 represented an attempt to change the status quo. The bill retained the essence of the hitherto applied pattern of economic security for churches, the difference being that the provision of financial assistance to churches was limited according to the congregation size of each church. It reflected the specific conditions of their activities by a classification based on size. The salaries of a defined number of clergymen were to be subject to regular revaluation. If the church exceeded its designated number of priests, it would have to cover their salaries others from its own resources. The bill also provided for a state contribution to cover the salaries of a certain number of church maintenance personnel as well as to partially fund their additional costs. The bill was passed in April 2002 and it was included in the agenda of the last parliamentary session before the elections. However, in May 2002 the deputies voted against discussing the bill.

A significant factor affecting the current form of relations between the state and churches in Slovakia consists in contractual documents such as the ratified Basic Treaty between the Slovak Republic and the Holy See signed in the Vatican on 24 November 2000, contractual documents on the Roman Catholic Church and the Greek Catholic Church in the Slovak Republic and an adopted Treaty between the Slovak Republic and Registered Churches and Religious Societies of 11 April 2002 regulating the status of eleven registered churches.

From the aforementioned general treaties, an obligation arises to conclude four partial agreements regulating the activities of churches in the army, police corps and prisons as well as in education, which have already been approved. Agreements on church funding and implementation of the right to conscientious objection have not been approved yet and their preparation is an issue that has to be mutually agreed between churches and the state.

The proposed solution in the neighbouring Czech Republic could be inspired by the example under review in Slovakia and would also address the conclusion of an international and domestic agreement between the state and churches. Treaties prepared in a similar way and with a similar content have been concluded between the Vatican and e.g. Italy or Hungary. Individual agreements with other relevant churches, though naturally at a national level, could have a parallel nature and content. According to available opinion polls, finding a solution to this issue would represent a positive signal with respect to public opinion and would also partially lead to a standardisation and modernisation of the relation between the state and churches in the European context.

The increasing trend of growing expenses from the state budget to fund churches, which considerably affects the budget of the relevant section of the Department of Culture, is becoming a challenge from the long-term perspective. As mentioned above, based on the current legislation the state assumed the obligation to fund the salaries of priests, which are subject to annual revaluation, but has no instrument with which to influence their number. On the other hand, the state has the obligation to conclude a partial international treaty on the funding of the Catholic church as well as similar national treaties with the remaining churches. Though none of the existing proposed funding patterns, e.g. tax assignment, church tax, state subsidy system or progressive self-financing, has broad support on the part of the general public and political representatives, it is time to seek a way out and find a solution adapted to Slovak needs and reality. In view of the above facts, the state should take the initiative and start to prepare comprehensive legislation on church funding on the basis of a new arrangement and agreement based on consensus.

Financování církví v Polsku

Monika Piszcz-Czapla • Mariusz Radajewski

Ústava Polské republiky ze dne 2. dubna 1997 ve svém článku 53 odstavec 1 zaručuje všem občanům svobodu vyznání a náboženství. 11. května 2009 bylo registrováno 166 církví a dalších náboženských sdružení jako právnická osoba a vstoupilo do vztahu se státem:

- 1) Katolická církev v Polské republice na základě mezinárodní dohody – konkordátu mezi Polskou republikou a Apoštolským stolcem a na základě zákona o vztazích mezi státem a katolickou církví v Polské republice,
- 2) 14 jiných církví a náboženských sdružení fungujících na základě zvláštních zákonů regulujících vztahy se státem, včetně
 - a) 12 církví založených na křesťanské doktríně,
 - b) 1 sdružení založeného na judaistické doktríně,
 - c) 1 sdružení založeného na islámské doktríně.
- 3) 151 církví a jiných náboženských sdružení zapsaných do registru církví a jiných náboženských sdružení.

Podle článku 10 bod 2 zákona ze 17. května 1989 o zárukách pro svobodu svědomí a vyznání a stát ani ostatní státní organizace nepodporují a nedotují církve ani jiné náboženské instituce. Výjimky z tohoto pravidla upravují jiné zákony nebo se pravidla stanovují na jejich základě.

Jako výjimku lze přijmout činnost Církevního fondu. Církevní fond byl založen na základě zákona z 20. března 1950 o převzetí nezczizitelného majetku státem, který poskytoval záruky duchovním ve farnostech ve vztahu k vlastnictví far a zřizování církevního fondu. Církevní fond je obchodovatelný majetek, který podle zásad zákona z 20. března 1950 o převzetí nezczizitelného majetku státem je tvořen příjmy z nemovitostí v té době převzatých od církví a jiných náboženských organizací a státními dotacemi určenými Radou ministrů. Příjmy z nemovitostí, které se stávají majetkem státu a které v minulosti patřily církvím a jiným náboženským sdružením, měly být rozděleny pouze na církevní a charitativní účely. Tyto nemovitosti však nikdy nebyly zaneseny do registru. Příjem z těchto nemovitostí nebyl odhadnut, přestože to zákon jasně požadoval. V důsledku toho jsou jediným zdrojem financování církevního fondu dotace ze státního rozpočtu. Výše příspěvku do církevního fondu je každoročně definována zákonem o rozpočtu. Zákon o rozpočtu z 6. ledna 2009 stanovil rozpočtovou dotaci do církevního fondu ve výši 99.429.000 PLN.

Účely, pro které mohou být určeny zdroje z církevního fondu, lze rozdělit do tří skupin. První skupina zahrnuje závazek platit část příspěvků na sociální a zdravotní pojištění za duchovní. Objem peněz vyčleněných z fondu na tento účel je stanoven ustanoveními příslušných zákonů. Při určování účelu fondu je nutné vzít v úvahu čl. 86, odst. 4 zákona z 27. srpna 2004 o příspěvcích na zdravotní péči financovaných z veřejných financí. Toto ustanovení jasně stanoví, že z církevního fondu budou prostředky určeny i jako příspěvek na zdravotní pojištění seminaristů, postulantů, noviců, junioristů a duchovních, kteří nejsou plátcí daně z příjmů.

Významná většina církevního fondu je určena na financování příspěvků na pojištění duchovních. Po změnách v systému financování pojištění duchovních, které vstoupily v platnost 1. ledna 1999, bylo do roku 2002 věnováno z církevního fondu na tento účel více než 80 % prostředků (91,9 % – v roce 2001). V minulosti byl příspěvek církevního fondu na pojištění duchovních v poměru k celkovému objemu fondu menší (v letech 1990–1994 nepřekročil 50 %).

Druhou skupinou účelů, na které byly určeny prostředky z církevního fondu, byly různé humanitární činnosti prováděné církvemi a jinými náboženskými organizacemi. Právní úprava za ně uznává charitativní, vzdělávací a pečovatelské aktivity a iniciativy zaměřené na boj se sociální patologií. Na žádost právnických osob církví a náboženských organizací mohou být

z církevního fondu jako dotace přiděleny prostředky na konkrétní investice pro shora uvedené účely. Počet a objem dotací závisí na objemu prostředků, které má církevní fond k dispozici.

Zprávy o činnosti fondu z let 1992–2002 ukazují, že 41–47 % prostředků fondu vyčleněných na dotace (tj. zbývajících po vypořádání závazků s Úřadem pro sociální zabezpečení) je věnováno na církevní humanitární činnost. Dotace jsou udělovány hlavně na renovaci, modernizaci a rozšiřování institucí, jako jsou střediska sociální péče, rehabilitační a zdravotní střediska, hostely pro bezdomovce, domovy důchodců, specializované domovy pro lidi se závažným postižením, zdravotnická střediska, střediska pro zvláštní péči, domovy pro svobodné matky, jídelny, penziony, školy, mateřské školky, sirotčince a dětské domovy. Žádosti o dotace na humanitární činnost podávají hlavně instituce katolické církve, které tak dostávají převážnou většinu z finančních prostředků vyčleněných na tuto činnost (podle zpráv dostávají více než 90 % prostředků z fondu věnovaných na humanitární pomoc).

Církevní fond vyčleňuje finanční prostředky na ochranu a záchranu sakrálních budov. Podle platného nařízení mohou být prostředky z církevního fondu použity zejména na rekonstrukce, restaurování a renovace sakrálních budov historické hodnoty. Způsob poskytování dotací je analogický se systémem žádostí o dotace na humanitární činnost.

Navíc je v Polsku možnost získat ze státního rozpočtu dotaci na kulturní činnost, která se soustřeďuje na záchranu památek. Jsou to dotace z prostředků, kterými disponuje jiné ministerstvo, než je ministerstvo pro denominace a národnostní a etnické menšiny. Může to být např. ministerstvo pro kulturní a národní dědictví, které může podle článku 73 zákona o záchraně a péči o památky z 23. června 2003 poskytnout účelovou dotaci na restaurační a renovační práce nebo stavební práce na památkách zapsaných do registru památek.

Podle pravidel určených pro státní univerzity je financována (s výjimkou investičních nákladů) činnost např. Pontifikální teologické akademie v Krakově. V roce 2006 byly také schváleny zákony umožňující financování pontifikálních teologických fakult ve Varšavě a Vratislavi (nevztahuje se na financování stavebních investic). Náboženské subjekty mohou dále získávat dotace určené pro subjekty provádějící specifickou činnost. Např. školy provozované církevními institucemi mohou získat dotace podle pravidel platných pro školy provozované nestátními subjekty podle zákona o vzdělávacím systému ze 7. září 1991. Je však nutné uvést, že tyto dotace nejsou ve skutečnosti dotace církvím, protože jsou určeny na poplatky a studenty.

Abyste bylo opravdu zaručeno právo církví a jiných náboženských organizací na získávání finančních prostředků formou darů od věřících, byly sbírky příspěvků pro účely spojené s činností náboženských institucí vyňaty ze zákona o veřejných sbírkách. V článku 13 písm. a) uvedeného zákona se praví, že jeho ustanovení se nevztahují ani na sbírky pro náboženské účely, charitativní, akademické a vzdělávací aktivity pořádané církví, ani na podporu duchovních a členů řádů. To znamená, že veřejné sbírky pro tyto účely nemusí mít schválení vyžadované podle článku 1 tohoto zákona. Ustanovení tohoto zákona se však nevztahují pouze na tyto veřejné sbírky pořádané v kostelích, kaplích a na jiných místech za zvláštních okolností obecně uznávaných v konkrétním prostředí a organizované tradičním zavedeným způsobem.

Daňová řešení týkající se příjmů ze zákonné neobchodní činnosti (např. prostředky z příspěvků věnovaných věřícími na náboženské účely) mají pro církve a jiné náboženské organizace velký význam. Tyto příjmy nepodléhají dani z příjmu právnických osob a navíc pro ně neplatí povinnost vést účetnictví v souladu s obecnými zákony o daních.

The Financing of Churches in Poland

Monika Piszcz-Czapla • Mariusz Radajewski

The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 in article 53 paragraph 1 ensures the freedom of faith and religion to everyone. On the day of 11 May 2009, 166 churches and other religious associations were corporate bodies and have entered into relations with the State:

- 1) the Catholic Church in the Republic of Poland under the international agreement - the Concordat between the Republic of Poland and the Apostolic See and the statutes on relation of the State to the Catholic Church in the Republic of Poland,
- 2) 14 other churches and religious associations operating on the basis of separate statutes regulating their relations with the State, including
 - a) 12 churches originating by doctrine from Christianity,
 - b) 1 association originating by doctrine from Judaism,
 - c) 1 association originating by doctrine from Islam.
- 3) 151 churches and other religious associations entered to the Register of churches and other religious associations.

Pursuant to article 10 point 2 of The Act of 17 May 1989 on Guarantees of the Freedom of Conscience and Faith, State and other unit state organizations do not grant and do not subsidy churches and the other faith institutions. Exceptions from this rule are regulate in other bills or rules which are made on their base.

As the exception it can be accept activity of the Church Fund. The Church Fund was established on the basis of the Act of 20 March 1950 on taking over by the State of mortmain, providing guarantee to parish priests in respect of possessing farms and establishing the Church Fund. The Church Fund is the business assets, which according to the principles of the Act of 20 March 1950 on taking over by the State of mortmain were to be established from the income from real property taken over at that time by the state from churches and other religious organization and from state subsidies defined by the Council of Ministers. The income from the property which became the state possession and which had earlier belonged to churches and other religious organizations were to be allocated only for church and charity purposes. Such property was not, however, entered into the register. The income from such property were not estimated in spite of a clear obligation stipulated in the Act. As a consequence, the only source of financing the Church Fund is subsidies from the state budget. The amount of the contribution to the Church Fund is defined every year in the Budget Act. The Budget Act of 6 January 2009 defined the budget subsidy for the Church Fund for the year 2009 in the amount of PLN 99,429,000.

The purposes for which the resources from the Church Fund may be allocated can be sorted in three groups. The first one includes the obligation to pay part of contributions to social and health insurance of clergymen. The amount of money allocated for this purpose from the Fund is fixed by the provisions of relevant acts. When defining the purposes of the Fund, Article 86 (4) of the Act of 27 August 2004 on health care benefits financed from public funds should be taken into consideration. It clearly stipulates that the means from the Church Fund will also be allocated for the contributions to health insurance of seminarists, postulants, novices, juniorists and clergymen who are not income tax payers.

The significant majority of the Church Fund is allocated for the financing of contributions to the insurance of clergymen. Following the changes introduced in the system of financing the insurance of clergymen, which became effective on 1 January 1999, over 80% of means from the Church Fund were allocated for this purpose until 2002 (91.9% - in 2001). Before

that, the contribution of the Church Fund to the purposes related to the insurance of clergymen in relation to total amount of the Fund had been smaller (in the years 1990-1994 it did not exceed 50%).

The second group of purposes for which means from the Church Fund can be allocated includes various humanitarian activities carried out by churches and other religious organizations. The regulations in force clearly allow for the charity, educational and care activities as well as initiatives aimed at combating social pathologies. Upon the request of legal persons of churches and religious organizations, subsidies from the Church Fund can be allocated for specific investments related to the pursue of above-mentioned purposes. The number and amount of subsidies depends on the amount of means of the Church Fund.

The reports on the activity of the Fund in the years 1992-2002 indicate that usually 41-47% of the funds intended for subsidies (i.e. remaining after the settlement of liabilities to the Social Insurance Institution) are allocated for the church humanitarian activity. The subsidies are granted mainly for renovation, modernization and expansion of such institutions as: social welfare centres, rehabilitation and health care centres, hostels for the homeless, old people's homes, specialist homes for people with severe handicaps, health care centres, special care centres, single mother homes, eating places, boarding houses, schools, kindergartens, orphanages and children's homes. Applications for subsidies to the humanitarian activity are submitted mainly by the institutions of the Catholic Church, which thus receive the vast majority of funds allocated for this purpose (according to the reports, they are granted over 90% of all means of the Fund expended on the humanitarian activity).

The Church Fund allocates the means for the protection and salvage of sacred buildings. Pursuant to the regulations in force, the means of the Church Fund may be used in particular for the reconstruction, restoration and renovation of sacred buildings of historical value. The mode of granting subsidies is analogous to the one applying to the subsidies for the humanitarian activity.

Moreover in Poland there is a possibility of subsidy from the state budget the culture activity which is relative to save of the monuments, from funds, which are in dispose of ministers others than minister of Denominations and National and Ethnic Minorities. It could relate, for example, to minister of Culture and National Inheritance, which, according to article 73 of The Act of 23 July 2003 on saving and care about the monuments, can gives purposeful subsidy for financial restoring and renovating works or building-works on monuments which are state in monuments register.

Under the rules specified in respect of state universities, except for the financing of costs related to the execution of fixed assets under construction serving the educational process, the activity of e.g. the Pontifical Academy of Theology in Cracow is financed. In 2006, the acts providing for the financing of the Pontifical Faculty of Theology in Warsaw and Wrocław (except for financing the costs of the implementation of construction investments) were also passed. Religious entities can also receive subsidies generally intended for entities carrying out a specific activity. For example, schools operated by church institutions receive subsidies under the general rules applying to schools operated by non-public entities pursuant to the Act of 7 September 1991 on the System of Education. It needs to be stated, however, that these subsidies are not, as a matter of fact, state subsidies for churches because they are targeted at charges and students.

In order to really guarantee the right of churches and other religious organizations to receive funds due to the dedication of believers, the collection of contributions for the purposes closely connected with the activity of religious institutions was excluded from the Act on public collections. Article 13 (a) of the said Act stipulates that its provisions do not apply either to the collection of contributions for religious purposes, to charitable, academic and educational activities taken by the Church or to the support of clergymen and monks. This means that the public collection of contributions for these purposes does not require authorizations provided

for in Article 1 of the Act. The provisions of the Act do not apply, however, only to such public collections which are held within church premises, in chapels, places and under circumstances commonly recognized in a specific neighbourhood and organized in a traditionally fixed way.

Tax solutions concerning the income from non-business statutory activity (such as means from contributions donated by believers for religious purposes) are also of great significance to churches and other religious organizations. Such income are not subject to corporate income tax and moreover, bookkeeping obligations imposed by general tax regulations do not apply to them.

Financování církví v Rumunsku

Adrian Lemeni

1. Přímá finanční podpora církvím

a) Podporuje stát finančními příspěvky činnost církví?

Podle ústavního principu o podpoře náboženským vyznáním poskytuje stát mj. finanční pomoc církvím a náboženským společnostem, veřejně prospěšným právnickým osobám, přičemž uznává jejich duchovní, vzdělávací, sociálně-charitativní a kulturní úlohu a úlohu sociálního partnera, stejně jako jejich status účastníků na sociálním smíru.

b) Jakým způsobem? Jsou finanční příspěvky účelově vázány?

Ze státního rozpočtu v mezích rozpočtových opatření jsou prostřednictvím ministerstva kultury, náboženských záležitostí a národního dědictví přidělovány finanční prostředky na obnovu a zachování sakrálních budov, které jsou historickými památkami, a předmětů movitého majetku národního kulturního dědictví, které náleží uznaným církvím a náboženským společnostem. Tyto prostředky mají doplňovat vlastní finanční prostředky církví a náboženských společností nezbytné na údržbu a fungování náboženským obcí s nízkými příjmy nebo bez příjmů, pro vytváření a údržbu expozic v muzeích náležejících těmto obcím nebo jimi spravovaných, pro výstavbu a opravy administrativních diecézních středisek, středisek náboženských společností a center teologického vzdělávání uznaných církví a náboženských společností a pro výstavbu a opravy sakrálních budov, pro získávání budov nezbytných pro aktivity náboženských obcí a sociální a lékařské aktivity jimi podporované, pro výstavbu, zařízení a opravy budov určených jako instituce sociální a lékařské pomoci podporované těmito obcemi, stejně jako pro podporu některých aktivit domácí či zahraniční povahy vyvíjených rumunskými církvemi a náboženskými společnostmi.

Rumunský stát podporuje, na jejich žádost, náboženské společnosti uznané na základě zákona č. 489/2006 o náboženské svobodě a obecném postavení církví a náboženských společností za účelem uhradit mzdu duchovních: zaměstnanci z vrcholného vedení církví a náboženských společností (vedoucí představitelé, nejvyšší duchovní) jsou na podobné úrovni jako vysoce postavení úředníci a pobírají měsíční mzdu; vedoucí zaměstnanci církví a náboženských společností pobírají podporu ve formě měsíční základní mzdy, která se odvíjí od vykonávané funkce a je na úrovni základních mezd stanovených v zákoně o zaměstnancích ve státním předuniverzitním vzdělávacím systému; duchovní pracující v náboženských obcích pobírají měsíční základní mzdu ve výši 65 % základních mezd stanovených v zákoně o zaměstnancích ve státním předuniverzitním vzdělávacím systému, a to s ohledem na dosažené vzdělání, dosaženou úroveň odbornosti a na délku období, po které tyto osoby pracují v oblasti duchovní činnosti církví a náboženských společností v Rumunsku.

Stát dále přiděluje finanční prostředky na podporu rumunských náboženských obcí působících v zahraničí, které svými specifickými aktivitami propagují rumunské duchovní a kulturní dědictví.

Náboženské obce náležící k církvím a náboženským společnostem uznaným v Rumunsku, stejně jako náboženské obce a zákonem schválené a akreditované teologické vzdělávací instituce, které jim podléhají a které nejsou součástí státního systému vzdělávání, dostávají ze státního rozpočtu podporu ve formě příspěvků, které mají zajistit naplnění práva na mzdu, jež nepokryjí vlastní finanční prostředky příslušných úřadů a místních náboženských obcí.

c) Jaké církve jsou státem financovány (všechny registrované, jen některé apod.)?

Jakým způsobem lze získat status církve, jejíž činnost stát finančně podporuje?

Uznané církve a náboženské společnosti dostávají od státu finanční podporu na žádost. V Rumunsku působí 18 zákonem uznaných církví a náboženských společností, z nichž následující požadují státní podporu: rumunská pravoslavná církev, srbská pravoslavná diecéze,

římskokatolická církev, rumunská církev sjednocená s Římem (řeckokatolická), arménská církev, ruská církev starého ritu, reformovaná církev, evangelická církev augsburského vyznání, evangelická luteránská církev, unitářská církev, křesťanská církev evangelíí, rumunská evangelická církev, křesťanské letniční hnutí, židovská náboženská společnost a muslimská náboženská společnost. Některé církve a náboženské společnosti z podstaty svého učení neakceptují státní finanční pomoc a nevyžadují ji. Patří mezi ně církev adventistů sedmého dne, baptistická církev a náboženská organizace *svědků Jehovových*.

Státní uznání jako církev a náboženská společnost je získáváno usnesením vlády vydaném na základě návrhu ministerstva kultury, náboženských záležitostí a národního dědictví. Uznány jsou takové církve a náboženské společnosti, které svými aktivitami a počtem věřících poskytují záruku udržitelnosti a stability. Náboženské společenství, které žádá uznání, podává žádost na Ministerstvu kultury, náboženských záležitostí a národního dědictví a poskytne následující doklady: důkaz, že je založena legálně a že na rumunském území funguje jako náboženské společenství nepřetržitě po dobu alespoň 12 let; originály seznamů členů obsahující alespoň 0,1 % rumunských obyvatel trvale žijících v Rumunsku podle posledního sčítání lidu; své vyznání víry a stanov pro organizaci a fungování, které obsahuje jméno náboženského společenství, jeho ústřední a místní organizační strukturu, způsob vedení, řízení a dohledu, statutární orgány, způsob zakládání a rušení náboženských obcí, postavení jejích zaměstnanců, stejně jako ustanovení specifická pro to které náboženské společenství.

d) Jakým způsobem se určuje výše státního příspěvku určeného jednotlivým církvím?

Finanční podpora se církvím a náboženským společenstvem přiděluje poměrně, na základě počtu věřících, kteří se k ní přihlásili při sčítání lidu. Toto kritérium se však neuplatňuje mechanicky. Církve a náboženské společnosti s malým počtem věřících vlastníci však církevně-historické památky, které vyžadují akutní zásahy, dostávají k vyplácené podpoře doplňkové finanční prostředky.

e) Přiděluje státní podporu církvím jeden orgán, nebo více různých orgánů?

Většina finančních prostředků je přidělována prostřednictvím Ministerstva kultury, náboženských záležitostí a národního dědictví, ale mohou je přidělovat také orgány místní samosprávy. Mzdy církevních zaměstnanců z institucí veřejné bezpečnosti a zdravotních institucí mají na starosti příslušná ministerstva. Finanční prostředky potřebné na mzdy učitelů náboženství ve veřejném vzdělávacím systému, učitelů z institucí předvysokoškolského a vysokoškolského teologického vzdělávání, stejně jako na administrativní výdaje na budovy, kde se tyto vzdělávací aktivity odehrávají, jsou hrazeny z rozpočtu Ministerstva pro vzdělání, výzkum a vývoj.

f) Rozlišuje se nějakým způsobem mezi náklady na náboženské aktivity církví a náklady na jejich jiné obecně prospěšné činnosti?

Stát poskytuje finanční podporu rozlišenou podle druhu aktivit v souladu s žádostmi náboženských společností.

2. Zdroje finančních prostředků na financování církví

a) Existuje nějaká konkrétní metoda pro získávání finančních prostředků na podporu církevních aktivit, nebo jsou financovány ze státního rozpočtu?

V Rumunsku jsou církevní aktivity financovány ze státního rozpočtu, ale ne celou částkou. Výdaje na provoz církví a náboženských společností a na jejich aktivity jsou hrazeny v první řadě z jejich vlastních příjmů získaných a spravovaných na základě stanov té církve a náboženské společnosti. Církve a náboženské společnosti mohou od svých věřících vybírat poplatky na podporu svých aktivit.

b) Jaká je vaše zkušenost se systémem získávání finančních prostředků pro církve? Nemáme takovou zkušenost.

3. Nepřímá finanční podpora církvím

a) Mají církve nějaké daňové výhody? Jaké?

Církve a náboženské společnosti jsou osvobozeny od daně z příjmů, které byly získány z ekonomických aktivit a které jsou použity na udržení charitativní činnosti.

U územních rozhodnutí nebo stavebních povolení pro kostely či přístavby se nevyžaduje poplatek za potvrzení, oznámení a oprávnění.

Církve a náboženské společnosti neplatí daně z nemovitosti u budov, které se považují za církevní budovy církví a náboženských společností uznaných zákonem.

Církve a náboženské společnosti mají exkluzivní právo na výrobu a používání předmětů a majetku, které potřebují pro náboženské aktivity, v souladu se zákonem. Navíc jsou církve a náboženské společnosti osvobozeny od daně z přidané hodnoty z nákupu náboženských předmětů a kultovních oděvů, vydávání náboženských a teologických knih nebo knih s náboženským obsahem potřebných pro praktikování víry a také z majetku souvisejícího s náboženskými předměty.

b) Jsou daňově zvýhodněni dárci, kteří poskytují dar církvím?

Stát podporuje pomoc občanů náboženským organizacím prostřednictvím snížení daně z příjmu a také podporuje financování náboženských společností, v souladu se zákonem.

c) Mohou plátcí daně poskytnout část svých daní přímo církvím? Jak takový systém funguje v praxi? Lze poskytnout daňovou asignaci pouze církvím nebo i jiným neziskovým subjektům? Jaká je ochota plátců daní poskytovat takovou asignaci?

Daňoví poplatníci se mohou rozhodnout, že věnují 2 % z daně z příjmu určené do státního rozpočtu církvím a náboženským společenstvem. Tento systém se používá pro nevládní organizace a náboženská společenství.

4. Legislativa týkající se financování církví

a) Byly v systému financování církví za posledních 20 let provedeny nějaké změny?

Současná legislativa týkající se financování církví a náboženských společností byla vytvořena po pádu komunistického režimu v roce 1989. Přijetím zákona č. 489/2006 o náboženské svobodě a obecném postavení církví a náboženských společností byly provedeny legislativní úpravy s cílem zlepšit státní finanční podporu církvím a náboženským společenstvem.

b) Existují nějaké návrhy nebo plány na změnu systému financování církví ve vaší zemi? Jaké jsou to návrhy?

V současné době nemáme v úmyslu měnit stávající systém financování církví a náboženských společností.

The Financing of Churches in Romania

Adrian Lemeni

1. Direct financial support to churches

a) Does the state support the activities of churches with financial contributions?

According to the constitutional principle of supporting denominations, the State grants, inclusively, financial aid to the religious denominations, public-utility legal entities, whereas it recognizes their spiritual, educational, social-charitable, cultural and social partnership role, as well as their status as factors of social peace.

b) How? Are the financial contributions earmarked for specific purposes?

There are granted from the state budget, within the limits of the budgetary provisions, by the budget of the Ministry of Culture, Religious Affairs and National Patrimony, funds for the restoration and conservation of the worship buildings that are historical monuments and of the goods from the mobile national cultural patrimony belonging to the recognized denominations, for the completion of their own funds necessary for the maintenance and functioning of the religious units with low incomes or without incomes, for the arrangement and maintenance of the museums held or administrated by them, for the construction and repair of the administrative centers of the dioceses or of the denomination centers and of the theological education unit centers property of the recognized denominations, for the construction and repair of the worship buildings, for the acquisition of buildings necessary for the carrying out of the activities of the religious units and of the social and medical assistance supported by them, for the construction, arrangement and repair of the buildings destined as social and medical assistance institutions of the denomination units, for the activities of social and medical assistance supported by this, as well as for the support of some actions of internal and international character performed by the religions from Romania.

The Romanian State supports the denominations, recognized through the Law 489/2006 *on the Freedom of Religion and the General Status of Denominations*, at their request, in order to pay the salary of the clergy: the personnel of the leadership of the denominations (leaders of denominations, hierarchs) is assimilated to the staff hired in high official positions and benefits of a monthly remuneration; the personnel of the leadership of the religions, other than those already mentioned, benefits of a monthly basis salary support, according to the positions held, at the level of the basis salaries established by the law regarding the didactic personnel from the pre-university state system of education; the clerical personnel activating in the religious units benefits of a monthly basis salaries in the amount of 65% of the basis salaries established according to the law regarding the didactic personnel from the pre-university state system of education, adequate to the level of studies, the professional grade obtained and the seniority in the field of the clerical activity held within the denominations in Romania.

The State allocates funds also for the support of the Romanian religious units from abroad, who are developing special activities in order to promote the Romanian spiritual and cultural patrimony.

The units belonging to the recognized religious denominations from Romania, as well as the units and legally authorized and accredited theological institutions of education subject to them and non-integrated in the state system of education receive from the state budget a support in the form of contributions, which is to secure the completion of the salary rights not covered from the personal funds of the respective central and local religious units.

c) Which churches are financed by the state (all registered churches or only some churches, etc.)? How can a church gain the status of a church financially supported by the State?

The recognized Churches are receiving financial support from the State, at request. In Romania are recognized, by law, 18 denominations. Among these, the following denominations are requiring for support from the State: Romanian Orthodox Church, Serbian Orthodox Bishopric, Roman-Catholic Church, Romanian Church United with Rome (Greek-Catholic), Armenian Church, Russian Old-Rite Church, Reformed Church, Evangelical *Confessio Augustana* Church, Evangelical Lutheran Church, Unitarian Church, Christian Church of the Gospel, Romanian Evangelical Church, Christian Pentecostal Denomination, Jewish Denomination and Muslim Denomination. Some denominations, who, due to their doctrinal conception, do not accept financial support from the State, don't require this support; these denominations are: Adventist Seventh-Day Church, Baptist Church and Religious Organization *Jehovah's Witnesses*.

Recognition by the State as a denomination is acquired through a Government Decree, following a proposal submitted by the Ministry of Culture, Religious Affairs and National Patrimony, and goes to religious associations that, through their activities and number of worshippers, provide guarantees of sustainability and stability. A religious association that requests recognition as a denomination shall apply at the Ministry of Culture, Religious Affairs and National Patrimony, and shall provide the following documents: proof they are legally established and have been operating uninterruptedly on Romanian territory, as a religious association, for at least 12 years; the original membership lists containing a number of Romanian citizens resident in Romania equal to at least 0.1% of Romania's population, according to the latest census; their own declaration of faith and bylaws for organization and operation, that include: name of the denomination, its central and local organization structure, form of leadership, management and oversight, representative bodies, manner of establishing and dismantling of denomination units, status of its employees, as well as provisions specific to the respective denomination.

d) What is the method of determining the level of state contribution to each church?

The financial support is allocated to each church, proportionally with the number of members recorded at the census. But this criterion is not applied by rote. In the case of the churches with a small number of members and who are having churches-historical monuments that necessitate urgent interventions, these receive supplemental funds towards those behooved.

e) Is the financial support provided to churches through one authority or through a number of different authorities?

The majority of funds are allocated through the Ministry of Culture, Religious Affairs and National Patrimony, but these can also be allocated through the authorities of local public administration; the remuneration of the clerical personnel from the public safety and health institutions is realized through the referral ministries. The funds necessary for the remuneration of the religion teachers from the public education system, of the teachers from the institutions of pre-university and university theological education, as well as the administrative expenses for the buildings in which are taking place these activities are covered through the budget of the Ministry of Education, Research and Innovation.

f) Is any distinction drawn between the costs of the religious activities of churches and the costs of their other generally beneficial activities?

The State grants, differenced, on type of activities, financial support compliant to the requisitions of the religious denominations.

2. Sources of funds to finance churches

a) *Is there any specific method to raise funds to support church activities, or are they financed by the national budget?*

In Romania the financing of the church activities is realized from the state budget, but the financing is not integral; the expenditures for maintaining denominations and for their activities are financed primarily from their own income, as created and managed under their bylaws. The denominations can set contributions from their worshippers in order to support their activities.

b) *What is your experience with the system of raising funds for churches?*

This is not the case.

3. Indirect financial support to churches

a) *Do churches have any tax advantages? Which?*

Religious cults are tax-exempt for the incomes which are used to sustain charity activities obtained from economic activities.

The tax for certificates, notifications and licenses is not obligated for urbanism certificates or building permit for the churches or annex building.

Churches do not pay taxes for the buildings which are to be considered church buildings of the religious cults recognized by law.

The cults have exclusively the right of producing and use objects and goods needed for cultic activities, in conformity with the law. Furthermore, religious cults are exempted from paying the added-value tax for religious articles and cultic clothes delivery, the printing of the cultic and theological books, or books with religious content needed for practicing the cult, and also the goods assimilated as cultic articles supply.

b) *Do donors giving gifts to churches have any tax advantages?*

The State promotes the support given for cults by citizens through income tax deduction and encourages funding for cults, in conformity with the law.

c) *May taxpayers choose to earmark part of their taxes directly to churches? How does such a system work in practice? Does this system apply only to churches or also to other non-profit entities? To what extent are taxpayers willing to earmark part of their taxes to churches and for other specific uses?*

The tax payers may choose to allot 2% from the income tax owed for the State budget towards religious cults; this system is applied for NGO's and Religious Associations.

4. Legislation on church financing

a) *Have any changes been made in the financing of churches over the last 20 years?*

Current religious cults financing legislation was created after the fall of the communist regime in 1989; after the issue of the Law 489/2006 on the Freedom of Religion and the General Status of Denominations, there were legislation modifications in order to improve the financial support given to the religious cults by the State.

b) *Are there any proposals or plans to change the system of church financing in your country? What are the proposals?*

At this time, we are not intent to change the current religious cults funding system.

Financování církví a náboženských společností v České republice

Pavla Bendová

Přestože se ve svém příspěvku chci zabývat převážně financováním církví a náboženských společností (dále také „CNS“) v průběhu 20. století až do současnosti, je třeba alespoň stručně zmínit vývoj financování CNS na konci 18. století a v průběhu 19. století. Některé instituty vzniklé v tomto období a vztahující se k financování CNS se totiž následně uplatňovaly i ve 20. století.

Financování CNS v Českých zemích bylo vícezdrojové, skládalo se zejména z:

- a) výnosů náboženských fondů
- b) výnosů vlastního majetku
- c) příspěvků podle starodávného patronátního práva
- d) příspěvků poskytovaných státem, případně obcemi
- e) sbírek, darů a příspěvků členů CNS

Zemské náboženské fondy byly vytvořeny za vlády Josefa II., který v roce 1781 zrušil kláštery, které se nezabývaly vzděláním, vědeckou činností, zdravotnictvím či charitou, a jejich majetek soustředil v těchto náboženských fondech, později sloučených do Náboženské matice. Jmění náboženských fondů spravoval stát a výnosy z nich byly určeny pro podporu katolické církve. V případě schodku byl majetek náboženských fondů doplňován státní půjčkou, která však musela být a byla přednostně splácena v letech, kdy náboženské fondy vykazovaly přebytek.

Dalším zdrojem financování CNS byly **výnosy vlastního majetku**. Fary, kostely, u nekatolíků pak náboženské obce apod. získávaly tento majetek darováním, odkazy a dalšími způsoby. Výnosů vlastního majetku se užívalo na opravy a provoz kostelů a dalších budov, ale i na hmotné zabezpečení duchovních.

Na církevní majetky přispívali také tzv. **patroni**, jak soukromí, tak veřejní, např. náboženské fondy. Patron kostela nepřispíval pouze na opravy budovy, ale zajišťoval také potřeby faráře, tedy v podstatě jeho plat. Patronátní práva během staletí zanikala, ale mnoho jich existovalo ještě v době února 1948. Teprve zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, přešly veškeré soukromé a veřejné patronáty na stát.

Od roku 1885 se stát tzv. **kongruovými zákony** zavazoval doplňovat prostřednictvím náboženských fondů příjmy duchovních v katolické duchovní správě. Později byla přiznána kongrua i některým jiným církvím státem uznávaným, např. pravoslavné církvi, ale protože se jejich fondy netýkaly, musela jim být vyplácena jako dotace ze státních prostředků přímo.

První republika dosavadní kongruové zákony převzala. Výše dotace na kongruu rostly, a to v důsledku odejmutí značného množství půdy v rámci I. pozemkové reformy, která byla ukončena v r. 1930. Dalším důvodem růstu těchto dotací bylo i přiznání platů duchovním CNS za některé veřejné služby, např. vedení matrik apod. v roce 1926.

Během nacistické okupace byly některé církevní majetky v odtrženém pohraničí zkonfiskovány a převedeny na Velkoněmeckou říši. Po roce 1945, kdy už byla Československá republika pod silným vlivem komunistické strany, byla provedena revize I. pozemkové reformy a po únoru 1948 byla provedena další radikální pozemková reforma, kdy byl zkonfiskován prakticky veškerý zemědělský a lesní majetek CNS. Řeholníci byli internováni a byla jim odňata značná část klášterních objektů. Nejvíce majetku, asi 90 %, bylo zabaveno Církvi římskokatolické. CNS byly zbaveny své ekonomické základny, a byly tak zcela odkázány na státní pomoc. V roce 1949 byl přijat zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, kterým na sebe stát převzal financování CNS.

Vznik přímé ekonomické závislosti CNS na státu prohloubil výkon státní kontroly. Stát na sebe zcela převzal rozhodovací pravomoci v církevních otázkách. Rozhodoval o státním souhlasu, bez kterého nemohl duchovní svůj úřad vykonávat a ani být placen ze státního rozpočtu podle zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení CNS. Vedle financování osobních požitků duchovních na sebe stát zákonem č. 218/1949 Sb. převzal i závazek pečovat o církevní stavby a další církevní majetek. Tento závazek však neplnil. Řada kostelů a církevních kulturních památek byla tak za komunistické vlády velmi vážně poškozena a některé byly zcela zničeny.

Po roce 1989 došlo k obnovení plné náboženské svobody. Majetkoprávní vztahy mezi CNS na straně jedné a státem na straně druhé však zůstaly nedořešeny. V letech 1990–91 byla vydána jen malá část církevního majetku řeholním řádům a kongregacím, jednalo se o přibližně 170 klášterů. Hlavní zdroj udržování těchto budov sloužících jako sociální zařízení, školská zařízení, nemocnice apod., tedy hospodářské pozemky, však restituovány nebyly. V letech 1997–1998 došlo exekutivní cestou k dalšímu vydání nepatrné části církevního majetku určitým církevním právníkům osobám.

Církevní restituce ale nadále zůstávají nedořešeny a systém financování CNS podle zákona č. 218/1949 Sb. přetrvává, tentokrát už ale bez otevřené snahy CNS ovládat. Ekonomická závislost církve na státu je však stále podstatná.

V současné době jsou CNS nadále financovány na základě zákona č. 218/1949 Sb. Jedná se ovšem jen o CNS, které mají na základě zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církve a náboženských společností, tzv. oprávnění k výkonu zvláštního práva být financovány ze státního rozpočtu.

Návrh na přiznání oprávnění k výkonu zvláštních práv může podat registrovaná CNS, která je registrována podle zák. č. 3/2002 Sb., nepřetržitě ke dni podání návrhu nejméně 10 let, zveřejňuje výroční zprávy, plní řádně závazky vůči státu a třetím osobám a počet věřících této CNS činí nejméně 1 promile obyvatel ČR podle posledního sčítání lidu, tj. cca 10 tis. věřících.

CNS, které mají výše uvedené oprávnění k výkonu zvláštního práva a jsou tedy financovány ze státního rozpočtu, je v současné době celkem 17.

Prostředky, které jsou církvím a náboženským společnostem na základě zák. č. 218/1949 Sb. poskytovány ze státního rozpočtu, jsou striktně účelově vázány:

- a) na platy duchovních včetně zákonného pojistného,
- b) na provozní náklady ústředí církve,
- c) a na opravy církevního majetku.

Výše platů duchovních se řídí nařízením vlády, podle kterého jsou duchovní zařazeni do platových tříd a stupňů podobně jako ostatní zaměstnanci státní správy. Po několika novelách nařízení vlády je však průměrný plat duchovních i nadále hluboce pod průměrným platem státního zaměstnance. Prostředky na platy duchovních včetně zákonného pojistného jsou jednotlivým CNS poskytovány na nahlášený počet duchovních v aktivní službě.

Pro rozdělování finančních prostředků na provozní náklady a opravy církevního majetku poskytované státem na základě zákona č. 218/1949 není žádné pravidlo. Od r. 1991 do r. 1999 se rozdělovaly tyto prostředky podle počtu věřících, od r. 2000 podle počtu duchovních, což u některých CNS vyvolalo neúměrný nárůst počtu duchovních. Od r. 2007 se po dohodě CNS zastoupených Českou biskupskou konferencí, Ekumenickou radou církví a Federací židovských obcí tyto prostředky rozdělují v poměru 69 % pro Církev římskokatolickou a 31 % pro ostatní CNS. Rozdělování je spravedlivější zvláště v položce opravy církevního majetku, a to i z toho důvodu, že církevní majetek Církve římskokatolické několikanásobně převyšuje majetek ostatních CNS.

Z výše uvedeného je patrné, že zákon č. 218/1949 Sb. nestanoví bližší podmínky pro poskytování prostředků ze státního rozpočtu na provozní náklady CNS a na opravy církevního majetku a jedná se o právní normu, která je věcně i terminologicky zastaralá.

Prostředky ze státního rozpočtu jsou CNS poskytovány přímo prostřednictvím odboru církví Ministerstva kultury ČR.

CNS patří z hlediska daňových zákonů v České republice k poplatníkům daně z příjmů právnických osob, kteří nejsou založeni nebo zřízeni za účelem podnikání. Zákon o daních z příjmů stanoví pro tuto skupinu poplatníků určitou odchýlnou úpravu v systému zdanění, do předmětu daně u CNS tak nepatří např. příjmy z dotací a jiných forem státní podpory, osvobozené jsou pak výnosy kostelních sbírek, příjmy za církevní úkony a příspěvky členů u registrovaných CNS. Od daně z nemovitostí jsou pak např. osvobozeny stavby ve vlastnictví CNS státem uznaných, sloužících k vykonávání náboženských obřadů a výkonu duchovní správy těchto CNS, a pozemky tvořící jeden funkční celek s takovou stavbou nebo její částí.

Daňoví poplatníci v ČR, a to jak fyzické, tak právnické osoby, mohou využít daňové výhody stanovené zákonem č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů. Právnické osoby jsou oprávněny snížit základ daně z příjmů o hodnotu darů poskytnutých na vymezené účely, mimo jiné i na účely náboženské pro registrované CNS, a dále pak zejména na financování vzdělání, kultury, školství, na účely sociální, zdravotnické, humanitární, charitativní poskytnuté právnickým osobám se sídlem na území České republiky, tj. i registrovaným CNS a ostatním církevním institucím, které jsou právnickými osobami, a to v případě, pokud hodnota daru činí alespoň 2 000,- Kč, maximálně může být základ daně právnické osoby snížen o hodnotu poskytnutých darů ve výši odpovídající částce 5 % ze základu daně.

Stejně tak fyzickým osobám zákon o daních z příjmů umožňuje snížit základ daně z příjmů o hodnotu darů poskytnutých na vymezené účely. U fyzických osob lze hodnotu poskytnutých darů uplatnit jako položku snižující základ daně, pokud úhrnná hodnota darů ve zdaňovacím období přesáhne 2 % ze základu daně, anebo činí alespoň 1 000,- Kč, přičemž v úhrnu lze odečíst nejvýše 10 % ze základu daně.

V České republice neexistuje systém tzv. daňových asignací, plátcí daně nemohou poskytnout část svých daní přímo CNS. Daně jsou v ČR příjmem státního rozpočtu, příp. rozpočtů územní samosprávy.

V současné době je v ČR registrováno 30 CNS, z nichž 17 je financováno ze státního rozpočtu. V dohledné době lze předpokládat nárůst počtu CNS, které požádají o zvláštní právo být financovány ze státního rozpočtu, a následný prudký nárůst počtu duchovních, kteří budou placeni ze státního rozpočtu.

Podle posledního sčítání lidu v r. 2001 je největší církví v ČR Církev římskokatolická, druhou největší je Církev československá evangelická a třetí největší Církev československá husitská. U těchto etablovaných CNS jsou stanoveny přísné požadavky při ustanovení do funkce duchovního (např. vysokoškolské teologické vzdělání, svěcení atd...), ale u některých nových CNS registrovaných od r. 2002 se duchovním může stát prakticky každý. Počet duchovních nelze omezovat, neboť čl. 16 Listiny základních práv a svobod a čl. 2 Ústavy je zaručena svoboda náboženského vyznání a autonomie CNS ve věcech jejich vnitřní samosprávy. Za současného právního stavu nemá stát žádný nástroj, kterým by omezoval počet duchovních, které CNS nahlásí.

Mezi státem a CNS je mnoho styčných bodů, které jsou podmíněny historicky i kulturně. Potřeba kooperace celé společnosti s CNS je založena na zkušenosti, že jejich náboženská činnost je důležitá pro jejich členy, avšak je přínosem i pro tu část občanů, která k nim nepřislouží. Např. v péči o staré a bezmocné, boji se zločinností a narkománií, při posilování stability rodiny, ochraně lidského života, jako důležitý spolutvůrce národní kultury, jako účinný podporovatel cestovního ruchu (vždyť většina kulturních památek patří církvi) atd. Proto stát poskytuje CNS (kromě prostředků vyplývajících ze zákona č. 218/1949 Sb.) ještě dotace např. na opravy církevních kulturních památek, do oblastí školství, zdravotnictví, sociálních služeb apod., stejně jako jiným právnickým osobám vykonávajícím obdobné činnosti.

Funding of Churches and Religious Societies in the Czech Republic

Pavla Bendová

Although my contribution aims to address in particular the funding of churches and religious societies (hereinafter referred to as “CRS”) from the 20th century to the present, it is necessary to at least mention the development of the funding of CRS at the end of the 18th century and during the 19th century, as some ideas developed at that time and related to the funding of churches were subsequently applied in the 20th century.

The funding of churches in the Czech lands came from multiple sources and comprised in particular the following:

- a) Revenues from religious funds;
- b) Revenues from own assets;
- c) Contributions under old patronage laws;
- d) Contributions provided by the state or municipalities;
- e) Collections, donations and contributions from church members.

Provincial religious funds were created under the rule of Joseph II who in 1781 took control of all religious institutions that were not concerned with education, science, health care or charity and concentrated their assets in those religious funds, which were later incorporated into the Religious Matrix. The assets in the religious funds were administered by the state, and the revenues generated were used to support the Catholic Church. In the event of a shortfall religious funds were replenished through a state loan whose repayment was given priority in those years when religious funds recorded a surplus.

Another source of church funding included **revenues from own assets**. Vicarages, churches, and, with respect to non-catholic churches, congregations and the like acquired those assets by way of donations, bequests or in another way. Revenues from own assets were used not only to repair and maintain churches and other buildings, but also to provide material security for the clergy.

So-called **patrons**, both private and public, such as religious foundations, also contributed to church property. Not only did church patrons contribute to building repairs, but also to the needs of the vicar, in general to his salary. Patronage laws were gradually abolished over the centuries, but many still existed in February 1948. Only upon Act No. 218/1949 Coll., on State Economic Support of Churches and Religious Societies, were all the private and public sources of patronage transferred to the state.

Since 1885, under the so-called **congrua laws**, the state has undertaken to supplement the salaries of clergy in the catholic clerical administration. Later, some other state-recognised churches, such as the Greek Orthodox Church, were accorded congrua, but as the funds did not pertain to them, the congrua has to be paid out directly in the form of government subsidies.

The First Republic took over the congrua laws that had existed up to that time. The subsidies designated for congrua grew as a result of the expropriation of land within the framework of the First Land Reform completed in 1930. Another reason for the increase in those subsidies was the 1926 decision to award remuneration to CRS clergy for certain services, such as maintaining registries.

During the Nazi occupation, some church assets located in the annexed border areas were confiscated and transferred to the Greater German Empire. After 1945, when the Czechoslovak Republic was under the Communist Party’s strong influence, a review of the First Land Reform was undertaken, and another radical land reform was undertaken after February

1948, where practically all agricultural and forest land belonging to the church was confiscated. Monks and nuns were interned and a significant number of monastic buildings were taken away from them. Most property, about 90%, was seized from the Roman Catholic Church. The churches lost their economic foundation and thus were entirely dependent on state aid. In 1949, Act No. 218/1949 Coll., on State Economic Support of Churches and Religious Societies came into force, under which the state took over the funding of CRS.

The creation of direct economic dependence of CRS on the state increased the state control over CRS. The state assumed all decision-making powers over church matters. It took decisions on state approval, without which the clergy could not discharge their office or be paid from the state budget under Act No. 218/1949 Coll., on State Economic Support of CRS. In addition to the obligation to fund the clergy’s wages, Act No. 218/1949 Coll. transferred the obligation to maintain church buildings and other church property to the state as well. However, the state did not fulfil this obligation and numerous churches and religious cultural monuments were seriously damaged and some even entirely destroyed during the communist regime.

After 1989 full religious freedom was restored. However, disputed property law issues between the state and CRS have remained unresolved. In 1990–91, only a small portion of church property, about 170 monastic buildings, was given back to religious orders and congregations. However, the main resource for maintaining those buildings that serve as social facilities, schools, hospitals, etc., i.e. agricultural land, was not restored. More church property was restored to certain ecclesiastical legal entities in 1997–1998.

Church restitution has thus remained unresolved and the system of financing CRS under Act No. 218/1949 Coll. persists, but this time without open efforts to control the CRS. Nevertheless, the economic dependence of churches on the state continues to be substantial.

Nowadays CRS continue to be funded under Act No. 218/1949 Coll., but this only pertains to CRS that are entitled to funding from the state budget pursuant to Act No. 3/2002 Coll., on the Freedom of Religious Worship and the Status of Churches and Religious Societies. Requests for such funding can be filed by any CRS that has been registered pursuant to Act No. 3/2002 Coll. for at least ten consecutive years from the date of filing the request, that publishes annual reports, duly fulfils its obligations towards the state and third parties, and whose followers number at least one per mille (0.1%) of the population of the Czech Republic according to the latest census, i.e. that has approx. ten thousand followers. The number of CRS that are entitled to the above funding from the state budget stands at 17.

The funds that are provided to CRS from the state budget under Act No. 218/1949 Coll. are strictly restricted to their purpose:

- a) Remuneration of clergy, including statutory insurance;
- b) Operating costs of church headquarters;
- c) Repairs of church property.

The remuneration of clergy is governed by a Government Regulation, pursuant to which the clergy are classified into salary brackets and pay grades in the same way as other civil servants. Following a number of amendments to the Government Regulation, the average salary of the clergy is still significantly below the average salary of civil servants. Resources for clergy remuneration and statutory insurance are provided to CRS based on notification of the number of clergy in active service.

There is no rule for distributing funds provided by the state to cover operating costs and repairs of church property upon Act No. 218/1949 Coll. Between 1991 and 1999 those resources were distributed according to the number of followers; since 2000 the distribution has been done according to the number of clergy, which has led to a disproportionate rise in the number of clergy within some CRS. Since 2007, after an agreement was reached with CRS (as represented by the Czech Bishops’ Conference, the Ecumenical Council of Churches and

the Federation of Jewish Communities), those resources have been distributed as follows: a total of 69% is designated to the Roman Catholic Church and 31% to other CRS. The distribution is now fairer, especially with respect to the funding of repairs of church property, as the property owned by the Roman Catholic Church is much greater in extent than the property owned by other churches.

It is apparent from the above that Act No. 218/1949 Coll. does not stipulate more detailed conditions on the provision of funding from the state budget for CRS operating costs and repairs of church property. As such, it is an outdated law, both materially and terminologically.

Funds from the state budget are provided to CRS directly through the Churches Department of the Ministry of Culture of the Czech Republic.

With regard to tax laws in the Czech Republic CRS are treated as corporate income tax payers that are not established or set up for the purpose of doing business. The Income Tax Act provides a different system of taxation for CRS. For CRS, revenues from subsidies or other forms of public aid are not subject to taxation and revenues from in-church collections, income from church operations and member contributions are also exempt from tax. Buildings owned by state-recognised CRS and used for religious services or for the clerical administration of such CRS as well as the land directly serving such buildings are exempt from real estate tax.

Taxable persons in the Czech Republic, whether legal entities or individuals, can make use of tax allowances under Act No. 586/1992 Coll., on Income Tax, as amended. Legal entities are entitled to offset their income tax by the value of the gifts that they provide for specified purposes, which includes religious purposes for CRS, and in particular for funding education, culture and schools, and for providing social, health care, humanitarian and charitable services to legal entities with their headquarters in the Czech Republic, i.e. even to registered CRS and other church institutions that are legal entities, provided the value of the gift amounts to at least CZK 2,000. However, the maximum extent to which the value of gifts can be used to offset the tax of a legal entity is 5% of their tax obligation.

The Income Tax Act also allows individuals to use the value of gifts provided for specified purposes to reduce their income tax. Individuals can treat the value of gifts as an item decreasing their tax obligation if the total value of the gifts in the taxation period exceeds 2% of the tax due in the taxation period or is at least CZK 1,000; with the maximum total amount that can be deducted being 10% of their tax.

In the Czech Republic no tax assignment system exists, i.e. taxable persons cannot assign part of their tax directly to CRS. Taxes in the Czech Republic are deemed revenues for the state budget or municipal budgets.

Nowadays, there are 30 CRS registered in the Czech Republic, of which 17 are financed from the state budget. It can be expected that the number of CRS exercising their right to funding from the state budget will grow in the near future and that the number of clergy paid from the state budget will rise sharply.

According to the latest census carried out in 2001, the biggest church in the Czech Republic is the Roman Catholic Church, with the Evangelical Church of Czech Brethren coming in second and the Czechoslovak Hussite Church third. The above established CRS have strict requirements for appointing people to the office of clergy (e.g. the need to obtain a university degree in theology, receive holy orders, etc.), but in some CRS registered since 2002 practically anyone can become a member of the clergy. It is not possible to limit the number of clergy, as Article 16 and Article 2 of the Charter of Human Rights and Freedoms guarantees freedom of religion and autonomy of CRS in matters of their self-management. Under the current state of affairs, the state has no instrument to restrict the number of clergy it can be notified of.

There are many points of connection between the state and CRS that are historically and culturally determined. The necessity of cooperation between society as a whole and CRS is based on the experience that their religious activities are important for their members, but that they are also beneficial for those citizens who do not belong to them; such benefits include care for the old and infirm, fight against crime and drug abuse, reinforcement of family stability, protection of human life, contributions to national culture, efficient support of tourism (in fact, most cultural monuments belong to churches), etc. For the above reasons the state provides CRS (in addition to the resources stipulated by Act No. 218/1949 Coll.) with subsidies for repairing cultural monuments belonging to churches as well as for education, health care, social services, etc., in the same way as it does with respect to other legal entities that provide similar services.

Vztahy mezi francouzským státem a církvemi

Laurent Touvet

Ve Francii spadají vztahy mezi státem a jednotlivými církvemi a náboženskými společenstvími pod ministerstvo vnitra – skutečné napoleonské dědictví – a konkrétněji pod ředitelství pro veřejné svobody a právní věci, které je pověřeno ochranou inherentních svobod, jako je svoboda svědomí, tudíž i svoboda vyznání.

Ve francouzské ústavě je zakotveno následující: „Francie je laická republika.“ Náboženská svoboda existuje od dob francouzské revoluce, kdy Deklarace lidských práv ze dne 26. srpna 1789 stvrzuje svobodu smýšlení, a to dokonce „náboženského“. V současné době francouzské pojetí laického charakteru znamená:

- svobodu věřit, nebo nevěřit,
- svobodu praktikovat své náboženství,
- neutralitu státu:
 - rovné zacházení s náboženstvími za strany veřejné moci,
 - nezasahování státu do organizování života církví a náboženských společenství.

Laický charakter má již sto let podobu „odluky církví od státu“.

Podívejme se trochu do historie:

Až do roku 1789: státní náboženství je katolické. Ostatní náboženství mají jen okrajovou roli a navíc jen v některých francouzských regionech (Alsasko, oblast Montbéliard).

Během francouzské revoluce: stát zkonfiskoval majetek církve, ten byl prodáván jako „majetek státu“, farní úřady byly zavřeny. Matriky byly odebrány farním úřadům a svěřeny obcím. Stát praktikuje kult „nejvyšší bytosti“.

1802: Napoleon provádí reorganizaci církví a náboženských společenství: podepisuje konkordát s papežem a organizuje protestantské a židovské náboženské společnosti. V případě katolického, protestantských a židovského náboženství:

- zůstávají dříve zkonfiskované budovy veřejným majetkem,
- duchovní jsou odměňováni státem.

Jsou zřizovány „církevní správy“, což jsou veřejné orgány pověřené správou majetku církví.

1905 : Odлуka církví od státu (zákon ze dne 9. prosince 1905): „Republika neuznává, nefinancuje ani jinak nedotuje žádné náboženství.“ Konkrétně to znamená, že:

- Duchovní již nadále nejsou odměňováni státem. Toto pravidlo má pouze dvě výjimky:
 - lycea, gymnázia, školy, hospice, útulky, vězení a armády, kde jsou kaplani odměňováni z veřejných fondů s cílem zajistit svobodu vyznání,
 - Alsasko a Lotrinsko (které byly anektovány Německem v roce 1905; tento zákon zde tudíž není aplikovatelný: přetrval zde režim z roku 1802, který je platný dosud).
- Majetek církví je převeden na „náboženská společenství“. Každé náboženství mělo dva roky na to, aby na místní úrovni zřídilo náboženská společenství. Ale Řím je katolické církvi zříditi zakázal. Proto byl majetek katolické církve zkonfiskován a převeden na obce a stát. Jedná se tedy o odnětí vlastnických práv, ale doprovázené zachováním práva na bezplatné, doživotní a výhradní užívání (což je pro tuto církev v současné době ideální situace).

Které předpisy jsou dnes použitelné?

- 1) Duchovní: od roku 1905 se nic nezměnilo: stát je nefinancuje (kromě dvou výše uvedených výjimek).
- 2) Kultovní stavby: celkem příznivý režim.
 - Katolické kostely do roku 1905: veřejné vlastnictví (obce jsou pověřeny jejich údržbou).

- Svatostánky ostatních náboženství, jakož i katolické kostely po roce 1905: vlastnictví náboženských společenství nebo diecézních společenství.
 - Výstavba je financována církvemi a náboženskými společenstvími.
 - Opravy mohou být financovány státem, departementy nebo obcemi.
- 3) Ostatní církevní majetek náleží církvím a náboženským společenstvím, které mají na starost jeho údržbu a organizování náboženských činností (totéž platí pro řeholní řády), a to je dosti nákladné (jednací sály, semináře, byty).

Neexistuje církevní daň. Neexistuje povinnost uvádět při placení daní své vyznání. Církev a náboženská společenství neobdrží žádnou část daní. Existuje však:

- Snížení daní pro daňové poplatníky, kteří poskytnou dary. Jedná se pouze o transpozici práva obecného: daňový poplatník, který poskytne dar ve prospěch sdružení společenského, filantropického, charitativního, kulturního nebo náboženského charakteru, si může odečíst 66 % výše daru ze svých daní z příjmu (pokud takovému sdružení darují 100, pak mě to stojí jen 34), to je silná pobídka pro daňové poplatníky navyšovat své dary.
- Zproštění daňové povinnosti u darů společenstvím dle jejich volby.
- Zproštění daně z nemovitosti u svatostánek určených k výkonu náboženství jako jsou kostely, chrámy, mešity a synagogy (ale nikoliv jednací sály, semináře, byty).

Všechny ostatní činnosti (společenské, vzdělávací) se řídí pravidly práva obecného použitelnými v této oblasti.

Závěr

Církev a náboženská společenství ve Francii nejsou bohaté. Žijí především z darů věřících. Veřejné orgány zasahují rovněž zejména za účelem:

- údržby stávajících svatostánek,
 - stimulace darů věřících prostřednictvím snížení daní.
- Výzvu představuje výstavba nových svatostánek:
- buď v oblastech rychlého urbanistického rozvoje („kardinálovy stavby“ zahájené v roce 1930 za účelem výstavby katolických kostelů na pařížském předměstí),
 - nebo pro náboženství působící ve Francii ve XX. století, zejména islám (5 milionů osob).

Staré zákony používají a povolují původní postupy u dalších činností, které lze rovněž vztáhnout na kultovní stavby. Jako příklad může být uveden dlouhodobý nájem: náboženská společenství staví na své náklady svatostánek na pozemku pronajatém obcí za symbolickou částku. Za 50 nebo 100 let se svatostánek stane veřejným vlastnictvím.

Musíme být vynalézaví, neboť laický charakter je velmi citlivou otázkou. Zákon z roku 1905 je tak trochu „posvátná kráva“: nikdo se jej nechce dotknout. Upravuje se pouze opatrně a okrajově. Očekává se, že umírněná řešení nalezne judikatura tak, jak to učinila na začátku XX. století v kontextu velmi silného náboženského a politického napětí.

Les relations entre l'Etat français et les religions

Laurent Touvet

En France, les relations entre l'Etat et les différents cultes relèvent principalement du ministère de l'intérieur – vieil héritage napoléonien – et plus précisément de la direction des libertés publiques et des affaires juridiques, en charge de la protection des libertés éminentes comme la liberté de conscience, donc celle de religion.

La Constitution française proclame : « la France est une république laïque ». La liberté religieuse remonte à la Révolution française, affirmée dans la Déclaration des Droits de l'Homme du 26 août 1789, qui affirme la liberté d'opinion, « même religieuse ». Aujourd'hui la conception française de la laïcité signifie donc :

- liberté de croire ou de ne pas croire,
- liberté de pratiquer son culte,
- neutralité de l'Etat:
 - traitement égal des religions par la puissance publique,
 - pas d'intervention de l'Etat dans l'organisation de la vie des cultes.

La laïcité, depuis un siècle, est placée sous le signe de la « séparation des églises et de l'Etat ».

Faisons un peu d'histoire :

Jusqu'en 1789: le catholicisme est la religion d'Etat. Les autres religions n'occupent qu'une place marginale, et seulement dans certaines régions françaises (Alsace, pays de Montbéliard).

A la Révolution française: l'Etat confisque les biens d'Eglise qui sont vendus comme « biens nationaux », les églises paroissiales sont fermées. L'état-civil est retiré aux curés et confié aux communes. L'Etat pratique le culte de l'« Etre suprême ».

1802: Napoléon réorganise les cultes: il signe un Concordat avec le Pape et organise les cultes protestants et israélites. Pour les cultes catholique, protestants et israélite:

- les bâtiments antérieurement confisqués restent propriété publique,
- les ministres du culte sont rémunérés par l'Etat.

On crée des « fabriques », qui sont des personnes publiques chargées de gérer les biens des cultes.

1905: Séparation des Eglises et de l'Etat (loi du 9 décembre 1905): « La République ne reconnaît, ne salarie, ne subventionne aucun culte ». Concrètement, cela signifie que:

- Les ministres du culte ne sont plus rémunérés par l'Etat. Cette règle ne supporte que deux exceptions :
 - lycées, collèges, écoles, hospices, asiles, prisons et armées, où des aumôniers sont rémunérés sur fonds publics pour assurer la liberté de religion.
 - l'Alsace et la Lorraine (qui étaient annexées par l'Allemagne en 1905: cette loi n'y est donc pas applicable : c'est le régime issu de 1802 qui y a subsisté et y est toujours en vigueur aujourd'hui)
- Les biens des églises sont transférés à des « associations cultuelles ». Chaque culte avait deux ans pour créer, à l'échelon local, des associations cultuelles. Mais l'Eglise catholique s'est vue interdire par Rome de les créer. Aussi les biens de l'Eglise catholique ont été confisqués et ont été transférés aux communes et à l'Etat. Il s'agit donc d'une privation de propriété mais assorti d'un maintien d'un droit d'usage gratuit, perpétuel et exclusif (ce qui est, pour cette Eglise, une situation aujourd'hui idéale).

Aujourd'hui quelles sont les règles applicables?

- 1) Les personnels: rien n'a changé depuis 1905: l'Etat ne les finance pas (sauf pour les deux exceptions citées précédemment).
- 2) Les lieux de culte: régime assez favorable.
 - Les églises catholiques antérieures à 1905: propriété publique (les communes ont la charge de les entretenir).
 - Les lieux de culte des autres religions ainsi que les églises catholiques postérieures à 1905: propriété des associations cultuelles ou des associations diocésaines.
 - La construction est à la charge des cultes.
 - Les réparations peuvent être prises en charge par l'Etat, les départements ou communes.
- 3) Les autres biens d'Eglise appartiennent aux cultes, qui ont la charge de leur entretien et du fonctionnement de l'activité des cultes (idem pour les congrégations religieuses) et cela leur coûte cher (salles de réunion, séminaires, logements).

Il n'y a pas d'impôt ecclésiastique. Nulle obligation de déclarer sa religion quand on paie ses impôts. Aucune part des impôts n'est affectée à un culte. Par contre:

- Réductions d'impôts pour les contribuables qui effectuent des dons. Ce n'est que la transposition du droit commun: le contribuable qui effectue des dons à des associations d'objet social, philanthropique, caritatif, culturel ou cultuel peut déduire 66% du don du montant de son impôt sur le revenu (lorsque je donne 100 à une telle association, cela ne me coûte que 34) = forte incitation aux contribuables à augmenter leurs dons.
- Exonération de l'impôt sur les donations aux associations de leur choix.
- Exonération d'impôt foncier pour les lieux de culte affectés à l'exercice du culte = les églises, les temples, les mosquées et les synagogues (mais pas les salles de réunion, les séminaires, les logements).

Toutes les autres activités (social, enseignement) obéissent aux règles de droit commun applicables à ces matières.

Conclusion

Les cultes en France ne sont pas riches. Ils vivent principalement des dons des fidèles. Les personnes publiques interviennent aussi principalement pour:

- entretenir les lieux de culte existants,
- encourager les dons des fidèles par une réduction d'impôt

Le défi actuel est la construction de nouveaux lieux de culte:

- soit dans les zones d'urbanisation rapide (les « chantiers du cardinal », créés en 1930 pour construire des églises catholiques dans la banlieue parisienne),
- soit pour les religions présentes en France puis le XXème siècle, notamment l'islam (5 millions de personnes).

Des formules originales sont employées, autorisées par des lois anciennes pour d'autres activités et qui peuvent aussi s'appliquer aux bâtiments culturels, par exemple le bail de très longue durée : une association cultuelle construit à ses frais sur un terrain loué par la commune pour une somme symbolique. Dans 50 ou 100 ans, le lieu de culte deviendra propriété publique.

Il nous faut être imaginatifs, car la laïcité est une question très sensible. La loi de 1905 est un peu une « vache sacrée » : nul ne veut y toucher. On la modifie donc prudemment et à la marge. On compte sur la jurisprudence pour trouver des solutions apaisées comme elle l'a fait au début du XXème siècle dans un contexte de très grande tension religieuse et politique.

Relationship between the French State and Churches

Laurent Touvet

In France, the relationships between the state and the various churches and religious societies are in the purview of the Ministry of the Interior – a truly Napoleonic heritage – specifically under the Directorate for Public Freedoms and Legal Affairs, which is in charge of protecting inherent freedoms, such the freedom of conscience and, thus, the freedom of religion.

The French Constitution enshrines the following: “France is a secular republic.” Religious freedom has existed since the French Revolution, when the Declaration of Human Right of 26 August 1789 confirmed freedom of opinion and expression and even “religious” opinion and expression. At this time, the French concept of secularism means the following:

- Freedom to believe or not to believe,
- Freedom to practice one’s religion,
- State neutrality:
 - equal treatment of religions by the public authorities,
 - no interference by the state in the operations of churches and religious societies.

Secularism has been in the form of “separation of church and state” for a hundred years already.

Let us have a look at history:

Until 1789: The state religion was Catholicism. Other religions played only a peripheral role and, furthermore, only in some regions (Alsace, in the area of Montbéliard).

During the French Revolution: The state confiscated church property, which was then sold as “state property”. Parochial offices were closed. Registers were taken away from parishes and were entrusted to the municipalities. The state becomes the cult of the “highest authority”.

1802: Napoleon undertakes a reorganisation of churches and religious societies: signs a concordat with the Pope and organises Protestant and Jewish religious societies. In the case of the Catholic, Protestant and Jewish religions:

- previously confiscated buildings remain public property.
- clergy are remunerated by the state.

“Church administrations” are established. These are public bodies entrusted with the administration of church assets.

1905: Separation of church and state (Act of 9 December 1905): “The Republic does not recognise, finance or subsidise in any other way any religion.” Specifically this means that:

- The clergy are no longer remunerated by the state. This rule has only two exceptions:
 - lycées, grammar schools, schools, hospices, shelters, prisons, and the army, where chaplains are remunerated through public funds to ensure freedom of religion,
 - Alsace and Lorraine (which were annexed by Germany in 1905: this law is not applied in this area: the regime from 1802 endures here and continues to be valid).
- Church property was transferred to “religious societies”. Each religion had two years to establish religious societies at the local level. Rome, however, forbid the Catholic Church to do so. Therefore, church property was confiscated and transferred to the municipalities and the state. This is thus the forfeiture of ownership rights to this property, but accompanied by the retention of the right to its free, unlimited and exclusive use (which is for this church an ideal situation to be in at this time).

Which regulations are applicable today?

- 1) Clergy: Nothing has changed since 1905: the state does not finance them (except for the two exceptions above).

- 2) Religious sanctuaries (places of worship): an overall favourable regime.
 - Catholic church buildings until 1905: public property (municipalities are entrusted with maintenance of these buildings).
 - Religious sanctuaries (places of worship) of other religions as well as Catholic church buildings after 1905: ownership of religious societies or diocesan societies.
 - Construction is financed by churches and religious societies.
 - Repairs can be financed by the state, departments, or municipalities.

3) Other church property belongs to churches and religious societies that are responsible for its maintenance and for organising religious activities (this also applies to religious congregations), and this is very costly (meeting rooms/halls, seminaries, flats).

No church tax exists. There is no obligation to indicate one’s religion when paying taxes. Churches and religious societies do not receive any portion of levied tax. The following does exist, however:

- Decrease in taxes for taxpayers who make donations. This is only the transposition of general legislation: taxpayers who make a donation in favour of an association of a social philanthropic, charitable, cultural or religious nature can deduct 66% of the donation from their income tax (if I make a donation of 100, then it costs me only 34) = strong incentive for taxpayers to increase their donations.
- Tax exemption of gifts to religious societies of their choice.
- Real estate tax exemption for religious sanctuaries (places of worship) designated for religious services = churches, temples, mosques, and synagogues (but not meeting rooms/halls, seminaries, flats).

All other activities (social, educational) abide by the general laws applicable to this area.

Conclusion

Churches and religious societies in France are not rich. They survive for the most part from donations made by their followers. The public authorities are involved also in particular for the purpose of:

- maintaining existing religious sanctuaries (places of worship),
- stimulating publication donations through tax reductions.

The current challenge is the construction of new religious sanctuaries (places of worship):

- either in areas of fast urban development (“cardinal constructions” commenced in 1930 for the purpose of constructing Catholic churches in the suburbs of Paris),
- or for religions that began to grow in France in the twentieth century, namely Islam (5 million people).

The old laws use and allow for original procedures to be used for other activities that can also be applied to cultic buildings, such long-term leases: religious societies build at their cost on land leased from the municipalities for a symbolic amount. In 50 or 100 years, the religious sanctuary (place of worship) becomes public property.

We have to be inventive, as secularism is a very sensitive issue. The Act of 1905 is a bit of a “sacred cow”: no one wants to touch it. It is amended only carefully and marginally. It is expected that judicature will find moderate solutions as it did at the beginning of the twentieth century in the context of a very strong religious and political tension.

Španělský model financování církvi

Juan Ferreiro Galguera

Pokusím se vám podat výklad španělského modelu financování církvi. Pokud hovoříme o státním financování církvi, hovoříme o jednoduchém příkladu a prostém vyjádření vztahu mezi státem a církvemi. Začnu proto nejdříve stručným přehledem principů vztahu mezi státem a církví, jak je obsahuje naše ústava. Věnován je jim článek 16 naší ústavy, který se dělí do tří částí.

První odstavce hovoří o jednotlivých fyzických osobách a skupinách. Podobně jako ústavy prakticky všech civilizovaných zemí, také článek 16 španělské ústavy ve znění roku 1978 zakotvuje náboženskou svobodu jednotlivců a společenství. Právě ti jsou skutečnými nositeli náboženské svobody – nikoli stát.

„*Svoboda ideologie, náboženství a přesvědčení jednotlivců i společenství je zaručena. Jejich omezením jejich projevů jsou omezení nezbytná pro udržování veřejného pořádku, jenž je pod ochranou zákona.*“

Jak vidíme, tato formulace deklaruje, že jedinými omezeními náboženských svobod jsou ta, jež jsou nutná pro zachovávání veřejného pořádku. Neříká se zde, co se míní veřejným pořádkem, nicméně zákon, jímž se provádí toto ustanovení ústavy, zákon č. 7/1980 z 5. července o náboženské svobodě¹, se na tento pojem odvolává. Jestliže hovoříme o omezeních či limitech, zdůrazňuje zákon o náboženské svobodě z r. 1980 dva aspekty:

- základní práva druhých (např. fyzická celistvost, lidská důstojnost...),
- „veřejný pořádek“ – a uvedený zákon pojímá tento pojem na půdorysu trojúhelníku o třech stranách: veřejné zdraví, veřejná morálka a veřejná bezpečnost.

Zákon č. 7/1980 z 5. července o náboženské svobodě také podtrhuje, že náboženská svoboda není jen právem na přesvědčení, ale zároveň právem zastávat libovolné náboženské vyznání. Obě tato práva požívají stejné ochrany.

Druhý odstavce článku 16 zakazuje vynucované deklarování vyznání osobní víry. Stanoví: „*Nikdo nesmí být nucen k deklarování své ideologie, náboženství nebo přesvědčení.*“

Tento článek neříká, že stát se nemůže dotazovat na náboženské přesvědčení. Říká, že ani moc veřejná ani nikdo jiný nesmí odpověď vynucovat. Vázat povinnost odpovědi není otázkou pouze fyzického vynucování, jako třeba tak, že někdo namíří na druhého střelnou zbraň a zeptá se: „Jsi muslim nebo ateista nebo co?“ Znamená i nutit někoho k odpovědi tehdy, jestliže důsledky nepodání odpovědi jsou škodlivé pro toho, kdo mlčí. Např. při vydávání průkazu totožnosti (DNI) umožňuje naše právo, aby se kterýkoli jednotlivec nechal vyfotografovat s šátkem na hlavě, za podmínky, že policie dokáže na podobizně nadále rozeznat tvář, a může tedy danou osobu ztotožnit. Někdy však policie klade ještě další otázku: „Dobrá, abychom tuto podobiznu mohli akceptovat, musím se vás zeptat, jestli jste muslim.“ V takovém případě, odmítne-li daná osoba odpovědět, bude vlastně potrestána, jelikož jí nebyl vydán průkaz totožnosti, ačkoli podobizna byla k dispozici.

Třetí odstavce článku 16 se týká vztahů mezi státem a církvemi. Tento třetí odstavce ukazuje povahu státu, jeho postoj vůči církvím. Stanoví, že vztah mezi církvemi a veřejnou mocí (ve třech rovinách: obce, samosprávné regiony, ústřední vláda) musí být rovněž rozvíjen v rámci dvou souřadnic, reprezentovaných dvěma principy, jež mají přirozený sklon navzájem si protirečit, ovšem vzhledem k ústavnímu imperativu jsou nuceny spolu soužit: jde o zásadu **sekularismu a nenedominace** na straně státu a o zásadu **spolupráce**.

Zásada státu jako bezkonfesního je obsažena v první větě tohoto třetího odstavce:

„*Žádné náboženství nesmí být státní povahy.*“

Formulace zakotvená v návrhu ústavy byla důraznější: „Stát je bezkonfesní“. Nicméně tato

formulace do zákona neprošla. Možná proto, že až příliš připomínala znění obsažené v ústavě tzv. Druhé republiky z roku 1932, kde se v článku 3 stanovilo: „Stát nemá žádné úřední náboženství.“²

Někteří lidé považovali formulaci přijatou ústavou z roku 1978 za příliš krotké či bezzubé deklarování nenedominace či sekularismu. Bylo tomu tak ze dvou důvodů: zaprvé proto, že zmíněná deklarace není zahrnuta do preambule, kde by svou úlohu plnila lépe, ježto je součástí základní listiny – *Magna Carta* – kde mají být vyjádřeny ontologické postoje státu. Zadruhé proto, že zmíněná věta se vyhýbá jakémukoli konkrétnímu odkazu na stát. Slovo „stát“, jehož pozice vůči náboženství se má na tomto místě popsat, totiž samo o sobě nejenže není ve španělštině umístěno na náležitém místě ve vztahu k podmětu, jak by se předpokládalo, nýbrž dokonce z věty mizí.

Je možné, že tato krotkost je pouhým výsledkem snahy ústavodárné moci nalézt nějakou střední cestu mezi názory těch, kteří usilovali, třeba i zákulisně, o zachování denominacionálního charakteru státu, a názory těch, kteří vedli boj za striktní sekularizaci a chtěli, aby z textu ústavy zmizela jakákoli zmínka o katolické církvi.

Jestliže přihlédneme k tomu, že některé z principů lze jen obtížně sladit (je známo, absolutní vítězství svobody může zapříčinit deformaci rovnosti), ústavodárny sbor se možná rozhodl uzpůsobit podstatu sekularismu požadavkům spolupráce, aby se tak předešlo traumatizujícím roztržkám a byl zachován sociální smír (ve prospěch tohoto vysvětlení jako by svědčil konec nešťastné španělské Druhé republiky).

Nicméně spolupráce, která v té době sehrála úlohu prvku zklidňujícího tón sekularismu, se v budoucnu sama projevila s tehdy neočekávanou virtuálností: politiky, rozvinuté v rámci kooperace v religiózních záležitostech, se nakonec ukázaly jako účinný nástroj, přispívající k zabezpečování integrace přistěhovalců do španělské společnosti. Je evidentní, že při schvalování ústavy nikdo nepředvídal onu lavinu přistěhovalectví, která měla naši zemi zaplavit, zejména po roce 2000.

Nicméně dané ústavní vyjádření („*Žádné náboženství nesmí být státní povahy*“) navzdory ať své krotkosti, či zdrženlivosti dokonale odráží sekularismus a bezkonfesnost státu. Je to koncept podepřený dvěma pilíři:

- Odluka státu a církve.
- Neutralita veřejné moci v náboženských věcech.

Odluka

Základní idea vložená do tohoto principu spočívá v tom, že náboženské denominace tvořící součást společnosti a veřejná moc (v třírozměrném pojetí státu: ústředí, samosprávné územní celky a obce) jsou nezávislé a autonomní subjekty.

Plyne odtud první důsledek: **zásada nezasahování** v obou směrech. To znamená nezasahování státu do hájemství církve a ze strany náboženských denominací naopak do hájemství státu.

Pokud jde o první aspekt, ústava zapovídá státu zasahovat do oblasti náboženské víry. Jinak řečeno, veřejná moc nemůže rušit vnitřní kruh církvi, kteréžto se samy svobodně organizují. Jak opakovaně konstatoval Ústavní soud, veřejná moc se musí zdržet v krocích ze své strany jakéhokoli míšení funkcí státu a církve. K takovému zkreslení by došlo kupříkladu tehdy, jestliže by stát zasahoval do vnitřní organizace katolické církve, islámu nebo dokonce španělského protestantismu.

Je nicméně nepochybná pravda, že veřejná moc z principu spolupráce (jak ještě vysvětlíme dále) bude schopna poskytovat denominacím poradenství na jejich vyžádání a v otázkách, jež pokládají za případné. Na druhé straně bude třeba vyhýbat se za každou cenu pokušení upadat do paternalistických manýr, a už vůbec se vyhýbat intervenčním přístupům. Neplyne z toho, že stát umění své fungování a na rovině dohledu nad aktuální legislativou. Tudíž pokud sdružení některé denominace svolá své řádné shromáždění anebo sepíše své stanovky,

¹ BOE (španělský úřední věstník) č. 177 z 24. července.

² FERREIRO GALGUERA, J.: *Relaciones Iglesia-Estado en la II República Española* Ed. Atelier, Barcelona 2005, strana 62 a násl.

příčemž uskutečnění některého z těchto počinů bude zřetelným porušením platné legislativy, stát, ať prostřednictvím své moci výkonné nebo v krajním případě prostřednictvím tribunálu, musí uplatnit dozor nad uplatňováním právního pořádku.

Opačným důsledkem zásady nezasahování je fakt, že denominace (nebo jejich zástupci, církevní hodnostáři...) nesmějí zasahovat do hájemství státu z titulu své denominacionální povahy. Je pravda, že církevní hodnostář má jako kterýkoli jiný občan též práva účastnit se veřejných záležitostí, avšak taková participace se nesmí nikdy uskutečnit v rovině funkce dané osoby jakožto církevního hodnostáře. A tak se imám, kněz nebo rabin mohou rovnocenně stát úředníkem veřejné správy jako každý občan, pokud složí příslušné veřejné zkoušky, které se opírají ústavní principy rovnosti, zásluh a schopnosti.

Náš kolega z Dánska nám pověděl, jak parlament vydává zákony pro luteránskou církev. Víme, že ve Velké Británii zasedá ve Sněmovně lordů dvacet sedm biskupů. V naší zemi pro vysoké představitelé žádného náboženství žádná křesla již nadále vyhrazena nejsou, jako tomu bývalo za Frankova režimu pro biskupy. Taková věc by se přičila odluce církve a státu, a tudíž by destruovala zásadu bezkonfesnosti a sekularismu.

Neutralita

Dalším z pilířů tohoto principu bezkonfesnosti je vedle odluky neutralita. Co znamená? Náš Ústavní soud to vyjádřil velice jednoznačně: „Stát není kompetentní v náboženských věcech.“ Víra či bezvěrectví je věcí jednotlivců či společenství. Oni jsou nositeli tohoto práva, jim přísluší hodnotit či posuzovat, jestli je či není některé náboženství legitimní³.

Z tohoto důvodu pojem „sekta“ i se svými zápornými konotacemi není termínem právním, nýbrž mnohem více sociologickým. Stát nemůže rozlišovat mezi náboženskou heterodoxií nebo ortodoxií té které skupiny. Náboženská společenství (komunity) jsou pro úřady ta, která se za ně sama pokládají a která se zaregistrují v Rejstříku náboženských subjektů Ministerstva spravedlnosti (zde dál jen RER, zkratka španělského názvu), poté co prohlásí, namísto aby dokládala, že splňují formální předpoklady uložené platnou legislativou⁴. Je samozřejmé, že stát může kontrolovat, zda se skupina pohybuje v mezích zákona, zda skupina neporušuje zákon, veřejný pořádek nebo lidská práva druhých. Úředníci v RER zkoumají, zda skupiny podávající návrhy na registraci mají jméno, jež se dostatečně liší od jmen již zaregistrovaných, adresu svého sídla, své vnitřní předpisy, statutární zástupce, zda mají náboženské účely atd. Stát jejich náboženské účely posuzovat nemůže, kontroluje pouze, zda splňují formální požadavky stanovené zákonem. Nelze-li prokázat, že jsou nezákonné, musí je RER přijmout. V loňském roce byla takto přijata scientologie – RER ji již třikrát zamítl, avšak Národní soud (Audiencia Nacional) určil, že tato církev má být zapsána do Rejstříku právních subjektů ministerstva spravedlnosti.

Jak stanoví článek 22.2 naší ústavy, taková sdružení (jakékoli povahy, včetně náboženských), která sledují cíle kvalifikované jako trestné nebo využívají prostředků takto kvalifikovaných, budou pokládána za protizákonná, a bude jim proto nejen zabráněno v registraci, ale mohou být i stíhána. Ústavní soud to formuluje takto: „Pouze tehdy, jestliže soud rozhodne o existenci určitého nebezpečí pro veřejnou bezpečnost, zdraví nebo morálku tak, jak je rozeznává demokratická společnost, přísluší dovolávat se veřejného pořádku jakožto hranice pro výkon práva náboženské svobody a svobody vyznání“ (FJ11).

Proto tedy jestliže RER při absenci důkazů detekuje náznaky nasvědčující, že navrhující skupina se zabývá činnostmi proti veřejnému pořádku, bude osoba, která rejstřík řídí, oprávněna

³ „Způsob uspořádání rejstříku (...) neopravňuje stát k tomu, aby se ujal kontrolních činností k určení legitimitosti n boženských vyznání, (...) nýbrž pouze aby ověřoval, s uplatněním prostého konstatování namísto hodnocení, zda navrhující skupina nenáleží mezi subjekty vyloučené podle článku 3.2 LOLR a zda činnosti a chování vyvíjené pro účely praktikování [víry] neohrožují práva druhých při výkonu jejich základních práv a svobod, či zda neohrožují bezpečnost, zdraví a morálku veřejnosti jakožto prvků tvořících veřejný pořádek, jenž je ochraňován zákony demokratické společnosti, na něž se odkazuje v článku 16.1 CE“ (STC 46/2001 FJ 8°).

⁴ Královský dekret 142/1981 z 9. ledna o zřízení, uspořádání a funkci Rejstříku náboženských subjektů [Registro de Entidades Religiosas, RER] (BOE [úřední věstník] č.27 z 31. ledna).

pozastavit zpracování návrhu na registraci a postoupit spis veřejnému žalobci, aby zahájil příslušné řízení⁵.

Máme zaregistrován velký počet náboženských subjektů. 12 187 z nich náleží ke katolické církvi a 2 369 k vyznáním nekatolickým. Jak jsme již uvedli, rejstřík je jako schrána s těmi skupinami, které samy sebe pokládají za náboženské. Jediný civilní důsledek, který plyne z toho, že se zaregistrovaly, je jejich právní subjektivita coby náboženských subjektů (osob), a tedy možnost, aby se organizovaly autonomním způsobem (nemusí se uspořádat demokratickým způsobem, jako to mají za povinnost občanská sdružení).

Neutralita má jisté důsledky pro stát. Zaprvé úřady samotné nesmějí vyznávat žádnou víru (jinak by byl stát denominacionální). Zadruhé stát nesmí ani sám sebe prohlásit ateistou (jak by tomu bylo v případě státu pronásledujícího náboženství). A konečně stát nemůže ani udržovat sekularizovaný („laicista“) přístup. V tomto ohledu by bylo na místě **nesměšovat**, jak se to bohužel často děje, pojmy **sekularizace (laico)** a **sekularismus – laicismus (laicista)**. Sekularizovaný stát (laicista) je státem předpojatým vůči náboženství nebo náboženským skupinám. Tato předpojatost se může projevat ve výkonu jeho správy, ale také v jeho zákonodárné a soudní práci. Zde máme dva příklady:

Sekularizovaný přístup (sekularizace a sekularismus jsou evidentně přístupy státu, ne společnosti) by zacházel s náboženskými skupinami hůře než se skupinami jiné povahy (sportovními, kulturními nebo třeba kulinářskými). Princip rovnosti zjevně umožňuje úřadu (orgánu) stanovit rozdíly mezi lidmi nebo skupinami lidí. Tyto rozdílnosti však musí být úměrné sledovanému cíli a opodstatněné. Jestliže jsou tyto rozdílnosti naopak neopodstatněné nebo se zakládají na původu, pohlaví, rase nebo náboženství, máme před sebou diskriminační rozdíly.

Dalším příkladem sekularizovaného přístupu by bylo vykázaní projevu náboženství do soukromé sféry, rozuměno pouze do privátního prostředí domova.

Z ústavního pohledu lze říci, že náboženství je třeba držet stranou veřejné sféry, čímž myslíme úřady, nikoli ulici. Tím je řečeno, že úředníci veřejné správy jakožto představitelé administrativy nesmějí obhajovat ani podporovat jedno konkrétní náboženství proti ostatním, nesmí ani podporovat ateismus proti náboženskému přístupu. Bez ohledu na to mohou náboženské skupiny, tak jako kterékoli jiné skupiny, samozřejmě vyjadřovat své názory ve veřejné sféře, tj. „na ulici“, pokud při tom dodržují pravidla vztahující se na právo projevu a příslušné zákony.

Vykázání náboženských projevů do soukromého hájemství, jako třeba do domácnosti, by představovalo sekularizovaný (laicista) přístup, jelikož by se tím znemožnilo základní právo projevu. A náš stát sekularizován není, je sekulární, to znamená neutrální tváří v tvář náboženskému dilematu.

Úhrnem lze říci, že hlavním důsledkem neutrality je to, že stát nemůže přejímat náboženské hodnoty (jako takové) jakožto parametry sloužící k poměrování legitimitosti nebo nelegitimitosti svých výkonů. Je nepochybné, že může s náboženstvími sdílet hodnoty (lidská důstojnost, solidarita). Nicméně stát tyto hodnoty přijímá jako politické a sociální, nikoli pro jejich náboženskou nálepku.

Princip spolupráce

Vedle bezkonfesního státu (odloučeného a neutrálního) tvoří spolupráce další souřadnici. Tento princip je implicitně pojmenován v článku 9.2 španělské ústavy⁶ a zřetelnějším způsobem ve druhé větě článku 16.3. Je v pořádku, že po definici, již někteří pokládají za krotkou (*Žádné náboženství nesmí být státní povahy*), dává naše ústava dva pokyny veřejné moci. Jsou to pokyny velmi jednoznačné.

⁵ Základní zákon č. 1/2002, který upravuje právo spolčovací, zajišťuje výše uvedené pro sdružení (článek 30. 3 a 4) Viz PELAYO, D.: *Las comunidades ideológicas y religiosas, la personalidad jurídica y la actividad registral* Madrid 2007 s. 313.

⁶ « Je povinností úřadů prosazovat podmínky pro svobodu a rovnost jednotlivců a skupin, jež se potvrdí jako reálné a účelné; odstraňovat překážky, jež brání a komplikují jejich naplňování; a ulehčovat účast všech občanů na politickém, ekonomickém, kulturním a společenském životě ».

- Brát v úvahu náboženská přesvědčení španělské společnosti.
- Udržovat vztahy spolupráce s katolickou církví a dalšími náboženskými skupinami.

Z tohoto dvojího pověření je možno vyvodit některé důsledky:

- Spolupráce odkazuje na náboženské víry, tedy „volbu vyznání“. Ačkoli stát může zjevně spolupracovat s nereligiózními ideologickými skupinami, článek 16.2 ústavy odkazuje na spolupráci úřadů s katolickou církví, jejíž náboženská povaha je zachycena v *Magna Cartě*, i na spolupráci s dalšími náboženskými denominacemi.
- Vztahy spolupráce implikují existenci dvou různých subjektů: úřadů (orgánů) (ve všech souvislostech) a náboženské skupiny; dvou subjektů, které jsou nezávislé a autonomní, jak jsme již uvedli. Jinak řečeno princip spolupráce dále posiluje princip odluky.
- Pokyn ústavodárné moci ke spolupráci implikuje pozitivní valorizaci náboženského fenoménu. Jestliže ústava ukládá úřadům spolupracovat s denominacemi, znamená to, že ty jsou přinejmenším oceňovány jako něco potenciálně pozitivního, jinak a již z čistě logiky by si zákonodárce imperativní pokyn ke spolupráci ušetřil.
- V souladu s principem svobody se má spolupráce odehrávat pouze tehdy, jestliže o ni denominace požádá, jelikož některé denominace si mohou z titulu své autonomie přímo přát zdržet se vyhledávání institucionální pomoci.

Přímá zmínka o katolické církvi nebyla smírnou záležitostí. Pro některé vyhlížela jako signál nějakého utajovaného spojení s náboženstvím. Pro další zase znamenala pouhé uznání toho, jak se historicky utvářela etablovaná silná základna katolické církve ve Španělsku. V ústavodárném shromáždění ti, kdo prohlašovali, že jsou proti takové zmínce, argumentovali, že protirečí proklamované neutralitě, formulované v předchozí větě. Poznámka nicméně nakonec získala navrch. Někteří z jejích podporovatelů argumentovali, že byt zmínka o katolické církvi v *Magna Cartě* je z právního pohledu diskutabilní věc, je opodstatněná z politického hlediska, protože záměrem v daném okamžiku (období politické transformace Španělska) bylo přejít od konfesního státu (za předchozího režimu) k neutrálnímu čili sekulárnímu státu, a to bez otřesů a netraumatizujícím způsobem.

V tomto smyslu se jeví jako výmluvný postoj zástupce Komunistické strany v Ústavodárném shromáždění Santiago Carrilla. Bojoval proti konkrétní zmínce o katolické církvi, i kdyby to bylo jen pro obejití faktu, že ti, kdo za Druhé republiky stranili „Křížákům“, se nyní dali dohromady s reakčními silami, které v té době bojovaly proti demokracii⁷.

Jestliže základní listina – *Magna Carta* – prezentovala povinnosti spolupráce v rovině budoucího počínání („úřady budou přihlížet k tomu...“), neuváděla však jakým způsobem kooperovat. A neříká ani, jestli do spolupráce patří financování náboženských skupin. Toto vše bylo formulováno zákony, které tento princip prováděly, a my můžeme v předstihu říci, že zákonodárce dal přednost zřízení konkrétních nástrojů spolupráce – Dohodám o spolupráci.

Pět dní poté, co vešla ústava v platnost, tedy 3. ledna 1979, podepsal Svatý stolec se španělským státem 4 dohody o spolupráci (které se týkaly právních záležitostí, vzdělávacích a kulturních záležitostí, ekonomických záležitostí, kaplanské služby v ozbrojených silách a vojenské služby kněží a členů různých církevních řádů). Samozřejmě tyto dohody nebyly sepsány v pěti dnech. Vyjednávání probíhala souběžně s prací na ústavě. Jedna ze čtyř dohod o spolupráci se zabývala ekonomickými záležitostmi. Jak již bylo řečeno včera, takovéto dohody o spolupráci jsou mezinárodní úmluvy, a mají tedy vyšší status než běžné zákony - a běžné zákony je nemohou měnit.

O rok později (1980) byl uveden v platnost zákon o náboženské svobodě. Stanoví s konečnou platností, že spolupráce se provádí formou dohod o spolupráci – článek 7.1 zajišťuje, že stát má možnost ustavit konkrétní mechanismus spolupráce (dohody nebo pakty) „s církvemi, denominacemi a náboženskými společenstvími zapsanými v rejstříku, jež ze samé povahy svého charakteru a počtu věřících dosáhly ve Španělsku hluboce zakořeněného postavení (notorio arraigo)“.

⁷ Deník poslanců ze zasedání kongresu jako komory parlamentu. Rok 1978, č. 106. Plenární zasedání. p. 3994.

Tři povinné požadavky pro podpis dohody o spolupráci se státem tedy jsou:

1. Být **zaregistrován v RER** vedeném Ministerstvem spravedlnosti (odbohem náboženských věcí). Královský dekret č. 142/1981 specifikuje čtyři druhy náboženských skupin, u nichž lze předpokládat způsobilost pro registraci:

- „církev, denominace a náboženská společenství“,
- federace, jež tyto organizace vytvářejí,
- „řády, kongregace a řeholní instituty“, které logicky přináleží k některé z církví (evidentně se zde má na mysli katolická církev) a
- náboženská sdružení, která se vytvořila v souladu s vnitřním předpisem denominace, k níž přísluší. Ty jsou pro účely získání oprávnění k náboženským cílům v souladu se svým posláním povinny přiložit potvrzení jim nadřízeného orgánu jejich církve ve Španělsku, že tento koná jako jejich ručitel⁸.

2. **Získat uznání coby organizace hluboce zakořeněná (notorio arraigo)** ve Španělsku. Toto byl nový právní koncept. Právo pouze nabízí dvě terminologické opory k určení existence etablované základny: charakter denominace a počet věřících.

Státní správa tak byla schopna rozvíjet koncept „hlubokého zakořenění“ prostřednictvím regulačních normy, aby pojem objektivizovala a překazila pokušení rozhodovat pouze na základě individuální úvahy. Správa však v tomto směru nepochodila⁹. Pouze navrhla, aby se vzhledem k nejednoznačnosti pojmu jeho rozsah poměřoval vždy případ od případu. Nicméně správa určila výkladová a orientační kritéria (nevyčerpávajícím způsobem), která se mají vztahovat na právní pojmy „charakter“ a „počet věřících“¹⁰.

Tímto způsobem došlo k tomu, že pojem „charakter“ se týkal nejen základny určité denominace, která má být dostatečně a významnou měrou zastoupena na celém území Španělska, nýbrž také takových aspektů, jako je historicky etablovaná základna dané denominace v naší zemi, význam jejích sociálních, charitativních a kulturních aktivit, počet stánků víry, či počet duchovních v poměru k členstvu.

Byť pro to neexistuje žádný konkrétní právní předpis jako takový, správním orgánem, který „de facto“ uděluje status etablované základny, je Poradní komise pro náboženskou svobodu (Comisión Asesora de Libertad Religiosa, dále jen „CALR“), konzultativní orgán jmenovaný Ministerstvem spravedlnosti, jakož úkolem a posláním podle LOLR je zkoumat, podávat zprávy a předkládat návrhy ve všech těchto záležitostech, předmětných podle základního zákona, a dále zvláště, s uplatněním citlivého postoje, při sestavování a podávání zpráv a takovýchto usneseních nebo dohodách o spolupráci¹¹.

CALR je začleněna do rámce Ministerstva spravedlnosti a skládá se z rovnocenných, stálých členů, kteří zastupují státní správu, církve, denominace, náboženská společenství nebo federace (mezi nimiž budou bezpochyby organizace s etablovanou základnou ve Španělsku), a dále z lidí uznávaných jako odborně způsobilí v této oblasti, jejichž rady se uznávají za podnětné a přínosné pro materii týkající se současného práva¹².

3. **Dohody o spolupráci musí schvalovat parlament.**

Dvanáct let poté, co tento zákon vstoupil v platnost, podepsal stát dohody o spolupráci se třemi subjekty, které reprezentují příslušné denominace a jsou dnes třemi prostředníky v jednání se státem. Na straně islámu: Španělská islámská komise (Comisión Islámica de España -CIE-) je spojením dvou federací: Unie islámských obcí ve Španělsku (Unión de Comunidades Islámicas de España -UCIDE-) a Španělské federace náboženských islámských subjektů (Fede-

⁸ Z titulu Královského dekretu č. 589/1984 z 8. února (BOE [úřední věstník] č. 85 z 28. března) je také možné registrovat nadace náležící katolické církvi. (Prozatím nebyl doposud sestaven královský dekret, který by umožňoval registraci nadací patřících k jiným denominacím, což by pro posílení rovnosti bylo doporučenímhodné.)

⁹ V Poradní komisi byla diskutována vhodnost těchto předpokladů objektivit v rámci správního předpisu, jehož projednávání proběhlo dne 23. června 1982 a jenž byl zamítnut. Na jedné straně byli někteří přesvědčeni, že tuto funkci je nutno realizovat prostřednictvím zákona. Na druhé straně se druzí zase domnívali, že by schválením takového předpisu státní správa, a konkrétně pak Poradní komise pro náboženskou svobodu, přišla o tu míru diskrečních pravomocí, již disponovala.

¹⁰ FERNANDEZ-CORONADO, A.: *Estado y confesiones religiosas: un nuevo modelo de relación (los pactos con las confesiones: leyes 24, 25 y 26 de 1992)* Civitas. Madrid 1995, strany 45–47.

¹¹ Čl. 8.2 LOLR.

¹² Ústřední postavení v CALR zaujímá Stálá komise, která rovněž má vyvážené složení.

ración Española de Entidades Religiosas Islámicas -*FEERI*-).

Na straně evangelické je reprezentativním orgánem španělských protestantů Federace evangelických náboženských subjektů ve Španělsku (Federación de Entidades Religiosas Evangélicas de España -*FEREDE*-).

A jako třetí je zde Federace židovských společenství ve Španělsku (Federación de Comunidades Judías de España -*FCJE*-), která zastupuje španělské židy.

Španělský parlament nakonec schválil tyto tři dohody jako zákony č. 24, 25 a 26 dne 10. listopadu 1992¹⁵, přičemž se v nich upravují takové záležitosti jako právní ochrana svatých, statut duchovních, jejich začlenění do všeobecného režimu sociálního zabezpečení, civilní důsledky sňatků uzavřených podle židovského, evangelického a muslimského ritu, kaplanská služba ve střediscích nebo veřejných zařízeních, náboženské vzdělávání ve školských střediscích, stejně jako daňová zvýhodnění uplatňovaná na konkrétní výrobky a činnosti příslušící *FEREDE*, *CIE* nebo *FCJE* jakožto signatářům dané dohody.

V konečném výsledku tyto 4 dohody o spolupráci a zákony, královské dekrety a akty, které je provádějí, tvoří značně složitý systém. Jeho jádrem je fakt, že stát financuje tato čtyři náboženství, jež podepsala se státem dohodu o spolupráci (katolická církev - 1979, dále islám, protestantismus a judaismus - 1992). V následující části provedeme rozbor 7 způsobů, jimiž tato denominace pobírají hospodářskou podporu od státu.

Zprv, pokud jde o financování související se zdaněním, můžeme rozlišovat mezi přímým a nepřímým financováním. Přímé financování (hospodářská podpora, která pochází z jednoho konkrétního zdroje: daň z příjmů) je doposud předepsáno pouze pro katolickou církev. Nicméně nepřímé financování (převážně formou daňových zvýhodnění) je k dispozici všem čtyřem těmto denominacím, jelikož je stanoveno nejen v dohodě o spolupráci se Svatým stolcem, ale rovněž v dohodách se třemi dalšími denominacemi (tedy z roku 1992).

1) Přímé financování (z daně z příjmů)

Financování z daně z příjmů je zohledněno pouze v dohodě o spolupráci s katolickou církví. Dohody o spolupráci z roku 1992 toto téma vůbec nezmiňují. Jak prohlašují někteří z reprezentantů těchto denominací, žádali tehdy v průběhu vyjednávání španělskou státní správu o udělení tohoto práva. Nicméně stát odpověděl, že toto přímé zvýhodnění stanovené pro katolickou církev je jen přechodným nástrojem financování, který bude po jisté době odstraněn. Ovšem jak plynul čas, uvědomili si, že o nijak zvlášť přechodný nástroj nešlo. Po pravdě řečeno se z něj stal nástroj trvalý.

Jak tento nástroj přímého financování funguje? Každoročně, poté co daňoví poplatníci sestaví svá daňová přiznání, mají právo rozhodnout o 0,7 % ze svého odvodu „cuota líquida“ (částky svých příjmů, kterou jsou povinni odvést státu): mohou se rozhodnout, že ho určí pro katolickou církev nebo pro jiné sociální služby prostřednictvím nevládních organizací; musíme brát v úvahu, že jednou z takových nevládních organizací, které jsou příjemci těchto peněz, je Charitas, nevládní organizace patřící katolické církvi, jejímž prostřednictvím tato instituce uskutečňuje hlavní část své sociální služby. Nuže, daňoví poplatníci mají prozatím na výběr tyto možnosti:

- zaškrtnout ve svém ročním daňovém přiznání katolickou církev,
- zaškrtnout obojí (katolickou církev i sociální služby), přičemž v tomto případě rozhoduje daňový poplatník (jelikož ho k tomu zákon opravňuje) o určení podílu 1,4 % ze své „cuota líquida“,
- nevybrat si nic, ponechat políčko prázdné. V takovém případě podíl 0,7 % z odvedené daně těch poplatníků, kteří ve svém přiznání neuvedli svou preferenci, plyne státu (což je rozdíl oproti italskému systému, kde se tyto peněžní prostředky přerozdělí různým příjemcům poměrně podle toho, jak volili ti občané, kteří svou preferenci vyjádřili).

¹⁵ Zákony č. 24, 25 a 26 z 10. listopadu 1992, jimiž se schvalují Dohody o spolupráci uzavřené mezi státem a Federací de Entidades Religiosas Evangélicas de España (*FEREDE*), Federací de Comunidades Israelitas de España (*FCIE*) a Comisió Islámica de España (*CIE*) (*BOE* [úřední věstník] č. 272, 12. listopadu).

V loňském roce činil objem peněz katolické církve obdrženy z tohoto zdroje (přímého financování prostřednictvím daně z příjmů) částku 241 milion EUR. Tyto peníze jdou Biskupské konferenci a 80 % těchto prostředků je přidělováno na platy kléru.

2) Nepřímé financování (daňová zvýhodnění)

Druhým způsobem veřejného financování denominací jsou daňová zvýhodnění. Tyto finanční nástroje jsou totožné pro katolíky i pro ostatní tři konfese, jež mají uzavřenu dohodu o spolupráci. Ministerstvo spravedlnosti je vydalo ve španělštině, angličtině, francouzštině, arabštině a hebrejštině.

Takže tedy, tato daňová zvýhodnění se provádějí a také realizují prostřednictvím zákonů, konkrétně zákona o dobrovolných příspěvcích (sponzorování) z roku 2002. Podle tohoto zákona mají uvedené čtyři náboženství několikero daňových zvýhodnění. Například:

- Členové společenství z Islámské komise Španělska, Federace židovských společenství Španělska a Federace evangelických náboženských subjektů mohou bez omezení žádat podporu od svého členstva, pořádat sbírky k získávání prostředků a přijímat dary a mohou s těmito prostředky volně nakládat.
- Následující činnosti jsou osvobozeny od všech forem daně:
 - a) Vedle výše jmenovaných položek je to přímá, bezplatná distribuce interních pastoračních publikací, pokynů a bulletinů církvemi jejich členům, v rámci výše uvedených komisí nebo federací.
 - b) Teologická výuka v seminářích patřících výše uvedeným komisím nebo federacím, sloužících vzdělávání duchovních, církevních vůdců a imámů.
- Islámské komise Španělska, Federace židovských společenství Španělska, Federace evangelických náboženských subjektů a jejich členové jsou osvobozeni od placení následujících daní:
 - a) Daň z nemovitostí a zvláštní daně, jež lze vybírat z nemovitostí jimi vlastněných, a sice:
 - a) ze svatostánků a jejich částí, mešit a jejich sousedících budov a objektů využívaných pro kázání a modlitbu, pro poskytování duchovního vedení, anebo využívaných jako bytové prostory pro evangelické duchovní nebo imámy,
 - b) z objektů využívaných jako kanceláře společenství, jež jsou členy výše uvedených komisí nebo federací,
 - c) ze středisek využívaných pro vzdělávání duchovních, výhradně pro rabínské vzdělávací aktivity a jako vzdělávací střediska pro imámy a islámské duchovní vůdce.
- Daň z příjmů právnických osob za podmínky, že takto získaná aktiva jsou vyčleněna na náboženské účely nebo sociální činnosti.
- Daň z převodu kapitálu a kolkovací daň za podmínky, že takto získaná aktiva nebo práva jsou vyčleněna na náboženské účely nebo sociální činnosti.
- Některé další místní daně.
- Odvody z darů poskytnutých církvím nebo členským společenstvím, jež náleží výše uvedeným komisím nebo federacím (nejen věnování poskytnutá osobně, ale i věnování učiněná některou společností). Jestliže tedy poskytnu dar některé instituci náležící katolické církvi nebo některému islámskému společenství spadajícímu pod Islámskou komisi Španělska, bude mi odpočteno 25 % z toho, co jsem zaplatil v rámci daňového přiznání. Pokud však věnování některému z náboženských společenství patřícímu pod jedno z řečených čtyř náboženství poskytuje některá společnost - právnická osoba, bude jí refundováno 35 % z daně z příjmů právnických osob.

3) Kaplanská služba

Zákon o náboženské svobodě, který nejdříve uznává různé projevy náboženské svobody jednotlivců a společenství, stanoví v článku 2.3, že v zájmu trvalého skutečného a účelného uplatňování těchto práv přijímají veřejné orgány opatření k usnadnění církevních služeb

ve veřejných, vojenských, nemocničních, komunitních a trestních zařízeních a všech jim podobných pod záštitou státu.

Normy různého druhu týkající se armády, věznic a nemocnic, stejně jako výše uvedené dohody o spolupráci rovněž uznávají právo na využívání církevní pomoci pro příslušníky armády, věznic, chovance nebo pacienty v nemocnicích. Jako ve všech jiných zemích máme také my kaplany ve vězeních, armádě a nemocnicích. Jde ovšem o to, že kvůli přelivě komplikovanému systému (k jeho změně může dojít v rámci nového zákona o svobodě náboženství a svědomí, který připravujeme) stát platí pouze katolickým kaplanům (v armádě, věznicích a nemocnicích), a dále imámským kaplanům ve věznicích.

Kaplani katolické církve jsou vypláceni státem. Existuje asi sto kaplanů ve věznicích. Pokud jde o nemocnice, je v nich zhruba pět set katolických kaplanů na plný úvazek a asi tři sta na úvazek částečný. Celkově dostává katolická církev na kaplanskou službu zhruba tři miliony EUR.

Dohody o spolupráci také uznávají, že španělský muslimský, židovský a evangelický vojenský personál vykonávající službu v ozbrojených silách a dále chovanci ve věznicích, nemocnicích, sociálních službách nebo jiných analogických zařízeních veřejného sektoru mají nárok na to, aby se jim dostávalo duchovního vedení ze strany duchovních jmenovaných příslušnými církvemi nebo společenstvími. Avšak až doposud byla kaplanská služba zřízena pouze ve věznicích, a to královským dekretem (RD 710/2006). A článek v této normě, který se týká financování židovských, muslimských a evangelických kaplanů ve věznicích, se odvolává na dohodu o spolupráci z roku 1992. Ovšem jelikož dohoda o spolupráci s židy a protestanty uvádí, že „výdaje odvozené od poskytování duchovního vedení pokrývají příslušná společenství,“ nemá stát možnost je hradit. Dohoda o spolupráci s muslimy však uvádí, že tyto náklady „se pokrývají způsobem dohodnutým představiteli Islámské komise Španělska s vedením středisek“. V této souvislosti podepsali muslimové odpovídající dohodu se státem a v současné době pracuje ve španělských věznicích 12 imámů. A přestože existují pastory nebo rabíni, kteří pomáhají věřícím svého náboženství ve věznicích, nejsou prozatím placeni státem.

4) Učitelé náboženství ve veřejných školách

V našem systému máme ve veřejných školách výuku náboženství. Dohody o spolupráci (s katolickou církví a třemi dalšími – muslimy, protestanty a židy) uznávají, že katolíci, muslimští, protestantští a židovští žáci, jejich rodiče a subjekty řídicí danou školu mají právo na základě své žádosti obdržet náboženskou výuku dle svého příslušného vyznání (od učitelů jmenovaných náboženskými orgány, které také rozhodují o obsahu a učebnicích), a to na předškolním, prvém i druhém stupni veřejných škol, jakož i na soukromých školách pobírajících státní příspěvek, kde ale existuje určitý rozdíl: katolické náboženství je nabízeno v každém případě, zatímco další 3 náboženství jsou v dotovaných soukromých školách nabízena „za podmínky, že nejsou v rozporu s ideologickou povahou předmětné soukromé školy.“

Rodiče tedy mohou pro své děti volit výuku náboženství jednoho ze čtyř těchto vyznání v dogmatické poloze, nikoli výuku historie náboženského učení konkrétního náboženství. Náboženská výuka není samozřejmě povinná a rodiče i žáci si mohou vybírat mezi tímto, či alternativním předmětem (druhou z volitelných možností je předmět Historie náboženství). Učitelé jsou jmenováni náboženskými orgány, placeni jsou však státem: katolíci učitelé v každém případě, ti ostatní pouze tehdy, jestliže dají dohromady skupinu deseti a více studentů. Židé se rozhodli, že toto právo uplatňovat nebudou.

Pokud se tedy týká veřejných škol, máme v současné době asi 14500 katolických učitelů, 180 protestantských učitelů a 45 učitelů islámu. Jak jsem řekl před okamžikem, židé si nepřejí vyučovat náboženství ve veřejných školách, mají toto právo, leč nepřejí si ho využívat.

5) Státem dotované soukromé školy (Concertados)

V našem školském systému máme tři druhy škol: veřejné, soukromé a státem dotované soukromé školy. Učitelé posledně zmiňovaných jsou placeni státem. Převážná většina státem

dotovaných soukromých škol patří katolické církvi (existují 3 soukromé školy vlastněné protestanty, 3 vlastněné židy a ani jedna vlastněná muslimy, přičemž jedním z důvodů může být i to, že studenti mohou ve veřejných školách chodit na výuku o islámu, kterou vede učitel jmenovaný islámskými společenstvími, a to za podpory Islámské komise Španělska).

V rámci této koncepce dostává katolická církev na své katolické školy každoročně zhruba 3 800 miliónů EUR.

6) Historické, umělecké a kulturní dědictví

Katolická církev vlastní 103 katedrály, 280 muzeí a velké dědictví kulturního významu. Církev dostává přibližně 300 milionů EUR ročně od Ministerstva kultury na údržbu těchto staveb.

Fundación Pluralismo y Convivencia

Závěrem lze říci, že jsme vytvořili instituci, jejímž prostřednictvím usilujeme nejen o prosazování náboženské svobody, ale v důsledku rovněž o podporu integrace.

V prosinci 2004 byla založena nadace „Fundación Pluralismo y Convivencia“. Je to vládní organizace, zřízená podle dohody Rady ministrů ze dne 15. prosince 2004, na návrh Ministerstva spravedlnosti¹⁴. Reagovala na poptávku po myšlence podpory a realizace principu rovnosti. Jelikož katolická církev na základě Dohody o spolupráci v ekonomických věcech z roku 1979 dostává peníze přímo ze státního rozpočtu prostřednictvím výše objasněného systému financování (aktuálně daň z příjmů), rozhodla se vláda zřídit nadaci, aby tím ostatní 3 denominace, jež jsou hluboce zakořeněny a mají uzavřenu dohodu o spolupráci, získaly rovněž možnost dostávat určité prostředky z rozpočtu, ovšem za podmínky, že tyto peníze (v počátečním objemu 3 milionů EUR, který aktuálně vzrostl na pět milionů EUR) mají být rezervovány nikoli na náboženské účely (jako třeba na výplatu imámům, rabínům nebo pastorům na plnění jejich náboženského poslání), nýbrž na vzdělávací, kulturní a integrační projekty.

Tři hlavní cíle nadace jsou tyto:

- Prosazovat náboženskou svobodu cestou podpory kulturních, vzdělávacích a integračních projektů příslušných náboženských (nekatolických) denominací, jež mají se španělskou vládou uzavřenu dohodu o spolupráci. Máme kupříkladu 455 islámských společenství, která náleží pod CIE. Každým rokem mohou předložit projekt na popsání účel (výuka španělštiny nebo pomoc lidem, kteří mají problém se zaměstnáním apod.).
- Působit jako fórum pro reflexi a debatu o svobodě náboženství a o dopadu náboženství na vytváření vhodného rámce „společného soužití“.
- Prosazovat normalizaci fenoménu náboženství v rámci celé společnosti.

Nadace Pluralismo y Convivencia se při plnění těchto cílů zaměřuje především na tři oblasti:

- Na menšinová náboženství: podporováním jejich reprezentativních orgánů a činností, stejně jako jejich místních společenství, i grass-root organizací. (Jedním z projektů předložených Islámskou komisí Španělska byla kniha nazvaná „Objevování islámu“, podle níž mají vyučovat islámští učitelé ve veřejných školách.)
- Na mainstreamovou společnost: jakožto hnací síla v pozadí veřejného mínění a se soustředěním na sociální soudržnost.
- Na veřejnou správu jakožto tvůrce politiky, ručitel práv a manažer diverzity a plurality v celonárodním měřítku.

Na závěr si postesknu, že mám vždy problém s překládáním názvu nadace. První slovo „Pluralismo“ je snadné - pluralita. Potíž nastává, když hledám překlad slova „Convivencia“. Pokud bych použil běžný francouzský výraz, zněl by „soužití“ – „cohabitation“. Jestliže bych se měl jednoduše vyjádřit anglicky, řekl bych „koexistence“ – „coexistence“... Neuspokojuje mě však ani jedno z nich. Sloveso „Convivir“ neznamená úplně přesně ani „soužití“ ani „koexistovat“. Je to „vítat“ a předpona „con“, tedy „žít s“... pospolu, pohromadě, sdílejlíc...

¹⁴ www.pluralismoyconvivencia.es

Takový je duch našeho státu v tomto ohledu: stěžejní věcí je to, že jsme všichni občany. A jakožto občané máme právo zvolit si, jestli přijmeme přesvědčení některého náboženského vyznání, nebo nikoli. Důležitá věc na tom všem je, že žijeme pospolu – v oné „convivencii“ – a že máme svaté právo vybrat si mezi věřit a nevěřit. Výsledkem pak je to, zda vyznáváme jedno náboženství nebo druhé, či zda jsme bezvěrci, je druhotnou věcí.

Děkuji vám velice, thank you very much, salam malecom, šalom – a především hodně a převelice „convivencia“!

Spanish Model of Church Funding

Juan Ferreiro Galguera

I'm going to try to explain the Spanish model of State funding of churches. If we talk about state funding of churches, we are talking about a plain example, a plain expression of relations between State and churches. So, I'm going to start speaking briefly about the principles of our Constitutions regarding relations between church and state. It is all in article 16 of our Constitution, and Article 16 has three parts.

The first paragraph, is referred to individuals and groups. Like almost all Constitutions of civilized countries, article 16 of Spanish Constitution of 1978 enshrines religious freedom of individuals and communities. Those are the real holders of religious freedom; the State is not.

“The freedom of ideology, religion and worship of individuals and communities will be guaranteed. The only limits to its manifestations are those necessary for the maintenance of public order which is protected by the law”.

As we can see that statement proclaims that the only limit to religious freedoms are those necessary to maintain the public order. It doesn't say what public order is, but the law implementing this right Law 7/1980 of 5th July of Religious Freedom¹, refers to this concept. When talking about limits, Religious Freedom Act of 1980 pointed out two kinds:

- Fundamental rights of others (for example, physic integrity, human dignity...)
- “Public order.” And the Law draws this concept “public order” as a kind of triangle with three sides: public health, public moral and public security. So, you can express your religion within those three lines: public health, public order, and public security.

Law 7/1980 of 5th July of Religious Freedom also underlines that religious freedom is not only the right to believe but also the right not to hold any religious creed. Both rights are protected in the same way.

The second paragraph of article 16 bans forced declarations of personal beliefs. It stands:

“No one can be forced to declare his/ her ideology, religion or beliefs”.

This article doesn't say that State cannot ask about religious beliefs. It says that neither public powers nor anybody can cannot force to answer, cannot. And obliging to answer is not only a quastion of forcing physically, for example pulling a gun on someone and asking “are you Muslim, atheistic or so? You are forcing someone to answer when the consequences of not answering are harmful for the one who keeps silince. For example, when getting the identity card DNI, ours laws permit any person to take a picture with a headscarf as long as the police can see her face and so can identify the person. But sometimes police ask a further question: “okay, in order to accept this picture I must ask you if you are Muslim”. In that case, if the person refuses to answer it will be punished because she could not get her identity card.

The third paragraph of article 16 is about relations between State and churches. This third paragraph shows the state character, its personality before religions. It establishes that relationship between churches and public powers (in the three spheres: municipalities, autonomous regions, central government) should also be developed within the framework of two coordinates, represented by two principles, which have a natural tendency to contradict themselves, but, due to the constitutional imperative, are forced into cohabitation: the principle of Secularism or Non-denominationalism of the State and the principle of cooperation.

¹ BOE number 177, 24th July.

Principle of non-confessional State is contained in the first sentence of this third paragraph: “No religion shall have a State character.”

The formula established in the Constitutional draft was more convincing: “The State is non-confessional”. However, that expression did not prosper. Perhaps because it was too reminiscent of what had been coined in the Second Republic’s Constitution of 1932, affirming in article 3: “The State has no official religion”².

Some people calified the formula adopted in the Constitution of 1978 as a shy or timid declaration of non-denominationalism or secularism. For two reasons. Firstly, because the aforementioned declaration is not included in the Preliminary Title, where it would serve a better function as it is the part of the *Magna Carta* where, in principle, the ontological facets of a State have to be expressed. Secondly, because the sentence avoids any specific reference to the State. As such, the word “State”, whose way of being in the face of the religion is being described, not only does not stand in the corresponding place relative to the subject – as it should presumably do so –, but it disappears from the sentence.

Perhaps that shyness is only the result of the Constituent Power’s attempt to find a middle ground between the opinions of those who struggled to maintain, in an underhand manner, the denominational character of the State and those who fighting for a strict secularism wanted all mention to the Catholic Church to disappear from the Constitutional text.

Taking into account that some principles are difficult to reconcile (it is known that the absolute triumph of freedom can distort equality), the Constituent had perhaps decided to adapt the essence of secularism to the demands of cooperation, in order to avoid traumatic breaks and preserve social peace (the memory of the end of the unfortunate Spanish Second Republic seemed to recommend it).

However, cooperation, which at that point played the role of toning down secularism, would reveal itself in the future with what was then an unexpected virtuality: the policies developed by cooperation in religious affairs have turned out to be an effective instrument to contribute to securing the integration of immigrants in Spanish society. Evidently, when the Constitution was approved, nobody had envisaged the avalanche of immigration which was about to flow into our country, mainly after 2000.

Nonetheless, in spite of its shyness or temperance, the constitutional expression (“*No religion shall have a State character*”) perfectly reflects the secularism or non-confessionalism of the State. A concept sustained by two pillars:

- Separation between State and Church
- Neutrality of public powers in religious affairs.

Separation

The basic idea encapsulated in this principle is that the religious denominations forming part of society and public powers (in its three-dimensional state: central, autonomous and municipal) are independent and autonomous entities.

A first consequence derives from this: *the principle of no interference* in both directions. That is, of the State in the realm of faith and of religious denominations in the realm of the State.

In relation to the first aspect, the Constitution prohibits State intervention in the realm of religious faith. In other words, public powers cannot interfere in the internal orbit of Churches, who organise themselves freely. As the Constitutional Court has reiterated, public powers must avoid in their actions any type of confusion between state and religious functions. This distortion would come about, for example, if the State intervened in the internal organisation of the Catholic Church or of Islam or even Spanish Protestantism.

However, it is certainly true, that public powers, in virtue of the principle of cooperation (as we will explain further on), will be able to advise denominations at their request and

regarding issues they deem convenient. However, it would be necessary to avoid, at any rate, the temptation of falling into paternalist attitudes, least of, interventionist attitudes. That does not imply that the State diminishes in its function to watch over current legislation. In this way, if the Federation of a denomination undertakes a summons of an ordinary assembly or the drawing up of statutes and one of those acts is undertaken in clear violation of the current legislation, the State, be it through Executive Powers or as a last resort, through the tribunals, must invigilate the performance of the legal order.

The inverse consequence of the principle of no intervention is that denominations (or their representatives, worship ministers...) cannot interfere in the realm of the State in virtue of its denominational character. It is true that a worship minister has the same rights as any other citizen to participate in public affairs, however, that participation may never take place in the person’s capacity as a worship minister, only as an ordinary citizen. In the same way as an imam, a priest or a rabbi may become a civil servant, like any citizen, if they pass the relevant public examinations, inspired by the constitutional principles of equality, merit and capacity..

Our colleague from Denmark was saying how the Parliament makes law for the Lutheran Church. We see, in Great Britain, there are in the House of Lords twenty-seven bishops. In our country, seats are no longer reserved in Parliament for the high representatives of any religion, which had been the case during Franco’s regime regarding bishops. This would otherwise go against the separation of the Church and the State and would therefore destroy the principle of non-confessionalism and secularism.

Neutrality

The other leg of this non-confessional principle, besides Separation is Neutrality. What does it mean? Our Constitutional Court has said it very clearly: “State is not competent in religious affairs.” Believing or not is an item of individuals and communities. Those are the holders of this right, those are the ones who can assess or evaluate if religion is legitimate or not³.

For this reason, the term “sect”, with its negative connotations, is not a legal term but rather, a sociological one. The State cannot differentiate between the religious heterodoxy and orthodoxy of a specific group. Religious communities are, for the authorities, those which consider themselves as such and who register themselves within the Ministry of Justice’s Register of Religious Entities (referred to hereafter as the RER, its abbreviated form in Spanish), once verified by means of stating and not of rating, that they adhere to the formal requisites imposed by the current legislation⁴. Of course, State can control whether a group keeps in the limit of the law, If a group breeches a law, breeches the public order or the human rights of others. Officials in the RER examine if they applying groups have a name, different enough from the ones already registered, address of their seat, Bylaws, legal representatives, if they have a religious purposes etc. State can not asses those religious purposes, just controlling if they fulfill the formal requirements established in the law. As long as it can not be proved that they are illegal, RER have to admit them. Scientology was admitted last year – RER had already rejected them three times but the National Court (Audiencia Nacional) stated that they should be included in the Register of legal entities in the Ministry of Justice.

As article 22.2 of our Constitution proclaims, those associations (of any nature, including religious ones) *pursuing results or using means typified as criminal* will be deemed illegal, and will therefore, not only be prevented from registering, but may also be prosecuted. As the

³ “The articulation of a Register (...) does not habilitate the State to undertake an activity of control to determine the legitimacy of religious beliefs (...) but only to verify, deriving to that end a mere act of stating and not rating, that the applicant group is not one of those entities excluded by article 3.2 of the LOLR, and that the activities and behaviours developed for its practice do not threaten the rights of others in the exercise of their fundamental freedoms and rights, nor do they threaten the security, health and morality of the public, as elements that enshrine the public order protected by the law in a democratic society, which are referred to in article 16.1 CE” (STC 46/2001 FJ 8°).

⁴ Royal Decree 142/1981, 9th January, on the organisation and function of the Register of Religious Entities [Registro de Entidades Religiosas, RER] (BOE number 27, 31st January).

² FERREIRO GALGUERA, J.: *Relaciones Iglesia-Estado en la II República Española* Ed. Atelier, Barcelona 2005, pags 62 y ss.

Constitutional Court puts it: “only when the existence of a certain danger against the public security, health and morality as they should be recognised in a democratic society has been accredited before the court, it is pertinent to invoke public order as a boundary to the exercise of the right to religious freedom and freedom of worship” (FJ11).

So, in the case that the RER, in the absence of evidence, detects indications suggesting the applicant group is undertaking activities against public order, it would be legitimate for the person in charge of the Register to suspend the processing of that application and return the file to the Public Prosecutor in order to initiate the pertinent procedures⁵.

We have quite a lot religious entities registered. 12187 of them belong to Catholic Church and 2369 non-Catholic. As we have already said, the Register is like a box of those groups that consider themselves as religions. The only real civil effect they have as the get registered is a legal personality as religious entities and so the possibility of organizing themselves in an autonomous way (they don't have to organize in a democratic way as civil associations must).

Neutrality has certain consequences for the State. Firstly, the authorities as such may not profess any faith (it would otherwise be a denominational State). Secondly, the State may not proclaim itself as atheist (this would be the case of a religion persecutory State). Lastly, the State would neither be able to maintain a secularized (“laicista”) attitude. In this sense, it would be convenient **not to mix up**, which is regrettably often the case, the terms **Secularization (laico)** and **Secularism (laicista)**. A secularized State (laicista) is a State prejudiced against religion or religious groups. Those prejudices may manifest themselves in its administrative performance, as much as in its legislative and judicial work. Here are two examples:

A secularized attitude (Secularization or Secularism are obviously attitudes of the State not of society) would be to treat religious groups worse than groups of other nature (sport, cultural or culinary). The principle of equality obviously allows the authority to establish differences between people or groups of people. However, these differences should be proportional to the sought-out end and reasonable. On the contrary, if these differences are not reasonable or they are based on reasons related to birth, gender, race or religion, we would be looking at discriminatory differences.

Another example of a secularized attitude could be the confinement of religious manifestations to the private sphere, understood as the intimacy of the home.

From the constitutional point of view, when one says that religion has to be kept away from the public sphere, we mean as such the authorities, not the streets. That is, public civil servants, as representatives of the Administration, may not defend or back a specific religion against others, nor atheism against a religious approach. Notwithstanding, religious groups, like any other group, can obviously express themselves in the public sphere, that is, in the street, as long as they observe the rules applying to the right of demonstration and the appropriate laws.

To relegate religious expressions to the private realm, such as the home, would be a secularized (laicista) attitude, because it would veto the fundamental right of demonstration. And our state is not secularized, it is secular, that is, neutral in the face of the religious dilemma.

In summary, the main consequence of neutrality is that the State can't assume religious values (as such) as parameters to measure the legitimacy or illegitimacy of its performance. Undoubtedly, it can share values with religions (human dignity, solidarity). However, the State adopts these values as political and social values, not because of their religious label.

⁵ The Basic Law 1/2002 regulating the Right to Association fixes this for associations (articles 30, 3 and 4). *Vid.* PELAYO, D.: *Las comunidades ideológicas y religiosas, la personalidad jurídica y la actividad registral* Madrid 2007 p. 313.

Principle of Cooperation

Besides non confessional State (separated and neutral) the other coordinate is Cooperation. This principle is implicitly reflected in article 9.2 of the Spanish Constitution⁶ and in a more convincing way in the second sentence of article 16.3. That's all right, after that definition that someones consider shy (no religion will have state character) our constitution gives two orders to the public powers. Very clear orders.

- Taking into account religious beliefs of the Spanish society.
 - Maintaining relations of cooperation with Catholic Church and other religious groups.
- From this double mandate, it is possible to extract certain consequences.

- a) Cooperation refers to religious faiths, this is the “faith option”. Although the State can obviously cooperate with non-religious ideological groups, article 16.2 refers to the cooperation of the authorities with the Catholic Church, whose religious character is reflected in the Magna Carta, and with other religious denominations.
- b) Relations of cooperation imply the existence of two different subjects: the authorities (in all its contexts) and the religious group. Two entities which are independent and autonomous, as we have already stated. In other words, cooperation further strengthens the principle of separation.
- c) The order of the Constituent Power to cooperate implies a positive valorisation of the religious phenomenon. If the Constitution orders the authorities to cooperate with denominations, that means they are at least valued as something potentially positive, otherwise and out of pure coherence, they would spare themselves that imperative order to cooperate.
- d) In line with the principle of freedom, cooperation should only take place at the request of the denomination, because some denominations, by virtue of their autonomy, may want to hold back from seeking institutional help.

The direct mention of the Catholic Church has not been a peaceful issue. For some, it signalled a type of underhand denomination. For others, a mere recognition of the historically well-established following the Catholic Church enjoyed in Spain. In the Constituents Assembly those who had declared to be against such a mention argued it was contradictory with the proclaimed non-denominationalism stated in the previous sentence. However, at the end it prevailed. Some of its supporters argued that even though the mention to the Catholic Church in the *Magna Carta* was legally a questionable issue, it was reasonable from a political point of view, because the intention at that moment in time (the period of Spanish political transition) was the to go from a denominational State (the previous Regime) to a non-denominational or secular State without abruptness and in a non-traumatic manner.

In that sense, the attitude of the Communist Party's representative, Santiago Carrillo, in the Constituents Assembly seems eloquent. He had fought for the specific mention of the Catholic Church, even if it were only to avoid that those who after the Second Republic had sided with “The Crusades”, aligned themselves now with the reactionary forces which opposed democracy at the time⁷.

If the *Magna Carta* had presented the obligation for cooperation in terms of future action (“the authorities will take into account ...”), but it doesn't say how to cooperate. And doesn't say if the cooperation includes funding of the religious groups. All this have been explained by the laws that have implemented this principle, and we can advance that the legislator opted for the establishment of a specific means of cooperation: Cooperaton Agreements.

Five days after the Constitution entered into force, in January 3th of 1979, the Holy See signed 4 Cooperation Agreements with the Spanish state (concerning legal affairs, educational

⁶ « It is the responsibility of the authorities to promote the conditions for the freedom and equality of individuals and the groups they conform to be real and effective; to remove the obstacles which impede and complicate their plenitude; and facilitate the participation of all citizens in the political, economic, cultural and social life ».

⁷ Diary of the Members of Parliament's Congress Sessions. Year 1978, N° 106. Plenary Session. p. 3994.

and cultural affairs, economic affairs, chaplaincy to the Armed Forces and the military service of clergymen and members of religious orders). Of course, they hadn't been prepared in five days. Negotiations were held in parallel with Constitution. One of these four cooperation agreements is referred to economic affairs. As it was said yesterday, those cooperation agreements are international treaties, so they have higher status than an ordinary law, they cannot be changed by an ordinary law.

One year later, (1980). Religious Freedom Act was enacted. It states definitely that cooperation is going to be implemented by cooperation agreements- Article 7.1 assures that the State may be able to establish a concrete mechanism for cooperation (Agreements or Pacts) "with the Churches, Denominations and Religious Communities registered in the Register which by the very nature of their contexts and number of followers have reached a deeply rooted character (notorio arraigo) in Spain".

So, the three requirements to sign a Cooperation Agreement with the State are

1. To be **registered in the RER** located in the Ministry of Justice (Department for Religious Affairs). The Royal Decree 142/1981 indicates that four kinds of religious groups are susceptible of being registered:

- "Churches, denominations and religious communities",
- the Federations that they form,
- the "orders, congregations and religious institutes", which will logically belong to one of the denominations (evidently, they had the Catholic Church in mind) and
- the religious associations which have been constituted as such according to the code of the denomination they belong to. For these, in order to authorise their religious ends, in conjunction with their declaration, they are obliged to attach a certificate from the Superior Organ of their church in Spain in order for it to act as a guarantor⁸.

2. To have **obtained the recognition of deeply rooted (notorio arraigo)** in Spain

This was a new legal concept. The law only offers two terminological supports to determine a well-established following: the context (of the denomination) and the number of believers.

The Administration was therefore able to develop the concept of "deeply rooted" by means of a regulatory norm in order to objectify it and cut down the temptations of discretionality. However, it failed to do so⁹. It only proposed that, given the ambiguity of the term, its reach would have to be measured on a case to case basis. Nevertheless, it did pinpoint interpretative and orientative criteria (without the pretension of exhaustiveness) related to the legal terms "context" and "number of believers".¹⁰

In this way, the concept of "context" not only referred to the followers of the denomination being sufficiently and significantly extended throughout all or part of the Spanish territory, but also to aspects such as the historical following of that denomination in our country, the importance of their social, charitable and cultural activities, the number of places of worship, or the number of ministers of worship in proportion to its members.

Even though there is no specific legal prescription as such, the administrative organ which 'de facto' grants the status of a well-established following is the Advice Commission for Religious Freedom (Comisión Asesora de Libertad Religiosa, to be referred to as the CALR from here on), a consultative body appointed by the Ministry of Justice, whose task and mission, according to the LOLR, are to undertake studies, reports and proposals of all those issues applicable to the

⁸ By virtue of the Royal Decree 589/1984 of 8th February (BOE no. 85, 28th March) it is also possible to register foundations belonging to the Catholic Church. (For the time being, a Royal Decree allowing the registration of foundations belonging to other denominations with Agreements of Cooperation, has not been developed, which would be recommendable in order to reinforce equality).

⁹ The convenience of defining those requisites of objectivity in an administrative regulation was discussed at the Advice Commission, which took place on the 23rd June 1982, and it was rejected. On the one hand, some believed that this function had to be carried out through a law. On the other hand, some thought that with the approval of such a regulation the Administration, and specifically the Advice Commission of Religious Freedom, would lose the margin of discretionary powers it enjoyed.

¹⁰ FERNÁNDEZ-CORONADO, A.: *Estado y confesiones religiosas: un nuevo modelo de relación (los pactos con las confesiones: leyes 24, 25 y 26 de 1992)* Civitas. Madrid 1995, pages 45-47.

Basic Law, and particularly, with perceptive character, in the preparation and reporting of those Resolutions or Agreements of Cooperation¹¹.

Framed within the Ministry of Justice, the CALR is composed in equal numbers and with a stable character by representatives of the State's Administration, churches, denominations, religious communities or federations, within which will certainly be those with a well-established following in Spain, and by people recognised as competent in the field whose advice is considered to be of interest and relevance to the material related to the present law¹².

3. Cooperation Agreements must be approved by the Parliament

Twelve years after the Law took into force, the State signed Cooperation Agreements with three entities which represent the respective denominations and are today the three interlocutors of the State. On the part of Islam: the Islamic Commission of Spain (Comisión Islámica de España -CIE-) is integrated by two federations: the Union of Islamic Communities in Spain (Unión de Comunidades Islámicas de España -UCIDE-) and the Spanish Federation of Religious Islamic Entities (Federación Española de Entidades Religiosas Islámicas -FEERI-).

On the part of the Evangelists, the representative body of Spanish Protestantism is the Federation of Evangelical Religious Entities of Spain (Federación de Entidades Religiosas Evangélicas de España -FEREDE-).

Thirdly, the Federation of Jewish Communities in Spain (Federación de Comunidades Judías de España -FCJE-), which represents Spanish Jews.

Finally, the Spanish Parliament, approved these 3 Agreements in the Laws 24, 25 and 26 of 10th November 1992¹³, dealing with issues such as the legal protection of places of worship, the statute of ministers of worship, their inclusion in the General Regime of Social Security, the civil effects of marriages celebrated according to Jewish, Evangelical and Muslim rites, religious chaplaincy in centres or public establishments, religious education in teaching centres and, also tax benefits applied to specific goods and activities belonging to the FEREDE, the CIE or the FCJE as signatories of the Agreement.

In conclusion, these 4 cooperation agreements, and the laws, royal decrees and acts that have implemented them form a quite a complex system. The core is that State funds those four religions that have signed a Cooperation Agreement with the State (Catholic Church -1979-, and Islam, Protestantism and Judaism -1992-). In the following lines we will analyze 7 ways through which those denominations receive economic support from State.

First, regarding to funding related to taxes we may difference between direct and indirect funding. Direct funding (economic support which comes from one specific source: income tax) so far is only prescribed for Catholic Church. However, indirect funding (mainly through tax benefits) are available for these four denominations, because it is prescribed not only in the Cooperation Agreement with the Holy See but also in the other three (those of 1992).

1) Direct Funding (from income tax)

Funding from the income tax is only considered in the Cooperation Agreement with the Catholic Church. Cooperation Agreements of 1992 don't even mention the issue. As some representatives of those denominations at that time have declared, they asked the Spanish Administration for this right at that time when negotiations were taking place. But the State responded that direct benefit that was prescribed for Catholic Church was a provisional financial tool that was going to be eliminated in some time. But, as time passed by the realized that it was not that provisional. Actually It has become to be definitive.

How does it works this direct financial tool? Every year, when tax payers prepare their income tax they have the right to take a decision about the 0,7 of their "cuota líquida"

¹¹ Art. 8.2 LOLR.

¹² In the heart of the CALR there is a Permanent Commission which will also have a balanced composition.

¹³ Laws 24, 25 and 26 of 10th November 1992 approving Cooperation Agreements subscribed between the State and the Federación de Entidades Religiosas Evangélicas de España (FEREDE), the Federación de Comunidades Israelitas de España (FCIE) and the Comisión Islámica de España (CIE) (BOE no. 272, 12th November).

(the amount of their income they have to pay to the Stat): the can opt for sending it to Catholic Church or to other social services, through NGOs; we have to take into account that one of the NGOs that receive that money is Caritas, an NGO belonging to Catholic Church through which this institution develops the main part of their social service. So, the option for the taxpayer are, so far, the followings:

- putting in the their annual income tax a cross for Catholic Church,
- putting a cross in both (for Catholic Church and for Social Services), in this case taxpayer is deciding (because the law entitles them to do so) about the 1,4% of their „cuota líquida“,
- not opting, leaving the space empty. In this case, the 0,7% of those tax-payers who have not declared their preference goes for the State (a difference with the Italian system where this money is distributed among the different recipients in proportions to the choice made by the citizens who have expressed their option).

Last year, the amount of money Catholic Church received by this source (direct financing through income tax) was 241 million euros. The money goes to the Episcopal Conference. Mainly, 80% of this money is assigned to pay the salaries of clergy.

2) Indirect funding (tax benefits)

The second way of public funding of denominations is tax benefits. These financial tools are the same for Catholics and for the other three confessions with Cooperation Agreement.

Anyhow, these tax benefits have been implemented, and completed, by a law, the Sponsorship Act of 2002. So, according to this law, those four religions have several tax benefits. For example:

- Members communities of the Islamic Commission of Spain, of the Federation of Jews communities of Spain, and of the Federation of Evangelical Religious Entities may freely seek assistance from their members, organize fund-raising collections and receive donations, which they may freely dispose of.
- The following activities shall be exempt from any form of taxation:
 - a) In addition to the above mentioned items, the direct distribution, free of charge, of internal pastoral publications, instructions and bulletins, to their members by the Churches belonging to the mentioned Commissions of Federations.
 - b) Theological teaching in the seminaries belonging to the mentioned Commissions of Federations, for training religious ministers, religious leaders and exclusively for the teaching.
- Islamic Commission of Spain, Federation of Jews communities of Spain, Federation of Evangelical Religious Entities and their members shall be exempt from paying the following taxes:
 - a) Place of worship and their quarters, mosques, and their adjoining buildings and premises used for preaching and prayer, providing spiritual guidance, or as the residence of evangelic ministers and imams.
 - b) Premises used as offices by communities that are members of the above mentioned Commissions of Federations.
 - c) Centers used for training religious ministers, rabbinic training activities (solely), and imams or Islamic religious leaders training centers.
- Company Tax provided that the assets thus acquired are earmarked for religious purposes or social activities
- Capital transfer tax and stamp duty, provided the respective assets or rights acquired are earmarked for religious or social activities
- Some other local taxes,

- Deductions from donations made to the churches or the members communities that belong to the above mentioned Commissions or Federations (not only donations made by a persona but also by a society). So, if I give a donation to any institution belonging to the Catholic Church or to any Islamic community that belongs to the Islamic Commission of Spain, I will be deducted 25% of what I have paid in the tax revenue. But, if it's a company that gives a donation to a religious community that belongs to any of those four religions, he will be reimbursed 35% out of the Company Tax.

3) Chaplaincy

Religious Freedom Act, after recognizing several manifestations of religious freedom of individuals and communities, states in art. 2.3 that to endure true and effective application of these rights, public authorities shall adopt the necessary measures to facilitate assistance at religious services in public, military, hospitals, community and penitentiary establishments and any other under its aegis,

Norms of different kind related to the Army, to prisons and to hospital, as well as the above mentioned Cooperation Agreement also recognize the right to have religious assistance of military, prisoners or inmates in hospitals. So, as in any other country, we have chaplains in prisons, in the army and in hospitals. But the thing is that because a quite complex system (it may change in the new religious freedom and conscience act we are preparing), the State only pays catholic chaplains (in the Army, in Prisons and in hospitals) and imams chaplains in prisons.

Catholic Church chaplains are paid by the State. There are about one hundred chaplains in prison. Regarding to hospitals, there are more or less five hundred full-time catholic chaplains in hospitals, and also about three hundred part-time hospital; In general, Catholic church receives more or less three million Euros for chaplaincy.

Cooperation Agreements also recognize that Spanish Muslim, Jewish, and Evangelical military personnel serving in the Armed Forces, as well as inmates of prisons, hospitals, social services or other analogue public sector establishments shall be entitled to receive spiritual guidance at the hands of religious ministers appointed by the respective churches or communities. But, so far only chaplaincy in prisons have been implemented by a royal decree (RD 710/2006). And the article of this norm relating to funding of Jews, Muslim and Evangelic chaplains in prisons remits to the Cooperation Agreement of 1992. But as Cooperation Agreement with Jews and Protestant says that “expenses deriving from the dispensation of spiritual guidance shall be covered by the respective communities”, State can not pay them. However, in the Cooperation Agreement with Muslims it says that those expenses “shall be covered in the manner agreed upon by the representatives of the Islamic Commission of Spain with the management of the centers”. In this regard, Muslims signed the correspondent agreement with the State and now there are 12 imams in Spanish jails. And, even if there are pastors and rabbis that assist inmates of their religion in prisons, so far they are not paid by the State.

4) Religious Teacher in Public Schools

In our system we have religious teaching in public schools. Cooperation's Agreements (with Catholic Churches and the other 3 –Muslims, Protestants and Jews). Recognize that catholic, Muslim, Protestant and Jews pupils, their parents and school governing entities shall be entitled, at their request, to receive religious education of their respective denominations (by teachers appointed by the religious authorities which also decide about contents and textbooks) at preschool, primary and secondary level in public schools and also in state-subsided private schools, but in these with a difference: catholic religion is offered in any case and the other 3 religions are offered in private subsided schools “provided this is not in contradiction with the ideological nature of the private school in question”.

So parents can choose for their children to have religious teaching of those four religions in a dogmatic way, not history about religion learning “from” the specific religion. Of course, religious teaching it is not compulsory, parents and pupils can opt between that class or an alternative (in secondary one of the alternative options is History of Religions). The teachers are appointed by the religious authorities, but they are paid by the state: regarding to catholic teachers in any case, for the rest only if they get a group of ten or more students. Jews have decided not to exercise this right.

So, regarding to public schools, now we have about 14500 Catholic teachers, 180 Protestant teachers, and 45 teachers of Islam. As I have just said, Jews don't want to teach religion in public schools, they have the right, but they don't want to implement it.

5) State Funded Private Schools (*Concertados*)

In our educational system, we have three kinds of schools: public, private and private schools funded by the state. Teachers of the later are paid by the State. Mostly all private funded schools belong to the Catholic Church (there are 3 private funded schools owned by protestants, 3 by Jews and non by Muslims, one of the reasons may be that students can receive lessons about Islam in public schools by teacher appointed by Islamic communities, with the support of the Islamic Commission of Spain).

For this concept, Catholic Church receives about 3.800 million Euros every year for its Catholic schools.

6) Historical, artistic and cultural heritage

Catholic Church owns 103 cathedrals, 280 museums and a lot of heritage of cultural importance. They receive more or less 300 millions Euros a year from the Ministry of Culture to maintain those buildings.

Fundación Pluralismo y Convivencia

To conclude, we have created an institution through which we try not only to promote religious freedom but as a consequence to promote integration.

In December 2004, Fundación Pluralismo y Convivencia was created. It is a governmental organization created through the 15 December 2004 agreement of the Council of Ministers at the proposal of the Ministry of Justice¹⁴. At the begging it responded to the idea of supporting and implementing the principle of equality. As Catholic Church, according to the Cooperation Agreement on Economic Issues of 1979 received money directly from the national budget through the above explained direct funding system (now, income tax), the Government decided to create a foundation so that the other 3 denomination deeply rooted and with Cooperation Agreement could get also some amount of money from the budget but with a condition this money (which started to be 3 million Euros but last ascended until five million euros) should be earmarked not for religious purposes (for example paying imams, rabbis or pastors for their religious mission) but for educational, cultural and integration projects.

The 3 main aims of the Foundations are:

- To promote religious freedom by supporting cultural, educational and integration projects of those religious denominations (non catholic) which have a cooperation agreement with the Spanish Government. For example, we have 455 Islamic communities that belong to CIE. Every year they can present a project of that kind (teaching Spanish or helping people with problem with jobs etc.).
- To act as a forum for reflections and debate on religious freedom and on the latter's impact on the creation of a suitable framework for “living together”.
- To promote a normalization of the religious phenomenon throughout society.

¹⁴ www.pluralismoyconvivencia.es

Fundación Pluralismo y Convivencia mainly achieving these aims focuses on three areas:

- On minority religions: by supporting their representative bodies and activities as well as their communities churches and grass-roots organizations. (One of the projects, presented by the Islamic Commission of Spain was a book called “Discovering Islam” to be taught by Islamic teachers in public schools.)
- On mainstream society: as the driving force behind public opinion and the focus of social cohesion.
- On public administrations as policy-makers, guarantors of rights and managers of diversity an plurality nationwide.

To end, I always have problems when I try to translate the name of this foundation. The first word “Pluralismo” is easy: Pluralism. The trouble starts when I try to translate “Convivencia”. If I use the ordinary word in French I would have to say “cohabitation”. If I use the ordinary word in English I would say “coexistence”...But I don't feel myself comfortable with any of the two. “Convivir” is not exactly neither “cohabiter” nor “coexist”. It is “vivir” “con”, I mean “to live” with”...mixed, together, sharing...

That is the spirit of our State in this regard: the main thing is that we are all citizens. And as citizens we have the right to choose if believe or not a religious creed. The important thing is that we live together in “convivencia” and that we have the sacred right to chose between believing or not. The result: believing one religion or another or not believing is a secondary item.

Thank you very much, Salam Malekom, Shalom and above all, lots, tots of convivencia.

Systém financování církví v Itálii

Tiziana Giovanna Costantino

Systém financování katolické církve a jiných náboženských vyznání upravený od roku 1984 patří k těm nejvíce inovativním aspektům církevní politiky uplatňované italskou vládou.

Systém financování náboženských subjektů se v Itálii datuje od tzv. Lateránských smluv z roku 1929, které upravovaly vztahy s katolickou církví po historických událostech v 19. století.

Po ukončení dočasné vlády papežů vyvlastnil italský stát část majetku, který kdysi patřil náboženským subjektům.

Lateránské smlouvy uzavřené v roce 1929 mezi italským státem a Svatým stolcem zahrnovaly, kromě jiných důležitých ustanovení zaměřených na úpravu vztahů mezi státem a katolickou církví, i tak zvanou finanční úmluvu, jejímž cílem bylo napravit ekonomické škody, které utrpělo katolické duchovenstvo v důsledku konfiskace církevního majetku.

Tato úmluva zavedla tzv. „církevní beneficium“, což je souhrn majetku daný duchovním farnostmi a biskupům jako nadání (nadační jmění). Příjem z tohoto majetku byl příjmem jednotlivých příjemců. Zavedeno bylo také tzv. „*assegno di congrua*“, jakýsi druh doplňkového platu skládajícího se z měsíčního grantu placeného italským státem výše uvedeným příjemcům v případě, že příjem z benefícia byl menší než předem stanovená minimální částka. Tímto způsobem poskytoval stát finanční podporu duchovním farnostmi a biskupům, tedy těm, kteří poskytovali duchovní péči a vykonávali církevní funkci.

Tato finanční podpora byla v důsledku výše uvedeného historického vývoje poskytována pouze katolické církvi, a nikoli nekatolickým vyznáním, která byla v té době považována za „povolena vyznání“.

Při zrodu Italské republiky stanovila ústava z roku 1948 zásadu státního sekularismu, svobodu a rovnost všech náboženských vyznání ze zákona a uznala právo všech občanů jako jednotlivců i skupin na vyznávání jejich víry. Tím byl zaveden instrument „dohody“ s cílem regulovat vztahy mezi italským státem a nekatolickými vyznáními podle vzoru konkordátu sjednaného s katolickou církví, který naše ústava výslovně uvádí jako nástroj pro regulaci vztahů mezi novým italským státem a Svatým stolcem.

Později historické a právní odůvodnění systému „*assegno di congrua*“ postupně selhávalo a vznikla nutnost racionalizovat a modernizovat systém finančních zásahů ze strany státu.

Ačkoliv sekulární sociální stát respektuje sekularismus a rovnosti občanů před zákonem, zároveň na finanční rovině finančně zasahuje s cílem podpořit náboženskou svobodu.

Pokud jde o katolickou církev, byl systém podpory a financování duchovních státem výrazně inovován ve formě Dohody o revizi konkordátu z roku 1929, kterou podepsal italský stát se Svatým stolcem v roce 1984. V roce 1985 byl schválen zákon o církevních orgánech a majetku. Z kanonického hlediska je úkol poskytování finanční podpory duchovním svěřen nové osobě, tzv. „diecézním institutům pro finanční podporu duchovních“, které byly zřízeny v každé diecézi s cílem zajistit lepší správu majetku přijímajících orgánů. Z hlediska státu bylo zrušeno „*assegno di congrua*“ a nejrůznější orgány spravující tuto formu podpory, jakož i další formy kontroly.

Nová koncepce vztahů mezi státem a společností v rámci našeho právního a ústavního systému vedla k uznání nepochybného kolektivního zájmu na zavedení moderní formy financování církví založené na dobrovolných příspěvcích občanů a zaměřené na plnění náboženských úkolů a zájmů.

Nový systém se inspiruje těmito zásadami:

- 1) plné respektování volby občanů a uznání hodnoty jejich přímého a individuálně zodpovědného přispívání k životu náboženských společenství;
- 2) plánování systémů zprostředkovaného samofinancování vyplývajících buď z určení občanů, nebo z technické podpory ze strany úřadů státní správy;
- 3) směřování těchto finančních toků na podporu duchovenstva a některých dalších účelů.

Systém financování duchovenstva samostatně organizuje katolická církev i další náboženská vyznání podle zásady nezávislosti náboženských sdružení a svobody vnitřního organizování. Je však třeba zdůraznit, že tento systém finanční podpory je založen na dvou paralelních finančních tocích, jeden je soukromý a druhý veřejný.

Soukromý tok se skládá z dobrovolných darů věnovaných občany ve prospěch určitého církevního orgánu. Tyto dary mohou být odečteny z celkového příjmu v každoročním daňovém přiznání do výše asi 1.000 EUR.

Tyto dobrovolné příspěvky se používají různě, buď jako finanční podpora pro duchovní, nebo pro cíle vyznávání víry, duchovní péči, evangelizaci nebo církevní správu.

Systém veřejných finančních toků je složitější. Určuje směřování 0,8 % z celkového výnosu z daně z příjmu fyzických osob ve prospěch těch náboženských vyznání, která mají dohodu s italským státem. Těchto 0,8 % si mezi sebou poměrně rozděluje podle vyjádřené daňovými poplatníky v jejich každoročním daňovém přiznání.

Denominace, které jsou příjemci tohoto finančního toku, využívají tyto finanční prostředky pro vyznávání víry v populaci, pro charitativní účely ve prospěch italského obyvatelstva nebo v rozvojových zemích a pro charitativní, humanitární a kulturní účely.

Pokud jde o nevyjádřenou volbu daňových poplatníků, příslušných 0,8 % se přerozděluje mezi výše uvedené církevní orgány procentem vypočítávaným podle počtu daňových poplatníků, kteří svoji volbu vyjádřili.

Stát provádí kontrolu účetních závěrek církevních orgánů, aby ověřil efektivní využívání těchto finančních prostředků.

Tento systém finanční podpory se netýká náboženských vyznání, která nemají dohodu se státem, i když jejich zastoupení získalo právní status.

Denominace, které kromě přísně náboženských činností provozují i jiné neziskové činnosti odlišné od náboženství nebo vyznávání víry, podléhají systému organizací s neziskovou činností v sociální oblasti a využívají velmi příznivého daňového režimu (např. týkajícího se daně z přidané hodnoty - DPH).

Italský právní systém poskytuje i další fiskální výhody: církevní orgány jsou osvobozeny od obecní daně z nemovitosti, pokud je budova využívána výhradně pro náboženské účely, a může uplatnit 50% snížení základu daně z příjmu u právnických osob.

Systém finanční podpory katolické církve a dalších vyznání, která mají dohodu se státem, zdánlivě více respektuje náboženskou svobodu a svobodu dárců. Navíc daňový poplatník nerozhoduje o určení jeho daní z příjmu, ale o rozdělení části celkového příjmu z daní fyzických osob.

V tomto velmi citlivém sektoru vztahů mezi státem a katolickou církví a jinými vyznáními bylo tedy dosaženo dohody, která je v plném souladu se základními zásadami našeho právního systému. Tyto zásady uznávají autonomii náboženských sdružení a jejich svobodu sdružování, neutralitu státu, kde nebude ani stínu pochybnosti, že by se přikláněl buď na stranu církví, nebo soudů, a záruku svobody a rovnosti v občanské společnosti, která může, nebo nemusí podporovat náboženské orgány a jejich činnosti.

1) Přímá finanční podpora církví.

Podporuje stát činnost církví prostřednictvím finančních příspěvků? Je finanční podpora církví poskytována z jednoho úřadu či z více různých?

Finanční podpora státu církvím je založena hlavně na systému sdílení 0,8 % z celkového výnosu z daní fyzických osob.

Katolická církev a jiné denominace, které mají dohodu se státem, se podílejí na těchto 0,8 % společně se státem.

Daňový poplatník vyjadřuje svoji volbu svým podpisem na svém daňovém přiznání v korespondenci s příslušnou denominací. Touto volbou daňový poplatník nerozhoduje o určení vybrané daně z jeho příjmu, ale o určení průměrné kvóty, která je pro všechny občany stejná. Stát vypočítává celkovou výši příjmů z daní. Pak vyčlení 0,8 % a vypočítá celkový počet podpisů daňových poplatníků a příslušná procenta přidělená jednotlivým náboženským subjektům. Nakonec rozdělí 0,8 % mezi náboženské subjekty, kterým byla vyjádřena v podpisech podpora tak, aby všichni daňoví poplatníci měli stejnou váhu bez ohledu na příjem.

Podíl 0,8 % od daňových poplatníků, kteří neurčili své preference, se rozděluje mezi jednotlivé příjemce poměrem, který vyjádřili ostatní občané svou volbou.

Za tento systém odpovídá finanční správa napojená na správu daní z příjmu fyzických osob.

Finanční podpora církvím je svěřena i státu prostřednictvím místních orgánů se zaměřením na podporu budov pro náboženské uctívání. Budování, obnova a údržba náboženských budov a jejich příslušenství jsou financovány podle regionálních zákonů a s podporou obcí. Právo získat tuto podporu bylo přiznáno i vyznáním, která nemají dohodu se státem. Církevní budovy a budovy dalších vyznání jsou součástí druhotné urbanizace, na které mohou obce a města poskytnout konkrétní finanční prostředky.

Jsou finanční příspěvky účelově vázány? Jaké církve jsou státem financovány? Jakým způsobem se určuje výše státního příspěvku určeného jednotlivým církvím? Rozlišují se výdaje na vlastní náboženskou činnost církví a na jiné obecně prospěšné činnosti?

Částka 0,8 % z daní z příjmu fyzických osob je určena u jednotlivých vyznání na účely stanovené v dohodě s italským státem. Tyto účely se liší. Např. finanční příspěvky pro katolickou církev mohou být použity na finanční podporu duchovních, na charitu ve prospěch italského obyvatelstva nebo pro obyvatelstvo rozvojových zemí. Pokud jde o nekatolická vyznání, která se podílejí na 0,8 % daňových příjmů, jsou finanční prostředky směřovány hlavně na sociální, humanitární a kulturní akce v Itálii a v zahraničí, a to v širším a pružnějším smyslu než se plánuje pro katolickou církev.

V současnosti existuje pět nekatolických vyznání, která mají společně s katolickou církví finanční dohodu s italským státem, podle které se podílejí na 0,8 % z rozpočtu:

- 1) Valdenští,
- 2) Svaz židovských obcí v Itálii,
- 3) Luteránská evangelická církev v Itálii,
- 4) Svaz křesťanských církví adventistů sedmého dne,
- 5) Boží shromáždění v Itálii.

Valdenští se neúčastní rozdělování 0,8 % spojených s nevyjádřenou volbou daňových poplatníků. V současnosti probíhá diskuse o možné úpravě dohody o rozdělování výnosu.

Evangelická baptistická křesťanská unie v Itálii je šestou denominací, která uzavřela dohodu s italským státem, ale dala přednost nezakotvit v této dohodě účast na rozdělování 0,8 % z daní.

Tyto finanční toky musí být určeny pro výše uvedené účely. Náboženská vyznání musí každoročně předkládat účetní závěrku dokládající využití finančních prostředků finanční správě prostřednictvím Ústředního ředitelství pro náboženská vyznání Ministerstva vnitra.

2. Zdroje finančních prostředků využívaných pro financování církví

Jsou prostředky na podporu činnosti církví vybírány nějakým zvláštním postupem, nebo se poskytují přímo ze státního rozpočtu? Jaké jsou se systémem výběru prostředků pro církev zkušenosti?

Systémem veřejného financování je shora uvedený systém 0,8 % z daňového příjmu.

Činnost církví může být podporována i ze soukromých darů, které může katolická církev použít pouze na podporu svých duchovních. Jiná náboženská vyznání používají tento soukromý finanční tok pro různé účely, na podporu duchovní činnosti, na duchovní péči, evangelizaci a církevní správu.

Pokud jsou tyto dary určeny katolické církvi nebo náboženským vyznáním, která mají dohodu s našim státem, může je daňový poplatník každoročně odečíst ze svých daní v obecném daňovém přiznání až do výše 1.032,91 EUR.

3. Nepřímá finanční podpora církví

Jsou církve zvýhodněny v daňové oblasti? Jak?

Církevní orgány, jejichž denominace mají dohodu se státem, mohou přijmout název tzv. částečné ONLUS (*Organizzazioni non lucrative di utilità sociale* – nezisková organizace pro sociální účely), ale pouze pro své charitativní a sociální činnosti.

Pouze ve spojitosti s těmito činnostmi mají tyto orgány určité daňové úlevy: např. osvobození určitých výkonů od DPH; snížení obecného daňového základu u příjmů z těchto činností, i když jsou považovány za obchodní činnost.

Další nepřímé daňové úlevy:

- osvobození od platby obecní daně za budovy a jejich příslušenství, pokud jsou využívány výhradně pro náboženské účely;
- daň z příjmu právnických osob je snížena na 50 %. Církevní orgány denominací, které mají dohodu se státem, jsou postaveny na roveň se sociálními a vzdělávacími subjekty, a proto mají tuto daňovou úlevu určenou pro sociální a vzdělávací instituce.

Jsou daňově zvýhodněni dárci, kteří poskytují dar církvím?

Dobrovolné peněžní dary katolické církvi a dalším denominacím, které mají dohodu se státem, může každý daňový poplatník odečíst ze své daně z příjmu až do výše 1.032,91 EUR.

Peněžní dary ve prospěch ONLUS, mezi nimiž mohou být i náboženské organizace provádějící sociální činnost, mohou být odečteny až do výše 19 % daru. Toto procento se vypočítává z maximálního peněžního daru ve výši 2.065,83 EUR. Alternativně mohou být dary ONLUS odečteny z celkového příjmu daňového poplatníka před výpočtem daně ve výši až 10 % celkového přiznávaného příjmu, a to do výše 70.000 EUR ročně.

Mohou plátcí daně poskytnout část svých daní přímo církvím? Jak takový systém funguje v praxi? Lze poskytnout daňovou asignaci pouze církvím nebo i jiným neziskovým subjektům? Jaká je ochota plátců daní poskytovat takovou asignaci?

Každý rok může daňový poplatník ve svém daňovém přiznání určit denominaci, která má být podle jeho přání příjemcem podílu na 0,8 % z příjmu z daní fyzických osob. Touto denominací může být katolická církev nebo jiné náboženské vyznání, které má dohodu se státem, nebo sám stát u těch daňových poplatníků, kteří si nepřejí poskytnout finanční pomoc náboženským organizacím.

Jak již bylo řečeno, volba daňového poplatníka nerozhoduje o směrování daní vybraných z jeho příjmu, ale o směrování průměrné kvóty, která je stejná pro všechny občany. V souvislosti s touto otázkou odkazují na to, co již bylo řečeno výše, o systému rozdělování 0,8 % z příjmu z daní fyzických osob.

Prostřednictvím svého každoročního daňového přiznání mohou daňoví poplatníci také asignovat částku ve výši 0,5 % ze své daně z příjmu na podporu institucí, které se zabývají sociálně

prospěšnou činností, jako jsou dobrovolná sdružení, ONLUS, nezisková sdružení, vědecko-výzkumné instituce, univerzity, atd.

Příjemci těchto částek jsou instituce patřící do shora uvedených kategorií, které se vybírají ze seznamu každoročně sestavovaného finanční správou.

Reprezentativní orgány náboženských vyznání, která se zabývají sociální činností, mohou být také na seznamu možných příjemců z tohoto finančního zdroje.

4. Legislativa pojednávající o finanční podpoře církví

Došlo v období posledních 20 let ke změně legislativy v oblasti financování církví?

Změna v systému financování popsána výše byla zavedena zákonem č. 222 z roku 1985 ve prospěch státu a katolické církve. Později byla rozšířena na denominace, které mají určitou dohodu se státem.

Existují ve vaší zemi návrhy nebo projekty na úpravu systému financování církví?

V současnosti neexistují žádné návrhy nebo projekty zaměřené na úpravu existujícího systému financování církví, který vstoupil v platnost v 90. letech minulého století.

System of Church-Funding in Italy

Tiziana Giovanna Costantino

Among the several aspects of the ecclesiastical policy carried out by the Italian Government in the last years, the system of financing the Catholic Church and the other religious creeds, which has been reshaped beginning from 1984, is the most innovative one.

The system of financing ecclesiastical bodies in Italy goes back to the so-called Treaties of the Lateran of 1929, which have regulated the relationships with the Catholic Church after the historical events of the 19th century.

With the end of the temporal power of the Popes the new Italian State expropriated part of the possessions, which were once property of ecclesiastical bodies.

The Lateran Treaties, stipulated 1929 between the Italian State and the Holy See, included, in addition to other important provisions aimed at regulating the relationships between State and Catholic Church, also a so-called Financial Covenant with the aim of making amends for the economic damage suffered by the catholic clergy as a result of the confiscation of ecclesiastical property.

This Covenant established the so-called “ecclesiastical benefices”, a set of properties given to parish priests and to bishops as an endowment. The income resulting from this endowment formed the financial support of each beneficed. It was also introduced the so-called “stipend-checke”, (*assegno di congrua*) a sort of supplementary salary consisting in a monthly grant paid by the Italian State to the above mentioned beneficed, when the income from the benefice was inferior to a minimal amount fixed in advance. Thus the State provided for financial support of parish priests and bishops, i.e. of those religious men who were charged with care of souls and held an ecclesiastical office.

This financial support was granted only to the Catholic Church as a consequence of the above mentioned historical development, and not to non-Catholic creeds, which at that time were considered as “allowed creeds”.

With the birth of the Italian Republic, the Constitution of 1948 sanctioned the principle of State secularism, as well as the freedom and the equality of all religious creeds under the Law, and acknowledged the right of all citizens, as individual or groups, to profess their faith. Thus it was introduced the instrument of the “agreement” in order to regulate the relationships between the Italian State and non-Catholic creeds, according to the pattern of the Concordat stipulated with the Catholic Church, which our Constitution defines explicitly as an instrument to regulate the relationships between the new Italian State and the Holy See.

In the following time the historical and legal justifications of the system of the “stipend-checke” failed gradually and there was felt the need to rationalize and modernize the system of financial intervention by the State.

Although respecting the principle of secularism and equality of citizens under the Law, a secular social State interferes, nonetheless, at a financial level, in order to foster the effectiveness of religious freedom.

As to the Catholic Church, the system of supporting and financing the clergy by the State has been deeply innovated through the Agreement of Revision of the 1929 Concordat, which has been signed 1984 by the Italian State and the Holy See, and through the following legislation of 1985 concerning ecclesiastical bodies and property. From a canonical point of view the task of providing to the financial support of the clergy is entrusted to a new figure, the so-called “diocesan institutes for the financial support of clergy”, established in each diocese with the aim of better running the property of beneficial bodies. From the point of view of the State the “stipend-checke” and the different bodies which managed that form of financial support, as well all form of control, were abolished.

The new concept of relationships between State and society within our legal and constitutional system has led to acknowledge an undoubted collective interest in introducing a modern form of financing churches, based on the free contribution of citizens and aimed at pursuing religious tasks and interests.

The new system is inspired by the following principles:

- 1) full respect of the choices of citizens and acknowledgement of the value of their direct and individually responsible contribution to the life of religious communities;
- 2) envisagement of systems of facilitated self-financing, resulting either from the indications of the citizens, or from the technical support of the offices of Public Administration;
- 3) destination of these financial flows to the support of clergy and to certain other purposes.

The system of financing the clergy is autonomously organized by the Catholic Church, as well as by the other religious creeds, according to the principle of independence of religious associations and of freedom of internal organization. It must nonetheless be pointed out that this system of financial support is based on two parallel financial flows, the one private, the other one public.

The private flow consists in voluntary grants bestowed by citizens in favour of a certain ecclesiastic body. These grants can be deducted from their global income in the annual income tax return up to a sum of circa 1.000 Euros.

These voluntary grants are used differently, either for the financial support of the clergy, or for worship aims, for soul care, for the evangelization and for the ecclesiastical administration.

The system of public financial flow is more complex. It provides for the destination of the 8 per thousand out of the total tax yield on personal income in favour of those religious creeds which have stipulated agreements with the Italian State. This amount of 8 per thousand is proportionally shared between them, according to the choices expressed by the taxpayers through their annual income tax return.

The denominations which are recipient of this financial flow employ it to worship purposes within the population, to charity aims in favour of the Italian population or of developing countries, to social, charitable, humanitarian and cultural purposes.

As to the unexpressed choices by tax-payers, the relating amount of the 8 per thousand is redistributed between the above mentioned ecclesiastical bodies according to the percentages calculated on the basis of those tax-payers who have expressed their choice.

The State carries out a control on the statement of account of these religious bodies, in order to verify the effective use of those sums.

This system of financial support does not affect all other religious creeds which do not have stipulated agreement with the State, even if their representative bodies have achieved a legal status.

If the denominations, beside their strictly religious activities, carry out other non-profit activities, different from those of religion and worship, they are subject to the system of the organizations with non-profit activities of social utility, and they enjoy a particularly favourable tax regulation (for example concerning the certification of VAT: Value Added Tax).

Some other fiscal benefits are provided for by the Italian legal system: ecclesiastical bodies enjoy the exemption of the payment of the municipal tax on buildings exclusively used for worship and religious aims, and enjoy as well a reduction of 50% of the income tax of juridical persons.

The system of financial support of the Catholic Church and of the other religious creeds, which have stipulated agreements with the State, seems to be more respectful of religious freedom and of donors. Furthermore, the tax-payer does not decide on the destination of the tax on his personal income, but on the distribution of the part of the total tax yield on personal income.

Thus in this very delicate sector of the relationships between State and Catholic Church and non-Catholic creeds there has been reached an agreement which is fully consistent with the fundamental principles of our legal system. These principles regard the autonomy of religious

associations and their freedom to organize themselves; the neutrality of the State, without any shadow of confessionalism or jurisdictionalism; the guarantee of freedom and equality of civil society to support religious bodies and their activities, or not to support them.

1) Direct financial support to Churches.

Does the State support the activities of Churches through financial contributions? Does the financial support occur through one or more authorities?

The financial support of the State in favour of the Churches is mainly based on the system of sharing the 8 per thousand out of the total tax yield on personal income.

The Catholic Church and the other denominations, which have stipulated bilateral agreements with the State, participate together with the State in sharing this 8 per thousand.

The choice of the tax-payer is expressed through his signature put on his annual income tax return in correspondence of the chosen denomination. Through this choice the tax-payer does not decide on the destination of the tax levied on his personal income, but on the destination of an average quote, which is the same for all citizens. The State calculates the total amount of the tax yield on personal income; then it parcels out the 8 per thousand; afterwards it calculates the total number of signatures of tax-payers and the related percentages, which are ascribed to the different religious bodies; finally it shares out the 8 per thousand between those bodies according to the percentages of expressed signatures, so that all tax-payers attain the same weight, apart from their income.

The 8 per thousand of those tax-payers, who have not declared their preference, is distributed among the different recipients in proportion to the choice made by the citizens who have expressed their option.

It is the Financial Administration which is competent for this system, linked to the tax on personal income.

A financial support to Churches is also bestowed by the State, through its local authorities, in favour of worship buildings. Building, restructuring and maintenance of worship buildings, and accessories, are financed through regional Laws, and through the support of municipalities as well. The right to receive such financial support has been acknowledged also to religious creeds without agreements with the State. Churches and worship buildings are within those works of secondary urbanization, for which municipalities can provide through specific financing.

Are financial contributions bestowed for specific purposes? Which are the Churches financed by the State? Which is the method used to determine the amount of the State contribution to each Church? Is there any distinction between the costs of religious activities of the Churches and the costs of other, generally charitable activities, carried out by the same?

The amount of the 8 per thousand out of the tax yield on personal income is aimed, so far it concerns religious creeds, at the purposes provided for by the agreements with the Italian State. These purposes are different. For example the financial flow bestowed to the Catholic Church can be used for worship purposes within the population, for a financial support of the clergy, for charity aims in favour of the Italian population or of the population of developing countries. As to the other non-Catholic creeds, which participate in the sharing of the 8 per thousand, the flow is mainly directed to social, charitable, humanitarian and cultural interventions in Italy and abroad, in a more wide and flexible sense than it is intended for the Catholic Church.

At present there are five non-Catholic creeds, which, together with the Catholic Church, have stipulated a financial agreement with the Italian State, according to which they participate in the sharing of the 8 per thousand:

- 1) The Waldensians,
- 2) The Union of the Jewish Communities in Italy,

- 3) The Lutheran Evangelical Church in Italy,
- 4) The Union of the Seventh-Day-Adventist Christian Churches,
- 5) The Assemblies of God in Italy.

The Waldensians do not participate in sharing the 8 per thousand related to the unexpressed choices of tax-payers. There is currently a debate on the eventual modification of the agreement as to the share in this yield.

The Evangelical Baptist Christian Union in Italy is the sixth denomination which has also stipulated an agreement with the Italian State, but it has preferred not to insert in its agreement any form of participation to the share in the 8 per thousand.

These financial flows must be destined to the above mentioned purposes. The religious creeds have to produce each year a statement of account, as to their use, to the Financial Administration through the Central Direction of Religious Creeds of the Ministry of the Interior.

2. Sources of the funds used to finance Churches

Is there a specific method to raise funds in order to support the activities of Churches, or financing is drawn from national budget? Which is the experience of your country with the systems of raising funds for Churches?

The system of public financing is the above mentioned system of the 8 per thousand.

The activities of Churches can be supported as well by voluntary grants, which the Catholic Church can use only in order to support its clergy. Other religious creeds use this financial, private flow for different purposes, also for supporting ministers of worship, for worship aims, for soul care, for evangelization and for ecclesiastical administration.

If these grants are bestowed in favour of the Catholic Church and of the religious creeds which have stipulated agreements with our State, they can be detracted from the global income of the individual tax-payer in his annual income tax return, up to a sum of 1.032,91 Euros.

3. Indirect financial support to Churches

Have Churches some advantages concerning the payment of taxes? Which are these benefits?

The ecclesiastical bodies of those denominations which have stipulated an agreement with the State can adopt the name of so-called partial ONLUS (*Organizzazioni non lucrative di utilità sociale* – Non-profit organization of social utility), but only in relation to their charitable and welfare activities.

Only in relation to these activities those bodies enjoy some tax reliefs: e.g. the exemption from certain performances in matters of VAT (Value Added Tax); the detraction from the global taxable income of the revenues resulting from those activities, even if they are considered as business activities.

Other indirect tax reliefs are:

- the exemption from the payment of the municipal tax on buildings and their accessories, which are exclusively used for religious practices.
- The tax on the income of companies is reduced to 50%. The ecclesiastical bodies of those denominations which have stipulated agreements with the State are made equal to welfare and education entities and enjoy therefore this tax relief, which was once provided for in favour of welfare and education institutions.

Do citizens, who bestow donations in favour of Churches, have some benefit as to the payment of taxes?

Voluntary grants of money in favour of the Catholic Church and of the other denominations enjoying an agreement with the State can be detracted from the global income of each tax payer, up to a sum of 1.032,91 Euros.

Money grants in favour of ONLUS, within which there can be also religious bodies carrying out activities of social utility, can be detracted for an amount of 19% of the grant, whereby this percentage is calculated on a maximum money grant of 2.065,83 Euros. In alternative grants to ONLUS can be deducted, previous to calculating the tax amount, from the global income of the tax-payer, within a limit of 10% of the total declared income, up to a maximum income amount of 70.000 Euros per year.

Can tax-payers choose to bestow part of their taxes directly in favour of Churches? How does this system work in the practice? Is this system enforced only in relation to Churches, or in relation to other non-profit entities as well? How far are tax-payers willing to bestow part of their revenues to Churches and for what specific purposes?

Every year through his annual income tax return each tax-payer can indicate the denomination, which he wishes be recipient of the share of 8 per thousand out of the tax on personal income. The denomination could be the Catholic Church or another religious creed, which has stipulated an agreement with the State, or the same State for those tax-payers who do not wish to give a financial support to religious bodies.

As has already been pointed out above, the choice of the tax-payer does not decide on the destination of the tax levied on his personal income, but on the destination of an average quote, which is the same for all citizens. With regard to this issue I refer back to what has been already highlighted in the precedent points about the system of sharing the 8 per thousand.

Through their annual tax return tax-payers can also assign an amount of 5 per thousand out of the tax on their personal income to support institutions which carry out social important activities, as voluntary associations, ONLUS, non-profit associations, institutions for scientific research, universities etc.

The recipients of these amounts are institutions belonging to the above mentioned categories, which are chosen out of a list drawn up every year by the Financial Administration.

Representative bodies of religious creeds, which are engaged in social important activities, could also figure among the beneficiaries of this financing source.

4. Legislation concerning financial support of Churches

Did some changes in financing Churches occur in the last twenty years?

The change in the financing system, which has been already described above, was introduced through the Act 222 of 1985 in favour of the State and the Catholic Church. Afterwards it has been extended to the denominations, which have stipulated agreements with the State.

Are there proposals or projects to modify the financing system of Churches in your country?

At the moment there are no proposals or projects aimed at modifying the actual system of financing Churches, which has become effective during the 90es.

Náboženská svoboda a vláda práva v ústavním státě: portugalská zkušenost

Jorge Bacelar Gouveia

1. Význam náboženství pro člověka a společnost

I. Není nutné chodit daleko, chceme-li odůvodnit náboženský fenomén v lidské činnosti, to si netroufne zpochybnit ani nepřesvědčenější ateista.

Z antropologického hlediska je dnes dokázáno, že *homo sapiens* se objevil současně s *homo religiosus*, a proto je snadné pochopit, že lidstvo kráčí ruku v ruce s religiozitou.

Proto je od pravěku až do současnosti přítomnost náboženství – jakéhokoli druhu – konstantní a v důsledku toho je možné potvrdit, že religiozita je nedílnou součástí lidstva a naopak bez lidí by nebylo religiozity.

II. Pokud však je religiozita jednoznačným atributem lidstva, je také přítomna na úrovni organizace společnosti, ve vztazích, které se vytvářejí mezi lidmi v kontextu nejrůznějších skupin, do nichž patří.

To znamená, že náboženství přesahuje jednotlivce a dosahuje na široké sféry kolektivity v jejich nejrůznějších projevech od jádrové rodiny až k mezinárodní komunitě a na této cestě zahrnuje i stát.

Proto není ani příliš odvážné tvrdit, že náboženství je také součástí sociability člověka a že tato sociabilita se v mezilidských vztazích také řídí kritérii náboženské povahy.

III. Od důležitosti náboženství ve společnosti je jen malý krok k nutnosti regulovat náboženství zákonem, protože právě zákony stanoví pravidla pro vztahy mezi jednotlivci a skupinami ve všech oblastech života společenství.

Pokud není náboženství omezeno na individuální rozměr a je přítomno v kolektivních projevech lidské sociability, pak zákon, jehož nejvyšším cílem je zajišťovat spravedlnost a bezpečnost v mezilidských vztazích, musí hrát ve vztahu k náboženství regulatorní roli. Za tímto účelem může využívat sankcí a používat donucovací politickou sílu, kterou má k dispozici.

Je pravdou, že zákon prostupující sociální pořádek není vždy a nutně podporován takovou omezující ochranou. Nicméně také platí, že zákon státu – který je nejspolehlivějším sektorem pro ochranu lidské společnosti organizované ve formě státu – je lépe charakterizovaný svojí pravomocí donucovat a vynucovat, a pokud to je nezbytné i silou, plnění zákona a trestat jeho porušování.

2. Vývoj vztahů mezi státem a náboženstvím

I. Bez ohledu na skutečnost, že stát a zákon se dnes chovají k náboženství s úctou, není od věci stručně popsat vývoj těchto historických vztahů.

Mimořádně je nutné poznamenat, že současný status je výsledkem vynaložení obrovského úsilí všeho druhu a že stále existují nevyřešené problémy.

Přírozeně budeme častěji hovořit o křesťanském náboženství, protože doprovází rozvoj státu – v zásadě eurocentrického v západní kultuře –, v jehož rámci mnoho z našich dnešních politických a ústavních institucí spatřilo světlo světa a rozvíjelo se.

Tato převaha samozřejmě nemůže znamenat, že jiná náboženství – někdy i s větším počtem stoupenců a rostoucím zájmem o ně a jejich uznáním – by měla zůstat opominuta.

II. Je zcela zřejmé, že prakticky od samého počátku státu hrálo náboženství společně s dalšími určujícími prvky státu ústřední úlohu.

Například z klasického starověku známe nejrůznější vztahy mezi náboženstvím, státem a zákonem:

- ve východním státě až do vrcholu starověkého Řecka převládal stát vzniklý přímo z náboženství – teokratické monarchie – v tom smyslu, že náboženská funkce byla svěřena králi, který byl někdy uctíván jako bůh. Tak tomu bylo v Mezopotámii, Egyptě nebo Izraeli, i když s různými specifiky;
- v řeckém a římském státě s jejich vyznávaným polyteismem byly také dominantní teokratické koncepce, které se v případě Říma vyvinuly ve zbožštění samotného císaře.

III. S postupem času do středověku a nadvládou křesťanského náboženství v Evropě si politická a náboženská moc postupně vybuďovaly vlastní struktury a v důsledku toho se začaly stále více odlišovat.

To však nebránilo jejich vzájemnému zasahování na základě dvou modelů, které následovaly po sobě v důsledku několika historických a politických faktorů:

- v první fázi byzantský caesaropapismus ve Východořímské říši s nadvládou císaře nad křesťanským náboženstvím, který byl dědicem caesaropapismu Západořímské říše v její poslední fázi, kdy se křesťanství stalo z pouze tolerované víry oficiálním a regulovaným náboženstvím Říše;
- ve druhé fázi středověká hierokracie, kde bez ohledu na požadavky teorie dvou mečů – světská moc a duchovní moc – ve vztahu mezi státem a církví, nakonec převáží stanovisko duchovní moci.

IV. V novověku, který se zrodil díky renesanci a velkým objevům a snažil se o znovuobjevení klasického humanismu, dochází k náboženskému rozdělení Evropy. Náboženství se stává státním náboženstvím, a tak státu, který má nyní oficiální náboženství, dláždí cestu k vytváření zákonů náboženské povahy.

Zároveň se v Evropě jednalo o období rostoucího upevnění suverénní moci státu samotného, které povede k absolutní královské moci a kde křesťanské náboženské víry budou ve svých různých odnožích hrát důležitou roli jako politický prvek v nové koncepci státní moci.

3. Nadvláda modelu republikánského sekularismu

I. Až v moderní době vznikají základy sekularismu, kde dochází k odluce státu a církví, nebo obecně řečeno zákona, státu a náboženství.

Přesto toto období není zdaleka lineární, protože zde zaznamenáváme několik odlišných zkušeností:

- *zkušenost severoamerického sekularismu*, kde stát v ovzduší náboženského pluralismu podněcován růzností mezi bývalými koloniemi spolupracuje s náboženstvími, uznává je a přijímá je ve veřejném prostoru;
- *zkušenost francouzského sekularismu*, kde stát přejímá úlohu „nepřítele“ náboženství s cílem potlačit jeho stopy v zásadě politickém boji proti dominantnímu náboženství – katolické církvi;
- *zkušenost sovětského sekularismu*, kde stát pronásleduje náboženství jako „obskurní“ projev – „opium lidstva“ slovy Karla Marxe – a považuje ho za spojence buržoazie a překážku na cestě ke komunistické společnosti a komunistickému člověku.

II. V důsledku toho se dnes šíří *model odluky církví od státu a zákona od náboženství*, i když podle různých vzorců:

- *kooperativní odluka*, kde stát sleduje stejné cíle a spolupracuje s náboženskými vyznáními v jejich aktivitami;
- *neutrální odluka*, kde se stát nezúčastňuje společně s náboženstvími žádných společných aktivit.

III. *Existují nepochybné výhody modelu oddělení církví od státu*, protože některé zásady a vodítka vyplývající z tohoto oddělení jsou ku prospěchu všem:

- *svoboda vyznání a svědomí* – pokud stát v těchto věcech mlčí, pak si každý může svobodně zvolit svoji víru, vyznávat ji, opustit ji a znovu se k ní připojit podle kritérií příslušné víry;

- *zásada rovnosti v přístupu k jednotlivým náboženstvím* – pokud stát nemá oficiální náboženství, nedochází k nerovnému přístupu, uznává se pouze sociální a lidská realita a stát může spolupracovat za určitým účelem;
- *demokratická zásada* – protože oddělení státu a náboženské víry brání tomu, aby se politická moc stala kořistí kteréhokoli náboženství, všechny politické síly mají možnost získat a uplatňovat politickou moc bez ohledu na své náboženské preference.

4. Vývoj vztahu mezi portugalským konstitucionalismem a náboženstvím

I. Je nepochybné, že formování a vývoj portugalského státu nemohly pomíjet tyto základní vektory v jednotlivých modelech vztahu mezi právem a náboženstvím, a to zejména římským katolictvím.

Tato přítomnost byla pocítována již při samém vzniku Portugalska při dvou zásadních historických událostech:

- když měl budoucí král D. Afonso Henriques po bitvě u Ourique v roce 1139 boží křesťanské zjevení a nabyt odvahu bojovat proti „Saracénům“; a
- když papež Alexander III. v roce 1179 udělil titul *rex* témuž D. Afonsu Henriquemu papežskou bulou *Manifestis probatum*.

Z toho vyplývá, že během celého předkonstitučního období a s nějakými neurčitými událostmi během vývoje, jako ty, ke kterým došlo v dobách markýze de Pombal, přešlo Portugalsko od středověké hierokracie, kdy papež zasahoval do mnoha vnitřních záležitostí, jako byla objevená území a smlouva z Tordesilhas, k pozdějšímu vzniku absolutistického státu.

II. Zvláštní je, že během prvního konstitučního období v 19. století nevyplývaly z ústavy z roku 1822, z ústavní charty z roku 1826 a z ústavy z roku 1836 žádné významné změny. Systém byl nadále systémem s oficiálním náboženstvím, i když s pokrokovými, ale nesměřujícími pokusy o zavedení určité tolerance pro jiná náboženství. A tak:

- v ústavě z roku 1822 článek 19 stanoví jako jednu z povinností Portugalců potřebu „...ctít náboženství...“;
- v ústavní chartě z roku 1826 článek 6 stanoví, že „všechna jiná náboženství budou povolena pro cizince, kterým bude umožněno konat pobožnosti doma nebo v budovách k tomu určených, které nebudou mít z vnějšího pohledu podobu chrámu“;
- v ústavě z roku 1838 článek 3 praví, že „státním náboženstvím je římskokatolické a apoštolské náboženství“.

III. Scéna se radikálně změnila, když revoluce z 5. října 1910 vyhlásila republiku a směřovala k sekulárnímu modelu pronásledování náboženství, jehož obětí bylo hlavní náboženství, tedy katolická církev.

Ústava z roku 1911 zavedla při své jednoduchosti model sekularismu, tedy neutrální oddělení státu a církvi, v příslušných ustanoveních článku 3 odst. 4 a následujících.

Přesto uplatňování zákona o oddělení státu a církvi, který vstoupil v platnost před vytvořením rámce ústavy z roku 1911, mělo legalizovat faktickou přítomnost modelu opravdového pronásledování náboženství zaměřeného proti katolické církvi.

Politická praxe a některé obecné zákony schvalované v té době opravdu tento směr naznačovaly. Spojily se v horečném útoku proti katolické církvi, jejíž majetek byl konfiskován a náboženské řády byly rozpuštěny. Část některých skupin svobodných zednářů byla v těchto útocích velmi rozhodná.

IV. Po nastolení režimu „Estado Novo“ po vojenském puči z 28. května 1926 byl zahájen nový kurz, tedy usmíření mezi státem a katolickou církvi. Formálně byl uplatňován princip sekularismu, ale v praxi byl uplatňován příznivější vztah ke katolické církvi.

Zásada oddělení státu a náboženských vyznání byla stanovena v článku 46 ústavy z roku 1933 takto: „Aniž by byla ovlivněna platnost ustanovení dohod týkajících se „*Padroado*“ [záštita misí], stát zachová režim oddělení ve vztahu ke katolické církvi a veškerým dalším náboženstvím a kultům, provozovaným na portugalském území...“.

Přesto režim oddělení fungoval společně se zvláštním přístupem ke katolické církvi, a to nejenom v praxi, ale i jako výsledek uzavření konkordátu z roku 1940, a zmínit musíme i následný vývoj formulace v ústavě, která v novém článku 45 uplatněném v ústavní reformě v roce 1951 definovala katolickou víru jako „...náboženství portugalského národa...“.

V. Po revoluci z 25. dubna 1974 známé jako karafiátová revoluce a následném přijetí ústavy z 2. dubna 1976 (CRP) vznikl nový model, který dodržoval linii oddělení státu a církvi, ale poprvé zde stát církve uznává a ochraňuje.

Na poli základních práv ústava podrobně rozebírá a zakotvuje svobodu svědomí a náboženského vyznání z individuálního i kolektivního pohledu.

Na úrovni organizace politické moci je stát prohlašován za nekonfesní – portugalský stát nemá žádné náboženství – a oddělení státu a církvi je povýšeno na status materiálního limitu ústavní reformy.

5. Současný ústavní a právní systém a kooperativní oddělení státu a náboženství

I. Dalšímu rozměru, který je podobně přítomen v republikánském principu zakotveném v portugalském ústavním zákoně, odpovídá uplatnění *modelu kooperativní odluky* mezi politickou mocí a náboženským prvkem.

Je to záležitost stejně relevantní z hlediska CRP, která se v tomto ohledu nebrání stanovení nejrůznějších pravidel a zásad:

- *na úrovni ochrany základních práv* potvrzuje svobodu náboženského vyznání a svědomí a poskytuje několikastupňovou ochranu (čl. 41 CRP); a
- *na úrovni politické organizace* byla tato otázka povýšena na úroveň věcného limitu ústavní reformy (čl. 288, odst. c) CRP).

Subkonstituční stupeň legislativy doplňuje pokyny naznačené v ústavě zákonem o náboženské svobodě (LLR) a velkým počtem doplňkových zákonů uplatnitelných na všechna náboženství. Navíc byl 18. května 2004 podepsán nový konkordát mezi Portugalskem a Svátým stolcem.

II. Pokud jde o základní práva, je klíčovým pravidlem pozitivizace *svobody svědomí a náboženského vyznání*. Ve svém prvním odstavci CRP stanovuje: „Svoboda svědomí, náboženské víry a uctívání je nezczizitelná“ (čl. 41, odst.1 CRP).

Základní práva odsud vyznačují do dalších konkrétních oblastí, kde se také pocituje důležitost náboženské aktivity:

- *na individuálním základu* prostřednictvím svobodné aktivity lidí při projevu jejich náboženského vyznání, buď v soukromí nebo veřejně, při uctívání nebo jiném souvisejícím projevu;
- *na institucionálním základu* prostřednictvím zakládání náboženských asociací a jejich svobodným organizováním a činností, které mohou mít prospěch z ochrany ze strany státu a právního řádu.

III. Na druhé straně organizace politické moci je v souladu s koncepcí oddělení politické moci a náboženského fenoménu. Identifikace těchto dvou sfér nebo ještě hůře sloučení těchto dvou sfér kolektivního života je nemožné.

V různých oblastech, kde je stát aktivní, se očekává, že se bude řídit *náboženskou neutralitou*:

- *v médiích*: „Svoboda je zaručena všem denominacím, mohou vyučovat své náboženství a používat vlastních médií k šíření svých aktivit“ (čl. 41, odst. 5 CRP);
- *ve veřejném vzdělávání a kultuře*: „Stát nesmí plánovat vzdělávání a kulturu v souladu s jakoukoli filozofickou, estetickou, politickou, ideologickou nebo náboženskou koncepcí“ (čl. 43, odst. 2 CRP);
- *ve veřejném školství*: „Veřejné školství musí být nekonfesní“ (čl. 43, odst. 3 CRP).

K potvrzení předcházejících údajů a navíc k zásadě nevmešování náboženství do organizace státní moci se dále výslovně uvádí, že s ohledem na věcné limity ústavní reformy „Zákony revidující tuto ústavu budou respektovat: ...oddělení církvi a státu“ (čl. 288, odst. c CRP).

IV. Zákon LLR potvrzuje všechno, co bylo uvedeno výše, protože vychází ze dvou strukturujících zásad modelu kooperativního oddělení státu, práva a náboženství:

- na jedné straně je zásada oddělení: čl. 3 potvrzuje, že „církev a jiná náboženská společenství jsou odděleny od státu a mohou svobodně vykonávat své funkce a obřady“;
- na druhé straně je zásada spolupráce, podle níž, jak lze dovodit z článku 5 uvedeného zákona, „portugalský stát bude spolupracovat s církvemi a náboženskými společenstvími sídlícími v Portugalsku s ohledem na jejich reprezentativnost a s důrazem na podporu lidských práv, integrálního rozvoje každého jednotlivce a hodnot, jako jsou mír, svoboda, solidarita a tolerance“.

V. Pokud jde o podústavní zákony, je třeba podtrhnout přijetí LLR v roce 2001. Tento zákon aktualizuje portugalské konfesní právo a deroguje zákon č. 4/71, který v minulosti upravoval příslušnou materii.

Zákon o náboženské svobodě obsahuje 69 článků, které jsou rozděleny do osmi hlav:

- Hlava I – *Zásady*
- Hlava II – *Individuální práva na náboženskou svobodu*
- Hlava III – *Kolektivní práva na náboženskou svobodu*
- Hlava IV – *Status církví a náboženských společenství*
- Hlava V – *Dohody mezi církevními orgány a státem*
- Hlava VI – *Komise pro náboženskou svobodu*
- Hlava VII – *Katolická církev*
- Hlava VIII – *Doplňková a přechodná ustanovení*

VI. V LLR je mnoho důležitých inovací, která si zaslouží uznání:

- inovace v zaměstnaneckém postavení pracovníků, kteří vyznávají nějaké náboženství, umožňuje se dodržovat příslušné dny volna a uctívání;
- uznání civilních dopadů církevních sňatků;
- institucionalizované a organizované přijetí náboženské pomoci v oblasti veřejného zájmu ze strany státu;
- ochrana náboženských kulturních statků a územní plánování s ohledem na pozemky ve vlastnictví církví.

Vybraná doktrinální bibliografie

- BACELAR GOUVEIA, JORGE, *Religião e Estado de Direito – uma visão panorâmica*, in *Novíssimos Estudos de Direito Público*, Almedina, Coimbra (Portugalsko), 2006
- BACELAR GOUVEIA, JORGE, *Manual de Direito Constitucional*, 2. vydání., I a II, Almedina, Coimbra (Portugalsko), 2007
- BACELAR GOUVEIA, JORGE, *Constitutional Law*, in AAVV, *Portuguese Law (ústavní právo v AAVV, portugalské právo) – přehled*, Almedina, Lisboa (Portugalsko), 2007, str. 75 a násled.
- BACELAR GOUVEIA, JORGE, *Manual de Direito Internacional Público*, druhé vydání, Almedina, Coimbra (Portugalsko), 2008
- BACELAR GOUVEIA, JORGE, *Constitutional Law – Portugal*, in *International Encyclopaedia of Law (Ústavní právo – Portugalsko v Mezinárodní encyklopedii práva)*, Kluwer Law International, Suppl. 75, 2008

Religious Liberty and Rule of Law in Constitutional State: the Portuguese Experience

Jorge Bacelar Gouveia

1. The importance of Religion to Man and Society

I. It is not necessary to go very far if one wishes to justify the importance of the religious phenomenon in human activity, something that even the most convinced atheist dares not deny.

From the anthropological standpoint, it is nowadays scientifically proven that *homo sapiens* coincided with the appearance of *homo religiosus* and, therefore, it is easy to understand that mankind goes hand in hand with religiosity.

This is why since primitive times and until current times the presence of religion – of any sort – has remained constant and, consequently, it is possible to affirm that religiosity is an integral part of mankind and that, symmetrically, without mankind there is no religiosity.

II. But if religiosity is an unequivocal attribute of mankind, considered individually, it is equally present at the level of the organisation of society, in the relationships that are established between people within the context of the various groups they belong to.

This means that religion transcends the individual and reaches vast spheres of the collectivity in its most diverse manifestations, from the nuclear family to the international community, encompassing, on its way, the State itself.

Hence it is not too daring to assert that religion is also inherent to man's sociability and that the latter, in his inter-individual relationships, is similarly guided by criteria of a religious nature.

III. It is but a short step from the importance of religion in society to the necessity of its being regulated by law, given that it is the law's responsibility to lay down guidelines for the establishment of relationships between individuals and groups in each and every sphere of community life.

If religion is not restricted to the individual dimension and is also present in collective manifestations of human sociability, then the law, since its ultimate end is to secure justice and ensure security in social relations, has a regulatory role to play with regard to it. For that purpose it can count on the application of sanctions using a coercive political power that shall be at its service.

It is a fact that the law imbued in the social order is not always and necessarily assisted by such constraining protection. However, it is not less true that the Law of the State – which is the most reliable sector in the protection of human society organised under the form of a State – is the law better characterized by its power of coercion, which enables it to impose, by force if necessary, compliance with the law and to repress any breach thereof.

2. The evolution of the relations between the State and Religion

I. Despite the fact that the State and the Law nowadays deal with religion in a respectful manner, it is worthwhile to provide a brief description of the historical evolution of those relations.

It should be noted, by the way, that the present status is the result of enormous efforts, of all kinds, being deployed and that there are still unsolved issues.

We shall naturally mention more frequently the Christian religion as it has accompanied the development of the State – fundamentally euro-centric in Western culture – within which framework many of our present political and constitutional institutions have seen the light of the day and grown.

Such predominance cannot signify, of course, that other religions, in some cases with higher numbers of adherents and in respect to which a growing interest and appreciation have lately arisen, should be ignored.

II. It is quite clear that, practically since the first beginnings of the State, religion has always played a central role along with other defining elements of the State.

For instance, in classical antiquity several experiences took place that showed a variety of possible relations between religion, the State and the Law:

- In the Eastern State, up to the apogee of ancient Greece, there is a predominance of States originating directly in religion – theocratic monarchies – in the sense that the religious function was vested in the kings, sometimes adored as gods, as was the case in Mesopotamia, Egypt or Israel, although each with different specific characteristics;
- In the Greek and the Roman States, within their professed polytheistic religions, theocratic conceptions were also dominant, evolving, in the case of Rome, into the divinisation of the emperor himself.

III. With the passage of time to the Middle Ages and the predominance of the Christian religion in Europe, political power and religious power gradually developed structures of their own and, consequently, they progressively became distinct.

This, however, did not inhibit their mutual interference on the basis of two models that would succeed one another due to several historical and political factors:

- In a first phase, the Byzantine caesaro-papism, in the Eastern Roman Empire, with the dominance of the emperor over the Christian religion, he who would be the heir to the caesaro-papism of the Western Roman Empire in its last phase, when the Christian faith from being merely tolerated would become the official and regulated religion of the Empire;
- In a second phase, the mediaeval hierocratism, where notwithstanding the claims of the theory of the two swords – temporal power and spiritual power – in the relationship between the State and the Church, the standpoint of the spiritual power would prevail at the end.

IV. In the Modern Age, born with the Renaissance and the Discoveries, and intent on the rediscovery of classical humanism, the religious division of Europe takes place, and the religions become state religions, thus paving the way for the State, since it has an official religion, to make laws of a religious nature.

Simultaneously this was also going to be, in Europe, a period of growing assertion of the sovereign power of the State itself, which would lead to absolute royal power, in which the Christian religious faiths, in their various divisions, would play an important role as a political element of a new concept of state power.

3. The predominance of the model of republican secularism

I. Only in the Contemporary Age did the foundations of secularism, where there is separation between State and Churches, or generically speaking between the Law, State and Religion, take root.

Yet this period is far from linear since several distinct experiences run through it:

- *The experience of North-American secularism* where the State, in a climate of religious pluralism, sociologically induced by the diversity existing in the former colonies of North America, collaborates with the religions and recognises and accepts them in the public space;
- *The experience of French secularism* where the State assumes the role of the “enemy” of religion, bent on suppressing its traces, in a fight that is essentially political against the dominant religion, the Catholic Church;
- *The experience of soviet secularism* where the State persecutes religion as an “obscurantist” manifestation – “the opium of the people”, in the words of Karl Marx – and considers it an ally of the bourgeoisie, obstructing the road to communist society and man.

II. Consequently, nowadays, *the model of the separation between State and Churches, and also between the Law and Religion*, is spreading, albeit according to different schemes:

- *Cooperative separation*, where the State, pursuing identical aims, collaborates with religious faiths in activities undertaken by the latter;
- *Neutral separation*, where the State does not intervene in any activities jointly with religious faiths.

III. *There are undeniable advantages in the model of separation between State and Churches* since some principles and guidelines arise from it that are of benefit to all:

- *The liberty (freedom) of religion and conscience* – if the State remains silent on the matter, then each individual and group is free to choose his/her religion, to practice it, to leave it and to join it again according to the criteria of each of the religions at issue;
- *The principle of equality in the treatment of religions* – if there is no official religion, then there are no unfavourable treatments but only the acknowledgement of a social and human reality with whom the State may collaborate for certain purposes;
- *The democratic principle* insofar as the separation between state and religious faiths prevents the political power from becoming the prey of any religion, all party political groups being allowed to gain and exercise political power regardless of their religious allegiance.

4. The evolution of the Relationship between Portuguese Constitutionalism and Religion

I. It goes without saying that the formation and evolution of the Portuguese State could not but be sensitive to these fundamental vectors in the appearance of the various models of relationship between law and religion, in particular roman catholicism.

That presence was felt at the very moment of the birth of Portugal, in two distinct historical events:

- When the future first King, D. Afonso Henriques, after the battle of Ourique in 1139, received a divine Christian revelation and gained the courage to fight the “sarracens”; and
- When Pope Alexander III, in 1179, conferred the title of *rex* to that same D. Afonso Henriques by the Papal Bull *Manifestis probatum*.

Hence, during the entire pre-constitutional period and with some rather unedifying episodes along the way, such as those which occurred at the time of the Marquês de Pombal, Portugal went from mediaeval hierocratism, first, with the Pope intervening in many internal affairs, such as the discovered territories and the Treaty of Tordesilhas, to, at a later time, after the advent of the absolutist State.

II. Curiously, during the first constitutional age, in the 19th century, no significant changes arose from the Constitution of 1822, the Constitutional Charter of 1826 and the Constitution of 1838. The system continued to be one of official religion albeit with progressive but timid attempts at introducing some tolerance for other religions. Thus:

- In the Constitution of 1822, Article 19 stipulated as one of the duties of the Portuguese the need to “...venerate religion...”;
- In the Constitutional Charter of 1826, Article 6 established that “All the other religions shall be permitted to foreigners, who shall be allowed to worship in their homes or in houses to that effect which shall not take the exterior form of a temple”;
- In the Constitution of 1838, Article 3 asserts, “The State’s religion is the Roman Catholic and Apostolic Religion”.

III. The scene underwent a radical change when the Revolution of 5 October 1910 proclaimed the republic and headed towards a secular model of religious persecution, the victim of which was to be the main religion, i.e. the Catholic Church.

The Constitution of 1911 enshrined in its apparent simplicity a model of secularism, of neutral separation between State and Religion, with its Article 3(4) and following laying down several provisions to that effect.

Yet the implementation of the significant Separation Act, enacted before the framing of the Constitution of 1911, was going to attest the actual presence of a model of true persecution against religion, aimed against the Catholic Church.

Political practice, as well as some ordinary laws passed at the time, pointed indeed in that direction: they joined in a frenzied attack against the Catholic Church, whose properties were confiscated and religious orders dissolved. The part that some radical freemason groups played in these attacks was decisive.

IV. With the inauguration of the “Estado Novo” regime after the military coup of 28 May 1926, a new course was steered, that of reconciliation between the State and the Catholic Church. Formally the principle of secularism was applied, but in practice a more favourable treatment was accorded to the latter religion.

The principle of the separation between State and Religious confessions was going to be enshrined in Article 46 of the Constitution of 1933 in the following terms: “Without prejudice to the provisions of the concordats concerning the “*Padroado*” [patronage of missions], the State maintains the regime of separation with regard to the Catholic Church and any other religion or cults practised within the Portuguese territory...”.

Yet this regime of separation coexisted with the particular treatment granted to the catholic faith, not only in practice but also as a result of the celebration of the Concordat of 1940, and not to mention the subsequent evolution of the wording of the Constitution, which, in the new Article 45 introduced by the Constitutional reform of 1951, defined the Catholic faith as “...the religion of the Portuguese Nation...”.

V. In the wake of the 25 April 1974 Revolution, known as the Revolution of the Carnations and following the adoption of the Constitution of 2 April 1976 (CRP), a new model emerged that kept to the line of separation between State and religious faiths, but where the first acknowledges and protects the latter.

On the plane of the fundamental rights, the liberty of conscience and religion, both from an individual and a collective viewpoint, is extensively dealt with and enshrined in this Constitution.

At the level of the organisation of political power, the State is declared to be non-confessional – the Portuguese State does not have a religion – and the separation between State and Churches is raised to the status of material limit of constitutional reform.

5. The present Constitutional and Legal System of Kooperative Separation between State and Religion

I. The other dimension that is similarly present in the republican principle embodied in Portuguese Constitutional Law corresponds to the application of the *model of cooperative separation* between political power and religious phenomenon.

This is a matter that is equally relevant from the standpoint of the CRP, which does not refrain from setting out various rules and principles in that respect:

- *At the level of the safeguarding of fundamental rights*, it asserts the freedom of religion and conscience with several tiers of protection (Article 41 of the CRP); and
- *At the level of the political organisation*, this issue has been elevated to the rank of material limit of constitutional reform (Article 288(c) of the CRP).

The sub-constitutional legislation, on the other hand, has complemented the guidance drawn up by the Constitution with the Religious Liberty Act (LLR), as well as a large amount of complementary legislation generically applicable to all religions; furthermore, a new concordat between Portugal and the Holy See was signed on 18 May 18 2004.

II. In what concerns the fundamental rights, the core precept consists in the positivisation of the *liberty of conscience and religion*; in its first paragraph it stipulates “Freedom of conscience, religion and worship is inviolable” (Article 41(1) of the CRP).

This fundamental right irradiates from there to other specific spheres where the importance of religious activity is equally felt:

- On an *individual basis* through the free activity of people in the manifestation of their religious faith, either in private or in public, in worship or any other pertinent manifestation;
- On an *institutional basis* through the free establishment of religious associations and their liberty of organisation and activity that may benefit from the protection of the State and the legal order.

III. The organisation of political power, for its part, is in accordance with the notion of separation between political power and religious phenomenon. Identification between or, even worse, fusion of these two spheres of collective life is impossible.

In various fields where it operates, the State is expected to be guided by *religious neutrality*:

- *In the media*: “Freedom is guaranteed to each denomination to teach its religion and to use its own media to carry out pertinent activities”(Article 41 (5) of the CRP);
- *In public education and culture*: “The State shall not plan education and cultural development in accordance with any philosophical, aesthetic, political, ideological or religious precepts” (Article 43(2) of the CRP);
- *In public education*: “Public education shall be non-denominational” (Article 43(3) of the CRP).

And to confirm the foregoing, in addition to the principle of non-interference of religion with the organisation of political powers, it is expressly stipulated with respect to the material limits of constitutional reform “The laws revising this Constitution shall respect: ... The separation of Churches and State” (Article 288(c) of the CRP).

IV. A reading of the LLR confirms entirely everything we have said since it rests on two structuring principles of the model of cooperative separation between State, Law and Religion:

- On one hand, the principle of separation: Article 3 asserts that “The Churches and other religious communities are separated from the State and free in their organisation and exercise of their functions and worship”;
- On the other, the principle of cooperation, under which, as may be inferred from Article 5 of the mentioned law, “The Portuguese State shall collaborate with the Churches and the religious communities based in Portugal having regard to their degree of representativity and in view namely of promoting human rights, enhancing the integral development of each individual person and fostering the values of peace, liberty, solidarity and tolerance”.

V. With regard to sub-constitutional legislation, the enactment in 2001 of the LLR should be underlined. It updated the Religion Law in Portugal, revoking Law No 4/71, which formerly provided guidance on the matter at issue.

The Religious Liberty Act consists of 69 articles organised in the following eight chapters:

- Chapter I – *Principles*
- Chapter II – *Individual rights of religious freedom*
- Chapter III – *Collective rights of religious freedom*
- Chapter IV – *Status of the Churches and religious communities*
- Chapter V – *Agreements between religious bodies corporate and the State*
- Chapter VI – *Commission for Religious Liberty*
- Chapter VII – *The Catholic Church*
- Chapter VIII – *Complementary and transitional provisions*

VI. There are many relevant innovations to be underlined in this LLR that deserve high praise:

- The innovation in the employment status of workers who profess a religion, whereby the respective days of rest and worship are upheld;
- The acknowledgement of the civil effects, in general terms, of religious marriage;
- The institutionalised and organised acceptance of religious assistance attesting to a public interest in this matter on the part of the State;
- The protection of the religious cultural goods and the town-planning concerns over the location of Church goods.

Selected Doctrinal Bibliography

- BACELAR GOUVEIA, JORGE, *Religião e Estado de Direito – uma visão panorâmica*, in *Novíssimos Estudos de Direito Público*, Almedina, Coimbra (Portugal), 2006
- BACELAR GOUVEIA, JORGE, *Manual de Direito Constitucional*, 2nd ed., I e II, Almedina, Coimbra (Portugal), 2007
- BACELAR GOUVEIA, JORGE, *Constitutional Law*, in AAVV, *Portuguese Law – an overview*, Almedina, Lisboa (Portugal), 2007, pp. 75 e ss.
- BACELAR GOUVEIA, JORGE, *Manual de Direito Internacional Público*, 2nd ed., Almedina, Coimbra (Portugal), 2008
- BACELAR GOUVEIA, JORGE, *Constitutional Law – Portugal*, in *International Encyclopaedia of Law*, Kluwer Law International, Suppl. 75, 2008

Restituce zabavené půdy a financování církví z veřejných zdrojů *Fernando Soares Loja*

Restituce zabavené půdy

V roce 1910 se Portugalsko stalo republikou. Do té doby byla jedinou církví povolenou na portugalském území římskokatolická církev, přestože cizinci mohli soukromě vyznávat Boha v souladu s obřady svých církví buď doma nebo v budovách, které ale nesměly mít podobu chrámů.

Jakožto jediná církev v Portugalsku byla římskokatolická církev na počátku 19. století vlastníkem poloviny veškeré půdy v zemi. A její bohatství neustále rostlo, protože ze zákona byli všichni, včetně krále, povinni platit římskokatolické církvi roční desátek ze všech hrubých příjmů z majetku. V roce 1834 byly rozpuštěny veškeré mnišské řády a půda náležející opatstvím a klášterům byla rozprodána soukromým investorům. Ani vláda Jeho Veličenstva ani vláda Portugalské republiky nevyplatila římskokatolické církvi žádnou náhradu, ani jí s výjimkou několika chrámů půdu nevrátila. O století později uzavřel stát se Svatým stolcem konkordát a římskokatolická církev se vzdala nároků na náhradu nebo na restituci zabavené půdy.

Financování církví a dalších náboženských společenství z veřejných zdrojů

Ústava z roku 1976¹ i zákon o náboženské svobodě z roku 2001² obsahují zásadu odluky církve od státu, což znamená, že církve a další náboženské společnosti jsou odděleny od státu a jsou nezávislé, pokud jde o způsoby jejich organizace a praktikování náboženských vyznání. Zásada odluky církve od státu také znamená, že stát nevyhlašuje žádné náboženství ani se jakkoli nevyjadřuje k náboženským záležitostem.³ Na druhou stranu stát uznává a oceňuje úlohu církví v sociální oblasti. Podle zákona není stát oprávněn financovat církve ani jejich náboženské aktivity, ale na druhou stranu je stát ochoten spolupracovat s církvemi a financovat jejich sociální programy. To je možné na základě zásady spolupráce, která sice není ústavní zásadou v tom smyslu, že by se o ní Ústava zmiňovala, ale jedná se o zásadu zakotvenou v zákonu o náboženské svobodě.⁴ Pokud jde o právní postavení církví, v praxi tu existuje určitý duální systém. Na jedné straně je zde římskokatolická církev a na druhé straně ostatní církve a náboženské společnosti. Je to vyjádřeno prostřednictvím různých právních nástrojů používaných v jednotlivých případech: vztahy mezi Portugalskou republikou a římskokatolickou církvi jsou zakotveny v Ústavě, v konkordátu z roku 2004 a v některých ustanoveních zákona o náboženské svobodě. Na druhé straně tu existují další církve a náboženské společnosti, na které se podle Ústavy a zákona o náboženské svobodě vztahuje stejný právní režim. Ostatními církvemi míní zákon křesťanská společenství, jako jsou protestantské a ortodoxní církve, zatímco náboženskými společnostmi míní zákon náboženské entity, které se nehlásí ke křesťanství, například židovské obce, muslimská, buddhistická a hinduistická společenství, vyznavače kultu Bahá'í atd.

Systém financování katolické církve není myšlen jako náhrada za půdu a budovy vyvlastněné v 19. století. Stejně jako financování ostatních církví, vychází hlavně z potřeby zajistit stejné zacházení – protože jak Ústava tak i zákon o náboženské svobodě⁵ vyžaduje rovnoprávné zacházení se

¹ Článek 41/4 Ústavy z roku 1976 (Zásada odluky církve od státu)

Církve a další náboženské společnosti jsou odděleny od státu a jsou nezávislé, pokud jde o způsoby jejich organizace a praktikování náboženských vyznání.

² Článek 3 zákona o náboženské svobodě (Zásada odluky církve od státu)

Církve a další náboženské společnosti jsou odděleny od státu a jsou nezávislé, pokud jde o způsoby jejich organizace a praktikování náboženských vyznání.

³ Článek 4 zákona o náboženské svobodě (Zásada nezasahování státu do náboženských záležitostí)

Stát nevyhlašuje žádné náboženství ani se nevyjadřuje k náboženským záležitostem.

⁴ Článek 5 zákona o náboženské svobodě (Zásada spolupráce)

Stát spolupracuje s církvemi a náboženskými společnostmi založenými v Portugalsku, s ohledem na jejich reprezentativnost, především pokud jde o podporu a rozvoj lidských práv, rozvoj osobnosti a hodnot míru, svobody, solidarity a tolerance.

⁵ Článek 2 zákona o náboženské svobodě (Zásada rovnosti)

1. Nikdo není oprávněn získávat jakékoli výsady nebo výhody nebo být znevýhodňován, stíhán, zbavován jakýchkoli práv nebo osvobozen od nějaké povinnosti z důvodů svého přesvědčení nebo náboženských praktik.

2. Stát nesmí diskriminovat žádnou církev ani náboženské společnosti ve vztahu k ostatním.

všemi občany. V Portugalsku existují způsoby přímé a nepřímé finanční podpory. Nejprve se budeme věnovat *nástrojům přímého financování*.

Zásada odluky církví od státu by nás měla vést k závěru, že stát nevyplácí mzdy duchovních. Ovšem stát hradí důchody lidem, kteří působili jako katoličtí misionáři v bývalých portugalských koloniích. Portugalsko mělo kolonie až do roku 1974, ale stát stále vyplácí důchody bývalým katolickým misionářům. Stát dále hradí platy asi třem stům katolických duchovních, kteří pracují ve veřejných funkcích a kteří působí jako kaplani v nemocnicích, ve vojenských zařízeních nebo ve vězeních. Všichni z výše uvedených jsou placeni ze státního rozpočtu a doposud jsou všichni kaplani římských katolíků. Právě minulý týden schválila vláda tři návrhy zákonů, které dosud nebyly zveřejněny v Úředním listu a které zavedou několik zásadních změn ohledně právního režimu náboženské pomoci, zvláště pak v oblasti financování kaplanů ve smyslu rovnoprávného postavení všech občanů a církví.

Pokud jde o výstavbu kostelů, stát římskokatolické církvi na jejich výstavbu přispívá. Kromě toho obce často zdarma poskytují římskokatolické církvi pozemky pro výstavbu nových kostelů. Velice málo příkladů týkajících se ostatních církví nebo náboženských společností znamená výjimku z tohoto pravidla. Například v Lisabonu si stejné zacházení zajistila pouze dvě společenství – sunnitští muslimové a hinduisté. Sunnitští muslimové získali od radnice bezplatně pozemky a hinduisté si je nakoupili za symbolickou cenu. Kromě symbolické ceny zaplacené za pozemky získalo hinduistické společenství na výstavbu samotného chrámu i podstatný příspěvek od státu. Žádná jiná společenství nezískala od obcí pozemky na výstavbu nových chrámů ani finanční podporu na jejich výstavbu od státu, přestože o ně žádala.

Nástroje nepřímého financování zahrnují hlavně daňové výjimky a odpočty. Ze státního rozpočtu jsou prostřednictvím daňových výjimek nebo odpočtů financovány veškeré církve a náboženské společnosti, které jsou zapsané v příslušném registru náboženských organizací. Pokud jde o římskokatolickou církev, určitá ustanovení jsou obsažena v nedávném konkordátu podepsaném v roce 2004, a ostatní křesťanské církve a další náboženské společnosti se řídí ustanoveními obsaženými v zákoně o náboženské svobodě.⁶

⁶ Článek 31 zákona o náboženské svobodě (Nezdanitelné dotace)

- Církev a další náboženská společenství jsou oprávněny bez omezení a bez jakýchkoli daní:
 - přijímat příspěvky od věřících sloužící k výkonu vyznání a obřadů, a dále dary k plnění jejich obvyklých nebo příležitostných náboženských účelů;
 - pořádat veřejné sbírky, konkrétně uvnitř nebo u vchodu do míst výkonu bohoslužeb, a dále v budovách nebo na místech, která k nim náležejí;
 - rozdávat bezplatně publikace obsahující vyhlášení, oznámení nebo pokyny týkající se náboženských záležitostí a vystavovat je na místech konání bohoslužeb.
- Výjimka uvedená v předcházejícím odstavci se nevztahuje na náklady na výcvik, léčení nebo duchovní poradenství, které nabízejí komerční zařízení.

Článek 32 zákona o náboženské svobodě (Finanční výhody)

- Registrované církevní právnické osoby jsou osvobozeny od veškerých daní nebo všeobecných, regionálních a místních příspěvků týkajících se:
 - míst výkonu náboženského vyznání nebo jiných nemovitostí nebo jejich částí přímo určených pro výkon náboženských záměrů;
 - zařízení sloužících přímo a výlučně k podpoře náboženských činností;
 - seminářů a dalších zařízení prakticky využívaných při výchově kněží a náboženské výchově;
 - vedlejších budov a přístavků nemovitostí, jak jsou popsány v pododstavcích a) až d), využívaných zvláštními sociálními zařízeními;
 - zahrad a parků u nemovitostí jak jsou popsány v pododstavcích a) až e), pokud neslouží výdělečným účelům.
- Registrované náboženské kolektivní instituce jsou dále osvobozeny od městských daní z převodu nemovitostí i z darů a dědictví, a dále ode všech daní týkajících se zboží a majetku, kterými se tyto nahrazují, pokud se jedná o:
 - nákupy zboží pro náboženské účely;
 - zakladatelské listiny nadací, pokud jsou zaregistrovány jako náboženské právnické osoby.
- Dary od fyzických osob náboženským kolektivním institucím jsou pro účely daně z příjmu odečítanými položkami až do výše 25 % z darované částky, a to až do výše 15 % z výše stanovené daně.
- Částka ve výši 0,5 % daně z příjmu fyzických osob, stanovená na základě ročního daňového přiznání, může být určena daňovým poplatníkem na náboženské účely nebo na charitu nebo církvi nebo náboženské společnosti, kterou určí v daňovém přiznání, pokud tato církev nebo náboženská společnost požádají o daňovou úlevu.
- Položky určené v souladu s předcházejícím odstavcem pro církve a náboženské společnosti jsou doručovány přímo jim nebo jejich zastupujícím organizacím, a tyto jsou povinny podat daňovým orgánům výroční zprávu o využití obdržených částek.
- Daňový poplatník, který nevyužije práva v souladu s odstavcem 4, je oprávněn poskytnout finanční dar ve stejné výši ve prospěch kolektivní instituce náležející veřejné organizaci pro charitativní, pomocné nebo humanitární účely nebo soukromé instituci v rámci sociální solidarity, pokud ji uvede ve svém daňovém přiznání.
- Částky, které se přidělují institucím v souladu s odstavci 4 a 6 by měly být uvedeny ve zvláštní kapitole státního rozpočtu.

Podle zákona jsou všechny církve a ostatní náboženské společnosti – i ty, které nejsou zaregistrované – oprávněny svobodně a bez jakéhokoli zdanění přijímat příspěvky od věřících při praktikování náboženských vyznání a výkonu náboženských obřadů a též dotace na plnění svých náboženských úkolů, ať již pravidelných nebo nepravidelných. Veškeré církve, i pokud nejsou jako církve zaregistrovány, jsou oprávněny přijímat příspěvky od věřících, pořádat veřejné sbírky, zvláště splácené nebo vybírané při vstupu do svých modliteben, nebo jsou oprávněny bezplatně distribuovat publikace s vyhlášeními, oznámeními nebo pokyny. Pokud jde o registrované církve – a to se vztahuje i na římskokatolickou církev – jsou osvobozeny od placení veškerých daní – všeobecných, regionálních i místních – týkajících se jejich míst pro konání bohoslužeb nebo jiných nemovitostí nebo jejich součástí, které jsou přímo určeny pro výkon náboženských činností; zařízení sloužících přímo a výlučně k podpoře náboženských činností; seminářů a dalších zařízení prakticky využívaných při výchově kněží a náboženské výchově; a dále vedlejších budov a přístavků výše popsaných nemovitostí používaných zvláštními sociálními zařízeními.

Registrované církve jsou dále osvobozeny od městských daní z převodu nemovitostí a z darů a z dědictví, pokud jde o nákupy zboží pro náboženské účely.

Další způsob, jak lze církvim pomoci při získávání prostředků, se týká odpočtů z daně z příjmu daňových poplatníků. Dary fyzických osob určené pro registrované církve jsou pro účely placení daně z příjmu odečitatelné až do výše 25 % z darované částky.

Dalším nástrojem financování je vrácení daně z přidané hodnoty. V roce 1990 vydala vláda nařízení, podle něhož byla oprávněna požadovat vrácení zaplacené daně z přidané hodnoty pouze římskokatolická církev, pokud například nějaká farnost nakoupila zboží a služby sloužící náboženským činnostem. V roce 2005 činila částka daně z přidané hodnoty vrácená římskokatolické církvi 82 milionů eur. Čerstvější údaje nejsou k dispozici. Od roku 2003 je oprávněno požadovat vrácení DPH i několik registrovaných církví a náboženských společností, které prokazatelně působí v dané zemi, ale z praktických důvodů byly první úhrady těmto církvim a náboženským společnostem vyplaceny teprve v loňském roce. Jako alternativu k vrácení DPH mají podle zákona o náboženské svobodě církve, které jsou etablovány v dané zemi, což znamená, že jsou v ní činné déle než třicet let, nárok na částku ve výši pěti promile z daně z příjmu fyzických osob, kteří ji takto určí ve svém ročním daňovém přiznání pro náboženské nebo sociální účely.

A ještě tu je další způsob financování církví na úrovni nepřímé pomoci: ze státního rozpočtu se nepřímo financují činnosti církví prostřednictvím speciálního režimu příspěvků na sociální zabezpečení: kněží, pastoři, rabíni a imámové platí méně než ostatní pracující – tedy částku rovnající se čtyřem procentům z jejich hrubé mzdy místo jedenácti procent. A církve a ostatní náboženské společnosti platí podstatně méně než ostatní zaměstnavatelé – osm procent z vyplacených mezd místo dvaceti čtyř procent. Tento zvláštní daňový režim byl nejprve použit pouze v případě římskokatolické církve, ale časem se rozšířil i na ostatní církve a náboženské společnosti. V současnosti to je způsob, jak poskytovat sociální zabezpečení duchovním s menšími finančními náklady ze strany jejich církví.

Vedle nepřímého systému financování stát financuje i sociální činnosti ve stovkách sociálních institucích a nadací, z nichž většina má nějakou vazbu na církve a náboženské společnosti, nebo na nich dokonce naprosto závisí. Systém daňových úlev pro tyto instituce je prakticky stejný, jako v případě církví a ostatních náboženských společností.

Podle mého názoru nese stát odpovědnost za to, že bude respektována rovnoprávnost občanů tím, že skončí protekce projevovaná vůči jedné konkrétní církvi, že se bude dodržovat zásada odluky církví od státu a že stát bude podporovat sociální práci, kterou vynakládá velké množství církví a náboženských společností ve prospěch všech.

Restitution of Confiscated Land and Public Financing of Churches

Fernando Soares Loja

The restitution of confiscated land

In 1910 Portugal became a republic. Until then, the only church allowed to exist in Portuguese territory was the Roman-Catholic Church, although foreigners could worship God according to the rites of their churches in a private way, at their homes or in buildings that could not have the appearance of temples.

As the only church in Portugal, by the beginning of the 19th century the Roman-Catholic Church was the owner of half the land of Portugal. And its richness was still increasing because of the legal system which required that everybody, even the king, had to pay a tenth of all gross income on their properties to the Roman-Catholic Church annually. In 1834, all monastic orders were dissolved and the land of the abbeys and monasteries was sold to private investors. Neither the Government of His Majesty nor the Government of the Portuguese republic compensated or gave back land to the Roman-Catholic Church except for several temples. A century later, only in 1940, the State and the Holy See signed a Concordat and the Roman-Catholic Church dropped its claims for the compensation or restitution of the confiscated lands.

The public financing of churches and other religious communities

Both the Constitution of 1976⁷ and the Religious Freedom Act of 2001⁸ state the principle of separation between churches and the State which means that churches and other religious communities are separated from the State and are free in their manner of organization and in the practice of their activities and worship. The principle of separation also means that the State does not adopt any religion whatsoever, nor pronounce itself regarding religious issues.⁹ Nevertheless, the contribution of churches in social areas is recognized and valued by the State.

According to the law, the State cannot finance the churches and their religious activities, but on the other hand, the State is willing to cooperate with the churches and finance their social activities. This is allowed by the principle of cooperation which is not a constitutional principle in the sense that the Constitution doesn't mention it, but it is a principle proclaimed by the Religious Freedom Act.¹⁰

In practical terms, there is a dual system concerning legal status of churches. There is the Roman-Catholic Church on one side and the other churches and religious communities on the other side. This is shown by the different legal instruments applicable in each case: The relations between the Portuguese Republic and the Roman-Catholic Church are framed by the Constitution, the Concordat of 2004 and some provisions of the Religious Freedom Act. On the other hand there are the other churches and religious communities who share the same legal regime framed by the Constitution and the Religious Freedom Act. By other churches, the law means Christian communities like Protestant Churches and Orthodox

⁷ **Article 41/4 of the Constitution of 1976 (Principle of separation)**

Churches and other religious communities are separate from the State and are free in their manner of organisation and in the practice of their activities and worship.

⁸ **Article 3 of RFA (Principle of separation)**

Churches and other religious communities are separate from the State and are free in their manner of organisation and in the practice of their activities and worship.

⁹ **Article 4 of RFA (Principle of non-denominational State)**

The State does not adopt any religion whatsoever, nor pronounce itself regarding religious issues.

¹⁰ **Article 5 of RFA (Principle of co-operation)**

The State will co-operate with the churches and religious communities established in Portugal, taking into consideration their representativeness, namely in view of the promotion of human rights, of the integral development of each person and the values of peace, freedom, solidarity and tolerance.

Churches and by religious communities the law means those religious entities who are not Christian, for example Jewish, Muslim, Bahá'í, Buddhist, Hindu communities and so on.

The financing system of the Catholic Church is not intended as a compensation for the expropriation of land and buildings that occurred back in the 19th century. As for the financing of other churches, it is dictated mainly by the need of coming closer to equal treatment – as the Constitution and the Religious Freedom Act¹¹ impose equal treatment for all citizens.

In Portugal there are means of both direct and indirect financial support. Let's begin with *direct financing instruments*.

The principle of separation between the State and the churches should lead us to conclude that the State does not pay the salaries of clergymen. However, the State pays pensions to those who were Catholic missionaries in former Portuguese colonies. Portugal ceased to have colonies in 1974, but the State still pays pensions to former Catholic missionaries. The State also pays the salaries of about 300 Catholic priests enrolled as Public Officers and of those who are chaplains working in hospitals, in military premises or in prisons. All of the above mentioned are paid by the State budget and all the chaplains are, so far, Roman Catholics. This very last week the Government approved three bills, not yet published in the official gazette, that are going to introduce several major changes in the legal regime of religious assistance, namely in the financing of the chaplains under the idea of equality of treatment to all citizens and churches.

Concerning the temple building, the State has made financial contributions to Roman-Catholic Church for the construction of new temples. Furthermore the municipalities often make public land available for the construction of new temples for the Roman-Catholic Church free of charge. Very few examples of other churches or religious communities make exception from this rule. In Lisbon, for example, only two communities – the Sunni Muslim Community and a Hindu community were treated in equal terms. The Sunni Muslim community received land for free from the town hall and the Hindu Community bought the land for a token price. The Hindu community, along with the token price in exchange for the land, received a substantial contribution from the State for the construction of the temple itself. All the other communities have not been granted with land for the construction of new temples by municipalities or financially supported in such constructions by the State, though they have been applying for such benefits.

The *indirect financial instruments* comprise mainly the tax exemptions and deductions. The State budget finances indirectly through tax exemptions or deductions all the churches and religious communities that are registered before the adequate registry of religious entities. For the Roman-Catholic Church there are provisions in the recent Concordat signed in 2004, and for the other Christian Churches and other religious communities, there are provisions in the Religious Freedom Act.¹²

¹¹ **Article 2 of RFA (Principle of equality)**

1. No one can be privileged, benefited, aggrieved, persecuted, deprived of any right or exempt from any duty on account of his or her convictions or religious practice.

2. The State shall not discriminate any church or religious community in relation to others.

¹² **Article 31 of RFA (Tax-free contributions)**

1. Churches and other religious communities can freely, and without being subject to any tax:

- Receive contributions from believers for the exercise of worship and rites, as well as donations for the fulfilment of their religious purposes, with a regular or casual nature;
 - Make public collections, specifically within or at the door of the places of worship, as well as in the buildings or places that belong to them;
 - Distribute free of charge publications with declarations, notices or instructions on religious matters and display them in places of worship.
2. The cost of training, therapy or spiritual counselling offered by enterprises is not included in the exemption of the previous paragraph.

Article 32 of RFA Fiscal benefits

1. Registered religious corporate bodies are exempt of any tax or general, regional or local contribution on the following:

- Places of worship or other property or parts of properties directly intended for the realisation of religious objectives;
- Installations of direct and exclusive support for activities with religious purposes;
- Seminaries or any establishments effectively destined for the training of ministers of religion or religious education;
- Outbuildings or annexes of the properties described in sub-paragraphs a) to d) for the usage of special social welfare institutions;
- Gardens and parks of the property described in sub-paragraphs a) to e) provided they are not intended for profit purposes

The law says that all churches and other religious communities – even those who are not registered – can freely and without being subject to any tax receive contributions from believers for the exercise of worship and rites as well as donations for the fulfillment of their religious purposes with the regular or casual nature. All churches, even those who are not registered as such, can receive contributions from believers, can make public collections, specially redeemed or at the door of the places of worship, or can distribute free of charge publications with declarations, notices or instructions. Concerning registered churches – and this applies to Roman-Catholic Church as well – they are exempt of any tax – general, regional or local - concerning places of worship or other property or parts of properties directly intended for religious objectives; installations of direct and exclusive support of activities with religious purposes; seminaries or any establishments effectively used for the training of ministers of religion, for religious education; and outbuildings or annexes of the properties described above for the usage of special social welfare institutions.

Registered churches are also exempt from the municipal tax on estate transition as well as from donations and inheritance with respect to purchase of goods for religious purposes.

Another way of helping churches to get funds is to grant taxpayers deductions on their income tax. Donations made by individuals to registered churches are, for the purpose of income tax, deductible up to 25% of the amounts delivered.

Another financing instrument is VAT reimbursement. In 1990, the Government issued a decree allowing only the Roman-Catholic Church to claim the return of Value-Added Tax paid when one parish, for example, purchased goods and services related with religious activities. In 2005, VAT reimbursed to Roman-Catholic Church amounted to 82 million euros. More recent data have not yet been displayed.

From 2003 on, a few registered churches and religious communities, acknowledged as settled in the country, are also entitled to claim the reimbursement of VAT, but, for practical reasons, only last year were the first reimbursements paid to these churches and religious communities.

As an alternative to VAT reimbursement, the Religious Freedom Act states that churches that are settled in the country, which means they have been active for more than thirty years, may benefit from an amount equivalent to five per thousand of the income tax of individuals, settled on the basis of annual statements when intended by the taxpayer for religious purposes or social assistance.

There is another way for the financing of churches on the level of indirect financing: The State budget finances indirectly the activities of the churches through a particular regime of contributions to the social security: Priests, pastors, rabbis and imams pay less than other workers – an amount corresponding to four per cent of their gross salary instead of eleven per cent. And the churches and other religious communities pay much less than other employers – eight per cent on the salaries paid instead of twenty-four per cent. This special regime began by being applied only to Roman-Catholic Church, but, with time, it was extended to the other churches and religious communities as well. And this is the way of granting

2. Registered religious collective entities are also exempted from the municipal transmission tax on estate as well as from donations and successions, or any other taxes on goods and assets that replace these with respect to:

- a) Purchase of goods for religious purposes;
 - b) Deeds of incorporation of foundations, once registered as religious corporate bodies
3. Donations made by individuals to the religious collective entities for the purposes of income tax are deductible in 25% of the amounts delivered, up to 15% of the assessment.
 4. An amount equivalent to 0.5% of the income tax of individuals, settled on the basis of annual statements, can be intended by the taxpayer for religious objectives or acts of charity, a church or religious community settled in the country, which they shall indicate in the income tax return, provided that the church or religious community has requested the tax benefit.
 5. Items intended, under the terms of the previous point, for church and religious communities are delivered to same or their representative organisations which shall present the Inland Revenue with an annual report on the destination of the amounts received.
 6. The taxpayer who does not use the right foreseen in no. 4 may make an equivalent fiscal donation in favour of a collective entity of public utility for charity, assistance or humanitarian purposes or a private institution of social solidarity, which he will refer in his income tax statement.
 7. The amounts to be delivered to the entities referred in paragraphs 4 and 6 should have their own item in the State Budget.

social security to clergymen with less financial effort from their churches.

Apart from indirect funding system, the State finances the social activities of hundreds of social institutions and foundations, most of them related and even dependent on churches and religious communities. The tax exemptions system for these institutions is basically the same as the one applicable to the churches and other religious communities.

It is my belief that it is the responsibility of the State to respect the equality of citizens by ceasing favouring any particular church, to respect the principle of separation from any church and to co-sponsor the social work provided by so many churches and religious communities for the benefit of all.

Financování církví v Rakousku

Oliver Henhapel

1. Zákonem uznané církve a náboženské společnosti

V zájmu lepšího porozumění je nutno se v úvodu zmínit o rakouském systému zákonného uznání. Rakouské konfesní právo je v podstatě uspořádáno třístupňově. První stupeň tvoří svoboda vyznání jednotlivce a skupin osob, která je uvedena již v základním zákonu státu z roku 1867, dále deklarována ve státní smlouvě ze St. Germain z roku 1919 a konkretizována a aktualizována v Evropské úmluvě o lidských právech z roku 1951, která má v Rakousku od roku 1958 platnost ústavního zákona. Druhým stupněm je registrace společenství osob jako registrovaného náboženského společenství, která je podle spolkového zákona z roku 1998 závislá na existenci nebo neexistenci určitých, následujících, zákonem upravených skutečností.

1. Doložení vlastního náboženského učení;
2. Minimální počet 300 stoupenců;
3. Minimální interní organizace;
4. Není splněn žádný z následujících důvodů pro zakázání:
 - a) porušování zájmů společnosti, veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví a morálky nebo práv a svobod jiných;
 - b) omezování psychického vývoje mladých lidí;
 - c) zásahy do fyzické integrity osob;
 - d) používání metod psychoterapie k předávání náboženství.

Třetím stupněm je postavení zákonem uznané církve nebo náboženské společnosti. Dosažení tohoto stupně opět závisí na zákonem stanovených skutečnostech. V krátkém souhrnu se jedná o následující skutečnosti:

1. nejméně dvacetileté trvání, z toho deset let jako náboženské společenství v Rakousku;
2. minimální počet zhruba 16.000 členů (dvě tisíce obyvatelstva při posledním sčítání lidu);
3. pozitivní zásadní postoj vůči státu a společnosti;
4. peněžní prostředky jsou využívány pouze pro náboženské účely (včetně dobročinných);
5. nedochází k protizákonným jevům (například zlehčování náboženských učení v trestně právním smyslu) ve vztahu k ostatním církvím a náboženským společenstvím.

Všechny otázky související s financováním navazují v příslušných materiálních zákonech na postavení zákonem uznané církve nebo náboženské společnosti, kterých je v současné době v Rakousku čtrnáct. Na všechna ostatní náboženská vyznání se tyto úpravy neaplikují.

2. V Rakousku neexistuje žádná přímá finanční podpora církví nebo náboženských společností

Principem rakouského konfesního práva je schopnost sebezáchovy církví a náboženských společností. Tato vyplývá z různých právních norem, například ze zákona o uznání z roku 1874, ze zákona o izraelitech z roku 1890, ze zákona o islámu z roku 1912 nebo ze spolkového zákona o právní subjektivitě společenství náboženského vyznání z roku 1998. Tyto právní základy proto například stanoví, že pro státní povolení náboženské obce je nutno podat doklad o tom, že tato obec je schopna obstarat prostředky, které jsou potřebné pro udržení bohoslužebných ústavů a podobně (§ 5 zákona o uznání z roku 1874), nebo například, že náboženské obci, jejíž hmotné prostředky již nestačí k plnění zákonných podmínek existence (udržování ústavů potřebných pro náboženské potřeby jejích členů), může být státní uznání odňato (§ 8 zákona o izraelitech z roku 1890).

V souladu se zásadou samofinancování mají církve a náboženské společnosti možnost samy stanovit a vybírat příspěvky. Právní podklady k tomu lze částečně nalézt v právním základu církví a náboženských společností nebo pro některé církve ve vlastním zákoně. Struktura těchto úprav výlučně vyplývá z historie jejich vzniku.

Stát tedy neposkytuje církvím a náboženským společenstvem žádnou přímou finanční podporu. Poskytuje však podporu při uplatňování nároků církví a náboženských společností vůči jejich členům. Tato podpora, například formou informování církve o datech jejích členů, způsobuje veřejnému sektoru náklady, i když jen v nepatrné míře. Dále mají některé církve a náboženské společnosti možnost exekučně vymáhat nezaplacené částky správní cestou. Tato možnost však již dlouhou dobu nebyla využita.

Ustanovení o finančním plnění pro římskokatolickou, evangelickou a starokatolickou církev stejně jako pro židovskou náboženskou obec, která se nacházejí v rakouské legislativě, se opírají o článek 26 Rakouské státní smlouvy a souvisejí s vyrovnáním, respektive s nápravou důsledků národního socialismu v Rakousku, a tudíž je nutno je chápat výlučně z tohoto aspektu.

3. Zákonem uznané církve a náboženské společnosti dostávají nepřímé podpory

V případě nepřímých podpor je nutno rozlišovat mezi dvěma oblastmi. Za prvé se jedná o podpory při poskytování služeb církvemi a náboženskými společnostmi, které jsou v obecném veřejném zájmu, formou věcného plnění v širokém smyslu slova, a za druhé o paušální podporu uznáním nehmotných služeb, které církve a náboženské společnosti poskytují.

V oblasti nehmotných služeb se vychází ze skutečnosti, že svobodný demokratický právní stát, který je mimo jiné založen na náboženské svobodě, nemůže a nesmí vyvíjet žádnou činnost v oblasti určování smyslu života svých občanů („zákaz indoktrinace“, odvozen z Evropské úmluvy o lidských právech). Stát je tudíž odkázán na to, že se s těmito otázkami vypořádají dobrovolná společenství a tím vnesou do společnosti určitou morálně-eticky-nábožensky-filosofickou dimenzi. Uznáním této dimenze, kterou stát nemůže poskytnout, se stát daňovým uznáním spolupodílí na části finančních prostředků vynakládaných na práci církví a náboženských společností, které jsou ústředním poskytovatelem těchto služeb.

Toto se v Rakousku v podstatě provádí formou

1. odečítání příspěvků z daní až do maximální částky 200,- eur za osobu a rok;
2. odečítání dobrovolných darů zařízením na podporu církevních účelů;
3. osvobození nemovitostí od pozemkové daně;
4. osvobození od daně z příjmu právnických osob;
5. osvobození od daně z obratu;
6. osvobození od poplatků ve styku s úřady.

K bodu 1 je nutno poznamenat, že v důsledku daňové reformy v roce 2009 došlo ke změně v celkové struktuře. Byla zde vedle zvýšení částky ze 100,- eur na 200,- eur ročně současně zavedena možnost, která v Rakousku dosud neexistovala, odečítání darů pro okruh zvýhodněných dobročinných nevládních organizací stanovených nařízením až do výše jednoho procenta příjmu tvořícího roční vyměřovací daňový základ.

U zvýhodněných zařízení podle bodu 2 se jedná o cíle, které slouží institucionální péči o víru, která sahá od bohoslužeb a jiných náboženských akcí přes vzdělávání duchovních až po misijní spolky a spolky pro výstavbu kostelů.

Osvobození od pozemkové daně má obecnou složku ve formě osvobození fyzických nebo právnických osob, jejichž činnost slouží výlučně dobročinným a veřejně prospěšným účelům, a „církevní složku“ ve formě úprav, které navazují na určité náboženské činnosti. Obecná část ale díky rozsáhlým činnostem církví a náboženských společností v sociální a charitativní oblasti prospívá v rozsáhlé míře také církvím a náboženským společenstvem, respektive jejich součástí nebo zařízeními. Církevní část se v podstatě vztahuje na kostely, zařízení duchovní péče nebo zařízení pro vzdělávání kněží, jako jsou například biskupské kněžské semináře.

K osvobození od daně z příjmu právnických osob je nutno poznamenat, že toto platí pouze pro veřejnoprávní sdružení a jimi spravovaná zařízení, která slouží k podpoře církevních nebo dobročinných cílů. Jestliže církve nebo náboženské společnosti provozují živnostenské podniky nebo zemědělské a lesnické podniky nebo podobně, pak pro ně zvláštní úpravy daňového práva neplatí. Tyto podniky podléhají obecným daňovým právním úpravám.

K bodu 5 osvobození od daně z obrátu je nutno poznamenat, že se tato výjimka netýká církevních podniků. Je-li tedy vyvíjena živnostenská provozní činnost, respektive zemědělská či lesnická činnost, podléhá v plném rozsahu povinnosti odvádět daň z obrátu. Z této povinnosti jsou ovšem vyňaty ty činnosti, které se přičítají další oblasti církevních činností. Tyto sahají od duchovní péče ve všech jejich podobách přes pekárny hostií až k provozování vzdělávacích zařízení, zejména škol a internátů.

4. Podpora při poskytování služeb

Církev a náboženské společnosti kromě toho v Rakousku vyvíjejí činnost v mnoha oblastech společenského života. To se týká zejména římskokatolické církve, která v rozsáhlé míře spravuje různá zařízení, jež poskytují služby v obecném veřejném zájmu.

Oblastmi hlavní činnosti jsou přitom sociální péče, vzdělávání, péče o seniory a ochrana památek. V těchto oblastech se církvím a náboženským společnostem dostává z části velmi rozsáhlé podpory jejich služeb. Státní podpora však v žádném případě nestačí na pokrytí nákladů. Téměř ve všech případech jsou služby ve značném rozsahu poskytovány konfesemi a ve značné míře jsou využívány finanční podpory ze soukromých darů.

V oblasti vzdělávání dostávají církevní provozovatelé mateřských školek v jednotlivých rakouských spolkových zemích různé finanční podpory od spolkových zemí příslušných pro tuto oblast na základě rozdělení kompetencí.

Soukromé školy vedené zákonem uznanými církvemi a náboženskými společnostmi mají dále podle § 17 a následujících zákona o soukromých školách (PrivSchG) právní nárok na to, aby dostaly k dispozici pedagogické pracovníky, kteří jsou potřební pro plnění učebních osnov, jestliže počet žáků ve třídách není výrazně nižší než na veřejných školách (tak zvané „živé subvence“).

V terciální oblasti vzdělávání se Rakouská republika zavázala k financování vzdělání dorostu duchovenstva pro katolickou církev prostřednictvím katolických teologických fakult na rakouských univerzitách.

V sociálně charitativní oblasti vyvíjejí konfese, zejména Charita a řády katolické církve, rozsáhlé aktivity. Služby poskytované v této oblasti jsou částečně refundovány na základě dohod mezi veřejnými zařízeními a zařízeními církve na základě kritérií služeb. Toto se týká především oblasti nemocničních ústavů, zpravidla tak zvaných řádových nemocnic, protože zhruba 20 % všech hospitalizací v takovýchto zařízeních v Rakousku probíhá v církevních zařízeních. Obdobně velký význam mají konfesijní poskytovatelé služeb v oblasti péče a hospiců.

5. Konfesní výuka náboženství ve státním kontextu

V Rakousku mají žáci na základě zákona o výuce náboženství z roku 1949 (RelUG) na veřejných a veřejnoprávních soukromých školách náboženství jako povinný předmět, jestliže patří k některé zákonem uznané církvi nebo náboženské společnosti. Podle systému koordinace rakouské právní normy upravující vztah mezi církví a státem je výuka obsahově ve výhradní zodpovědnosti příslušné konfese. Pedagogičtí pracovníci, kteří jsou placeni veřejným sektorem, jsou ale v oblasti služebního a školského práva vázáni obecně platnými ustanoveními pro pedagogické pracovníky. Toto sahá od dodržování doby vyučování přes vyučovací jazyk, hodnocení, provádění dozoru až po vedení úředních písemností.

Učebnice vypracované na základě učebních osnov sestavených ve výlučné odpovědnosti konfesi a ostatní učební a vyučovací pomůcky jsou financovány z veřejných prostředků. Tyto podléhají obsahově omezení, že nesmí odporovat cílům občanské výchovy. Tyto cíle občanské výchovy vyplývají na nejvyšší normativní regulační úrovni z principů, na kterých je vybudována rakouská spolková ústava, ze státem stanovených cílů v základní listině a z některých zvláštních spolkových zákonů, přičemž od roku 2005 byl v základní listině do článku 14 vložena odstavce 5a, který stanoví základní hodnoty a cíle rakouského školství.

Finanzierung der Kirchen in Österreich

Oliver Henhapel

1. Gesetzlich anerkannte Kirchen und Religionsgesellschaften

Zum besseren Verständnis muss einleitend auf das österreichische System der gesetzlichen Anerkennung eingegangen werden. Das österreichische Staatskirchenrecht ist im Wesentlichen dreistufig gestaltet. Die erste Stufe bildet die Religionsfreiheit des einzelnen und von Personengruppen, wie sie schon im Staatsgrundgesetz von 1867 eingeführt, im Staatsvertrag von St. Germain 1919 weiter festgelegt und in der europäischen Menschenrechtskonvention von 1951, die in Österreich seit 1958 im Verfassungsrang steht, konkretisiert und aktualisiert wurde. Die zweite Stufe ist die Registrierung als eingetragene religiöse Bekenntnisgemeinschaft, die nach dem Bundesgesetz von 1998 vom Vorliegen oder nicht Vorliegen bestimmter, folgender, im Gesetz geregelter, Tatbeständen abhängt.

1. Nachweis einer eigenständigen religiösen Lehre;
2. Mindestanzahl von 300 Anhängern;
3. Mindestmaß an innerer Organisation;
4. Es liegt keiner der folgenden Untersagungsgründe vor
 - a) Verstoß gegen die Interessen der Gesellschaft der öffentlichen Sicherheit, Ordnung, Gesundheit und Moral oder gegen die Rechte und Freiheiten anderer;
 - b) Beeinträchtigung der psychischen Entwicklung Heranwachsender;
 - c) Eingriffe in die psychische Integrität von Personen;
 - d) Einsatz von Methoden der Psychotherapie zur Religionsvermittlung.

Die dritte Stufe ist die Stellung als gesetzlich anerkannte Kirche oder Religionsgesellschaft. Das Erreichen dieser Stufe hängt wiederum von gesetzlich festgelegten Tatbeständen ab. Dies sind kurz zusammengefasst folgende Tatbestände:

1. Bestand durch mindestens 20 Jahre, davon 10 als religiöse Bekenntnisgemeinschaft in Österreich;
2. mindestens rd. 16.000 Mitglieder (2 vT der Bevölkerung der letzten Volkszählung);
3. positive Grundeinstellung gegenüber Staat und Gesellschaft;
4. die Geldmittel werden nur für religiöse (inkl. mildtätige) Zwecke verwendet;
5. keine gesetzwidrige Störungen (z.B. Herabwürdigung religiöser Lehren im strafrechtlichen Sinn) im Verhältnis zu anderen Kirchen und Religionsgesellschaften.

Alle mit der Finanzierung in Zusammenhang stehenden Fragen knüpfen in den jeweiligen Materiengesetzen an die Stellung einer gesetzlich anerkannten Kirche oder Religionsgesellschaft, von welchen es in Österreich derzeit vierzehn gibt, an. Auf alle anderen Konfessionen finden diese Regelungen keine Anwendung.

2. In Österreich gibt es keine direkte finanzielle Unterstützung für Kirchen oder Religionsgesellschaften

Das österreichische Staatskirchenrecht hat als ein Prinzip die Selbsterhaltungsfähigkeit der Kirchen und Religionsgesellschaften. Dies ergibt sich aus den verschiedenen Rechtsnormen beispielweise im Anerkennungsgesetz von 1874, dem Israelitengesetz von 1890, dem Islamgesetz von 1912 oder dem Bundesgesetz über die Rechtspersönlichkeit religiöser Bekenntnisgemeinschaften 1998. Diese Rechtsgrundlagen sehen daher beispielsweise vor, dass für die staatliche Genehmigung einer Kultusgemeinde der Nachweis zu erbringen ist, dass diese die erforderlichen Mittel aufzubringen vermag die für die Erhaltung der gottesdienstlichen Anstalten u.ä. erforderlich sind (§ 5 AnerkennungsgG 1874) oder beispielsweise, dass einer Kultusgemeinde deren materielle Mittel nicht mehr ausreichen, um die gesetzlichen Bedingungen des Bestandes (Führung der für die religiösen Bedürfnisse ihrer

Mitglieder erforderlichen Anstalten) zu erfüllen, die staatliche Anerkennung entzogen werden kann § 8 IsraelitenG 1890).

Dem Grundsatz der Selbstfinanzierung entsprechend haben die Kirchen und Religionsgesellschaften die Möglichkeit selbst Beiträge festzusetzen und einzuheben. Die Rechtsgrundlagen hierfür finden sich teilweise in der Rechtsgrundlage der Kirchen und Religionsgesellschaften oder für einige Kirchen in einem eigenen Gesetz. Die Struktur dieser Regelungen ist ausschließlich in ihrer Entstehungsgeschichte begründet.

Der Staat leistet daher keine direkte finanzielle Unterstützung für die Kirchen und Religionsgesellschaften. Er gibt allerdings eine Hilfestellung bei der Geltendmachung der Ansprüche der Kirchen oder Religionsgesellschaften gegenüber ihren Mitgliedern. Diese Hilfestellung, beispielsweise durch die Information der Kirche über Daten der Mitglieder, verursachen der öffentlichen Hand einen, wenn auch geringen, Kostenaufwand. Weiters haben einige Kirchen und Religionsgesellschaften die Möglichkeit eine Zwangsweise Betreibung ausstehender Beiträge im Verwaltungswege vornehmen zu lassen. Davon wurde jedoch seit langem nicht mehr Gebrauch gemacht.

Die Bestimmungen über die finanziellen Leistungen an die römisch-katholische, die evangelische und die altkatholische Kirche sowie die Israelitische Religionsgesellschaft, die sich im österreichischen Rechtsbestand finden, gründen auf Art. 26 des Staatsvertrags von Wien und stehen im Zusammenhang der Ausgleich bzw. der Wiedergutmachung von Folgen des Nationalsozialismus in Österreich und sind daher ausschließlich unter diesem Aspekt, zu sehen.

3. Die gesetzlich anerkannten Kirchen und Religionsgesellschaften erhalten indirekte Unterstützungen

Bei den indirekten Unterstützungen ist zwischen zwei Bereichen zu unterscheiden. Zum einen jenem der Unterstützung bei der Erbringung von Leistungen die im allgemeinen öffentlichen Interesse liegen durch die Kirchen und Religionsgesellschaften in Form von Sachleistungen im weiteren Sinn, und zum anderen dem der pauschalierten Unterstützung in Anerkennung der immateriellen Leistungen, die von den Kirchen und Religionsgesellschaften erbracht werden.

Im Bereich der immateriellen Leistungen wird von der Tatsache ausgegangen, dass ein freiheitlich – demokratischer Rechtsstaat, der unter anderem auf die Religionsfreiheit aufbaut, keine Tätigkeit im Bereich der Sinnstiftung des Lebens für seine Bürger entfalten kann und darf („Indoktrinationsverbot“, abgeleitet aus der europäischen Menschenrechtskonvention). Der Staat ist daher darauf angewiesen, dass freiwillige Gemeinschaften die Auseinandersetzung mit diesen Fragen führen und dadurch eine moralisch-ethisch-religiös-philosophische Dimension in die Gesellschaft einbringen. In Anerkennung dieser vom Staat im doppelten Sinn nicht leistbaren Dimension wird ein Teil der für die Arbeit der Kirchen und Religionsgesellschaften, die der zentrale Erbringer dieser Leistungen sind, aufgewendeten finanziellen Mittel vom Staat durch steuerliche Anerkennung mit getragen.

Dies erfolgt in Österreich im Wesentlichen durch

1. die steuerliche Absetzbarkeit der Beiträge bis zu höchstens € 200,- pro Person und Jahr;
2. die Absetzbarkeit von freiwilligen Zuwendungen an Einrichtungen zur Förderung kirchlicher Zwecke;
3. Befreiung von Liegenschaften von der Grundsteuer;
4. Befreiung von der Körperschaftsteuer;
5. Befreiung von der Umsatzsteuer;
6. Befreiung von Gebühren im Verkehr mit Behörden.

Zu Punkt 1 ist anzumerken, dass durch die Steuerreform 2009 hier neben der Anhebung des Betrags von € 100,- auf € 200,- p.a. durch die in der Steuerreform gleichzeitig eingeführt, in Österreich bisher nicht bestehende, Absetzbarkeit von Spenden an einen durch Verordnung

zu bestimmenden begünstigten Kreis an mildtätigen NGOs bis zu einem Höchstausmaß von 1% des jährlich die Steuerbemessungsgrundlage bildenden Einkommens, eine Veränderung im Gesamtgefüge eingetreten ist.

Bei den begünstigten Einrichtungen nach Punkt 2 handelt es sich Zwecke, die einer institutionellen Glaubenspflege dienen, was von Gottesdiensten und anderen religiösen Veranstaltungen über die Ausbildung von Geistlichen bis zu Missions- und Kirchenbauvereinen reicht.

Die Befreiung von der Grundsteuer hat eine allgemeine Komponente in Form der Befreiung von natürlichen oder juristischen Personen, deren Tätigkeit ausschließlich mildtätigen und gemeinnützigen Zwecken dient und eine „Kirchenspezifische“ Komponente“ in Form von Regelungen, die an bestimmte konfessionelle Tätigkeiten anknüpfen. Der allgemeine Bereich kommt aber durch die umfangreichen Tätigkeiten der Kirchen und Religionsgesellschaften im sozial - caritativen Bereich in erheblichem Ausmaß auch Kirchen und Religionsgesellschaften bzw. ihren Teilen oder Einrichtungen, zugute. Der Kirchenspezifische Bereich bezieht sich im Wesentlichen auf Gotteshäuser, Einrichtungen der Seelsorge oder auch Einrichtungen der Priesterausbildung wie beispielsweise die bischöflichen Priesterseminare.

Zur Befreiung von der Körperschaftsteuer ist anzumerken, dass diese nur für die Körperschaft öffentlichen Rechts und von diesen ins Leben gerufene Einrichtungen, die der Förderung kirchlicher oder mildtätiger Zwecke dienen, gilt. Werden von Kirchen oder Religionsgesellschaften Gewerbebetriebe oder land- und forstwirtschaftliche Betriebe oder ähnliches geführt, so gelten für diese die Sondertatbestände im Steuerrecht nicht. Diese Unternehmungen unterliegen den allgemeinen steuerrechtlichen Regelungen.

Zum Punkt 5 der Befreiung von der Umsatzsteuer ist zu bemerken, dass kirchliche Betriebe von dieser Ausnahme nicht erfasst sind. Sofern also eine gewerblich-betriebliche Tätigkeit bzw. eine land- und forstwirtschaftliche Tätigkeit entfaltet wird besteht Umsatzsteuerpflicht in vollem Umfang. Ausgenommen davon sind aber jene Tätigkeiten, die dem weiteren Bereich der kirchlichen Tätigkeiten zugerechnet werden. Dies reicht von der Seelsorge in allen ihren Erscheinungsformen, über Hostienbäckereien bis hin zum Betrieb von Bildungseinrichtungen, insbesondere von Schulen und Schülerheimen.

4. Unterstützung bei der Erbringungen von Leistungen

Die Kirchen und Religionsgesellschaften sind in Österreich darüber hinaus in vielen Bereichen des gesellschaftlichen Lebens tätig. Dies trifft insbesondere auf die römisch-katholische Kirche zu, die verschiedene Einrichtungen, die Leistungen im allgemeinen öffentlichen Interesse erbringen, in erheblichem Umfang führt.

Die Haupttätigkeitsgebiete sind dabei, Soziale Betreuung, Bildungswesen, Spitalswesen und der Denkmalschutz. In diesen Bereichen erhalten die Kirchen und Religionsgesellschaften zur Unterstützung ihrer Leistungen teilweise sehr umfangreiche Zuwendungen. Die staatlichen Unterstützungsleistungen sind aber in keinem Fall ausreichend um die Kosten zu decken. Es werden in nahezu allen Fällen Leistungen durch die Konfessionen in erheblichem Umfang erbracht und finanzielle Unterstützungen durch private Spenden in erheblichem Ausmaß zum Einsatz gebracht.

Im Bildungswesen erhalten die konfessionellen Erhalter von Kindergärten in den einzelnen österreichischen Bundesländern unterschiedliche finanzielle Unterstützungen durch die aufgrund der Kompetenzverteilung für diesen Bereich zuständigen Bundesländer.

Weiters haben von gesetzlich anerkannten Kirchen und Religionsgesellschaften geführte Privatschulen aufgrund der § 17 ff Privatschulgesetz (PrivSchG) einen Rechtsanspruch darauf, jene Lehrkräfte bereit gestellt zu erhalten, die zur Erfüllung des Lehrplanes erforderlich sind, wenn die Zahl der Schüler je Klasse nicht wesentlich unter jener an öffentlichen Schulen liegt (sogenannte „lebende Subventionen“).

Im tertiären Bildungsbereich hat sich die Republik Österreich zur Finanzierung der Ausbildung des Nachwuchses des Klerus für die katholische Kirche im Wege der katholischen – theologischen Fakultäten an österreichischen Universitäten verpflichtet.

Im sozial – caritativen Bereich entfalten die Konfessionen, insbesondere die Caritas und die Orden der katholischen Kirche, umfangreiche Aktivitäten. Die in diesem Bereich erbrachten Leistungen werden teilweise aufgrund von Vereinbarungen zwischen öffentlichen Einrichtungen und den Einrichtungen der Kirche anhand von Leistungskriterien refundiert. Dies betrifft im Besonderen den Bereich der Krankenanstalten, zumeist sogenannte Ordensspitäler, da rund 20% aller Behandlungen in solchen Einrichtungen in Österreich in einer Einrichtung einer Konfession erfolgen. Eine ähnlich große Bedeutung kommt den Konfessionellen Leistungsträgern im Bereich der Pflege und der Hospize zu.

5. Konfessioneller Religionsunterricht im staatlichen Kontext

In Österreich ist aufgrund des Religionsunterrichtsgesetzes 1949 (RelUG) für Schüler an öffentlichen oder mit Öffentlichkeitsrecht ausgestatteten Privatschulen Pflichtgegenstand, wenn sie einer gesetzlich anerkannten Kirche oder Religionsgesellschaft angehören. Dem österreichischen staatskirchenrechtlichen System der Koordination entsprechend steht dieser inhaltlich in der alleinigen Verantwortung der jeweiligen Konfession. Die Lehrkräfte, die von der öffentlichen Hand bezahlt werden, sind aber im dienstrechtlichen und schulrechtlichen Bereich an die allgemein für Lehrkräfte geltenden Bestimmungen gebunden. Dies reicht von der Einhaltung der Unterrichtszeit, über Unterrichtssprache, Leistungsbeurteilung, Aufsichtsführung bis zur Führung von Amtsschriften.

Ebenso werden die auf der Grundlage der von der Konfession erstellten Lehrpläne ausschließlich in deren Verantwortung erstellten Schulbücher und anderen Lehr- und Unterrichtsmittel aus öffentlichen Mitteln finanziert. Diese unterliegen inhaltlich der Beschränkung, dass sie nicht den Zielen der staatsbürgerlichen Erziehung widersprechend dürfen. Diese Ziele der staatsbürgerlichen Erziehung ergeben sich auf höchster normativer Regelungsebene aus den Bauprinzipien der österreichischen Bundesverfassung, den Staatszielbestimmungen in der Stammurkunde und einigen besonderen Bundesgesetzen, wobei seit dem Jahr 2005 in der Stammurkunde in Art 14 ein Abs. 5a eingefügt wurde, der die Grundwerte und Ziele des österreichischen Schulwesens festlegt.

Funding Churches in Austria

Oliver Henhapel

1. Legally recognised churches and religious societies

For the sake of clarity it is necessary to mention at the outset the Austrian system of legal recognition. Austrian ecclesiastical law essentially comprises three levels. The first level is the entitlement of individuals and groups to the freedom of religion. This right is contained in the Austrian Constitution of 1867, later declared in the 1919 Treaty of St. Germaine, and specified and updated in the European Convention on Human Rights from 1951, which has been valid in Austria since 1958 at the constitutional level. The second level is registration as a religious society, which under the Federal Law of 1998 depends on the existence or non-existence of the following legal factors:

1. Documentation of own religious teachings;
2. At least 300 followers;
3. Specific minimum number of internal organisations;
4. None of the following reasons for prohibition exists:
 - a) Violation of the interests of society, public safety, order, health and morals or the rights and freedoms of others;
 - b) Suppression of the psychological development of young people;
 - c) Interference with the physical integrity of persons;
 - d) Use of psychotherapeutic methods passed on religion.

The third level is the status of legally recognised churches or religious societies. Attaining this level again depends on certain legal factors. The following is a short summary:

1. At least twenty years in existence, of which ten years as a religious society in Austria;
2. At least 16,000 members (0.2% of the number of inhabitants according to the latest census);
3. Positive fundamental stance towards the state and society;
4. Use of monetary funds for religious (including charitable) purposes;
5. No illegal occurrences (e.g. no derogation of religious teachings in terms of criminal law) with respect to other churches and religious societies.

In the respective laws all funding issues are tied to the status of legally recognised churches or religious societies, of which there are currently fourteen in Austria. These regulations do not apply to other faiths.

2. There is no direct financial support of churches or religious societies in Austria

The principle of Austrian ecclesiastical law is embodied in the ability of churches and religious societies to operate on their own. This stems from various legal norms, e.g. from the Recognition Act of 1874, the Israelites Act of 1890, the Islam Act of 1912 or the Federal Law on the Legal Subjectivity of Religious Societies of 1998. For this reason these laws stipulate that in order for a religious congregation to obtain an operation permit from the state it needs to document that it is able to obtain its own the resources necessary to maintain its religious institutions and the like (Section 5 of the Recognition Act of 1874), or e.g. that a religious congregation without sufficient funds to fulfil the statutory requirements for its existence (maintenance of institutions necessary to provide for the religious needs of its members) can have the recognition it has received from the state revoked (Section 8 of the Israelites Act of 1890).

In accordance with the principle of self-financing, churches and religious societies have the possibility of determining and collecting contributions. The legal prerequisites for this can be found in part in the basic laws on churches and religious societies or in the case of

some churches in their own special laws. The structure of the above regulations stems directly from the history of their creation.

The state thus does not provide churches and religious societies with any direct financial support. It does, however, provide support in connection with the claims of churches and religious societies with respect to their members. Such support, e.g. in the form of provision of data to churches about their members, does incur certain costs for the public sector, albeit on a relatively small scale. Furthermore, certain churches and religious societies have the possibility of enforcing payment of unpaid amounts through administrative channels. This possibility, however, has not been made use of for a long time.

Legal provisions on the provision of funding for the Roman Catholic, Evangelical and Old Catholic Churches and the Jewish religious community contained in Austrian legislation are based on Article 26 of the Austrian State Treaty and correspond to the settlement or redress due to Fascism in Austria and thus need to be looked at solely from this aspect.

3. Legally recognised churches and religious societies receive indirect support

With regard to indirect support, it is necessary to distinguish between two areas. One concerns support in connection with the provision of services by churches and religious societies that are in the general public interest in the form of carrying out of acts of worship in the broad sense of the term. The other concerns lump-sum support provided in recognition of intangible services that churches and religious societies provide.

In the area of intangible services the principle is that a free democratic state based on the rule of law as well as on religious freedom cannot and must not make any efforts to determine the meaning of life for its citizens (“prohibition of indoctrination” derived from the European Convention on Human Rights). The state is thus entirely dependent on voluntary communities contending with those issues and assumes that they will thereby instil a certain moral, ethical, religious, and philosophical dimension into society. By recognising that it cannot provide this dimension itself, the state contributes in part to the financial resources expended on the work provided by churches and religious societies, which are the main providers of those services, through tax recognition.

In Austria, this is done essentially by:

1. Deduction of contributions from tax up to a maximum of EUR 200 per person per year;
2. Deduction of voluntary gifts in the form of equipment to support church-related objectives;
3. Land tax exemption;
4. Corporate income tax exemption;
5. Sales tax exemption;
6. Exemption from public administration fees.

With respect to point 1, it needs to be noted that as a result of a tax reform in 2009 a change in the overall structure took place. In addition to an increase of the amount from EUR 100 to EUR 200 per year a certain possibility was introduced that had hitherto not existed in Austria: namely the deduction of taxes for certain charitable non-profit organisations stipulated by Decree up to one percent of the income which forms the basis of the annual tax assessment.

With respect to preferential facilities objectives under point 2 refer to objectives that serve the institutional care of faith, which extends from religious services and other religious events, through the education and training of clergy to missionary associations and associations for the construction of churches.

The land tax exemption has a general component that applies to individuals and legal entities whose activities are of an exclusively charitable or publically beneficial nature, and an “ecclesiastical component” in the form of regulations pertaining to certain religious ac-

tivities. However, thanks to extensive activities carried out by churches and religious societies in social and charitable areas, the general component also contributes significantly to churches and religious societies or their parts or facilities. The ecclesiastical component essentially pertains to church buildings, spiritual care facilities or facilities for the education and training of the clergy, such as Episcopal clerical seminaries.

It needs to be noted with respect to the corporate income tax exemption that it applies only to public associations and facilities managed by them and serving to support ecclesiastical or charitable aims. If churches or religious societies operate trade companies or agricultural and forestry companies or the like, then the above special tax regulations do not apply to them. Those companies are then subject to general tax legislation.

As regards point 5, the sales tax exemption, it needs to be noted that this exemption does not apply to church-owned companies. If a company is involved in trade or agricultural or forestry activities, it is subject to payment of sales tax in full. Of course, other church-related activities – from spiritual care in all forms, through baking of communion wafers to operating educational facilities, namely schools and student halls of residence, are exempted.

4. Support related to the provision of services

In Austria, churches and religious societies are also active in many areas of social life. This in particular relates to the Roman Catholic Church, which to a great extent manages various facilities that provide services in general public interest.

The main areas of activity are, however, social care, education, care of seniors and the protection of monuments. Churches and religious societies are beneficiaries of great support in this area and government support is in no way sufficient to cover the costs. In almost all cases, the services are to a significant extent provided by churches and financial support from private gifts is used to a significant degree.

In the area of education churches operating day-care centres and nurseries in various Austrian states are the beneficiaries of various forms of financial support for this area from the pertinent state based on the distribution of powers.

Under Section 17 et seq. of the Private Schools Act (PrivSchG), private schools managed by recognised churches and religious institutions are entitled to teaching staff necessary to implement educational curricula provided the number of students in the classroom is not significantly lower than in public schools (“active subsidy”).

The Republic of Austria has committed itself to funding the tertiary education of young clergy for the Catholic Church through Catholic Theological Faculties at Austrian Universities.

Church organisations, namely Charita and the catholic orders, are very active in social and charitable areas. Services provided in this area are partially reimbursed on the basis of agreements between public facilities and church facilities pursuant to service criteria. This concerns in particular the area of hospital facilities, usually monastic hospitals, as about 20% of all hospitalisations in such facilities in Austria occur in church facilities. Similarly, churches providing hospice services are of great importance.

5. Religious education by churches in the context of the state

Religion is a compulsory subject in Austria under the Religious Education Act of 1949 (RelUG) for students attending public schools provided such students belong to a legally recognised church or religious society. According to Austrian laws regulating the relationship between churches and the state, the content of the lessons is exclusively in the power of the relevant religious order. Teachers who are on the public payroll are subject to valid provisions pertaining to teachers. This extends from adherence to teaching hours through language teaching to maintaining official documentation.

Textbooks drawn up on the basis of teaching curricula compiled exclusively in the powers of particular religious communities and other teaching and training aids are financed

from public resources. The content of this material is subject to the restriction that it must not violate the objectives of civic education. The civic education objectives are based on the highest normative regulatory level, on the principles on which the Austrian Federal Constitution is built, on government-determined objectives in the fundamental charter, and on some special state laws, with Section 5a, which determines the basic value and aims of the Austrian system of education, added to the fundamental charter in 2005.

Financování církví v Estonsku

Ringo Ringvee

1. Přímá finanční podpora církví

Církev a ostatní náboženská společenství jsou samofinancující instituce a stát jejich činnost přímo nepodporuje. Od roku 1992 však ekumenická Estonská rada církví dostává každoročně podporu ze státního rozpočtu. Tuto církevní radu tvoří devět křesťanských církví a náboženských společenství či obcí, a to Estonská evangelická luteránská církev, Estonská apoštolská pravoslavná církev, Estonská pravoslavná církev Moskevského patriarchy, Unie estonských evangelických křesťanských a baptistických církví, Římskokatolická církev, Estonská konference Církve adventistů sedmého dne, Estonská křesťanská svatodušní církev, Estonská metodistická církev, Estonská charismatická episkopální církev a kongregace Arménské apoštolské církve.

Existují i další možnosti, jak získat finanční podporu, buď od státu nebo od obcí na základě projektu (např. péče o historicky či kulturně významné rukopisy atp.). Tato podpora však nemá specificky náboženský účel, ale její cíl je obecnější, jmenovitě usilovat o zachování kulturní či historické identity společnosti jako takové (integrace různých národnostních a etnických menšin, léčebné programy pro drogově závislé a pro osoby závislé na alkoholu, kulturní akce apod.).

V roce 2003 byl zahájen státní program na obnovu církevních budov majících kulturní či historickou hodnotu, který je v gesci Ministerstva kultury. Z tohoto programu se financuje obnova a rekonstrukce kostelů a svatostánků s kulturní a historickou hodnotou. V roce 2008 byl zahájen podobný program zaměřený na záchranu historických posvátných objektů v přírodě (hájků, pramenů, kopců apod.), který je rovněž v gesci Ministerstva kultury.

Konkrétní náboženské aktivity nejsou financovány, i když mzdy vojenských kaplanů působících v armádě vyplácí Ministerstvo obrany, mzdy duchovních působících ve věznicích Ministerstvo spravedlnosti a mzdy duchovních působících v policejních složkách Ministerstvo vnitra, neboť duchovní jsou do těchto institucí přijímáni jako řadoví zaměstnanci.

2. Zdroje finančních prostředků na financování církví

Náboženská společenství mají při získávání zdrojů financování stejné postavení jako další neziskové organizace.

3. Nepřímá finanční podpora pro církve

Náboženská společenství registrovaná v souladu se zákonem o církvích a náboženských obcích jsou osvobozena od daně z příjmů (viz zákon o dani z příjmů (Tulumaksuseadus) § 11, 2; RT I 1999, 101, 90; RT I 2009, 18, 109) a od daně jsou osvobozeny i pozemky, na nichž se nacházejí jejich svatostánky (zákon o pozemkové dani (Maamaksuseadus) § 4; RT I 1993, 24, 428; RT I 2008, 14, 94)¹.

Dárci nemají možnost určit část svých daní přímo některému společenství včetně náboženských společenství. Podle § 27 odst. 3 zákona o dani z příjmů si mohou fyzické osoby od základu daně odečíst dary neziskovým organizacím a nadacím uvedeným na seznamu organizací, na něž se vztahuje daňové zvýhodnění, a to až do výše 5,5 % svého celkového ročního zdanitelného příjmu.

4. Legislativa týkající se financování církví

Porovnáme-li stávající situaci se sovětským obdobím, jsou rozdíly ve financování církví skutečně značné. Principy stanovené na počátku 90. let 20. století se od té doby nezměnily.

¹ Estonská právní úprava v estonštině je k dispozici na internetu na adrese <http://www.riigiteataja.ee>. Estonská právní úprava s anglickým překladem je k dispozici na internetu na adrese <http://www.legaltext.ee/indexen.htm>.

The Financing of Churches in Estonia

Ringo Ringvee

1. Direct financial support to churches

Churches and other religious associations are self financing associations, and their activities are not subsidized directly by the state. However, since 1992 the ecumenical Estonian Council of Churches has received annual subsidies from the national budget. The council of churches consists of nine Christian churches and associations of congregations – Estonian Evangelical Lutheran Church, Estonian Apostolic Orthodox Church, Estonian Orthodox Church of Moscow Patriarchate, Union of Evangelical Christian and Baptist Churches of Estonia, Roman Catholic Church, Estonian Conference of SDA (Seventh-day Adventists) Church, Estonian Christian Pentecostal Church, Estonian Methodist Church, Estonian Charismatic Episcopal Church, and a congregation of Armenian Apostolic Church.

There are also other possibilities to get financial assistance either from the state or from the municipalities on a project basis (for example conservation of historically/culturally important manuscripts etc). However, this support is aimed to reach the objectives not specifically religious but as having wider impact to the cultural or historical identity or to the society at large (integration of different national/cultural minorities, rehabilitation programs for drug and/or alcohol abusers, cultural events etc).

In 2003 started the state program for the renovation of church buildings with cultural/historical value under the supervision of the Ministry of Culture. Through this program the restoration and renovation of churches and prayer houses with cultural and historical value has been financed. In 2008 started similar program for the preservation of historical sacred objects in nature (groves, springs, hills etc.) under the supervision of the Ministry of Culture.

There is no financing of specifically religious activities, although the salary of chaplains in the defense forces, in prisons, and in police is paid by the Ministries of Defense, of Justice, and of the Interior respectively as the chaplains are hired in these institutions as regular personnel.

2. Sources of funds to finance churches

The religious associations are at the same position with other non-profit associations in finding the sources of financial resources.

3. Indirect financial support to churches

The religious associations registered in accordance with the Churches and Congregations Act are exempted from income tax (Income Tax Act (Tulumaksuseadus) § 11, 2; RT I 1999, 101, 90; RT I 2009, 18, 109), and the land under their places of worship is exempted as well from taxation (Land Tax Act (Maamaksuseadus) § 4; RT I 1993, 24, 428; RT I 2008, 14, 94)¹.

There is not possible for donors to choose to earmark part of their taxes directly to some association, incl. religious associations. However, according to the Income Tax Act § 27 (3) the donations to non-profit associations and foundations mentioned on the list of organizations benefiting from income tax incentives are deductible for individuals up to 5,5 % of their annual taxable income.

4. Legislation on church financing

Comparing the current situation to the Soviet period the difference in church financing is remarkable. The principles laid in the early 1990s have not changed since then.

¹ Estonian legislation available online in Estonian www.riigiteataja.ee. Estonian legislation with English translations available online <http://www.legaltext.ee/indexen.htm>

Dotování náboženských organizací v Bulharské republice – zákonný základ a faktický stav

Emil Traytchev Stoyanov

Po demokratických změnách v Bulharsku v roce 1989 stát a veřejné instituce provedly reformy v oblasti lidských práv a náboženských denominací, které lze v politickém smyslu obecně definovat jako proces demokratizace. Pokud jde o výsledky v těchto letech, lze je charakterizovat jako úspěšné nebo méně úspěšné, ale v každém případě tyto počáteční kroky posouvaly naši zemi do světa demokratických hodnot v případě náboženských denominací. Bulharská legislativa, která byla základním nástrojem této reformy, by tedy měla být též definována jako demokratická, vzhledem k tomu, že termín zahrnuje i to, že tato legislativa odpovídá makropolitické a kulturní orientaci Bulharska na Evropu a západní svět obecně, jeho přistoupení k tak zvanému demokratickému světu a i to, že se jedná o proces, který se rovná zvláštnímu přijímání zákonů ve všech oblastech života, ale také ve všech sférách lidských práv, které trpěly totální deformací a těžkými ztrátami za totalitního režimu. Takový je bez výjimky obsah prohlášení a programů všech politických sil. Otevřeně vyhlášovaly vůli země a jejich strategickou volbou byl předpoklad, že Bulharsko začíná „dohánět“ půlstoletí zpoždění a že rychle přijímá sociální, politickou a právní realitu západního světa v nejobecnějším smyslu.

Politické změny v roce 1989 v Bulharsku vyloučily omezení vynucovaná politickým režimem v oblasti náboženských práv a svobod, což vedlo k znovuoživení a přehodnocení intelektuálních a kulturních hodnot a k jejich integraci do postkomunistické společnosti. I když to byl bolestný proces, po více než čtyřiceti letech od počátku reformy v Bulharsku a po složitém a rozporuplném procesu (faktický boj za náboženskou svobodu) byl schválen nový zákon o náboženských denominacích (byl uveřejněn v oficiální sbírce v čísle 120 z 29. prosince 2002, ve znění uveřejněném ve sbírce číslo 33 z 21. dubna 2006 a následně ve znění uveřejněném ve sbírce číslo 59 z 20. července 2007). Nový zákon o náboženských denominacích byl schválen jednomyslně. Jako celek všechny politické parlamentní frakce a zástupci nejrozličnějších náboženských společenství v zemi zákon hodnotily kladně, což je uznáním skutečnosti, že nahrazuje obecně nepopulární zákon z roku 1949 a dává tak možnost, aby otázky náboženských práv a svobod byly upraveny demokratickým zákonem. Na druhé straně však v některých částech textu byl zákon silně kritizován politickou opozicí a zástupci náboženských skupin a sdružení. Napadány byly jednotlivé aspekty zákona týkající se režimu registrace denominací v zemi a zejména text týkající se preferenčního vztahu k Bulharské ortodoxní církvi (BOC) – nařízení, která byla v zákonu jeho kritiky označena za přímočará a rozporuplná. Obecně však zákon i při svých nedostatcích podporuje vyšší náboženskou toleranci a umožňuje lepší porozumění mezi náboženskými denominacemi. To podporují i části textu zákona hovořící o dotování náboženských institucí a společenství ze státního rozpočtu.

I. Dotace náboženských denominací v naší zemi (právní aspekty)

Poskytování dotací náboženským denominacím v Bulharské republice je upraveno článkem 28 zákona o náboženských denominacích, kde se praví: „Rozdělování státních dotací náboženským denominacím se provádí v souladu se zákonem o státním rozpočtu.“ Zákon o státním rozpočtu je zákon v souladu s nařízením Rady (ES) č. 1466/97 ze dne 7. července 1997 o posílení dohledu nad rozpočtovou pozicí a dohledu a koordinaci ekonomické politiky včetně nevládních organizací a zejména náboženských institucí. V souladu s nařízením zákona o státním rozpočtu musí být státní rozpočet schvalován každý rok v Národním shromáždění společně s „minimem podle souhrnných rozpočtů“, včetně hlavních typů příjmů, výdajů a převodů, zůstatků rozpočtu republiky a jeho financování, celkového objemu příjmů a ztrát státních institucí a jejich vztahu ke státnímu rozpočtu, vztahu státního rozpočtu k obecním

rozpočtům a jeho vztahu k mimorozpočtovým fondům (čl. 22 odst 2). Rada ministrů Bulharské republiky jako hlavní orgán přidělující finanční prostředky (prostřednictvím ministerstva financí) stanovuje každý rok objem finančních dotací registrovaným náboženským denominacím v zemi, kterých bylo k 30. květnu 2009 více než 101. Rozdělování a kontrolu státních dotací pro registrované náboženské denominace provádí ředitelství pro náboženské denominace při Radě ministrů, jehož činnost upravují dva hlavní dokumenty – (1) Zákon o náboženských denominacích a (2) Nařízení o systému Rady ministrů a jeho správě.

V souladu s čl. 35 odst. 9 zákona o náboženských denominacích a čl. 106 odst. 9 nařízení o systému Rady ministrů a jeho správě vykonává ředitelství pro náboženské denominace Rady ministrů svou činnost a uplatňuje svoji pravomoc v oblasti státní náboženské politiky v těchto aspektech:

1. Zjišťuje potřeby náboženských denominací na státní finanční podporu a předkládá návrhy Radě ministrů prostřednictvím oddělení rozpočtu a účetnictví ředitelství rozpočtu a správních činností s ohledem na návrhy státního rozpočtu. Přehledy se provádějí ve spolupráci s okresními zastupitelstvy, starosty měst a obcí, ústřední správou náboženských denominací, biskupstvími BOC a regionálními správami dalších náboženských denominací.
2. Přípravuje návrh státních dotací, který projednává a koordinuje s Výborem pro lidská práva a náboženské otázky Národnímu shromáždění. Kromě toho v listopadu každého roku tento výbor předkládá Výboru pro lidská práva a náboženské otázky v Národním shromáždění zprávu o rozdělování dotací v příslušném roce.
3. Předkládá oddělení rozpočtu a účetnictví ředitelství pro rozpočet a administrativní činnosti Rady ministrů návrh rozdělení státních dotací pro náboženské denominace v příštím roce – a to v koordinaci s Výborem pro lidská práva a náboženské otázky – který je po schválení ministerstvem financí a Národním shromážděním zařazen do zvláštní přílohy zákona o státním rozpočtu.
4. Přípravuje měsíční plány realizace rozdělených státních dotací v daném roce a po jejich schválení generálním tajemníkem Rady ministrů je předkládá oddělení rozpočtu a účetnictví.
5. Sestavuje seznam samostatných splátek ve vztahu k rozdělování dotací pro místní části náboženských denominací na základě obdržených, prozkoumaných a schválených žádostí státních a obecních institucí a správ náboženských denominací a překládá ho oddělení rozpočtu a účetnictví Rady ministrů k realizaci.
6. Informuje správu místních částí náboženských denominací a obecní správy o výši dotace, která jim byla přidělena a o pokynech a podmínkách jejich využití a vyúčtování.
7. Monitoruje včasné odesílání rozdělených dotací příjemcům (tím, že dostává opis příjmového dokladu z oddělení rozpočtu a účetnictví Rady ministrů).
8. Kontroluje pomocí náhodných kontrol na místě výdaje z fondů ze strany náboženských denominací.
9. V příslušném termínu předkládá zprávu o dotacích vynaložených náboženskými denominacemi doloženou kopiemi ověřených dokladů přiložených k originální zprávě, která je uchovávána v archivu kostelů a klášterů, které získaly dotaci.
10. Zpracovává zprávy náboženských denominací a předkládá je archivu oddělení rozpočtu a účetnictví Rady ministrů.

II. Poskytování dotací náboženským denominacím v naší zemi (faktický aspekt)

Kritéria přidělování finančních dotací a konkrétních částek pro různé náboženské denominace jsou definována těmito podmínkami a faktory:

1. počet věřících;
2. počet kostelů náboženské denominace a jejich stav;
3. kolik kostelů je národními památkami;

4. potřeba finanční podpory pro běžné fungování náboženské denominace;
5. stav budovy a ochrana památky světového kulturního dědictví evropského nebo národního významu;
6. plánování vydávání náboženské literatury pro příslušnou náboženskou denominaci;
7. nezbytnost finanční podpory pro biskupství Bulharské ortodoxní církve mimo hranice Bulharska.

Jako tradiční náboženská denominace a nejpočetnější církev v Bulharsku dostává Bulharská ortodoxní církev největší dotaci. Např. z rozdělené státní dotace dosahující 2,950 tisíc BGN v rozpočtovém roce 2007 ředitelství pro „náboženské denominace“ se souhlasem Výboru pro lidská práva a náboženské otázky Národního shromáždění přidělil Bulharské ortodoxní církvi dotaci v celkové výši 2,410 tisíc BGN, z čehož 1,660 tisíc bylo určeno Bulharské ortodoxní církvi v zemi a 750 tisíc BGN pro její diecéze mimo Bulharsko. Součástí celkové částky převedené na Bulharskou ortodoxní církev byla částka ve výši 150 tisíc BGN určená na naléhavé opravy jednoho z největších klášterů na Balkáně – jde o Rilský klášter, což je světová kulturní památka evropského a národního významu. Pro ostatní denominace poskytl státní rozpočet tyto finanční prostředky:

1. pro muslimskou náboženskou denominaci – 210 tisíc BGN;
2. pro Ústřední židovskou duchovní radu – 30 tisíc BGN;
3. pro Americkou apoštolskou ortodoxní církev – 40 tisíc BGN;
4. pro protestantské denominace – 30 tisíc BGN.

Ředitelství dále podpořilo vydávání náboženské literatury různých náboženských denominací v zemi částkou 30 tisíc BGN.

Byla využita i rezerva pro nouzové situace (na organizování konferencí zabývajících se vnitřním a vnějším náboženským dialogem, setkávání se zahraničními náboženskými delegacemi a jiné účely) ve výši 50 tisíc BGN.

V následujícím rozpočtovém roce 2008 ředitelství pro náboženské denominace podpoří náboženské komunity z rozpočtu 3.330.000 BGN takto:

1. pro bulharskou ortodoxní církev – 2,170 tisíc BGN, z čehož 150 tisíc BGN je vyčleněno na opravy Trojického a Rilského kláštera;
2. pro muslimskou náboženskou denominaci – 240 tisíc BGN;
3. pro Ústřední židovskou duchovní radu – 30 tisíc BGN;
4. pro Americkou apoštolskou ortodoxní církev – 45 tisíc BGN;
5. pro protestantské denominace – 30 tisíc BGN.

Z rozpočtu odhadovaného na stejný rozpočtový rok se 750 tisíc BGN převádí na pokrytí cílů a potřeb náboženských denominací v zahraničí a 30 tisíc BGN se vynaloží na publikace. Zbývající finanční prostředky z rozpočtu budou vynaloženy na organizování vědeckých konferencí a seminářů tematicky zaměřených na otázky mezináboženského dialogu, setkávání náboženských delegací atd.

III. Některé obtíže při rozdělování, využívání a vyúčtování státních dotací pro náboženské organizace

S nárůstem počtu nových náboženských denominací v souladu s novým zákonem o náboženských denominacích z roku 2002 musí být státní dotace rozdělovány mezi stále více náboženských denominací. To je nevyhnutelně spojeno se získáváním informací o počtu příznivců jednotlivých denominací, které žádají o prostředky ze státního rozpočtu na údržbu svých kostelů atd. Všechny tyto údaje musí projednat také Výbor pro lidská práva a náboženské otázky Národního shromáždění v době přidělování dotací. To znamená, že větší počet náboženských denominací předpokládá určité zvýšení částky, kterou Národní shromáždění schválí ve státním rozpočtu pro rozdělení mezi náboženské denominace v souladu s čl. 21 odst. 3 zákona o náboženských denominacích. Znamená to také, že ředitelství „Náboženské denominace“ bude muset posílit kontroly v terénu, aby bylo možné vyloučit případné zneužití dotačních fondů

ze strany příjemce a nepatřičné použití těchto finančních prostředků. Dále se doporučuje, aby informování o správě dotací přidělených náboženským denominacím nebo jejich místním pobočkám bylo poskytováno paralelně s informováním o jejich správě ze strany příslušných měst a obcí, čímž se umožní dvojitá kontrola použití těchto finančních prostředků. V tomto směru musí proběhnout předběžné diskuse s vedoucími představiteli jednotlivých denominací (ještě před schválením ročního rozpočtu), které dostávají dotace centralizovaným způsobem a kde bude možné poukázat na to, že i ony musí vyčlenit finanční prostředky na opravu chrámů a kostelů a nepoužívat všechny prostředky na institucionální podporu, tj. že se ve své činnosti nemohou spoléhat pouze na podporu státu.

IV. Závěr

Ve světle těchto pozorování můžeme konstatovat, že podpora registrovaných náboženských denominací v Bulharské republice je z legislativního hlediska v souladu s evropskými požadavky v oblasti náboženských denominací (konkrétněji s „Evropskou úmluvou a legislativou o nevládních organizacích“) a praktická realizace státní pomoci náboženským denominacím tvoří dostatečnou základnu pro záruku svobody vyznání a práv věřících v naší zemi.

Subsidization of Religious Organisations in the Republic of Bulgaria – Normative Base and Factual State

Emil Traytchev Stoyanov

After the occurrence of the democratic changes in Bulgaria in 1989, state and public institutions have undertaken reforms in the sphere of human rights and religious denomination, which in political terms could be generally defined as a process of democratization. With regard to the results during all these years they could be evaluated as successful and less successful, but in any case the initiated steps were bringing our country to the world of democratic values in terms of religious denominations. Respectively the Bulgarian legislation, being a main instrument of this reform, should also be defined as democratic, whereas this term includes the notion that this legislation follows the macro-political and cultural orientation of Bulgaria towards Europe and towards the Western world in general; its accession to the so called democratic world, respectively, that this is a process, which is a peculiar reception of legal standards in all spheres of life, but most of all in the sphere of human rights, which has undergone the most complete deformation and heavy losses during totalitarian regime. Such is, with no exception, the content of the political declarations and programmes of all political forces. The openly expressed will of the country, its strategic “choice” is a presumption that Bulgaria starts to “catch up” an omission of half a century and that it adopts fast to the social, political and legal reality of the Western world in the most-general sense.

Political changes of 1989 in Bulgaria eliminated the limitations imposed by the political regime in the field of religious rights and freedoms, which lead to rediscovering and re-comprehension of intellectual and cultural values and to their integration in post-communist society. Even though a painful one – after more than forty years from the beginning of the reforms in Bulgaria, after one complicated and contradictory process (an actual fight for religious freedom) a new Act on Religious Denominations has been adopted (published in State Gazette, issue 120 of 29 December 2002, amended in State Gazette, issue 33 of 21 April 2006, amended in State Gazette, issue 59 of 20 July 2007). The new Act on Religious Denominations has been adopted unanimously. As a whole, all political parliamentary groups as well as the representations of the various religious communities in the country made a positive evaluation of it, which is an acknowledgement about the fact that it replaces the generally unpopular act of 1949 and thus a possibility is provided for the questions, concerning religious rights and freedoms, to be regulated in a democratic legislative way. On the other hand, however, in some of its parts and texts, the Act was strongly criticized by political opposition and religious groups and alliances representations. Separate aspects of it were attacked concerning the registration regime of denominations in the country, more particularly texts concerning the preferential treatment of the Bulgarian Orthodox Church (BOC) – regulations, which were evaluated by the act's critics as stream-lined and contradictory. In general, however, the Act, in spite of some of its shortcomings, promotes better religious tolerance in the country and allows for better understanding between religious denominations. This is supported also by those of its texts, dealing with subsidization from the state budget of religious institutions and communities.

I. Subsidization of religious denominations in our country (legal aspects)

Subsidization of religious denominations in the Republic of Bulgaria is regulated on the basis of Article 28 of the Act on Religious Denominations, which decrees: “The distribution of state subsidy for religious denominations is made under the annual State Budget Act”, the State Budget Act is the act, relevant to REGULATION (EC) No. 1466/97 of the Council of 7 July 1997 on the strengthening of the surveillance of budgetary positions and the surveillance and coordination of economic policies, including nongovernmental organizations,

and in particular religious institutions. In accordance with the regulations of State Budget Act, state budget should be adopted annually by the National Assembly “with a low per composite budgets”, including their main types of revenues, expenses and transfers, the budget balance of the budget of the republic and its financing, the total amounts of the revenues and losses of the state authorities budgets and their relation with the central budget, the relation of the state budget with the municipal budgets and its relation with extra-budgetary funds (Article 22, Paragraph 2). Being the firsthand distributor, the Council of Ministers of the Republic of Bulgaria estimates (through the Ministry of Finance) each year the setting of budget funds, intended for financial subsidization of the registered religious denominations in the country, which at 30 May 2009 outnumber 101. The distribution, as well as the control of the state subsidy for the registered religious denominations, is performed by “Religious Denominations” Directorate to the Council of Ministers, whose activity is regulated by two main documents – (1) the Act on Religious Denominations and (2) the Regulations of the System of the Council of Ministers and its administration.

In accordance with Article 35, p. 9 of the Act on Religious Denominations and Article 106, p. 9 of the Regulations of the System of the Council of Ministers, “Religious Denominations” Directorate to the Council of Ministers performs its activities and executes its authorities in the field of state religious policy in the following aspects:

1. Survey of the needs of religious denominations from state financial aid and submission of proposals before the Council of Ministers via “Budget and Accounting” unit of “Budget and Administrative Activities” Directorate to the CM with regard to the state budget draft, concerning the amount of state subsidy in support of the officially registered in the country religious denominations. Surveys are made in coordination with the district administrators, the mayors of municipalities and of settlements, the central administrations of the religious denominations, the bishoprics of the BOC and the regional administrations of the other religious denominations.
2. Prepares a state subsidization proposal, which it discusses and coordinates with the “Human Rights and Religious Affairs Committee” of the National Assembly. Moreover, in November each year it submits before the “Human Rights and Religious Affairs Committee” of the National Assembly also a report on the performance of the subsidy distribution for the respective year.
3. Provides to the “Budget and Accounting” Unit of “Budget and administrative Activities” Directorate of the Council of Ministers the distribution of the state subsidy for the religious denominations for the next year, coordinated with the “Human Rights and Religious Affairs Committee”, which, after approval on the side of the Ministry of Finances and of the National Assembly, is included in a special Annex to the State Budget Act.
4. Prepares a monthly planning of the realization of the distributed state subsidy for the year and after its approval by the Secretary General of the Council of Ministers submits it to the “Budget and Accounting” Unit.
5. Prepares lists of the separate instalments with regard to the specific distribution of the subsidies for the local divisions of the religious denominations on the basis of the received, examined and approved requests from state and municipal authorities and from the administrations of the religious denominations, and presents them to “Budget and Accounting” Unit of the Council of Ministers for implementation.
6. Informs the administrations of the local divisions of the religious denominations and of the municipalities about the amount of the state subsidy distributed to them, as well as about the directions and terms of its putting to use and accounting.
7. Monitors the timely sending of the distributed subsidies to the beneficiaries (by means of receipt of printouts from the “Budget and Accounting” Unit of the CM).
8. Controls – by means of checks on the spot and at random principle – the spending of the funds on the side of the religious denominations.

9. Provides a timely report of the subsidies spent by the religious denominations, by receipt of certified copies of the original reports, which are kept at the archive of the churches and monasteries, which have received subsidies.
10. Makes up the received reporting documents by the religious denominations and submits them to the archive of the “Budget and accounting” Unit to the Council of Ministers.

II. Subsidization of religious denominations in our country (factual aspect)

The criteria for allocation of the financial subsidization and the specific amounts for the various religious denominations are defined by the following conditions and factors:

1. The number of believers;
2. The number of churches of the religious denomination and their condition;
3. How many of the churches are monuments of culture;
4. The need of financial support for the normal functioning of the religious denomination;
5. The condition of the buildings and the guarding of the monuments of culture of world, European and national importance;
6. Discussed and planned in advance issuing of religious literature on the part of the religious denomination;
7. Financial support necessity for the Bulgarian orthodox bishoprics outside the state borders.

As traditional for the country religious denomination and as the most numerous one the Bulgarian Orthodox Church receives the biggest subsidy. For example, from the state subsidy received, amounting to BGN 2.950.000 for the budget year 2007, the “Religious Denominations” Directorate, with the approval of the “Human Rights and Religious Affairs Committee” of the National Assembly, subsidizes the Bulgarian Orthodox Church with the total amount of BGN 2,410 thousand, BGN 1.660 thousand of which for the Bulgarian Orthodox Church in the country and BGN 750 thousand for its diocese outside the borders. Part of the total amount, transferred to the Bulgarian Orthodox Church, is the amount of BGN 150 thousand in the form of aid for an emergency repair of one of the biggest monasteries on the Balkans – Rilski Monastery, a monument of culture of world, European and national importance. For the rest of the denominations the state budget has provided the following financial funds:

1. For the Muslim religious denomination – BGN 210 thousand;
2. For the Central Israelite Spiritual Council – BGN 30 thousand;
3. For the Armenian Apostolic Orthodox Church – BGN 40 thousand;
4. For Protestant denominations – BGN 30 thousand.

The directorate has also supported the issuing of religious literature for various religious denominations in the country with BGN 30 thousand.

The emergency situations reserve has also been used (for organization of conferences dealing with internal and external religious dialogue, for meeting religious delegations from abroad and other) BGN 50 thousand.

For the next budgetary year – 2008 – “Religious Denominations” Directorate subsidizes the religious communities with BGN 3.330.000 as follows:

1. For the Bulgarian Orthodox Church – BGN 2.170 thousand, of them BGN 150 thousand each for repairing the buildings of Troyan Monastery and of Rilski Monastery;
2. For the Muslim religious denomination – BGN 240 thousand;
3. For the Central Israelite Spiritual Council – BGN 30 thousand;
4. For the Armenian Apostolitic Orthodox Church – BGN 45 thousand;
5. For Protestant denominations – BUN 30 thousand.

From the budget, estimated for the same budget year, BGN 750 thousand are transferred to the aims and needs of the religious denominations abroad, while BGN 30 thousand are spent on publishing. The remaining budgetary funds are spent on organization of scientific conferences and seminars, thematically oriented on questions, concerning inter-religious dialogue, for meeting religious delegations and so on.

III. Certain difficulties in the distribution, putting of use and accounting of the state subsidies for religious organizations

With the increase in the number of new religious denominations in accordance with the new Act on Religious Denominations of 2002, the state subsidy has to be distributed among more and more religious denominations. This is inevitably connected with gathering information about the number of the respective religious denominations's followers, which apply for state funds, for the need of maintenance for their churches and so on. All this data calls for them being discussed also in the "Human Rights and Religious Affairs Committee" of the National Assembly at the time of subsidy distribution. This means that the greater number of religious denominations presupposes a certain increase in the sum, which the National Assembly votes in the annual state budget for distribution among religious denominations in accordance with Article 21, Paragraph 3 of the Act on Religious Denominations. It also means that the "Religious Denominations" Directorate will have to strengthen the control on the spot, in order to avoid the emergence of preconditions for misuse of state subsidy funds on the part of the beneficiaries, including spending such funds inappropriately. It is also recommended, the informing of the administrations of religious denominations or their local divisions about the amount of the subsidy distributed to them, to be done in parallel with the informing of the administrations of the respective municipalities and settlements, so that double control on the spending of the funds should be performed. In this respect it is necessary that preliminary discussions are held with the leaders of the religious denominations (before adopting the annual budget), who receive the subsidy in a centralized manner, on which it should be pointed out that they also have to put aside funds, which to be used for the repair of some temples and churches so that not all funds are spent on institutional support, i.e. not to rely entirely on the State in their activity.

IV. Conclusion

With regard to these general observations we can make a conclusion that subsidizing of registered religious denominations in the Republic of Bulgaria from a legislative point of view complies with the European requirements in the field of religious denominations (more-specifically the "European convention and the legislation concerning nongovernmental organizations"), while the practical realization of the state aid for religious denominations institutions is a sufficient basis for guaranteeing the freedom of religion and the rights of the believers in our country.

Financování církví: Lucemburské velkovévodství

1. Přímá finanční podpora církví a náboženských společností

Podporuje Lucembursko finančními příspěvky činnost církví a náboženských společností?

Ano.

Jakým způsobem? Jsou finanční příspěvky účelově vázány?

K financování náboženských společností dochází přímo ze státního rozpočtu.

Existují dvě formy financování, které jsou určeny ke specifickým účelům: přímé financování mezd, platů a důchodů celého duchovenstva nebo jeho části na základě dohod uzavřených se státem; dále vláda může přidělovat menší dotace na podporu náboženské činnosti těch náboženských společností, které nemají se státem uzavřenou dohodu. Dále může jít o financování některých příležitostných specifických činností, například projekty rekonstrukce kostelů nebo synagog mohou získat mimořádný finanční státní příspěvek.

Také místní samosprávy mohou věnovat finanční podporu různým církvím a náboženským společnostem, které působí na jejich území. Ostatně obce jsou zapojeny do řízení katolických farností, které jsou na jejich území.

Jaké církve jsou státem financovány (všechny registrované, jen některé apod.)? Jakým způsobem lze získat status církve, jejíž činnost stát finančně podporuje?

V současné době má stát uzavřeny dohody s církví katolickou, protestantskou, s náboženskou společností židovskou, dále s církví řeckou ortodoxní, rumunskou ortodoxní, srbskou ortodoxní a anglikánskou.

Byly zahájeny rozhovory s muslimskou náboženskou společností.

Uzavření takové dohody podléhá několika kritériím: významu daného náboženství v Lucembursku a dodržování veřejného pořádku. Církve nebo náboženská společnost musí také prokázat veřejnou prospěšnost svých činností.

Církve a náboženské společnosti, které nesplňují požadavky pro uzavření dohody s ohledem na to, že jejich reprezentativnost je nízká (nicméně dodržování veřejného pořádku a veřejná prospěšnost jsou splněny), mohou získat podpůrnou dotaci.

Jakým způsobem se určuje výše státního příspěvku určeného jednotlivým církvím?

Státní příspěvek se odvíjí od reprezentativnosti dané církve a náboženské společnosti.

Poskytuje finanční podporu jeden veřejný orgán, anebo několik různých orgánů?

Příslušný celkový rozpočet stanoví odbor církví a náboženských společností. Dotace a mimořádné výdaje se vyplácejí přímo z prostředků tohoto odboru. Mzdy, platy a důchody jsou hrazeny z prostředků Úřadu pro správu státních zaměstnanců, i když daní duchovní nemají statut zaměstnanců ve státní službě.

Rozlišuje Lucembursko výdaje na vlastní náboženskou činnost církví a na jiné obecně prospěšné činnosti?

Ano, obecnější náklady si církve a náboženské společnosti v zásadě hradí samy.

2. Zdroje prostředků financování

Jsou prostředky na podporu činnosti církví vybírány nějakým zvláštním postupem nebo se poskytují přímo ze státního rozpočtu?

Církve a náboženské společnosti, s nimiž je uzavřena dohoda, jsou financovány ze státního rozpočtu (mzdy, platy, důchody duchovenstva a některé mimořádné dotace).

Jaké jsou se systémem výběru prostředků pro církve zkušenosti?

Uzavření dohod s církvemi a náboženskými společnostmi, která splňují kritéria pro uzavření dohod, usnadňují jejich dialog se státem, ale také dialog mezi samotnými církvemi a náboženskými společnostmi.

3. Nepřímé financování církví a náboženských společností

Jsou církve zvýhodněny v daňové oblasti? Jak?

Dohody uzavírané s některými církvemi a náboženskými společnostmi podléhají souhlasu parlamentu. Zákon, jímž se dohoda schvaluje, dává těmto církvím a náboženským společnostem statut veřejnoprávní právnické osoby. Vzhledem k tomuto zvláštnímu statutu mají tyto církve a náboženské společnosti některé daňové výhody, zejména pokud jde o dary a odkazy.

Jsou daňově zvýhodněni dárci, kteří poskytují dar církvím?

Dary, které jsou poskytnuté přímo ve prospěch jedné církve nebo náboženské společnosti jako takové, jsou v některých případech daňově odčitatelnou položkou. Na dary, které jsou poskytnuté některým sdružením nebo nadacím, uznaným veřejně prospěšnými a jež jsou pod záštitou církvi nebo náboženských společností, se mohou vztahovat daňové výhody, pokud tato sdružení zároveň získala souhlas daňových orgánů.

Mohou plátcí daně poskytnout část svých daní přímo církvím?

Ne, daně daňových poplatníků náleží do celkových příjmů státu. Až při sestavování státního rozpočtu jsou tyto příjmy určeny na některé specifické výdaje.

4. Legislativa upravující financování církví a náboženských společností

Došlo v období posledních 20 let ke změně legislativy v oblasti financování církví??

Z pohledu principu financování jako takového k velkým změnám nedošlo. Nicméně od roku 1998 byl institut uzavírání dohod rozšířen, aby umožnil přístup k této výsadě i jiným než pouze církvím a náboženským společnostem tradičně zastoupeným v Lucembursku (katolickým, protestantským a židovským).

Existují ve vaší zemi návrhy nebo projekty na úpravu systému financování církví?

V červnu tohoto roku [2009] budou v Lucembursku zákonodárné volby, a tak až do vytvoření budoucí vlády se s žádnými eventuálními návrhy ve věci financování církví a náboženských společností zatím nepočítá.

Le financement des Eglises: Grand-Duché de Luxembourg

1. Financement direct des cultes

Est-ce que le Luxembourg soutient financièrement les cultes?

Oui.

De quelle manière? Le financement est-il destiné à des fins spécifiques? Le financement des cultes est directement supporté par le budget étatique.

Il existe deux formes de soutiens financiers destinés à des fins spécifiques: le financement direct des salaires, traitements et pensions de tout ou partie du clergé, sur base de conventions conclues avec l'Etat; en deuxième lieu le Gouvernement peut allouer des subsides, de moindre envergure, pour soutenir certains cultes non conventionnés dans l'exercice de leur religion. D'autre part, certaines activités occasionnelles spécifiques, par exemple des projets de rénovation des églises et synagogues, peuvent recevoir une contribution financière extraordinaire de l'Etat.

Les pouvoirs locaux peuvent également destiner un subside au profit des divers cultes établis sur leur territoire. Les communes sont d'ailleurs impliquées dans la gestion des paroisses du culte catholique établies sur leur territoire.

Quels cultes sont financièrement soutenus par l'Etat? De quelle manière un culte peut-il bénéficier de ce soutien?

A l'heure actuelle l'Etat a conclu des conventions avec les cultes catholique, protestant, israélite, orthodoxe grec, orthodoxe roumain, orthodoxe serbe et anglican.

Des pourparlers avec le culte musulman sont entamés.

La conclusion d'une telle convention est soumise à plusieurs critères: l'importance du culte au Luxembourg et le respect de l'ordre public. Le culte en question doit également faire preuve de son caractère d'utilité publique dans ses activités.

Les cultes qui ne sont pas éligibles pour bénéficier d'un conventionnement, au vu de leur plus faible représentativité (le respect de l'ordre public et le caractère d'utilité publique devant cependant être établis), peuvent faire l'objet d'un subside de soutien.

Quelles sont les critères appliqués pour déterminer l'ampleur de la contribution étatique à chaque culte?

La contribution étatique dépend de la représentativité du culte concerné.

Est-ce que le soutien financier est assuré par une seule autorité publique ou par des autorités différentes?

Le budget afférent global est déterminé par le département des Cultes. Les subsides et les dépenses extraordinaires sont liquidés directement par le biais des crédits de ce département. Les salaires, traitements et pensions sont pris en charge par l'Administration du personnel de l'Etat, même si le clergé en cause n'est pas fonctionnarisé.

Le Luxembourg fait-il une différence entre les coûts des activités religieuses proprement dites et les coûts de leurs autres activités plus générales?

Oui, les activités plus générales des cultes sont, en principe, supportées par les cultes eux-mêmes.

2. Sources des fonds de financement

Existe-t-il une méthode spécifique pour lever des fonds à ce sujet ou est-ce que les activités religieuses sont-elles financées par le budget national?

Les cultes conventionnés sont financés par le budget de l'Etat (salaires, traitements et pensions du clergé et certains subsides extraordinaires).

Quelles sont vos expériences avec ce système?

La conclusion de conventions avec les cultes éligibles favorisent le discours avec l'Etat mais également entre les cultes mêmes.

3. Financement indirect des cultes

Est-ce que les cultes ont des avantages fiscaux? Lesquels?

Les conventions conclues avec certains cultes doivent recevoir l'assentiment du Parlement. La loi d'approbation confère à ces cultes le statut de personne morale de droit public. En raison de ce statut particulier, ces cultes bénéficient de certains avantages fiscaux, notamment en ce qui concerne les dons et legs.

Est-ce que les donateurs ont des avantages fiscaux?

Les dons versés directement au profit d'un culte en tant que tel sont, dans certains cas, déductibles fiscalement. Les dons faits à certaines associations et fondations, reconnues d'utilité publique et placées sous l'égide des cultes peuvent bénéficier d'avantages fiscaux, si ces associations ont en même temps reçu l'agrément des autorités fiscales.

Est-ce que les donateurs peuvent destiner directement leurs impôts au financement des cultes?

Non, les impôts des contribuables se fondent dans les recettes globales de l'Etat. Ce n'est que lors de l'établissement du budget national, que ces recettes sont affectées à des dépenses spécifiques.

4. Législation relative au financement des cultes

Est-ce qu'il y a eu des changements au niveau de cette législation durant les 20 dernières années?

Sur le principe même du financement il n'y a pas eu de changements majeurs. Cependant depuis 1998, le bénéfice du conventionnement a été élargi pour permettre à d'autres cultes que ceux traditionnellement représentés au Luxembourg (cultes catholique, protestant et israélite) d'avoir accès à ce privilège.

Est-ce qu'il y a des projets pour réformer le système de financement des cultes?

Au Luxembourg se déroulent en juin prochain les élections législatives de sorte que, jusqu'à la formation d'un nouveau gouvernement, d'éventuels projets en matière de financement des cultes ne sont pas prévus jusque-là.

Church Funding: Grand Duchy of Luxembourg

1. Direct funding of churches and religious societies

Does Luxembourg support churches and religious societies financially?

Yes.

In what way? Is funding intended for specified purposes?

Religious societies are funded directly from the state budget.

Two types of funding intended for specified purposes exist: direct financing of salaries and pensions of the entire clergy or a portion thereof based on agreements concluded with the state and smaller grants provided by the government to support religious activities of those religious societies that have not concluded agreements with the state; and funding of some occasional, specific activities, such as church or synagogue reconstruction projects, which can obtain extraordinary financial contributions from the state.

Local municipalities can also contribute financially to various churches and religious societies that are active in their jurisdiction. In addition, municipalities are involved in the management of Catholic parishes located in their jurisdiction.

What churches and religious societies are supported financially by the state? How can churches and religious societies acquire these funds?

At this time, the state has concluded agreements with the Catholic Church, the Protestant Church, the Jewish religious society, the Greek Orthodox Church, the Romanian Orthodox Church, the Serbian Orthodox Church and the Anglican Church.

Negotiations have been initiated with the Muslim religious society.

Conclusion of such agreements is subject to a number of criteria: the significance of the given religion in Luxembourg and maintenance of public order. The church or religious society must also prove that its activities are beneficial to the public.

A church or religious society that does not fulfil the conditions for conclusion of an agreement due to the fact that it has an insufficient number of members (but fulfils the conditions of maintaining public order and being beneficial to the public) can obtain grants.

What criteria are used to determine the amount of the state contribution that each church and religious society receives?

The state contribution is based on the number of members that the church or religious society has.

Does only one public authority or a number of various public authorities provide funding?

The respective total budget is determined by the Department of Church and Religious Societies. Subsidies and extraordinary costs are paid out directly from this department's resources. Wages, salaries and pensions are paid from the resources of the State Employee Administration Office, even though the clergy do not have the status of public service employees.

Does Luxembourg differentiate between costs of actual religious activity and costs of other more general activities?

Yes, more general costs are covered by churches and religious societies using their own resources.

2. Sources of funding

Is there a certain special method for releasing funds for this purpose or are religious activities financed from the public budget?

Churches and religious societies with which an agreement has been concluded are funded from the public budget (wages, salaries, and pensions for the clergy, and certain extraordinary subsidies).

What are your experiences with this system?

Concluding agreements with churches and religious societies fulfilling the relevant criteria facilitates dialogue between them and the state and dialogue between the churches and religious societies themselves.

3. Indirect funding of churches and religious societies

Do churches and religious societies enjoy certain tax exemptions? If so, what kind?

Agreements concluded with some churches and religious societies are subject to approval by Parliament. The legislation under which the agreements are approved gives these churches and religious societies the status of public legal persons. Due to this special status, such churches and religious societies enjoy certain tax benefits, especially as regards gifts and bequests.

Do donors enjoy tax benefits?

Gifts that are provided directly in favour of one church or religious society are tax-deductible items in some cases. Certain tax benefits are applied to gifts that are provided to certain associations or foundations that are recognised as publicly beneficial and are under the patronage of churches or religious societies, provided these associations have obtained approval from the tax authorities.

Can donors determine directly which churches and religious societies can be funded from their taxes?

No, all taxes paid by taxpayers go directly into the state budget. Only after the budget is compiled are these revenues allocated to specific costs.

4. Legislation governing the funding of churches and religious societies

Have any changes taken place with respect to this legislation in the past 20 years?

In terms of funding as such, no significant changes have occurred. However, in 1998, the concept of concluding agreements was expanded to allow other churches and religious societies and not just the traditional ones (Catholic Church, Protestant Church, Jewish religious society) in Luxembourg to enjoy this privilege.

Are there any proposals for reforming the system of funding of churches and religious societies?

In June of this year, elections will be taking place in Luxembourg, so until a new government is formed, no proposals regard the funding of churches and religious societies are expected.

Část III.

Přílohy

Part III

Appendix

Výběr z diskuse

Předkládaný výběr z diskuse není ani doslovným, ani úplným přepisem diskusních příspěvků. Jednotlivé diskusní příspěvky jsou za sebou řazeny chronologicky tak, jak byly na konferenci předneseny. Jsou redakčně upraveny, zpravidla zkráceny. Je však třeba mít na paměti, že diskuse se zpravidla týkala přednesených referátů, jejichž text je publikován v předcházejících částech tohoto sborníku. To může znesnadňovat orientaci v diskusních příspěvcích. Redakční doplnění textů pro usnadňující orientaci je vyznačeno hranatými závorkami [].

Čtvrtek 11. června 2009 – dopolední blok

Juan Ferreiro Galguera (ES): Pokud jsem dobře porozuměl, návrh zákona [o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi] není v České republice schválen. Komu nyní patří nemovitosti, na které si církev činí nárok? Patří církvi, patří státu?

Jakub Kríž (CZ): Odpovím stručně, struktura vlastnictví původního církevního majetku je asi následující. Naprostá většina (odhadem 80–90 %) původního církevního majetku patří stále státu, menší část je ve vlastnictví obcí a pak samozřejmě část majetku patří i fyzickým osobám a dalším osobám soukromého práva. Uvedl jsem, že existuje určitá blokáce toho původního majetku církví, nicméně tato blokáce se vztahuje pouze na majetek zemědělský, tzn. polnosti a lesy, nikoli již na majetek další. S tímto ostatním majetkem se nakládat může, a tak se již stalo, že část tohoto majetku byla převedena na další osoby.

Petr Kolář (CZ): Chtěl bych položit jednu otázku k maďarskému příspěvku, a to na tzv. věčnou rentu. Věčná renta vyplácená jako kompenzace za nevydaný majetek je poměrně významnou součástí financování církví a není mi jasné, jakým způsobem je právně zakotvena platba této věčné renty. Zda nejsou obavy, že nějaká budoucí vláda může svým exekutivním rozhodnutím vyplácení této věčné renty omezit, nebo dokonce zcela zrušit.

Andás Csepregi (HU): Základem této věčné anuity jsou ony budovy, které církve nikdy nedostaly zpět. Myslím, že to bylo někdy v roce 1997 nebo 1998, kdy se rozhodlo, že na základě hodnoty těch budov vláda vypočetla určitou částku, a pět procent této hodnoty církve ročně dostávají. Ta částka se každoročně valorizuje; právní zdůvodnění tohoto postupu je velmi pevné. Nová vláda či parlament mohou provést úpravy, nicméně – podle mého soudu – nikdo úpravy provádět nebude, protože to je jediná součást financování církví, která je zcela automatická a není součástí každoročních rozprav o rozpočtu. Částka sama je dosti vysoká – letošní rok činí kolem deseti miliard forintů, což představuje více než jednu třetinu celkových podpor vyplácených církvím. Mezi tyto podpory přirozeně nepočítám vzdělávací dotace a další součásti rozpočtu. O budoucnost této možnosti se neobávám a myslím, že pro církve je velmi výhodná, protože takto získané prostředky lze využívat volně na cokoli bez omezení.

Tiziana Giovanna Costantino (IT): V kontextu debat na této konferenci, pokud jde o restituci zkonfiskovaného majetku, bych se ráda dověděla, zda [v případě České republiky] došlo se Svatým stolcem k nějaké dohodě nebo alespoň ke kontaktům, nebo zda se jedná pouze s místními církvemi na vnitrostátní úrovni.

Jaromír Talíř (CZ): Česká republika vyjednávala dlouhou dobu smlouvu se Svatým stolcem, která by upravila postavení Římskokatolické církve. Ta smlouva byla dohodnuta expertně, byla ze strany české vlády schválena a podepsána, ale musí být ratifikována Parlamentem.

V Parlamentu ratifikace dosud nebyla ukončena, protože při prvním hlasování v dolní komoře českého Parlamentu – v Poslanecké sněmovně chybělo několik hlasů k souhlasu s touto ratifikací. Smlouva obsahuje jedno ustanovení, které hovoří o závazku České republiky urychleně, odpovídajícím a vůči katolické církvi vstřícným způsobem vyřešit majetkové problémy. Musím však konstatovat, že smlouva je vládou podepsána, nicméně není ratifikována.

Jorge Bacelar Gouveia (PT): Děkuji za zprávy z některých zemí, pokud jde o probíraný problém, ale chtěl bych se zeptat – nevím, zda se k věci bude chtít někdo z těch zemí, co už mluvíly, vyjádřit –, zda existuje nějaký konkrétní soudem projednávaný případ týkající se uplatnění práva na soukromý majetek. Protože předpokládám, že všechny země jsou vázány mezinárodními úmluvami o občanských a politických lidských právech a evropské země jsou vázány Evropskou úmluvou o lidských právech Rady Evropy. Chci se zeptat, zda existuje nějaký případ přednesený Evropskému soudu pro lidská práva ve Štrasburku, kde by se řešil spor mezi náboženskou skupinou a státem. Myslím, že v těchto zemích se nacházíme v předchozí etapě, nikoli v etapě právních sporů; o těch věcech se debatuje v parlamentech, připravují se návrhy dobrých zákonů a dobré zákony tak, aby se sporům předcházelo; aby se předcházelo soudním přím. Z druhé si myslím, že tento problém není problémem majetku či vlastnictví. Jedná se o financování a dávky namísto restituce, protože v mnoha případech mají ony nemovitosti nízkou tržní hodnotu. Protože jde o různé druhy nemovitostí (městské, venkovské, památky, statky apod.), musíme problémy řešit, zohledňující nejen otázku vlastnictví, ale také jaký druh příjmu mohou tyto nemovitosti vynášet.

Václav Valeš (CZ): Vyjádřím se pouze za Českou republiku. Co se týče judikatury ohledně restitucí církevního majetku, ta je v České republice poměrně bohatá, přitom navzájem si odporující. Myšlenkový proces je velice zajímavé pozorovat. Dvě nejvyšší soudní instance České republiky, tedy Nejvyšší soud a Ústavní soud, se vyjádřily ve velice mnoha případech uplatňování nároků církevních právnických osob před soudy. Nejprve byla tato praxe umožněna, až teprve od roku 1997 ji zakázal Nejvyšší soud, nicméně Ústavní soud toto stanovisko nechal za své a nadále teoreticky připouštěl provedení skryté restituce tímto způsobem. Nicméně od roku 2005 Ústavní soud změnil diametrálně své stanovisko, přiklonil se k názoru Nejvyššího soudu, a to je asi takové: V České republice byly vydány dva výčtové restituční zákony a naše soudní instance dovodily, že pokud daná církevní právnická osoba uvedená v tomto zákoně uplatňuje svůj nárok před soudem, nemůže ho uplatňovat k majetku, který v tomto výčtovém zákoně jmenován není. Tudíž církevní majetek byl takto rozdělen na dvě skupiny, značně nerovnoměrně: zhruba 170 objektů, které byly vráceny v restituci na základě výčtových zákonů, a zbytek, což jsou desetitisíce hektarů zemědělské a lesní půdy, k němuž je vyloučeno uplatňovat nárok do doby, než zákonodárce v dané věci rozhodne. Legislativní proces se vleče už dlouho. Co se týče judikatury Evropského soudu pro lidská práva, pokud je mi známo, žádná církevní právnická osoba ve Štrasburku své nároky neuplatňovala. Podle mého názoru se stále čeká, zda se restituční proces uspokojivě vyřeší na vnitrostátní úrovni.

Ján Juran (SK): Pokud je nám známo, ze Slovenska nebyl žádný takový případ, který by se dostal až do Štrasburku. Je tady několik velmi zajímavých soudních sporů, pokud víme, je jich minimálně 200 neuzavřených, ale vždy se jedná o spory na úrovni Slovenské republiky. Takovým specifickým případem je zámek v Rusovciach, což je součást Bratislavy, místo, kde se setkávají hranice Slovenska, Rakouska a Maďarska. Jinou zajímavostí je, že Církev adventistů sedmého dne, která byla jak na území České republiky, tak na území Slovenské republiky zrušena mezi léty 1952 a 1956 a jejíž majetek jí po opětovném povolení činnosti už nebyl zpět vrácen, se k němu dostala po roce 1989 ještě v čase trvání federace prostřednictvím určovacích žalob. Všeobecně lze říci, že majetek, který církve dostaly zpět, byl vrácen v takovém stavu, v jakém se nacházel v okamžiku vrácení. Většinou to nebyl stav dobrý, protože za socialismu se žilo

na úkor budoucnosti, a tak jako stát neudržoval ani ostatní své budovy, samozřejmě ještě ve větší míře se to týkalo církevního majetku. Existuje hodně případů, podobně jako i v Maďarsku a v České republice, že majetek by si vyžadoval značné investice. Celkově se odhaduje taková majetková zadluženost všech kulturních památek [na Slovensku] bez ohledu na to, kdo je jejich vlastníkem, na 100 mld. bývalých slovenských korun [přes 33 mil. EUR].

Jakub Kříž (CZ): Chtěl bych pouze doplnit k otázce týkající se Evropské úmluvy o lidských právech, že tato úmluva byla Československem ratifikována až po roce 1989, a tudíž majetek podléhající procesu vyvlastňování v době komunistického režimu nebyl touto úmluvou chráněn. To je pravděpodobně největší překážka, proč majetkoprávní spory nemohou být úspěšně vyřešeny u Štrasburského soudu.

Petr Kolář (CZ): Je pravda, že v České republice se o této problematice velmi živě diskutuje. Doplním informace ohledně nevydaného majetku oprávněných církevních právnických osob v České republice. Z pohledu návrhu zákona, jak zde byl prezentován, se jednalo o přibližně 45 tis. ha zemědělské a lesní půdy. Na základě auditu zpracovaného Vysokou školou ekonomickou, tedy prestižní akademickou institucí, bylo konstatováno, že pouze ušlý zisk z tohoto zestátněného majetku se dnes pohybuje na úrovni 140 mld. Kč, tedy přibližně 4,5 mld. euro. Otázka zadluženosti majetku je problematická, nicméně nedotýká se půdy jako takové a samozřejmě o tyto položky byly vedeny největší diskuze. Ještě pokus o jedno vysvětlení – jsou v České republice jsou dvě právní argumentace. Na jedné straně, zda je správné připustit míru soudního aktivismu, tj. zda rozhodnutím soudu je možné nahradit rozhodnutí zákonodárce, pozice druhá je ta, zda tzv. blokační paragraf, ustanovení zákona o půdě, o kterém hovořil Mgr. Kříž, založil princip tzv. legitimního očekávání církevních právnických osob. Otázkou je, zda je možné se tohoto legitimního očekávání domoci rozhodnutím soudu a nikoli rozhodnutím zákonodárce. Právě proto naděje mnohých se upírají k Štrasburskému soudu a právě proto je diskuze ohledně jeho možné judikatury v České republice nyní tak aktuální.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Nepřidám žádnou judikaturu, ale rád bych uvedl příklad ze španělské historie, konkrétně z 19. století. Katolická církev, hlavní náboženská organizace ve Španělsku, byla obětí konfiskací; ty však provedl někdo jiný, nikoli komunistická strana. Byla to liberální vláda. Katolická církev vlastnila na začátku 19. století přibližně pětinu obdělávatelné půdy celé země. Majetek zmnožovala prostřednictvím vlastních daní. Jednalo se o desátky z úrody. Dalším zdrojem majetku byly dary a dědictví. Liberální i katolické vlády – některé méně radikální, některé radikálnější – tyto obrovité dávky omezovaly. Méně radikálním bylo zrušení oněch dvou vlastních daní církve. Radikálnějším řešením pak bylo to, čemu říkáme nepokryté zabavování církevní půdy a nemovitostí. Nejdříve došlo na kongregace. Kongregace byly rozpouštěny a jejich pozemky znárodněny. A pak došlo na obyčejné duchovenstvo. V 19. století jsme měli velké množství takových vlád i ústav – a církvi bylo nařizováno, aby se zabývala pouze duchovní správou kultu. V pěti našich ústavách se stát zavázal, že bude hmotně udržovat duchovenstvo. V konkordátu z roku 1853 se to řešilo takto: Stát se stal opět katolickým, avšak veškerá půda a pozemky byly prodány v dražbě soukromým osobám. Stát však zavedl do rozpočtu novou kapitolu určenou pro katolickou církev, nazvanou Kult a duchovenstvo. To platilo i ve dvacátém století až do Druhé republiky. Ve Španělsku jsme měli dvě republiky: ta první - v roce 1879 - trvala jedenáct měsíců a ta druhá v letech 1932-1936 před naší občanskou válkou. V druhé republice bylo dotování církve státem v plném rozsahu zakázáno. Množství kongregací bylo rozpuštěno – jezuité a některé další kongregace museli zemi opustit –, nemovitosti byly zabaveny a jediný majetek, který si mohla církev ponechat, byl majetek určený výhradně k náboženským účelům. Pak přišla občanská válka – říká se, že jednou z jejích příčin bylo i zacházení s církvi. Válka trvala od roku 1936 do roku 1939 a za Francovy éry dostala církev prostřednictvím konkordátu všechno zpátky – školy, neplatila daně,

dostala kaplanství a obnovila se i zvláštní církevní kapitola v rozpočtu pro hrazení kultu a výdajů na duchovenstvo. K dalším změnám došlo až v době demokracie. Ale o současném stavu dotování církvi budu mluvit zítra.

Petr Kolář (CZ): Dovoľte mi položit otázku na zástupce Slovenské republiky. Víme dobře, že v případě SR mezi povinnými osobami pro vydání majetku církevním právnickým osobám nebyl pouze stát, ale byly to i obce. Mají orgány státní správy přehled, o kolik procent majetku se zřejmě jednalo, čili kolik bylo poptáváno ze strany oprávněných osob? A druhá otázka: kolik bylo skutečně vydáno z původního majetku církevních osob?

Ján Juran (SK): Bohužel na tuto otázku nemůžu dát uspokojivou odpověď, protože v čase přípravy restitučního zákona nebylo možné zjistit rozsah majetku. Existují jen odhady z minulosti. Stejně tak ani jednotlivé církve nemají ještě uzavřenou svou inventarizaci. Je to například z toho důvodu, že v rámci římskokatolické církve byly oprávněnými osobami jednak biskupství, jednak jednotlivé farnosti a řády a kongregace. Takže my jen odhadujeme, že v rámci všeobecného restitučního zákona pravděpodobně mohlo být vráceno okolo 70 % majetku, tedy je to jen takový hrubý odhad. A jak byl samotný zákon nazván, on jen zmiňuje některé majetkové křivdy.

Čtvrtek 11. června 2009 - odpolední blok

Jakub Kříž (CZ): Moje otázka na pana profesora Tretera směřuje k obecné rovině. Vy jste zde představil několik modelů financování církvi z prostředků státního, resp. veřejného rozpočtu. Spatřujete určitou koleraci mezi systémem státního financování a mírou autonomie církvi v dané společnosti nebo mírou sebevědomí církvi v dané společnosti? Ovlivňuje podle vašeho názoru míra religiozity způsob státního financování nebo naopak způsob financování ovlivňuje míru autonomie církvi v dané společnosti?

Jiří Rajmund Tretera (CZ): Pokud jde o konfesněprávní systém, a tedy i o systém financování církvi, můj názor na to je, že otázka religiozity a dokonce typu religiozity toho kterého národa příliš nesouvisí s jednotlivým konfesněprávním systémem. Dokladovat to mohu jenom známou skutečností, že úplně jiný systém konfesněprávních vztahů mají tak bytostně převážně katolické země, jako je Irsko, Španělsko a Litva. Absolutně rozdílné jsou Litva a Polsko, ačkoli spolu sousedí, a dovolil bych si vidět i rozdíl dokonce mezi Španělskem a Portugalskem. Takže se domnívám, že otázka financování církvi v jednotlivých zemích je spíše otázka historické tradice, jak jednotlivé země pod různými vládami postupně přecházely od konfesního státu jednoho vyznání, v němž jiná vyznání byla pouze tolerována, ke státu nekonfesnímu, státu světskému, a jaké nástroje použily. Nejmenoval jsem [ve svém vystoupení] nástroj, který se týkal pouze zemí Předlitavska Rakousko-uherské monarchie – náboženské zemské fondy. Vidíme, že osvícená monarchie se starala o přerozdělování peněz uvnitř církve a vytvořila církvi z části majetku zabaveného, nikoli však ukradeného, fondy, ze kterých pak zase podporovala církev. To je tedy jeden z možných příkladů. Ale také vidíme, že některé země mají dost podobnou právní tradici a jak velice odlišná je přitom v nich religiozita. Např. v České republice je religiozita v průměru nižší a hluboce a podstatně protikladná vůči Slovensku, ač vycházíme ze společných základů. Vidíme i proměnu, která byla v Maďarsku. Otázka samozřejmě zní, co je to religiozita vůbec, zda jde o vykonávání obřadů, účast na bohoslužbách... Jinak ji chápou katolíci a jinak protestanté, jinak ji chápou jižní země a jinak severní země. Má odpověď tedy na tuto otázku zní, že forma financování příliš neovlivňuje to, čemu jsme zvyklí říkat religiozita. Na druhé straně je ovšem pravdou, že tam, kde jsou církve financovány více prostřednictvím vlastních členů, je větší sebevědomí těch církvi a někdy i větší jejich společenská aktivita. Můžeme se podívat např. na USA. Diskutována je situace ve Francii, kde byl silný trend církve oddělit od státu, zejména po té finanční stránce. Prospělo to Francii?

Trochu ano, ale v některých otázkách ne tolik. Nedospěli k takovému modelu, jaký mají USA. Takže můj názor na koleraci religiozity a způsobu financování je, že se vzájemně ovlivňují, ale ne ve velké míře.

Tiziana Giovanna Costantino (IT): Pojednal jste široce o systému financování církví v Evropě. Věděli byste, zda někde v Evropě existuje systém financování podobný tomu italskému? U nás máme systém [daňové asignace] osmi promile, přičemž výpočet se provádí z úhrnné výše daně z příjmu fyzických osob. Výnos se dělí mezi katolickou církev a náboženská společenství, která uzavřela příslušné dohody se státem. Daňový poplatník sám rozhodne, komu uvedený díl daně bude příslušet.

Jiří Rajmund Tretera (CZ): K Itálii samotné bych chtěl říci, že tu jsem zahrnul v daňových asignacích, zahrnují to do podpory ze strany státu, protože je to vlastně povinná daň – 0,8% v Itálii je určeno pro některou církev, katolickou, ale i valdenskou, a další církve, se kterými má Italská republika uzavřeny smlouvy. Přitom existují i jiné alternativy. Podobný systém v téže době v 80. letech 20. století již za demokratického režimu vytvořilo Španělsko, tam je to velice složitá částka kolem 0,6%. V Itálii se jedná o velice účinný prostředek financování církví, ze Španělska se nedozvídám o takovém nadšení. U asignací existují určité subsystemy, jedna možnost je, že poskytují 0,8% svých daní, druhá, že hlasují, kam se 0,8% ze všech daní vybraných ve státě má dát. V České republice se o této možnosti hovořilo, nicméně tento systém nemusí být ve všech státech aplikovatelný.

Juan Ferreira Galguera (ES): Ano, ve Španělsku je tato daňová asignace výsledkem smlouvy, dohody o spolupráci, kterou stát podepsal s katolickou církví v roce 1979. Později jsme podepsali další tři dohody o spolupráci s muslimy, protestanty a židy, které nabízejí daňové výhody, avšak nikoli tento systém přímého podílu na daní z příjmu. Jediný rozdíl tedy je, že ve Španělsku můžeme dát 0,7% naší daně z příjmu buď katolické církvi, nebo na sociální služby provozované nestátními subjekty; jedním z těchto nestátních subjektů je Caritas, která je nestátní dceřinou organizací katolické církve. Ostatní náboženství, která své dohody o spolupráci podepsala, však dosud popsané právo nemají. Někteří lidé si samozřejmě stěžují, protože ti, co zaškrtnou políčko, mají stejně vysoké daně jako ostatní. Je to ale tak, že platí všichni stejně, jen ti, co políčko nezaškrtnou, nemohou rozhodnout, kam oněch 0,7% půjde. Systém nelze změnit zákonem, protože je zakotven v mezinárodní smlouvě. K jeho změně by bylo nutno tuto smlouvu vypovědět; všechny socialistické vlády slibovaly před volbami, že smlouvu vypovědí, ale žádná to dosud neudělala. Ani nyní, po druhém vítězství ve volbách za sebou, socialisté dohodu o spolupráci s katolickou církví nevypovědí.

András Csepregi (HU): V Maďarsku byl systém daňových asignací zaveden v roce 1999 spolu s uzavřením smlouvy s Vatikánem. Náš systém – jak to tak poslouchám – je něco mezi. Výše stanoveného dílu se mění, zpočátku se jednalo o 0,5%, posléze o 0,8% a 0,9%. Rovněž naše logika je odlišná, protože tyto příspěvky státu přísluší všem státem uznaným církvím – loni u nás bylo 155 církví, letos je to 169. Bůhví, kolik jich bude napřesrok. Loni došlo k jisté změně systému, protože stát konstatoval, že výše jeho příspěvku církvím je v zásadě nezávislá na vůli lidí, kteří dávají na církve příslušný díl svých daní; byl tudíž zaveden nový systém jedna plus jedna, což znamená, že stát vynakládá na danou církev naprosto stejnou částku peněz jako její příznivci ze svých daní. Letos došlo opět ke změně – poplatníci věnují církvím něco mezi 0,6 a 0,7%. Podobně jako ve Španělsku mohou i maďarští daňoví poplatníci volit mezi církvemi a obecnými sociálními službami. V Maďarsku volí církve něco přes 70% obyvatel a něco pod 30% dává na takzvané světské účely.

Fernando Soares Loja (PT): Rád bych dodal, že Portugalsko převzalo španělský systém. Daňoví poplatníci mohou na probíraný účel asignovat 0,5% daně z příjmu. Ovšem pouze etablovaným církvím, což v praxi představuje velice výhradní klub. Ve Španělsku mají dohody o spolupráci, u nás máme etablované církve, což znamená, že církve musí být v zemi usazena nejméně třicet let. V tomto „klubu“ je dnes nějakých čtyřicet církví. Římskokatolická církev nemá z tohoto ustanovení žádnou výhodu, protože má právo žádat o navrácení DPH, což představuje větší objemy peněz. Poslední údaje máme pro rok 2005, kdy se jednalo o nějakých 80 milionů eur; a těch 0,5% by této částky nedosáhlo.

Juan Ferreira Galguera (ES): Pouze jedna poznámka. Toto sdělení mě velmi zaskočilo, protože ve Španělsku byla katolická církev rovněž od DPH osvobozena. Někdo to ale namítl u Evropského soudního dvora, a tak jsme to pro budoucnost museli změnit. Uvedené osvobození platilo pro katolickou církev do loňského roku. Od nynějška tomu tak není.

Ján Juran (SK): Ve Slovenské republice je možnost pro daňového poplatníka poukázat původně 1%, nyní už 2% z jeho daní, přičemž tato možnost je specifikována tak, že se vztahuje v podstatě na organizace třetího sektoru. Církevní organizace mohou tuto možnost využít jen velmi okrajově, protože se vztahuje jen na jejich účelová zařízení, která splňují požadavky stanovené zákonem. Tak tedy asignace nepředstavují žádnou významnější částku. Možnost poukázat část ze svých daní se vztahuje nejen na fyzické osoby, ale i na právnické. V druhé polovině 90. let, kdy se intenzivně hledal nový model financování církví, římskokatolická církev prosazovala zhruba do roku 2000 tuto možnost inspirovaná příkladem Itálie, kde však výnos z asignace tvoří jen jeden z více zdrojů financování církví. V přepočtu na slovenské poměry by – i v případě, že by podstatnější část věřících hlásících se k své církvi poukázala tuto částku – výsledná suma byla podstatně nižší, než je to při současném financování církví z rozpočtu státu.

Jaromír Talíř (CZ): Česká republika a Slovensko měly řadu společných zákonů, ze kterých pak vycházely. V České republice je možné darovat na např. kulturní, sportovní nebo náboženské účely určitou částku, která se pak odečte ze základu daně z příjmu. Částka 2%, o které jste mluvil, se vypočítává z daně nebo se o ni snižuje základ daně?

Ján Juran (SK): Tato 2% představují část daně z příjmu. Možnost odpočítávat dary ze základu daně, která i na Slovensku v minulosti byla, byla zrušena. Tedy je vidět, že i vývoj v České republice a na Slovensku se postupně odklání.

Petr Kolář (CZ): Dovolte mi ještě jednu otázku, pane profesore. Bude se týkat i jiných států, kde ze státního rozpočtu jdou finanční prostředky na platy duchovních. Podle české úpravy se platí platy duchovních ze státního rozpočtu a přitom podle Ústavy není možné, aby stát zasahoval do vnitřních záležitostí církve. Což v praxi samozřejmě vede k tomu, že některé církve mají velmi benevolentní systém pro ustanovování duchovních, které potom stát musí platit. Pane profesore, domníváte se, že je 1) ústavně konformní a 2) správné, aby stát stanovil např. nějaký numerus clausus, podle kterého by platil pouze určitou část duchovních?

Jiří Rajmund Tretera (CZ): To je obtížná otázka. Vyjdu-li z československé tradice, z té předválečné tradice, kterou jsme ještě převzali z rakousko-uherské monarchie, tam se doplácela na každého katolického kněze, jehož plat nebyl dostatečně krytý z jeho beneficí, tzv. kongrua, a z ní se pak vypočítávala dotace na platy duchovních i ostatních církví, např. evangelické, československé a dalších podle počtu členů církvi. V roce 1955 byla však definitivně zrušena na území československého státu jakákoli evidence členů církvi. Záměr totalitního státu byl možná ukázat, že se jedná svobodný stát, který se neptá na vyznání svých občanů.

Skutečný význam ale spíše byl, neříkejte nám, že je vás hodně. Po revoluci byla vytvořena Listina základních práv a svobod a zákon o církvích, který na ni navazoval, na základě nichž je v podstatě dále znemožněno, abychom nějakým způsobem zjišťovali, kolik má která církev členů. To, co jsou takové směrné počty, které zjišťuje Český statistický úřad jednou za 10 let ve svém dotazníku, je sice signifikantní, zhruba odpovídající, ale ne všude. Můžeme poukázat, jak u třech evangelických církví lokálního rázu ve východním Slezsku a v Praze došlo k jistým záměnám, když členové pořádně nevěděli, jak se jejich církev jmenuje. My tedy nemáme nástroj, abychom znali počet členů církví. Kdybychom tento nástroj měli, bylo by asi mnohem spravedlivější a logičtější platit příspěvky na platy duchovních podle počtu členů církví, jak tomu bylo do roku 1948, resp. 1949. Systém, který Česká republika používá, vychází ze zákona č. 218/1949 Sb., který v podstatě stanovil, že služné duchovních přebírá stát. Ovšem tento stát současně dával každému duchovnímu státní souhlas k činnosti, který mohl kdykoli odvolat. Jeden čas byl odvolán souhlas až polovině duchovenstva. Stát tak reguloval počet duchovních. V současné době, pokud stát už nereguluje počet duchovních, jsou menší církve zvýhodněny. V menších církvích je vždy menší počet věřících na jednoho duchovního. Mohu však říci, že u středně velkých církví, jako jsou Českobratrská církev evangelická a Československá církev husitská, také moc velké zvýhodnění nepozorujeme. Církev si samy určí, kolik mají duchovních. Jedná se o určitou diskrepanci a já osobně nevím, jak ji řešit. Ptáte-li se, jestli to lze z hlediska dnešní Ústavy omezit, podle mě to nelze. Všeobecně se mělo za to, když jsme připravovali zákon z roku 2002, že dojde k restitucím církevního majetku a otázka placení duchovních přejde do pozadí. Ale když ono je u nás placení duchovních do značné míry chápáno jako náhrada za nevrácený majetek. Na tuto otázku tak nemohu dát jednoznačnou odpověď, je to velice složitá zákonodárná záležitost.

Ján Juran (SK): K otázce stanovení numeru clausu bych chtěl říci zajímavou zkušenost ze Slovenska. V průběhu roku 2001 jsme připravili návrh zákona o financování církví, který podstatným způsobem změnil způsob financování. Ponechal financování ze státního rozpočtu s tím, že církve byly rozděleny do určitých kategorií podle velikosti a podle jistého klíče byl určen počet duchovních pro určitý počet věřících. Čím menší církev, tím menší počet věřících na duchovního. Např. v případě evangelické církve by bylo možné dosáhnout hranici 400 duchovních, které by financoval stát, a církev by potom mohla mít klidně o dalších 50 duchovních víc, ale ti by už byli financováni z vlastních prostředků. V roce 2002 se tento zákon dostal až do parlamentu, vláda ho schválila v dubnu 2002, ale v květnu 2002 bylo před volbami, tak poslanci Národní rady odhlasovali, že se tímto zákonem nebudou zabývat. Předpokládalo se přijetí nového zákona po volbách, což se samozřejmě dosud nestalo.

Michaela Moravčíková (SK): Chtěla bych se zeptat pana dr. Lemeniho na osudy řeckokatolické církve v Rumunsku v období komunismu, zda tam došlo k nějakým majetkovým křivdám apod.

Adrian Lemeni (RO): Během období komunismu byla řeckokatolická církev ve zvláštní situaci, protože byla zcela zakázaná. Samozřejmě, že všechna náboženství v Rumunsku měla za komunismu problémy – konfiskoval se majetek a tak podobně, ale řeckokatolická církev byla v této zvláštní situaci. Několik málo dní po pádu komunistického režimu vyšel zvláštní dekret, kterým se tato církev zaregistrovala, aby byla uznána. Také byla přijata zvláštní opatření pro restituce majetku zabaveného této církvi. V současné době je situace kolem sakrálních budov velice citlivá, protože většina patří pravoslavné církvi. Za komunismu totiž sakrální budovy zůstaly náboženským společenstvem, avšak v té době se jednalo o církev pravoslavnou. Po pádu režimu se situace nezměnila. Většina věřících se dnes hlásí k rumunské pravoslavné církvi. Společenosti řeckokatolické církve mají svoje sakrální budovy, to pro nově společenosti není problém, ale existuje několik případů někdy až umělého konfliktu mezi

společenstvy pravoslavnými a řeckokatolickými. Stát hraje při řešení konfliktů významnou roli prostředníka, snaží se nacházet spravedlivá řešení a zároveň respektovat vlastnické právo, ale zároveň také sociální smír. Samozřejmě jsme navrhli, aby každá náboženská společnost měla svoji sakrální budovu. Toto řešení navrhl stát, protože chtěl každé náboženské společnosti zajistit budovu pro bohoslužby. A co se týká financování řeckokatolické církve, existuje zde pozitivní diskriminace. Věřící řeckokatolické církve tvoří 1 %, avšak financování přesahuje toto číslo 4-5x – přímé financování státem.

Pátek 12. června 2009

Jaromír Talíř (CZ): Dovolil bych si vznést otázku na naše francouzské hosty. Začnu výrokem mého oblíbeného spisovatele Antoine de Saint-Exupéry, který řekl, že lidská řeč se stala pramenem nedorozumění mezi lidmi. V České republice se pro mnoho politiků jakýmsi zaklínadlem při řešení vztahu státu a církvi stalo slovo „odluka“. Všichni chtějí odluku církvi od státu, jako příklad uvádějí systém, který je ve Francii. My jsme dnes slyšeli, že řadu katedrál a kostelů vlastní francouzský stát nebo obce a že zároveň financují jejich opravy a údržbu a de facto s nimi nemohou nakládat, jak by samy chtěly, musí vždy mít souhlas příslušné církevní osoby. Myslíte si, že by se tento systém dal nazvat systémem odluky církvi od státu?

Laurent Touvet (FR): Zdůraznil jste rozpory, které vyplývají z naší historie. Je třeba vzít v úvahu skutečnost, že ve většině malých obcí je kostel jedinou budovou, která má historickou hodnotu. A protože já sám jsem byl členem obecního zastupitelstva, mohu vás ujistit, že zastupitelé mají velkou snahu, ať už jsou, nebo nejsou věřící, o zachování tohoto místního kulturního dědictví. K tomuto rozporu tedy přistupujeme s vědomím, že církevní dědictví je součástí národního kulturního dědictví. To samé platí pro katedrály.

Jaromír Talíř (CZ): Abych nebyl špatně pochopen, mně je ten systém celkem sympatický a nemyslím si, že je v něm něco špatného. Domnívám se, že se spíše jedná o příklad spolupráce státu a církvi, než o systém odluky státu a církvi.

Laurent Touvet (FR): Odluka neznamená ignoraci, jak už ukázal náš španělský kolega, protože ve Španělsku k tomuto dialogu zavazuje ústava. U nás také funguje neustálý dialog mezi státní a církevní mocí – ať už se jedná o pravidelné porady, na nichž se stát schází s náboženskými představiteli a diskutuje s nimi o otázkách, které je tíží, ať už se jedná o otázky údržby budov, nebo otázky daňové, otázky týkající se vzdělání, udělování víz nebo povolení k pobytu pro duchovní z jiných zemí, kteří chtějí přijet do Francie. Vedeme dialog a to platí pro všechna náboženství. Mohu dokonce zmínit jeden příklad, který je ale velmi častý, že biskupové dostávají státní vyznamenání. Církve a stát se znají, vedou spolu dialog, respektují se, ale neexistuje oficiální uznání. Výjimku tvoří systém v Alsasku-Lotrinsku, kde nadále přetrvává konkordát a kde jsou biskupové, předsedové židovských obcí a představitelé hnutí protestantů placeni státem. Ze státního rozpočtu se tak platí 1400 duchovních v Alsasku-Lotrinsku. Jedná se však o velice zvláštní systém, který je pozůstatkem minulosti.

Mám ještě jednu anekdotickou poznámku, a sice, že v Alsasku-Lotrinsku jsou dva biskupové jmenováni státní mocí, a sice prezidentem republiky, což je snad poslední známý případ na světě. Děje se tak na základě Napoleonova konkordátu a ujišťuji vás, že se souhlasem Říma. Nicméně se jedná o zajímavou zvláštnost. A rovněž, když se po první světové válce urovnaly vztahy mezi katolickou církvi a státem, vznikla mezinárodní dohoda, díky níž Svatá stolice, pokud má v plánu ve Francii jmenovat biskupa, se dotáže francouzské vlády, zda tomuto jmenování nebrání nějaké politické překážky. Jedná se spíše o formální záležitost, protože francouzská vláda už 50 let nevznesla žádnou námítku proti žádné nominaci biskupa. A to dobře ukazuje, že mezi státem a církvi existuje dialog.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Ano, mám tři body, které jsou součástí jedné otázky a objasní jednu záležitost. Všechny kostely nebo budovy či katedrály z doby před zákonem z roku 1905 patří státu?

Laurent Touvet (FR): Co se týče katolické církve, pak katedrály patří státu a ostatní kostely obcím. Platí to pro většinu obcí.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Odkdy tedy budovy nebo kostely patří katolické církvi?

Laurent Touvet (FR): Všechny kostely postavené po roce 1905 patří osobě, která je postavila, což ve většině případů znamená katolické církvi, diecézním asociacím, diecézím.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Ale i když patří katolické církvi, je to stát, kdo je udržuje, kdo například povoluje koncerty?

Laurent Touvet (FR): Ne, pokud kostel patří katolické církvi, je tato vlastníkem a může se svým majetkem svobodně nakládat. Příklad, který jsem uvedl, se týkal kostelů postavených před rokem 1905, těch je však naprostá většina. Naprostá většina takových budov je velice stará. Během jednoho století se postavily kostely na velkém pařížském předměstí a na předměstích jiných velkých měst. Celkem se jednalo o 300–500 kostelů, ve srovnání s 35–40 000 v době před rokem 1905.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Katedrála Notre-Dame tedy patří státu?

Laurent Touvet (FR): Ano, katedrála Notre-Dame patří státu. Byla postavena zhruba ve 12.–13. století.

Michaela Moravčíková (SK): Chtěla bych se zeptat dr. Juana Ferreira na mechanismy zjišťování, zda náboženská společnost narušuje veřejný pořádek, či ne, jakým způsobem se toto zjišťuje, jaká jsou kritéria a zda je to vždy jednoznačné, či zda jsou kolem toho nějaké polemiky.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Jak jsem již řekl, veřejný pořádek je jako trojúhelník – skládá se ze tří prvků: veřejného zdraví, veřejné morálky a veřejné bezpečnosti. Veřejný pořádek je spojený s právem. Cokoliv, co porušuje zákony, narušuje i veřejný pořádek. Například svatby – nutit někoho ke sňatku bez jeho souhlasu a proti jeho vůli, je jistě proti veřejnému pořádku. Nebo si představme nějakou skupinu, která v rámci svých obřadů kouří nějaké omamné látky – toto je také proti veřejnému pořádku, protože to narušuje veřejné zdraví. Avšak, a toto byl verdikt ústavního soudu, pokud se hlásím ke Svědkům Jehovovým a rozhodnu se, že nechci krevní transfuzi, a je mi 18 let a více, nejedná se o porušení veřejného pořádku, není to proti veřejnému zdraví. Jiné by to bylo, kdyby transfuzi odmítl nezletilec. A samozřejmě jakoukoli tradici porušující lidská práva, například zvyk některých afrických kultur provádět ženskou obřízku, nelze schvalovat, protože jde o porušení lidské integrity.

Mariana Neli (IT): Francie a Itálie mají společné dějiny i některé názory, protože během napoleonských válek docházelo začátkem devatenáctého století k útlaku náboženských řádů a k zabavování církevního majetku; totéž se pak opakovalo v roce 1866 po sjednocení Itálie, kdy docházelo k dalšímu zabavování církevních budov, půdy i movitého majetku. Většina italských kostelů jsou staré náboženské budovy. Patřily kdysi katolické církvi a nyní jsou majetkem italského státu. Italský stát je katolické církvi poskytuje k provozování náboženské činnosti. Takže náš systém je tomu francouzskému velmi podobný. Oddělení státu a církve

neznamená nevědomost, jedná se o jistý druh dialogu s cílem nalézt vzájemné porozumění. [...] Na ministerstvu vnitra existuje zvláštní odbor, který je vlastníkem církevních nemovitostí; nazývá se Fond pro náboženské budovy. Tento odbor budovy vlastní a provozuje.

David Senat (FR): Vracím se [pane náměstků Talíři] k otázce, kterou jste před chvílí položil mému kolegovi, když jste mu říkal, že jste překvapený, že se o Francii dá říct, že je to země, ve které je církev oddělena, nebo chcete-li náboženství jsou oddělena, od státu, zatímco většina náboženských budov patří státu a ten se o ně také stará. To je zajímavé, protože celkově na našich zemích pozorují, že různými způsoby a ve velmi odlišných momentech historie u nás došlo k více či méně násilné odluce. Výsledek byl pokaždé jiný, ale tato odluka se vždy inspirovala politickými, filozofickými či ideologickými úvahami, které byly v průběhu staletí zhruba stejné. Dnes, konečně, když členské státy, jako je ten váš, přemýšlejí, co pro ně znamená odluka církve od státu, uvažují nutně a zcela oprávněně o něčem, co bylo násilné a negativní a co je třeba napravit.

V některých zemích, jako například v té mojí, toto zažili už před dlouhou dobou a dnes říkají: „V naší zemi došlo k odluce náboženství od státu.“ Tímto tvrzením se neohánějí nikterak militantně, ale z toho důvodu, že v sobě zahrnuje rovnováhu, které bylo možné dosáhnout díky různým událostem a moudrosti lidu. Není tedy třeba na tuto záležitost nahlížet jako na nepřijemnou připomínku minulosti. Je třeba se na ni dívat jako na příklad, který ukazuje, jak bylo v průběhu staletí s mnoha obtížemi dosaženo stavu, kdy se opravdu naplňuje svoboda vyznání.

Jaromír Talír (CZ): Já bych chtěl kolegům z Francie velmi poděkovat, poděkovat za to, že pregnantně vysvětlili systém, který ve Francii funguje, a že i nám, kteří se zabývají řešením pro Českou republiku, vysvětlili historické důvody a konkrétní stav, který v současné době existuje. Já jsem to zmínil právě proto, abychom si slovo „odluka“ naplnili tím správným obsahem, který vy jste ve svém vystoupení dali.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Rád bych zdůraznil něco, co již zaznělo z úst našeho francouzského kolegy. Pokládám za velice důležité, že si uvědomujeme, že všichni sdílíme víceméně stejné principy – odluka, sekularita. Je dobré dát těmto termínům nějaký obsah, abychom až na drobné rozdíly hájili stejné principy. Také si myslím, že konkrétní řešení závisí na historii a politické situaci v jednotlivých zemích. Také se mi zdá, že některá řešení příliš nesouvisí s historií té které země a že byla kdysi provedena bez zvláštních důvodů a nepřilíš uváženě. Proto je dobré prověřit všechna jednotlivá řešení. Může se totiž stát, že najdeme nějaké společné hlavní řešení vhodné téměř pro všechny, které vyřeší některé problémy, s nimiž se nepřilíš úspěšně v jednotlivých zemích potýkáme.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Rád bych se zeptal našeho portugalského kolegy na to, co říkal o alternativě k vrácení daně z přidané hodnoty. Co se týče čísel, neporozuměl jsem na jedné straně číslům a na druhé straně tomu, když jste hovořil o sociálním zabezpečení, že zaměstnavatelé a kněží platí méně. Mohl byste to, prosím, zopakovat?

Fernando Soares Loja (PT): Samozřejmě. Co se týče účasti na sociálním zabezpečení, faráři, pastoři, imámové a rabíni platí ze svého 4 % z hrubé mzdy. A církev nebo náboženská organizace, která je zaměstnává, platí pouze 8 %. Celkem to tedy dává 12 % (4 % + 8 %), oproti zhruba 35 %, která platí běžní zaměstnavatelé a zaměstnanci. Tato zcela jasná výhoda je vlastně způsob nepřímé finanční pomoci církvím.

Pokud jde o DPH, alternativou je [asignace] 0,5 % daně, kterou platí jednotliví daňoví poplatníci. Je zřejmé, že to není dost, protože církev, které patří mezi etablované církve – a není jich v současné době příliš mnoho – dostanou mnohem více, pokud se jim navrací DPH, než když dostávají [daňovou asignaci] oněch 0,5 %.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Jak jsem již říkal, my jsme museli vrácení DPH opustit. Možná budete muset i vy.

Fernando Soares Loja (PT): Pravděpodobně ano a vím, že to vzbuzuje určité obavy. Vláda zkoumá možnost zvýšení sazby [daňové asignace] z 0,5 % na 0,7 či 0,8 %, což by ztrátu kompenzovalo.

Jakub Kříž (CZ): Chtěl bych položit otázku panu Soares Loja. Ve většině států Evropské unie, jak jsme zde přítomní, je otázka vztahu státu a církví svěřena nějakému ministerstvu, resp. příslušnému odboru nějakého ministerstva, tedy exekutivní moci. V případě Portugalska je tato kompetence svěřena speciální komisi. Můj dotaz směřuje na to, jaký charakter má tato komise, zda je složená politickým způsobem, nebo na odborné bázi, či zda se jedná o úřednickou pozici. Mohl byste nám také něco říct k postavení této komise?

Fernando Soares Loja (PT): Komisi pro náboženskou svobodu tvoří 11 členů a je jakýmsi poradním orgánem nezávislým na vládě, který na požádání radí vládě a parlamentu. Má jednoho předsedu. Dva členové jsou jmenováni přímo katolickou církví. Další významné náboženské společnosti jmenují své zástupce, ale toto jmenování musí schválit ministr spravedlnosti. V současné době jsou takto jmenováni 3 členové. Jednoho jmenovala aliance portugalských evangeliků, což je federace protestantských církví, další člen byl jmenován muslimskou společností a ten třetí židovskou. A dalších 5 členů jmenuje ministerstvo spravedlnosti – jsou tedy vybíráni politickým rozhodnutím a ministerstvo spravedlnosti by je mělo jmenovat na základě jejich odborných znalostí.

Selection from discussions

The presented selection from the discussions is neither verbatim nor a complete transcript of the discussion contributions. Each discussion contribution is placed in chronological order as they were presented during the conference. They have been edited and, as a rule, abridged. It needs to be taken into account that the discussions, as a rule, pertained to the presented reports, the text of which is published in the preceding sections of these conference proceedings. This may cause confusion with respect to the discussion contributions. The editorial notes to the text which are intended for clarification are enclosed in square brackets [].

Thursday, 11 June 2009 – morning block

Juan Ferreiro Galguera (ES): If I did understand well, the bill [on Property Settlement with Churches] is not passed in Czech Republic, so those properties claimed by the church, who do they belong to now? Do they belong to the church; do they belong to the state?

Jakub Kříž (CZ): I'll respond briefly. The ownership structure of original church property is more or less as follows. The majority (about 80–90 %) of original church property still belongs to the state, with a small amount in the ownership of municipalities and of course natural persons and other private law persons. I mentioned that there exists a certain blockade on original church property; nevertheless, this blockade only pertains to agricultural land, i.e., fields and forests, and no longer to other property. This other property can be freely disposed of, and so it has already happened that a part of this property has been transferred to other persons.

Petr Kolář (CZ): I would like to ask a question with respect to the Hungarian contribution and so called “eternal annuity”. Eternal annuity, paid out as compensation on unreleased property, is a relatively significant part of church funding, and it is not clear to me how the payment of this annuity is enshrined in the law. Whether there is cause for concern that some future government may, based on an executive order, limit the payout of this eternal annuity or eliminate it entirely.

Andás Csepregi (HU): The basis of this eternal annuity are those buildings whom churches didn't find to get back. I think it was in 1997 or 1998 when it was decided that, on the basis of the value of these buildings the government calculated an amount, and five per cent of this value went and still goes to the churches yearly. The sum is even valorized year by year, according to the normal proceedings, so the legal background of this process is very strong. A new Parliament or an overrunning new government could modify it, but, as I can recognize the situation at all, no one would modify this, because it is the only part of the church finance that is totally automatic and don't belong to the yearly debates on the budget. The amount itself is pretty large, it is around ten billion forints this year, which is more than one third of the whole amount of church supports. Of course, I don't number among the supports the educational funds and the other parts of the budget. I personally don't fear about the future of this possibility and I think it's fairly advantageous for the churches because this money can be used freely for everything, without any limitation.

Tiziana Giovanna Costantino (IT): Within the context of the argument at this conference, regarding the restitution of the property which has been confiscated, I would like to know whether there has been reached an agreement or there are some contacts to the Holy See, or whether within the Czech Republic, or whether there have been only relationships within this context with the local churches.

Jaromír Talíř (CZ): The Czech Republic has been negotiating for quite some time an agreement with the Holy See that is to regulate the position of the Roman Catholic Church. This agreement has been drafted by experts and has been approved and signed by the Czech government. It now needs to be ratified by Parliament. The ratification process in the Parliament is still underway because in the first reading in the Lower House of the Czech Parliament – in the Chamber of Deputies – there were not enough votes for ratification. The agreement contains one provision on the Czech Republic's commitment to resolve property issues with the Catholic Church in a quick, appropriate, and accommodating manner. Although the agreement has been signed by the government, it has still not been ratified.

Jorge Bacelar Gouveia (PT): Thank you for the overview of some countries related with this problem and I would like to ask – I don't know if anyone in particular wants to respond from these countries, but I would like to know if there is any jurisprudential case related with the application of the right to private property. I suppose all the countries are obliged by the international conventions in civil and political human rights and within the European countries obliged by the European Convention on Human Rights from the Council of Europe. My question is if there is any case that was brought inside the Court of Strasbourg in order to solve the conflict between the religion group and one of these states. I think that in these countries we are in the previous phase, not in, not in the judicial conflict but, previously, in the moment that the things are being discussed inside the Parliaments and in time to have a good bill, and good law just to prevent the conflict; just to prevent to go to court. But, second point: I think this problem is not the problem of property or ownership. I think this is a problem about financing and about having benefits with the restitution of the property, because in many cases these properties are not good in the market. I think we can deal with different kinds of properties, urban properties, rural properties, so, perhaps, we must face these problems considering not only the issue of the ownership but the issue of what kind of income we can get with this kind of properties.

Václav Valeš (CZ): I'll only respond for the Czech Republic. Rulings on the restitution of church property are relatively extensive in the Czech Republic, but quite contradictory. It is quite interesting to observe the deliberation process. The two highest courts in the Czech Republic – the Supreme Court and the Constitutional Court – have ruled on a great number of cases of claims brought to court by church legal entities. At first this practice was allowed, but only in 1997 was it prohibited by the Supreme Court. Nevertheless, the Constitutional Court did not conform to this opinion and continued to theoretically allow “hidden” restitution in this way. However, since 2005, the Constitutional Court drastically changed its standpoint and began leaning toward the standpoint of the Supreme Court, which is like this: two enumerative restitution acts have been issued in the Czech Republic, and our courts have deduced that if a church entity specified in the such legislation takes a claim to court, the claim cannot pertain to assets that are not enumerated in the legislation. Therefore, church property has been divided up into two groups, quite unequally: about 170 buildings, which were given back in restitution based on the enumerative acts, and the rest, meaning tens of thousands of hectares of agricultural land and forests which are exempted from claims until lawmakers decide on the given matter. The legislative process has been dragging on for quite some time. When it comes to the European Court of Human Rights – if my understanding is correct – no church legal entity has taken its claims to Strasbourg. In my opinion, it is waiting to be seen whether the restitution process will be resolved in a satisfactory manner at the national level.

Ján Juran (SK): As far as we know, there has been no such case from Slovakia that has made it all the way to Strasbourg. There are a number of very interesting legal disputes –

about 200 have still not be closed – but they are all disputes at the level of the Slovak Republic. An example is the case with the cloister in Rusovce, which is a part of Bratislava, a place where the borders of Slovakia, Austria, and Hungary converge. Also of interest is that the Church of Seventh Day Adventists, which was abolished in both the Czech and Slovak Republics in the period from 1952 to 1956 and whose property was not returned to it after it became legal again, gained its property back after 1989, still during the federation, through declaratory claims. Generally, it can be said that the property that the church got back was returned in a state that was not good, because under socialism, life was lived at the expense of the future. The state did not even maintain its own buildings, and so did even less for church property. There are many cases, as in Hungary and the Czech Republic, where the property would require substantial investment. Overall, it is expected that the investment required with respect to all cultural monuments [in Slovakia], regardless of the owner, amounts to about 100 billion former Slovak crowns [over EUR 33 million].

Jakub Kříž (CZ): I would only like to add something to the question regarding the European Convention on Human Rights, and that is that this convention was not ratified by Czechoslovakia until after 1989, and thus property subject to dispossession during the communist regime was not protected by this convention. That is probably the biggest hurdle to why property disputes cannot be successfully resolved at the Strasbourg court.

Petr Kolář (CZ): It is true that this topic is lively in the Czech Republic. I will add some information regarding unrestituted property belonging to entitled church legal entities in the Czech Republic. In terms of the bill, as it was presented here, the property in question amounted to about 45 thousand hectares of agricultural land and forests. Based on an audit conducted by the University of Economics, i.e., a prestigious academic institution, only lost profit from this non-state property is about CZK 140 billion, which is about EUR 4.5 billion. The issue of property indebtedness is problematic; nevertheless, it does not apply to land as such, and, of course, the most extensive discussions were about these assets. And one more attempt at an explanation – there are two legal arguments being made in the Czech Republic: one, whether it is correct to allow a certain extent of judicial activism, i.e., whether it is possible to allow court rulings to take the place of decisions made by lawmakers; two, whether the so-called blocking clause, a provision of the Land Act that Mr Kříž was discussing, established the principle of “legitimate expectation” on the part of ecclesiastical legal entities. The question is whether it is possible to attain this legal expectation through court rulings and not through a decision made by lawmakers. It is for this reason that the hopes of many are turning to the court in Strasbourg and why discussion about its possible rulings is such a current topic in the Czech Republic.

Juan Ferreiro Galguera (ES): I don't have any case-law to add, but I would like to give an example of our own history in Spain, in the 19th century. The Catholic Church which is the main religion in Spain was object of confiscation, but by a different authority. It was not the Communist Party, it was the liberal government. Catholic Church, at the beginning of last century, owned like the fifth of the cultivable land of the territory. They had a lot of property increased by their own taxes which were the tenth part of their harvest. And then donations and inheritance. But this huge parsimony was reduced by liberal governments, Catholic governments, one more radical, one less radical. The less radical were the abolition of these two sources, these two own sources, own tax means of the Catholic Church. The second one was what we call the pure confiscation of Catholic Church land. First of congregations. Congregations were dissolved and then their land was nationalized. And after, the regular clergy. And then, we had in the nineteenth century a lot of governments, a lot of constitutions like this ... and then those liberal governments who were less radical forced themselves to maintain to

ministry of cult. In our constitution, in five of our constitutions, the state assumed that they will maintain the clergy. And in the Concordat of 1853, it was how they solved this problem ... the state became Catholic again, but all these lands were sold by auction to be owned to private persons. But they created one – what we call – direct entry in the budget, the state had a direct entry in the budget for the Catholic Church, which is called, an entry for cult and clergy. So this has remained also in the twentieth century in the Second Republic. In Spain we had two republics: one lasted eleven months in 1879 and the other one was before our War in 1932 to 1936. And in this Second Republic, the funding of church by the state was banned, completely banned. A lot of congregations were dissolved, Jesuits and some others were dissolved, they had to go away, and land was confiscated, and the only property they could have, the church could have, was for religious purposes. Then came the Civil War ... people say that one of the causes of Civil War was the church problem. The Civil War lasted from 1936 to 1939 and afterwards the Franco era, dictatorship of Franco, in that Concordat, the church had everything again like schools, didn't pay taxes, chaplaincy and everything, and this direct entry in the budget, the direct entry for cult and clergy. And this only changed through democracy. But I will talk tomorrow about our current funding of churches.

Petr Kolář (CZ): Allow me to ask the representative from the Slovak Republic a question. I am well aware that in the case of the Slovak Republic, it was not only the state but also the municipalities that were among those persons obliged to carry out the restitution of property to church legal entities. Do the public authorities have an overview of the percentage of property that this pertained to, i.e., how much was being claimed by the entitled persons? And a second question: how much of the original property was given back to church persons?

Ján Juran (SK): Unfortunately I cannot give a satisfactory answer to this question because at the time that the restitution act was being drafted it was not possible to ascertain the scope of the property. Only past estimates exist. The various churches also have not completed their stocktaking. This is for the reason that, for example, within the Roman Catholic Church, entitled persons included bishoprics, vicarages, orders, and congregations. So we are only estimating that about 70% of all property was probably given back under general restitution legislation. This is just a rough estimate. As indicated by the name of the law itself, it only sought to assuage property grievances.

Thursday, 11 June 2009 – afternoon block

Jakub Kříž (CZ): My question to Professor Tretera is general in nature. You have presented here a number of church funding models from public resources or the public budget. Do you see a certain correlation between the public financing system and the extent of church autonomy in the given society or the extent of self-confidence of churches in the given society? In your opinion, does the extent of religiosity influence the method of state funding or, conversely, does the method of financing influence the extent of church autonomy in the given society?

Jiří Rajmund Tretera (CZ): As regards the denominational legal system and thus the system of church funding, it is my opinion that the issue of religiosity and even the type of religiosity of this or that nation does not have much bearing on the various denominational legal systems. I can only evidence this with the well-known fact that mainly catholic countries, such as Ireland, Spain, and Portugal, essentially have a completely different system of denominational law relationships. Lithuania and Poland, although they are neighbours, are diametrically different, and I would even claim that there is a difference between Spain and Portugal. I therefore believe that the issue of church funding in each country is rather an issue of historical tradition,

how each country under various governments gradually moved away from a denominational state of one faith, where other religions were merely tolerated, toward a non-denominational state, a secular state, and what instruments they used. I did not mention [during my presentation] the instrument that only pertained to countries of Cisleithania of the Austro-Hungarian Empire – religious provincial funds. We see that the enlightened monarchy took charge of distributing money inside churches and created funds through which it supported churches from a part of the assets confiscated, not however stolen. That is but one example. But we also see that some countries have a fairly similar tradition, although religiosity within these countries is very different. For example, in the Czech Republic, religiosity is relatively lower and highly and fundamentally at odds with Slovakia, although the foundations are the same. We also see the transformation that took place in Hungary. Of course, the question is 'what is religiosity?', whether it is the performance of ceremonies, participation in divine services... Catholics see it differently from Protestants; southern countries see it differently than northern ones. Thus, my answer to this question is that the form of funding does not influence what we are used to calling religiosity. On the other hand, it is true that there where churches are financed more through its own members, the churches have greater self-confidence and are sometimes more socially active. We can use the USA as an example. The situation in France, where there has been a strong trend toward the separation of church and state, especially in terms of funding, is being discussed. Has it benefited France? To a certain degree, yes, but not such much in certain areas. They have not managed to come up with a model like the USA has. So my opinion on the correlation between religiosity and method of financing is that they do influence one another, but not to a great extent.

Tiziana Giovanna Costantino (IT): You have made a wide presentation of the financing system in Europe. Do you know whether there is in Europe a financing system which is similar to the Italian one. Where there is the system of the so-called eight per thousand. The share of the eight per thousand from the total yield out of the tax on personal income which is shared between the Catholic Church and the religious communities which have stipulated agreements with the state. And this share is according to the choices expressed by the taxpayers.

Jiří Rajmund Tretera (CZ): With regard to Italy, I would like to say that I have included it in tax assignment; I include it in state support because it is in fact a compulsory tax – 0.8% in Italy is designated for churches, be it the Catholic Church or the Waldensians or the other churches with which the Republic of Italy has concluded agreements. However, other alternatives exist. A similar system was created in Spain also in the 1980s under a democratic government – the amount is very contentious at 0.6%. In Italy, it is a very effective means of funding churches, but there is not much enthusiasm for it in Spain. Assignment has certain subsystems: one possibility is the assignment of 0.8% of taxes, another is voting on where 0.8% of all taxes collected should go. There has been talk of this in the Czech Republic; nevertheless, this system need not be applicable to all states.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Yes, in Spain, this tax assignment came from the treaty, from the cooperation agreement the state signed with the Catholic Church in 1979. Then we have signed another three cooperation agreements with Muslim, Protestant and Jews that those cooperation agreements offer tax benefit but not this income tax system. So, the only difference is that in Spain the taxpayer – when we do the income tax, we can choose between putting a cross in the works of Catholic Church, so the 0,7% of our income will go to Catholic Church or to other social services, NGOs; one of these NGOs is Caritas which is an NGO of the Catholic Church. But the other religions that have signed the cooperation agreements don't have so far this right. Some people complain, because those who put the box are not going to pay the same amount of money that the rest of the people. They will pay the same

amount, but the rest of the people cannot choose where this 0,7% will go. But the thing is that this cannot be changed by a law because it's in an international treaty. So, to change this system, we would have to denounce this treaty and so far all the socialist governments that came into power in the previous election campaign said they were going to denounce the treaty, but nobody denounced the treaty. And even now, the socialist government in this second election they won from the very first moment ... the cooperation agreement with the Catholic Church is not going to be denounced.

Andás Csepregi (HU): In Hungary, this tax assignment system was introduced in 1999 together with the treaty with the State of Vatican. Listening to the different systems, our system, I think is somewhere between in more than one aspects. The level kept changing. At first, it was - using your terms - five out of thousand, then it became eight out of thousand and nine out of thousand. The logic is different again, because all the recognized churches can have this sort of state funds. Last year, there were one hundred and fifty-five churches in Hungary, this year it is one hundred and sixty-nine. God knows how much it will be next year. Last year, there was a sort of change in this system because the state said that it is in practice independent from the real will of those people who assign their tax to a church, how much the state pays, and then the so-called one plus one system came into this place, it means that the state gives exactly the same amount of money as the churchgoers offer from their income tax to the churches. This year, it caused a sort of shortening, using the previous terms - now it is between six or seven out of one thousand, the whole level of the amount. And similarly to the situation in Spain, taxpayers can also choose between churches and some general social purpose. In Hungary, there are little more than seventy per cent of taxpayers who choose church and less than thirty per cent who choose another, so-called secular purpose for this.

Fernando Soares Loja (PT): I'd like to add that Portugal has followed the system of Spain. Taxpayers can assign half per cent of their income taxes. But only to settled churches, which means that this is a very exclusive club. In Spain, they have agreements on collaboration we have the settled churches which means that they have to have at least thirty years settled in the country. And this is the club of about - not more than forty churches. Roman-Catholic church has not the benefit from this provision because Roman-Catholic Church can claim reimbursement of VAT, which means larger amounts of money. The last information we have is about 80 million Euros in 2005, so with this 0,5% they wouldn't reach that amount.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Just one observation. It shocks me because in Spain the Catholic Church had also the VAT exemption. But someone denounced it before the European Court and we had to change it for the future. So, this exemption, it existed for the Catholic Church until last year. We won't have any more this experience.

Ján Juran (SK): In the Slovak Republic, taxpayers can designate 2%, formerly 1%, of their taxes, with this possibility being specified in such a way that it pertains in essence to third sector organisations. It pertains to church organisations only marginally because it applies to their specific facilities that fulfil certain requirements under the law. For this reason, assignment does not represent a significant amount. The possibility to designate a part of one's taxes applies not only to natural persons, but also to legal persons. In the second half of the 1990s, where great efforts were made to find a new church funding model, the Roman Catholic Church, until about the year 2000, advocated this possibility inspired by Italy, where, however, the revenues from assignment is only one of many sources of church funding. Looking at it in terms of Slovakia - even in the case that a significant number of followers designated this amount to their respective church - the resulting sum would be substantially lower than under the current system of church funding from the state budget.

Jaromír Talíř (CZ): The Czech Republic and Slovakia shared a number of laws which they used as the basis for further ones. In the Czech Republic, it is possible to contribute to cultural, sports, or religious purposes, and this amount is then deducted from the income tax base. The amount of 2% which you mentioned - is it calculated from the tax or is it deducted from the tax base?

Ján Juran (SK): This 2% represents a part of income tax. The possibility to deduct donations from the tax base, which used to be a possibility in Slovakia, was eliminated. It is thus apparent that the Czech Republic and Slovakia are developing in different directions.

Petr Kolář (CZ): Allow me, professor, to ask one more question. It concerns other states as well, where clergy salaries come from the state budget. According to Czech law, clergy salaries are paid from the state budget, but under the Constitution, it is not possible for the state to interfere in the internal affairs of churches. Of course, in practice this leads to some churches having a very benevolent system for ordaining clergy, whom the state then has to pay. Professor, do you believe that it is 1) constitutional and 2) correct for the state to lay down, for example, some sort of numerus clausus according to which it would pay only certain clergy?

Jiří Rajmund Tretera (CZ): This is a difficult question. Looking at Czechoslovak traditions, the pre-war traditions, that we had taken over from the Austro-Hungarian monarchy, the salary of each catholic priest was topped up if his salary was not sufficiently covered by his benefice, or congrua, and this benefice was used to calculate the subsidies for the salaries of clergy in other churches, e.g., the Evangelical, Czechoslovak Brethren, and others, according to the number of members in the church. 1955, however, saw a definitive end to any record of church membership in Czechoslovakia. The intent of the totalitarian state was perhaps to show that it is a free state that does not ask its citizens about their religious beliefs. The actual significance was rather "don't tell us how many of you there actually are". After the revolution, the Charter of Basic Rights and Freedoms and the connected Churches Act were drawn up, based on which it continued to be impossible to ascertain in any way how many members belonged to what church. Although the guiding numbers ascertained by the Czech Statistical office once every ten years in its census is significant, they generally correspond, but not in all cases. We can call attention to how certain changes occurred in three evangelical churches at the local level in Eastern Silesia and in Prague, where even their members were not sure of the exact name of their church. We therefore do not have an instrument that we could use to find out the number of members of a church. If we had such an instrument, it would probably be fairer and more logical to contribute to clergy salaries according to the number of members, as had been the case until 1948 or 1949. The system used by the Czech Republic is based on Act No. 218/1949 Coll., which essentially stated that the state assumed responsibility for clergy salaries. Of course, the state also granted permission to each member of the clergy to serve, and this permission could be revoked at any time. At one time, up to a half of clergy members had their permits revoked. In this way, the state regulated the number of clergy. At this time, if the state is no longer regulating clergy numbers, smaller churches enjoy an advantage. In smaller churches, there is always a smaller number of followers per clergyman. I can say, however, that mid-sized churches, such as the Evangelical Church of Czech Brethren or the Czechoslovak Hussite Church, do not appear to enjoy much of an advantage. Churches determine themselves how many clergy they have. This results in a certain discrepancy, and I don't personally know how to address this discrepancy. If you are asking whether the Constitution can be used to limit this, then in my opinion the answer is "no". Generally, when we drafted the legislation back in 2002, we thought church property would be given back in restitution and that clergy salaries would no longer be an issue on the

forefront. But here the payment of clergy salaries is seen to a certain extent as compensation for property that has not been given back. Therefore I cannot give an unambiguous answer – it is a very complicated legal matter.

Ján Juran (SK): To the issue of numerus clausus, I would like to share an interesting experience from Slovakia. During 2001 we were preparing the church funding bill which would change substantially the method of funding in that funding from the state budget would be retained and churches would be divided up into certain categories according to size, with a certain key being used to determine the number of clergy for a certain number of followers. The smaller the church, the smaller the number of followers per clergyman. For example, in the case of the Evangelical Church, it was possible to reach the limit of 400 clergy that would be financed by the state. The church could easily have an addition 50 clergy, but these would be financed through their own resources. In 2002, this legislation was brought before Parliament, with the government ratifying it in April 2002, but in May 2002, as it was just before the elections, members of the National Council voted not to deal with this piece of legislation, with it being expected that this bill would be adopted after the elections, but of course this has still not happened.”

Michaela Moravčíková (SK): I would like to ask about the fate of the Greek Byzantine Catholic Church in Romania during communism, whether certain property grievances occurred and so on.

Adrian Lemeni (RO): During communism, the Greek Byzantine Catholic Church was in a very strange situation because it was entirely forbidden. Of course, all religions had problems under communism – property was confiscated and so on, but the Greek Byzantine Catholic Church was in a strange situation. A number of days after the communist regime fell, a special decree was issued, under which this church could register and be recognised. Special measures were adopted for the restitution of property confiscated from this church. At this time the situation surrounding sacred buildings is very sensitive, as most buildings belong to the Orthodox Church. Under communism, these sacred buildings remained in the ownership of religious societies, but at that time these were only Orthodox societies. The situation stayed the same after the regime was toppled. Most believers today are part of the Romanian Orthodox Church. Greek Byzantine Catholic Church societies have their sacred buildings, which is not a problem for new societies, but there seem to be numerous rather contrived conflicts between that Orthodox Church and the Greek Byzantine Catholic Church. The state plays an important role as the mediator of these conflicts, and tries to resolve the disputes fairly while respecting property rights and social conciliation as well. Of course, we proposed that each religious society would have its own sacred building. This solution was proposed by the state because it wanted to ensure that each religious society had its own building for services. And as regards funding of the Greek Byzantine Catholic Church, there is positive discrimination here. Followers of the Greek Byzantine Catholic Church comprise 1%, but funding exceeds 4-5x this amount – direct funding from the state.

Friday, 12 June 2009

Jaromír Talíř (CZ): I would like to direct a question to the French guests. I will begin with a statement by my favourite author Antoine de Saint-Exupéry, who said that the human language has become the source of misunderstanding among people. For many politicians in the Czech Republic, “separation” is some sort of magic word when dealing with the relationship between church and state. Everyone wants separation of church and state, and they cite France as an example of that system. Today we have heard that a number of cathedrals and churches are owned by the French state or municipalities and that these authorities also fi-

nance their repair and maintenance, but that they cannot manage them as they would wish to, as they always have to have the consent of the respective church body. Do you think that this system can actually be called separation of church and state?

Laurent Touvet (FR): You have stressed the contradiction that arises from our history. It is necessary to take into account the fact that in the majority of small municipalities, the church buildings is the only building of historical value. And because I myself am a member of a municipal council I can assure you that municipal council members, be they religious or not, take great pains to preserve this local cultural heritage. We approach this contradiction with the awareness that church heritage is part of the national cultural heritage. This also applies to cathedrals.

Jaromír Talíř (CZ): To make sure that I am not misunderstood, I like the system very much and I don't think there is anything wrong with it. I believe that this is rather an example of cooperation between church and state rather than a separation of church and state.

Laurent Touvet (FR): Separating does not mean ignoring, as our Spanish colleague has shown us, because in Spain this dialogue is required by the constitution. In our country, continuous dialogue also takes place between church and state – be it in the form of regular meetings at which the state meets with church representatives and discusses with them issues that concern them, such as building maintenance, education, visa and residential permits for clergy from other countries who want to come to France, and so on. We conduct dialogue, and this applies to all religions. I can even give you an anecdotal example, but one that is very common, that bishops are honoured by the state. The church and the state know each other, conduct dialogue, respect each other, but there is no official recognition. The exception is the system in Alsace-Lorraine, where the concordat remains in force and where bishops, leaders of Jewish communities, and representative of protestant movements are paid for from the state coffers. Thus, the state budget pays the salaries of 1400 clergy in Alsace-Lorraine. This is a very strange system which is a remnant of the past.

I have one more anecdotal comment, which is that Alsace-Lorraine has two bishops appointed by the state, namely by the president of the republic, which is perhaps the last known such case in the world. This is due to Napoleon's concordat and, I assure you, with Rome's consent. Nevertheless, it is an interesting oddity. Furthermore, once the Catholic Church and the state reconciled after World War I, an international treaty came about, and thanks to this treaty, the Holy See, if it has plans to appoint a bishop in France, asks the French government whether there are any political obstacles to this appointment. This is rather just a formality because France has not voiced any objections in the last fifty years against any nomination of a bishop. And this is a good sign that there is dialogue between the church and state.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Yes, I have three points that are part of one question and will clarify one matter. Do all churches, religious buildings and cathedrals that were built before 1905 belong to the state?

Laurent Touvet (FR): When it comes to the Catholic Church, then cathedrals belong to the State and other churches to the municipalities. This applies to most municipalities.

Juan Ferreiro Galguera (ES): Since when then have church buildings belonged to the Catholic Church?

Laurent Touvet (FR): Any church built after 1905 belongs to the person who built it, which in most cases means to the Catholic Church, diocesan associations, and dioceses.

Juan Ferreiro Galguera (ES): But even though these buildings belong to the Catholic Church, is it the state that maintains them and allows events, such as concerts, to take place?

Laurent Touvet (FR): No, if the church belongs to the Catholic Church, it is the owner of the church and can do what it wishes with its property. The example that I mentioned concerns churches built before 1905, but that is an absolute majority. The vast majority of such buildings are very old. About 300-500 churches were built in the extensive Parisian suburbs and the suburbs of other large cities over the last century. Before that year, the number was 35-45000.

Juan Ferreiro Galguera (ES): The Notre-Dame Cathedral belongs to the state?

Laurent Touvet (FR): Yes, the Notre-Dame Cathedral belongs to the state. It was built approximately in the 12th-13th centuries.

Michaela Moravčíková (SK): I would like to ask Dr. Juan Ferreiro about the mechanisms used to ascertain whether or not a religious society is violating public order. How is this ascertained? What are the criteria? Is it always clear? And are there any controversies surrounding this issue?"

Juan Ferreiro Galguera (ES): Well, actually public order as I said is like a triangle of three concepts: Public health, public morality and public security. The public order is related to the law. Anything that breaches the law will breach the public order. For example marrying – obliging someone to marry without their consent, without their willing, is it under public order? It breaches public order. Or some group that has a rite of smoking a drug – this again is against public order, because it is against public health. But it was a sentence in the constitutional court. If I am a Jehovah's Witness and I decide and I am old enough, I am older than 18 and I decide not to have a blood transfusion, that is not against public order, that is not against public health. Another thing would be if the one who rejects it is minor. And of course, well, any tradition which breaches human rights, for example those traditions in some African cultures of amputating or cutting the sex elements of women would not be approved. Because it's against the human integrity.

Mariana Neli (IT): France and Italy have had a common history under some points of view, because also during the Napoleonic invasion and era there in Italy there were some suppressions of religious orders and confiscations of religious property, in the beginning of the 19th century and afterwards in 1866, after the Unity of Italy there have been other confiscations religious buildings, property and moveable assets. Most of the old churches in Italy or religious buildings belonging once to the Catholic Church are now the property of the Italian state. And the Italian state gives them to the Catholic Church in order that they be used for religious worships. So that is very similar to the French one. This separation does not mean ignorance, it is a sort of dialogue, of mutual understanding. [...] Within the ministry of the interior there is a central direction and office which is the owner of these ecclesiastical properties. It is called the "Fund for the cult buildings". This direction owns and runs these properties.

David Senat (FR): We are coming back [Deputy Talíř] to the question that you asked my colleague just a while ago, when you told him that you are surprised that it can be said of France that it is a country where the church is separate – or, if you wish, that religions are separate – from the state, whereas the majority of religious buildings belong to the state and it is the state that takes care of them. This is interesting because overall I have observed that

separation has occurred more or less violently in our countries in various ways and at various moments in history. The result was different each time, but this separation was always inspired by political, philosophical, or ideological deliberations, which have been more or less the same over the centuries. Today, finally, member states, such as yours, are thinking about what separation of church and state means and are contemplating, as a matter of necessity and entirely justifiably, what was violent and negative and what is necessary to remedy.

Some countries, such as mine, went through this a long time ago and today can say: "Separation of church and state has occurred in our country". They are not brandishing this claim in any militant way, but for the reason that it contains a balance that has been attained thanks to various events and the wisdom of the people. It is thus not necessary to look at this matter as an unpleasant reminder of the past. It needs to be looked at as an example of how it was possible to attain a state, over the centuries and with many problems, where freedom of religion actually exists.

Jaromír Talíř (CZ): I would like to thank our colleagues from France very much for their in-depth explanation of the system in France and for explaining to those of us who are seeking a solution for the Czech Republic the historical reasons and the specific state that exists at this time. I mentioned it so that we could fill the term "separation" with the proper content, and you have done this in your presentation.

Juan Ferreiro Galguera (ES): I would like to underline something that has been said by our colleague from France. I think it is very important that we are aware that we all share more or less the same principles, you know – separation, non confessional. And it's good to give them a content in order to defend the same principles, with some difference. I also think that the particular solutions depend on the history and the political situation of each country. But I also find that there are some solutions which are not very linked in the country's history, it was made one time without any particular reason or any particular weight. So it's good to examine all the particular solutions, because sometimes we can find some common particular solution for, not for everyone, but to resolve some problems we have and we haven't resolved well in each country.

Juan Ferreiro Galguera (ES): I would like to ask our colleague from Portugal about what he said about the alternative of VAT [reimbursement]. In the figures, I didn't understand the percentage, on one side. And on the other side, when you talked about social security, the employers, the priests, pay less. Would you mind to repeat that?

Fernando Soares Loja (PT): Of course. Concerning the social security contributions, priests, pastors, imams and rabbis, pay from their pocket 4 %, on the gross salary. And the church, or the religious community that is the employer pays only 8 %. So it is 12 % (4 % + 8 %), against something like 35 % that common employers and employees have to pay. So here is a clear advantage as an indirect financing support to churches.

Concerning the VAT, the alternative is [assignment of] 0.5 % of the tax that individual tax payers pay. Obviously it's not enough because the churches that are settled in the country, they are very few at the moment, receive much more if they are reimbursed of the VAT than receiving the [tax assignment of] 0,5%.

Juan Ferreiro Galguera (ES): As I told you, we were obliged to eliminate the VAT [exemption]. I don't know if you will be the next?

Fernando Soares Loja (PT): Probably, I know that there are some concerns about that, that the government is studying maybe to increase [tax assignment] from 0,5% to 0,7 or 0,8% to compensate the loss.

Jakub Kříž (CZ): I would like to ask Mr Soares Loja a question: In the majority of EU Member States, like those of us present here, the issue of the relationship between the state and churches is in the purview of some ministry or ministerial department, meaning an executive authority. In the case of Portugal, this competency is given to a special commission. My question is aimed at the nature of this commission: Is it political, technocratic, or purely clerical? Could you tell us something about the standing of this commission?

Fernando Soares Loja (PT): The Commission on religious freedom is constituted by 11 members. It is an advisory board and an independent body from the government and it advises the government and the parliament, when requested. It has one president. Two members are appointed directly by the Catholic Church. Then other important religious communities appoint their representatives, but the minister of justice has to approve this appointment. At present we have 3 members that are in this situation. One appointed by the Portuguese evangelical alliance, which is a federation of protestant churches, another member appointed by the Muslim community and another one by the Jewish community. And then we have another 5 members that are appointed by the Ministry of Justice. They are chosen according to, let us say, a political decision. The Ministry of Justice should appoint these people regarding their specific technical skills.

Autoři/Authors

Václav Valeš

Působí na katedře právních dějin Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni. Věnuje se zejména konfesnímu a církevnímu právu.

Lecturer at the Department of Legal History at Law Faculty of University of West Bohemia in Pilsen. He specializes mainly in confessional and ecclesiastical law.

Jakub Kříž

Zástupce ředitelky odboru církví Ministerstva kultury. Přednáší právo na Vysoké škole finanční a správní v Praze.

Deputy Director of the Department of Churches at the Ministry of Culture, Czech Republic. He lectures law at the Institute of Finance and Administration, Prague.

Ján Juran

Ředitel církevního odboru Ministerstva kultury Slovenské republiky.

Director of the Department of Churches at the Ministry of Culture, Slovak Republic.

Tibor Fedor

Zástupce ředitele odboru církevních vztahů maďarského Ministerstva vzdělání a kultury. Absolvoval právnickou fakultu na Eötvös Loránd University a poté působil jako soudce.

Deputy Director of the Department for Church Affairs at the Ministry of Education and Culture, Hungary. He graduated from Law Faculty at Eötvös Loránd University and after that he used to work as a judge.

Oliver Henhappel

Působí na rakouském Spolkovém ministerstvu vzdělání, umění a kultury na pozici ředitele odboru kultu a zástupce ředitele sekce ministra.

Director of the Department of Cult and a Deputy Director of the Minister Department at the Federal Ministry of Education, Arts and Culture, Austria.

Ringo Ringvee

Poradce odboru církevních vztahů estonského Ministerstva vnitra.

Advisor for the Religious Affairs Department at the Ministry of the Interior, Republic of Estonia.

Dilina Nikolchev

Přednáší na Teologické fakultě Univerzity sv. Klimenta Ohridského v Sofii v Bulharsku.

Lectures at the Faculty of Theology, the St. Kliment Ohridski University of Sofia.

Jiří Rajmund Tretera

Profesor právních dějin. Přednáší církevní a konfesní právo na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Je předsedou Společnosti pro církevní právo a šéfredaktorem Revue církevního práva.

Professor of the history of law. He lectures ecclesiastical and confessional law at the Law Faculty of Charles University in Prague. He is the Head of the Church Law Society and chief editor of Church Law Review.

Jørgen Engmark

Informační poradce dánského Ministerstva pro církevní vztahy.
Information advisor for the Ministry for Ecclesiastical Affairs, Denmark.

Radovan Čikeš

Odborný pracovník církevního odboru Ministerstva kultury Slovenské republiky.
Specialist of the Department of Churches at the Ministry of Culture, Slovak Republic.

Monika Piszcz-Czapla

Vedoucí oddělení církví a náboženských společností polského Ministerstva vnitra a správy.
Head of the Division of Churches and Religious Organizations at the Ministry of Interior and Administration, Poland.

Mariusz Radajewski

Vedoucí oddělení církevního fondu polského Ministerstva vnitra a správy.
Head of the Division for Church Fund at the Ministry of Interior and Administration, Poland.

Nicolae Adrian Lemeni

Státní tajemník rumunského ministerstva kultury. Na Fakultě ortodoxní teologie bukuřeštské univerzity vyučuje dogmatickou teologii.
Secretary of State of Ministry of Culture, Romania. He lectures dogmatic theology at the Faculty of Orthodox Theology at the University of Bucharest.

Pavla Bendová

Ředitelka odboru církví Ministerstva kultury České republiky.
Director of the Department of Churches at the Ministry of Culture, Czech Republic.

Laurent Touvet

Ředitel odboru veřejných svobod a právních vztahů francouzského Ministerstva vnitra.
Director of the Department of Public Freedom and Legal Affairs at the Ministry of Interior, France.

Juan Ferreira

Zástupce ředitele odboru pro vztahy s denominacemi španělského Ministerstva vnitra. Přednáší právo na univerzitě v A Coruña.
Deputy Director of General Direction of Relations with Denominations at the Ministry of Justice, Spain. He lectures law at the University of A Coruña.

Tiziana Giovanna Constantino

Prefektka italského Ministerstva vnitra
Prefect of Ministry of Interior, Italy.

Jorge Bacelar Gouveia

Přednáší na právnické fakultě lisabonské Universidade Nova (Campus de Campolide 1099-032 Lisboa, Portugal). Je členem portugalské Komise pro náboženskou svobodu.
(E-mail: jbg@fd.unl.pt)
Professor at Law Faculty, the New University of Lisbon (Campus de Campolide 1099-032 Lisboa, Portugal) and a member of Portuguese Commission for Religious Liberty.
(E-mail: jbg@fd.unl.pt)

Fernando Soares Loja

Místopředseda portugalské Komise pro náboženskou svobodu.
Deputy Chairman of Portuguese Commission for Religious Liberty.

Emil Traytchev Stoyanov

Děkan Teologické fakulty Univerzity sv. Klimenta Ohridského v Sofii v Bulharsku.
Dean of Faculty of Theology at the St. Kliment Ohridski University of Sofia.

Náboženství a veřejná moc v zemích Evropské unie
Sborník textů z konference
Religion and Public Authority in European Union Countries
Conference Proceedings

Jakub Kříž (ed.)

Vydalo Ministerstvo kultury České republiky, Praha 2009
Odborná spolupráce Kamila Brunovská, Tereza Grösslová, Mariana Kalinová, Petr Kolář
Grafické zpracování, sazba a tisk GRASPO CZ, a.s.
Pod Šternberkem 324, Zlín
234 stran. Vydání první

Príspevky majú charakter pracovných textů a jsou publikovány bez jazykové úpravy.
Working papers are published without proofreading.

ISBN 978-80-86310-86-2